

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 7/ Sayı: 20

ISSN: 2667-4866

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-4866

MAYIS 2020

Cilt: 7 Sayı:20

KURUCU FOUNDER

Prof. Dr. Yusuf Tekin

EDİTÖR EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Selmin SÖYLEMEZ

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ TURKISH LANGUAGE EDITOR

Doç.Dr. Aysun ALTUNÖZ

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU

EDİTÖR YARDIMCILARI EDITOR ASSISTANTS

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan YAVUZ

Arş.Gör. Fatih ÇELİK

Arş.Gör. Kadirhan ÖZDEMİR

DİZGİ TYPOGRAPHIC/LAYOUT

Mahmut Esat SEVİLAY

İDARE MERKEZİ YAZIŞMA VE HABERLEŞME

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Emniyet Mahallesi, Abant Sokak No: 10/2 E Blok Kat:7 Yenimahalle/Ankara

Tel: (0312) 202 8303

asbider@hbv.edu.tr

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan TANRIÖVEN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Engin ÖNER	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Feriştah ALANYALI	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet EMRE	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ATALAN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YILDIRAN	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin PARILTI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Umut BALCI	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir KIYAK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BALKAYA	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Adem POLAT	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Atilla GÖKÇE	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Aygül YANIK	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Barış ÖVGÜN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. C. Zehra KÖROĞLU	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan ÇAKMAK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Erdem SEÇİLMİŞ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. H. İlgin BAHÇECİ BAŞARMAK	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmi ÇOBAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ASLAN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. İlker SAKINÇ	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Munise Tuba AKTAŞ	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Osman MUTLUEL	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Saffet OCAK	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Semra SARUÇ	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Yalçın İLERİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah UZUN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı BALI	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan İLARSLAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Korkmaz YILDIRIM	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi M. Ali KÖROĞLU	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat KÖYLÜ	Toros Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı YILDIRIM	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezen KARABULUT	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü APAYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bora SANYÜREK	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kamuran ŞİMŞEK	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent BÖRKLÜOĞLU	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel BAYRAM	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan YAVUZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tahir Emre GENCER	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÇIKRIKÇI	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi ÜZEYİR KEMENT	Bingöl Üniversitesi
Dr. Aybike Tuba ÖZDEN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN	Kırıkkale Üniversitesi

DANIŞMA KURULU ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Ayla Sevim EROL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hafez ABDO	Sheffield Hallam University
Prof. Dr. Halil Rahman ACAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit COŞKUN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KAVAL	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Işıl ÖZYILDIRIM	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL	TED Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet VURAL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Metin EKİCİ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin ACAR	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat TOSUN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Özden YALÇINKAYA ALKAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Tülen SANER	Yakın Doğu Üniversitesi
Doç. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKUTAY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Efe EFEOĞLU	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BARBAK	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hulusi AKKAŞ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru AK	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ FURTUNA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel KAYNAKCI	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nevfel BOZ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Asst. Prof. Dr. Ioannis KARRAS	Ionian University

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER ARTICLES

Hüseyin GÜNARSLAN

6-26

GÜNEY AFRİKA' DA İNGİLİZ-BOER SAVAŞI VE ST. HELENA ADASI' NDAKİ BOER ESİR KAMPLARI

The Anglo-Boer War in South Africa and Boer Prisoner of War Camps on St. Helena Island

Yakup CAN

27-57

ARAP BAHARI SONRASI YEMEN: ÜLKEDEKİ TEMEL AKTÖRLER VE KOALİSYON OPERASYONLARININ MEŞRULUĞU

Yemen in the Aftermath of the Arab Spring: The Main Actors in the Country and the Legitimacy of the Coalition Operations

Cengiz AKÇAY

58-81

YENİ VAKIFLARIN İŞLEVSELLİĞİ: SEÇİLMİŞ VAKIFLAR İÇİN BİR İNCELEME

Functionality of New Foundations: A Case Study For Chosen Foundations

Yunus KARA

82-94

EKOLOJİK SOSYAL HİZMETLER BAĞLAMINDA TÜRCÜLÜK

Speciesism In The Context of Ecological Social Work

Leyla AKDOĞAN, Yakup DURMAZ, Bekir DEĞİRMENCİ

95-117

ALGILANAN TÜKETİCİ ETKİLİLİĞİNİN EKOLOJİK BİLİNÇLİ TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ: ÇEVRESEL KAYGININ ARACILIK ROLÜ

The Impact of Perceived Consumer Effectiveness on Ekologically Conscious Consumer Behaviors: Mediation Role of Environmental Concern

Caner Övsan ÇAKAŞ

118-155

İSPANYA'DAKİ BASK ETNİK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Invetigation on Historical Development of the Basque Ethnic Nationalism in Spain

Şerafettin KELEŞ

156-174

MUTLULUK ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

An Ampiric Analysis On Happiness

Kemal ŞAMLIOĞLU

175-184

ŞUURUN ÜSTÜNDEKİ ŞAİR: AKİF VE KONUSU KENDİ İÇİNDE OLAN UYGARLIK

The Poet in Consciousness: The Aquif and Its Subject Civilization

GÜNEY AFRIKA'DA İNGİLİZ-BOER SAVAŞI VE ST. HELENA ADASI'NDAKİ BOER ESİR KAMPLARI*

The Anglo-Boer War in South Africa and Boer Prisoner of War Camps on St. Helena Island

Hüseyin GÜNARSLAN¹

ÖZET

Güney Afrika'nın dünyanın en zengin altın madenlerine sahip olmasının ortaya çıkması bu coğrafyada yaşayan binlerce insanın hayatını etkilemiştir. Yerli Afrikalıların toprakları iken Boerler olarak adlandırılan Hollanda asıllı göçmenlerin yerleşmesi ile bu bölgede yeni bir medeniyet inşa edilmiştir. Boerler için huzur dolu günler altının keşfi ile bitmiştir. Boerler İngilizlerin ülkelerini işgaline tüm güçleri ile direnmiştir. İngiliz-Boer savaşları ülkeye kimin sahip olacağını belirlemek için yapılmıştır. İngilizlerin düzenli orduları ile baş edemeyeceğini anlayan Boerler çareyi gerilla savaşında bulmuştur. Lakin İngilizlerin onların lojistik desteğini kesmek adına 30 bin evi ve çiftliği yakması, Boer ve siyahileri toplama kamplarına göndermeleri savaşın gidişatını değiştirmiştir. Tüm güçleri ile savaşan gerillaların birçoğu ölmüş bir kısmı esir düşmüştür. İngilizler esirlerin tehdit oluşturmalarını engellemek için başka kolonilere gönderilmesine karar vermiştir. Bu amaçla binlerce esir Güney Atlantik'te küçük bir ada olan St. Helena'ya yollanmıştır. 50.000'e yakın sivil Güney Afrika'da hayatını kaybederken, bu esirlerin hangi şartlar altında yaşadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz-Boer Savaşı, İngilizler, St. Helena Adası, Boer Savaş Esirleri, Toplama Kampları

ABSTRACT

The emergence of South Africa's richest gold mines in the world has affected the lives of thousands of people living in this geography. A new civilization was built with the settlement of Dutch immigrants, called the Boers, while the land of the black people. The peaceful days for the Boers ended with the discovery of gold. The Boers resisted the British invasion with all their might. The Anglo-Boer wars were fought to determine who would own the country. Realizing that the Boers could not fight with their regular armies of British, the Boers found the solution in guerrilla warfare. However, the British strated to burning of 30 thousand houses and farms in order to stop their logistical support, and sending Boers and black people to concentration camps changed the course of the war. Many of the guerrillas who fought with all their forces were killed and some were captured. The British decided to send the prisoners to other colonies to prevent them from threatening. For this purpose, thousands of prisoners are sent to St. Helena, a small island in the South Atlantic. Nearly 50,000 civilians died in camps of South Africa, this paper tried to determine the conditions under which these prisoners lived.

Keywords: Anglo-Boer War, British, Island of St. Helena, Boer Prisoners of War, Concentration Camps

EXTENDED ABSTRACT

The Anglo-Boer War has a great importance in South African history. The Dutch origin Boers, who came to this country for the first time, established their own colonies over the years. However, as a result of the superiority that the British started to establish all over the world in the colonial age, it has become one of the regions occupied in South Africa. Boers has endeavored with all its strengths to protect their civilization. The British, on the other hand, thought that the country has gold resources were too important to be left to the Boers. The struggles of the Europeans with each other caused devastating effects in South Africa.. It was the gold that made South Africa different. While an agricultural country, where gold is not available, will probably not be fully considered by the British. Thousands of people's lives have been destroyed by the discovery of gold. As a result of the Boer war, thousands of civilians were kept in concentration camps where they would die, while the Boer war prisoners who fought heroically against the British were captured in places far from their country.

The British did not keep the Boer prisoners in isolation in the camps. They enabled them to contribute to the island's economy. In this respect, it has been beneficial for prisoners to be kept on an island rather than on the mainland where the work force is abundant. Likewise, good treatment of the elderly, patients and Boer officers is also due to the good attitude of the island's management. The British believed that their fight with the Boers would bring a quick victory. However, the fact that the Boers applied for an unusual guerrilla warfare caused great harm to the British. Fearing the Boers, the British decided that even prisoners of war cannot be kept in the country. Therefore, the prisoners sent to the island of Helena in the South Atlantic where Napoleon was exiled once. Nearly 50 thousand civilians, 28 thousand Boer white and 20 thousand South African black died in bad conditions in civilian concentration camps in South Africa. Very few of the prisoners sent to the island of Helena also died. While the British ignore a brutality against civilians in South Africa, it is an issue to focus on captive soldiers surviving on an island. Therefore, this study is about Boer captive soldiers lives on the island of Helena.. It was tried to answer the question of how the captives of Boers survived and how the British administration treated them. Within the scope of the study, first and second hand sources studied, the information obtained was analyzed. In the study, the studies of George, Green, Hasler and Nathan were used as the primary sources. In the study, which gives a brief information about why the Boer war took place. It touches on what happened in the camps of island of Helena, attempts to escape, education, work, health and other issues researched. It was tried to give information such as how the British administration of the island treated the prisoners, and what kind of plans it carried out on different subjects such as food and communication.

GİRİŞ

İngiliz-Boer Savaşı Güney Afrika tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu ülkeye ilk gelen Hollanda asıllı Boerler yıllar içinde kendi kolonilerini kurmuşlardır. Lakin İngilizlerin koloni çağında tüm dünyada kurmaya başladığı üstünlük sonucu Güney Afrika da işgale uğrayan bölgelerden birisi olmuştur. Boerler kurdukları medeniyetlerini korumak adına tüm güçleri ile gayret etmiştir. İngilizler ise ülkenin önemli altın kaynaklarının Boerlilere bırakılmayacak kadar önemli olduğunu düşünmüştür. Avrupalıların birbirleri ile olan mücadeleleri Güney Afrika'da yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Güney Afrika'yı farklı kılan altın olmuştur. Muhtemelen altının çıkmadığı bir tarım ülkesi İngilizler tarafından tam önemsenmeyecek iken altının bulunması ile binlerce insanın hayatı yıkıma uğramıştır. Boer savaşı sonucu binlerce sivil ölecekleri toplama kamplarında tutulurken İngilizlere karşı kahramanca mücadele veren Boer savaş esirleri ise ülkelerinden çok uzak yerlerde tutsak edilmişlerdir.

İngilizler, Boerlerle mücadelelerinin hızlı ve çabuk bir zafer getireceğine inanmıştır. Lakin Boerlerin alışılmadık dışında bir gerilla savaşına başvurması İngilizlere büyük zarar vermiştir. Boerlerden korkan İngilizler, savaş esirlerinin bile ülkede zapt edilemeyeceğine karar vermiştir. Bundan dolayı esirler Güney Atlantik'te bir zamanlar Napolyonun sürgün edildiği uzak St. Helena adasına gönderilmiştir. Güney Afrika'daki sivil toplama kamplarında 28 bini Boerli beyaz, 20 bini ise Güney Afrikalı siyahi olmak üzere yaklaşık 50 bin sivil kötü şartlar altında hayatını kaybederken St. Helena adasına gönderilen esirlerin çok azı hayatını kaybetmiştir. İngilizlerin Güney Afrika'da sivillere yönelik bir vahşete göz yumarken esir askerlerin bir adada hayatta kalmayı başarması üzerinde durulması gereken bir konudur. Bundan dolayı bu çalışmada Boerli esir askerlerin St. Helena adasındaki hayatlarını konu edinmiştir. Boerli esirlerin nasıl hayatta kaldıkları ve İngiliz yönetiminin onlara nasıl davrandıkları sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında birinci ve ikinci dereceden kaynaklar taranmış, elde edilen bilgiler tahlil edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Çalışmada birinci derece kaynaklar olarak George, Green, Hasler ve Nathan'ın çalışmalarından istifade edilmiştir. Boer savaşının niçin yaşandığı ile ilgili kısa bir bilginin de verildiği çalışmada Boerli esirlerin St. Helena adasına ulaşmaları, buradaki kampları, kaçma teşebbüsleri, eğitim, çalışma, sağlık ve diğer konularda başlarından geçenlere değinilmektedir. Adanın İngiliz yönetiminin esirlere nasıl davrandığı, gıda, haberleşme gibi farklı konularda ne tür çalışmalar yaptığı gibi bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

1. Boerler Kimdir? İngilizlerle Mücadeleleri ve 2. Boer Savaşı

Çiftçi manasına gelen adlarıyla Boerler Hollanda Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla çoğunluğu yine Hollanda asıllı göçmenler olmak üzere Alman, İskandinav ve Fransız göçmenlerin Güney Afrika'ya gelmesi ile yeni bir hayata başlamıştı. İngilizlerin Güney Afrika'ya ilgi göstermesi ile hayatları değişmeye başlayan Boerler topraklarını korumak için İngilizlerle mücadeleye girişmişti. 1852 ve 1854 yıllarında yapılan anlaşma ile İngilizler Boerlere özerklik hakkı verdi. 1880-1881, 1. Boer Savaşından sonra yapılan anlaşmalarda da Boerler, İngilizlerin emri altında, tam bağımsız

olmayan ama kendi kendilerini yönetme hakkı olan bir topluluk olarak tanındı. Kurdukları Transvaal ve Oranj Bağımsız Devleti ile içişlerinde özgür dış ilişkilerinde İngilizlere bağlı bir dönem yaşanmaya başlandı. 1886'da Transvaal'de Boerlerin yaşadığı Witwatersrand'te büyük miktarda altın olduğunun ortaya çıkmasıyla birlikte birçok Britanyalı bölgeye akın etti. (Scott, 2007: 2) Boerlerin kendi içlerinde oluşturduğu düzen binlerce yeni altın arayıcısının ülkelerine gelmeleri ile bozulmaya başladı. Altın bularak zenginleşen İngilizler ülkenin de ekonomisinde söz sahibi olmaya başlamıştı. Transvaal'in Devlet Başkanı olan Paul Kruger ülkesindeki yabancıların sayısının artması ile politik bir güç haline gelmelerinden korkuyordu. Ülke kanunlarına göre 14 yıl boyunca Transvaal'de yaşayanlar oy kullanma hakkına sahipti. İngilizlerin yaşadığı komşu Cape Kolonisinin Başbakanı Cecil Rhodes ise Transvaal'de yaşayan altın arayıcısı İngilizlerin hakkını arama noktasında gayret içine girmişti. Bu arada 1895 Aralık ayında Başbakan Rhodes'un yakın arkadaşı olan Dr. Leander Jameson, Transvaal'deki bir kısım İngiliz altın arayıcılarının öncülüğünde başarısız bir askeri kalkışma gerçekleştirmişti. Transvaal hükümeti devrilmek istense de bu başarısız askeri girişim sonrası Boerler İngiliz karşıtı girişimlere başladı. İngiliz altın arayıcıları ise Britanya'nın kendilerini korumasını istedi. Zaman geçtikçe iki taraf arasında nefret ortamı gittikçe gelişti. Bloemfontein'de yapılan ikili görüşmeler de sonuçsuz kalınca Boerler İngilizler'den sınırlarındaki İngiliz askerlerini çekmelerini istedi. Boerler isteklerinin yerine gelmemesini savaş sebebi sayacaklarını ilan etti. İngiliz askerleri çekilmeyince de Boerler 11 Ekim 1899'da savaş ilan etti. 12 Ekim'de İngiliz kolonisi Cape Boerlerce işgal edildi. Ladysmith, Kimberly ve Mafeking gibi İngiliz yerleşimleri işgal edildi. İngilizler 1900'ün ilk aylarından itibaren Lord Frederic Roberts ve General Horatio Kitchener komutasında büyük bir İngiliz ordusunu Güney Afrika'ya gönderdi. Boerler İngiliz takviye güçlerinin gelmeye başlaması ile birlikte yenilmeye başlamıştı. Boerlerin Paardeberg'te büyük bir yenilgi alması sonucu 4 bin askeri başlarındaki General Piet Cronje ile birlikte teslim oldu. İngilizler Cape Kolonisini kurtarmakla birlikte Boerlerin Johannesburg ve Pretoria şehirlerini de işgal etti (Royle, 1998: 54) Böylece İngilizler altın arayıcısı vatandaşlarının haklarını arama bahanesi ile dünyanın en zengin altın kaynaklarına sahip Boer topraklarını işgale başlamıştı.

Boer güçleri devamlı olarak takviye kuvvetler ile desteklenen İngiliz düzenli ordusu karşısında meydan savaşı yapacak gücünü kaybetmişti. Yeni bir taktik geliştiren Boerli askerler gerilla yöntemi ile mücadele etmeye başladı. Küçük gruplar halinde organize olan Boerler vur kaç savaşı ile İngilizlere meydan okumaya devam etti. Aralık 1900 ile Eylül 1901 arasında 135 defa İngilizlerin kontrolündeki trenlere saldırı düzenlendi. Gerilla savaşına karşı koyacak gücü olmayan İngiliz ordusu ise ilk önce Roberts daha sonra ise Kitchener tarafından uygulamaya sokulan bir yöntemle Boerli savaşçıların destek alabileceği tüm Boer yerleşim yerlerini imha hareketine girişti. Çiftlik, köy ve kasabalar tamamen yakılıp yıkıldı ve içinde yaşayan Boerler ile Güney Afrikalı siyahiler göçe zorlandı. Boşaltılan toprakların etrafı tel örgü ve beton bloklar ile çevrildi. 30 bin çiftlik yakılırken binlerce sivil toplama kamplarına götürüldü. Boerli savaşçılar ihtiyaç duydukları yiyecek, silah ve atlara ulaşamaz hale geldi. Yine de gerillalar bir müddet daha iyi bir performans

gösterdi. Hatta 1902 Mart ayında Tweebosch'ta yenilgiye uğratılan 600 İngiliz askeri esir alındı. Lakin bu esirler tutulacak hiçbir yer olmadığı için serbest bırakıldı. Transvaal ve Bağımsız Oranj Devletinin yetkilileri İngilizlere karşı koyamayacaklarını anlayınca barış masasına oturmaya karar verdi. 31 Mayıs 1902'de iki taraf arasında anlaşma imzalandı. Her iki Boer devleti 1910'da Güney Afrika Birliği kuruluncaya kadar İngilizler tarafından yönetildi. (Warwick, 1980: 91-105) Boerler gerilla savaşının üstün tarafı olmakla birlikte İngilizlerin tüm savaş bölgesini tam bir tahribata uğratması savaşın yönünü değiştirmişti. Sivillere dokunmaması gereken İngilizler gerillaların lojistik desteğini kesme adına binlerce insanı toplama kamplarına yollamıştı. Boerli gerillaların özellikle gıdaya ulaşımı tam manası ile kesilmişti. Tüm tarım ürünleri yakılmış, hayvanlar katledilmişti. Boerli gerillalar zaman içinde İngiliz ordusuna karşı koyamaz hale geldikçe ya savaş alanlarında hayatını kaybetti veya teslim olmak zorunda kaldı.

İngilizler evlerini yaktığı sivilleri Güney Afrika'da kurulan toplama kamplarına gönderirken esir alınan Boerli savaş askerleri ise yurt dışındaki kamplara gönderildi. Sivillerin kaldığı kamp şartları kuruldukları bölgelere ve başlarında bulunan İngiliz yöneticilere göre farklılık göstermekteydi. Bununla birlikte İngilizler özellikle Boerli kadın ve çocuklar ile Güney Afrikalı siyahi sivillerin kamplarda kötü şartlarda yaşamasına göz yumdu. Ekim 1901 itibari ile kamplarda yaşayan her bin kişiden 344'ü hayatını kaybetmişti. Ölümlere daha çok yetersiz beslenme ve hijyenik olmayan ortamlarda hızla gelişen bulaşıcı hastalıklar sebep olmaktadır. (Spies, 1980: 161) Kızamık, boğmaca, zatürre, su çiçeği, kabakulak ve tifo dolayısı ile binlerce sivil hayatını kaybediyordu. (Grant, 1910: 664) Çoğunluğu çocuk olmak üzere 28 bin Boerli toplama kamplarında İngilizlerin gözü önünde hayatını kaybetti. (Pakenham, 1979: 572)

İngilizler ele geçirdikleri Boer askerleri ise ilk aşamada savaş alanlarına yakın esir kampları ile Cape Kolonisi ve Simonstown'daki hapisane gemilerinde tutmuştu. Boerli askerlerin ayaklanma ve kaçma ihtimalini düşünen İngilizler çareyi onları yakınlardaki İngiliz kolonilerine göndermekte buldu. Böylece düşman esirlerine gardiyanlık vazifesi gören İngiliz askerlerinin savaşa katılmaları da sağlandı. 1900 Aralık itibari ile 7.424 Boerli esir asker Güney Afrika dışına çıkarılmıştı. Savaş sona erdiğinde ise bu sayı 25 bini geçecekti. St. Helena adası 5.685 esirin gönderildiği ilk yer olmuştu. Sri Lanka'ya 4.861, Hindistan'a 9.125, Bermuda'ya 4.619 ve Portekiz'e 1000 Boerli esir yollanmıştı (Grant, 1910: 666). İngilizler dolan her bir kamp sonrası bir başka kamp yeri için arayışa girmişti. St. Helena dolduktan sonra Sri Lanka yeni adres olmuştu. Sri Lanka'nın dolması ile de Hindistan'da kamplar oluşturulmuştu. Hindistan'da toplam 14 kamp kurulmuştu. Bu kampların da dolması sonucu Bermuda'da kamplar açılmıştı. Boerli savaş esirlerinden bir kısmı Portekizlilere ait adalara da yönlendirilmişti. Lakin Portekizli yetkililer onların Portekiz'e gönderilmesini talep edince binden fazla Boerli Lizbon'un kuzeyindeki 6 kasabaya dağıtılmıştı (Van der Merwe, 1995: 78-79). İngilizler Boerli gerillalar ile mücadele etmenin zorluğu içindeydi. Savaşın hemen bitmesi hedeflenmiş lakin Boerler kahramanca yurtlarını korumaya girişmişti. Boerli esirler savaş meydanlarına dönmek için kaçmayı göze alacak kadar cesaretliydi. Bu tehdidin farkına varan İngilizler masraflı da olsa onları ülke dışına çıkarmaktan başka bir yol bulamamıştı.

Boerli esirlerin Güney Afrika'da değil de ülke dışında hapsedilmeleri ilk zamanlar Boer halkından büyük tepki almıştı. Bu askerlerin çoğu uzun zamandır limanlardaki gemilerde esir tutulduğu için hastalanmıştı. Gemi şartlarının kötü olması bulaşıcı hastalıkların da başlamasına sebep olmuştu. Esirler gemilerden karaya gönderilmeyi beklerken gemiler okyanusa açılmıştı. Bu durum akıllara daha fazla esirin hayatını kaybetmesi anlamını getiriyordu. Boerler İngilizlerin kendilerinden bu şekilde kurtulmak istediklerine inanmıştı. Gemilerde ölenlerin cesetlerinin okyanustaki köpekbalıklarına yem edileceği düşünülmüştü. Böylece sayıları azalan Boerli esirler için daha az harcama olacaktı. Lakin beklenenin aksine gemilerde çok fazla ölüm gerçekleşmemişti. Hatta Güney Afrika'daki kamplarla kıyaslandığında St. Helena'da çok az Boerli esir hayatını kaybedecekti (Kuitenbrouwer, 2012: 235). Esir olarak düşmanın eline düşenler adil bir muamele görmeyeceklerini inanıyordu. Bununla birlikte ölüm oranları karşılaştırıldığında St. Helena adasına gönderilen esirlerin çoğunun hayatta kalacağı görülecekti. Eşleri ve çocukları toplama kamplarında hayatını kaybeden bu esirlerin çoğu savaş sonuna kadar hayatta kalmayı başaracaktı.

2. St. Helena Adasına Gönderilmeleri

St. Helena Güney Atlantik'te bulunan ve keşfedilinceye kadar insan yaşamamış, 122 kilometre karelik volkanik bir adaydı. Brezilya'ya 4 bin, Batı Afrika'ya ise yaklaşık 2 bin kilometre uzakta bulunmaktaydı. 1502'de keşfedilmiş ve 1659'da İngilizlerce yerleşime açılmıştı. Adaya ilk yerleşenler İngiliz asıllı göçmenler ve askerlerdi. İngilizler adaya Batı Afrika'dan köleler de getirmişti. Adanın korunması için Jamestown'da bir kale yapılmıştı. 1834'te bir İngiliz kolonisi ilan edilen St. Helena sürgüne gönderilen Napolyon'un kaldığı ada olarak ün kazanmıştı. Dış dünyadan izole olmuş bu ada mahkûmlar için doğal bir hapisane vazifesi görmüştü. İngilizler 5 Nisan 1900'de aldıkları karar ile Güney Afrika Boerli asker esirlerini St. Helena'ya nakletmeye başlamıştı. Ada halkı gelen Boerli esirlere ülkeleri için cesurca savaşan insanlar olarak saygı göstermişti (Jackson, 1903: 106) Adanın İngiliz Valisi Sterndale ada sakinlerine krallıklarının bu insanlara iyi davranılmasını istediğini ilan etmişti. Adaya ulaşan ilk Boerli esirleri karşılayan yerel İngilizler onlara karşı hiçbir kötü davranışta bulunmamış, onlara karşı en ufak kötü söylem dile getirilmemişti (Nathan, 1999: 1) Hâlbuki bu cesur insanlar mücadeleleri ile binlerce İngiliz askerinin hayatını almıştı. Buna rağmen İngiliz yönetimi ve ada halkı olgun bir tavır gösterebilmişti. Aslında Adanın Valisi olan Sterndale'in iyi bir kişiliğe sahip olması bu esirler için hayati bir şans olmuştu. Bencil ve gaddar bir vali onlara bu adada istemedikleri bir hayat yaşatabilir ve binlercesinin ölmesini sağlayabilirdi. Vali Sterndale'in iyi ve adil bir idareci olması ada halkı ve görevlilerin de esirlere karşı kötü davranışını engelleyecek bir etken olmuştu. Adaya ilk getirilen esirler arasında Boerli General Piet Cronje da bulunuyordu. İngilizler onun esir kampı yerine Kent Kulübesi adlı bir kır evinde kalmasına izin vermişti. Atlı İngiliz askerlerince gözaltında tutulması emri verilse de adada hiçbir atlı İngiliz görevlisi olmaması sebebi ile ada sakinleri bu iş için görevlendirilmişti (Gosse, 1990). İngilizler generalin rütbesine saygı gösterdiklerini onu rahat ettirerek göstermişti. Ayrıca Boerli subaylarında kamp dışında yaşamalarına izin verilmişti. Yerel gönüllü halktan atlı görevli gücü oluşturulması fikri oluşsa da halkın daha önce at kullanmamış olması sıkıntı oluşturmuştu.

İngiliz Vali Sterndale, Boerli esirlerden bazılarının halka nasıl at kullanılması gerektiği konusunda ders vermesini istemişti. Zira Boerler iyi bir at kullanıcısı olmaları ile biliniyordu. Gerekli eğitimi alan atlı görevliler General Cronje nereye giderse gitsin ona eskortluk yapmıştı. General Cronje oturduğu yerden 10 km uzakta olan Boerli kampını ziyaret ederek kontrol edebilmekteydi. Cronje kontrollerini tamamlayıp kamptan ayrılmak istediğinde süvarilerde atlarına binmek için harekete geçiyordu. Lakin süvariler ellerindeki tüfeklerle atlarına binmekte büyük zorluk çekince Boerli esirler onlar atlarına bininceye kadar tüfeklerini tutuyordu. Gönüllülerden oluşan bu görevliler adaya süvari İngiliz askerlerinin gelmesi ile görevlerini tamamlamıştı (Nathan, 1999: 3). İngilizler dolu tüfeklerini Boerlere verecek kadar onlara güven duymuştu. Aksi takdirde bir İngiliz görevlinin silahını bir esire vererek atına binmesi görülmüş bir durum değildi. Boerli esirler adaya 2 yıl boyunca toplam 14 seferde getirilmeye devam edilmişti. General Cronje'nin eşi de daha sonra adaya getirilenler arasındaydı (Mabbet, 1985) Adaya getirilen ilk esirlerin gemilerden indirilmesi 2 saat sürmüştü. Yaşları 14 ila 60 arasındaki esirlerin yorgun düştükleri, bir kısmının ise hasta olduğu görülmüştü. Limandan kamp yerlerine nakledilmeleri 3 saati almıştı. Bu süre zarfında ayakta duramayacak kadar kötü durumda olanlar hastaneye götürülmüştü (George, 2006: 1). Hasta olan esirlerin bir an önce medikal bir destek almaları onların hayatını kurtarmıştı. Ada yönetimi onları hasta olarak kamplarına gönderip görmezden gelebilirdi. Lakin onların iyileşmesi adına önlemler alınmıştı.

Boer esirler savaş bitinceye kadar St. Helena'da tutulacaklarının farkındaydı. Savaşın ise ne zaman sona ereceği belirsizdi. Savaşın kısa sürmesi en kısa sürede evlerine dönebilmeleri anlamına gelecekti. Yıllarca devam etmesi ise bir yıkım olabilirdi. Esirler için en büyük sıkıntı, bu cevabı bilinmeyen soruydu. Bir kısmı evlerine geri dönme hayalini gerçekleştirecekken, 180'i ise savaş bitmeden hayatını kaybedecekti. Bu Boerli savaş esirleri adadaki Baptist mezarlığına gömülmüştü. Ölenlerin çoğu yaşlılardan oluşmaktaydı. En yaşlısı 74 olan bu Boerli esirler, yaşları itibari ile askerden daha çok sıradan bir Boerli topluluğu görünümü veriyordu. Çoğunluğu çiftçi iken İngilizlerle savaşmaya başlayan bu sivil Boerliler başarılı bir gerilla savaşı sergilemişti. Adada ölen Boerlilerin en genci ise 1902 yılında 17 yaşında iken tifodan vefat etmişti. Geri kalanlar bronşit, tifo, verem, tüberküloz ve zatürre gibi hastalıklardan dolayı ölürken 3'ü de İngilizlerce vurularak öldürülmüştü (Hasler, 1988). En yaşlısından en gencine kadar tüm Boerliler için en büyük tehdit hastalıklardı. Özellikle de bulaşıcı hastalıklara yakalanmadan hayatta kalabilmek eve, yani sevdiklerine geri dönebilmektir. Aslında çoğunun çocukları Güney Afrika'daki toplama kamplarında yetersiz beslenme sonucu aynı tür hastalıklardan ölecekti. Toplama kamplarında hayatını kaybeden 28.000 Boerli'nin 22.000'den fazlası çocuklar, geri kalanlar ise kadınlardı (Warwick, 1983: 151). Bu esirler Atlantik'in orta yerinde kimsenin bilmediği bir adada yaşam mücadelesinden başarı ile çıkacakken çocukları ve eşleri kendi öz vatanlarında ölecekti.

St. Helena adası kayıtları hayatını kaybeden 180 Boerli esirle ilgili detaylı bilgiler vermekteydi. Stephanie Hasler (1986) bu kayıtları detaylı olarak incelemişti. Bu bilgilere göre esirlerin doğum ve ölüm tarihleri, adadaki hangi mezarlara defnedildiği belliydi. Hatta herhangi bir karışıklığın

yaşanmaması için her birinin ismi hem İngilizce, hem Hollandaca hem de Boerlerin kullandığı şekli ile yazılmıştı. Bu detaylara ölüm sebepleri yazılırken de uyulmuştu. Adanın kuzeyindeki mezarlığa 109'u, güneyine ise 71'i gömülmüştü. Mezar taşları ve mezarlıkların bakımı için yardım kampanyası düzenlendiği fakat İngilizlerin bu parayı hazinelerine aktardıkları da kayıtlarda mevcuttu. Bir zamanlar adada Boerler ile hapis yatan bir Rus Prens 25 Paunt (Pound) ile en büyük başışçı olarak görünmekteydi. Toplamda 54 Pound toplanmış ve bu paranın en kaliteli mezar taşlarının alınması için bile yeterli olduğu belirtilmişti. İngilizler ölen her bir esir için bir numara kullanmış ve kayıtları bu numaralar altında tutmuştu. Bu numaralar karşısında ölüm nedenleri de bulunmaktaydı. 5132 nolu Boerli esir adada kendilerine yeterli gıda verildiği halde yemek yemediği için aşırı zayıflıktan hayatını kaybetmişti. 5165 nolu olan ise karın ağrısı ve yüksek ateş sonucu ölmüştü. 21 Boerli tifodan ölmüştü. Bunların 15'i bir ay içinde hayatını kaybetmişti. Bu hastalıktan ölenlerden birisi Boerli esir bir doktor olmuştu. Kampta en çok görülen hastalık grip olmuştu. Kayıtlar bunların soğuk algınlığı değil basit bir grip olduğunu belirtmekteydi. Bunda en önemli sebep kampların nemli ve çok fazla sis altında kalması olarak gösteriliyordu. 29 esir akciğer hastalığı ve bronşit sebebi ile hayatını kaybetmişti. Hasler'in ortaya koyduğu bilgilere göre bazı Boerlilerin geçmişte yaşadıkları hastalıklar sebebi ile öldükleri de belirtilmekteydi. Kalp krizleri uzun süre kalp rahatsızlıkları olanların ölümlerine sebep olmuştu. 4968 nolu esir karın zarı iltihabı sebebi ile ölmüştü. 5035 nolu olan felçten, 5042 ve 5044 nolular yine zayıflıktan, 5067 nolu olan veremden, 5085 nolu menenjitte, 5134 nolu olan dizanteriden, 5156 nolu olan böbrek yangısından, 5163 nolu olan beyne kan gitmemesi sonucu baygınlıktan, 5165 nolu olan Jamestown'da da görülen bağırsak iltihabından vefat etmişti. Boerli esirlerin gömüldükleri mezarlıklar zaman içinde adanın en ağaçlık bölgesi haline dönüşmüştü. 1913'te Güney Afrika Hükümeti iki granit anıtı mezarlığa yollamıştı. Bu anıtların üzerinde ölenlerin isimleri yazılmaktaydı (Nathan, 1999: 8). Ada yönetimi esirlerle ilgili her türlü bilgiyi herhangi bir sıkıntı yaşanmaması için dikkatlice kayıt altına almıştı. Ada hastanesi ve görevlilerin her bir hastalık ile ilgili detaylı bilgileri kayıt altına alması onların işlerini özveri içinde yaptıklarının göstergesiydi. Hâlbuki Güney Afrika'da sivil toplama kamplarında doktorlar hastalar ile ilgilenmedikleri için eleştirilmişti. Mayıs 1901'de bir sivil toplama kampında ölen 79 sivilden 66'sı çocuktu. Diğer kamplarda da buna benzer oranlar mevcut iken İngiliz kamp doktorları Mayıs ayı raporlarında durumun "son derece iyi" olduğunu yazmaktaydı (Scott, 2007: 150) Bu açıdan St. Helena'da görev yapanlar sadece kayıt altına alma konusunda bile Güney Afrika toplama kamplarındaki doktorlardan daha duyarlıydı.

Boerli esirlerin çoğunluğu adanın iç kesimlerinde kurulan kamplarda yaşamıştı. Başlangıçta çadırlarda kalan esirler, zamanla kendi yaşam şartlarını iyileştirecek yöntemler geliştirmişti. Adada buldukları her şeyi değerlendirerek barakalar inşa etmişlerdi. Bisküvilerin konulduğu tenekeler bile kullanılmıştı (Mabbet, 1985). Başlangıçta tek bir ana kamp varken esirler gelmeye devam ettikçe bir ana kamp yeri daha kurulmuştu. Bu kamplara Deadwood ve Broadbottom adı verildi (Van der Merwe, 1995: 77). Farklı kamp yerlerinin oluşmasında Boerli esirlerin kendi aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklarda etkili olmuştu. Anlaşmazlıkların önemli bir sebebi

İngilizler konusunda yaşadıkları fikir ayrılıklarıydı. Bazıları savaş sonunda Güney Afrika'ya dönerek İngiliz vatandaşlığı alacağını söylerken, bazıları ise geri döner dönmez İngilizlerle savaşacağını söylüyordu. Hatta Güney Afrika'ya dönerse İngilizlerle beraber savaşacağını bile söyleyenler vardı. Böylece kamplardan birisi "Barış Kampı" adını almış ve tamamen İngiliz yanlısı Boerli esirlerce kullanılmıştı. Bu kampta kalanlar ilk serbest bırakılıp Güney Afrika'ya gönderilenler olmuştu. Boerli esir kampları arasındaki bir diğer görüş farkı da Güney Afrika'da bağlı oldukları Boer devletine göre yaşanmıştı. Boerliler geldikleri bölgelere göre kamp içinde ayrışıyorlardı. Belirtildiği üzere Güney Afrika'da Transvaal ve Bağımsız Oranj Devleti olmak üzere iki farklı Boer devleti vardı. Aslında Boerliler gittikleri her bir köy ve kasabada kendilerine ait devletçikler kurma özellikleri ile tanınıyorlardı. Lakin yıllar geçtikçe bu iki devlet en önemliler olarak kalmıştı. Boerli esirler arasında bu iki devletin vatandaşı da olmayan 1000 kişi daha vardı. Bunlar ya kendi kasaba devleti olan veya İngilizlerin kontrolündeki Cape ve Natal kolonisinde yaşarken İngilizlerle savaşmaya başlayanlardı. Bu bin kişi de kamplarda beraber yaşamayı tercih etmişti (Mabbet, 1985). Bu esirlerin haricinde kaçma şüphesi olan veya İngilizlerce tehdit olarak görülen Boerli esirler ise adadaki kalede hapsedilmişti. Boerli bazı subay savaş esirleri ise erlerden farklı bir muamele görmüştü. İngilizler bu subayların kamp dışındaki evlerde kalmalarına izin vermişti. Boerler bu evleri yerel halktan kiralamıştı. Bu evlerde kalan subayların ortak noktası yaşlı ve hasta olmalarıydı. Boerli bir rahip bu hastalarla ilgilenmekteydi (Green, 1900-1902: 10465, 5). Boerli subayların kamp dışında kalıyor olması kamplarda kalan rütbesiz askerlerin bir otorite altında kalmadan yaşamalarını sağlıyordu. Boerli askerlerin kendi içlerinde memleketlerine ve fikirlerine göre ayrışmalarında muhtemel başlarında onlara önderlik yapacak subay olmamasından dolaydı. Ülkelerinde savaş devam etmesine rağmen birlik ve beraberliklerini kaybetmişlerdi. İngilizlerin esir subayları ayrı ve avantajlı konumda yaşatmaları da muhtemel bir başkaldırının lidersiz kalmasını sağlaması açısından taktik bir başarı sayılabilir.

İngilizler Boerlileri özellikle Güney Afrika'dan uzağa göndermişti. Savaşçı bir yapıya sahip bu insanların kaçmak için ellerinden geleni yapacakları biliniyordu. Bu esirlerden 3'ü adaya ayak basar basmaz kaçma girişiminde bulunmuştu. Lakin kısa süre içinde yakalanmışlardı (George, 2006: 2). Esirler getirildikleri yerin bir ada olduğunun farkına vardıklarında ise kaçma ümitleri kalmamıştı. Bundan dolayı İngiliz yetkililer de esirlerin adada rahatça dolaşabilmelerini önleyecek sıkı tedbirler almayacaktı. Nihayetinde St. Helena Atlantik okyanusunda yer alan etrafı binlerce kilometrelik su ile çevrili bir adaydı. Adanın kendisi de bir hapisane vazifesi görmekteydi. Buna rağmen bazı Boerli esirler St. Helena adasından kaçmak için yeniden teşebbüste bulunmuştu. Bunlardan birisi Boerli Başkan Kruger'in torunu olan Komutan P. Eloff'tu. Beraberindeki askerler ile Sandy Körfezinden bir balıkçı teknesi kaçırmaya çalışmışlardı. Balıkçının kürekleri teknede bırakmaması sebebi ile başarısız olmuşlardı. Boerliler teknenin bazı tahtalarını sökerek kürek olarak kullanmak istese de bunun işe yaramadığını görmüşlerdi. Sahildeki diğer balıkçılara rüşvet teklif ederek kendilerine kürek vermelerini istemişlerdi. Bu arada kaçma teşebbüsünü haber alan İngiliz askerleri körfeze gelerek onları yakalamıştı. Aslında balıkçının kürekleri teknede bırakmaması

İngiliz yönetiminin aldığı tedbirlere riayet edilmesiydi. Balıkçılar bir kaçma teşebbüsünde kayıklara ihtiyaç duyulacağı bilinci ile tedbirli hareket etmekteydi. Başka bir zamanda kaçmaya çalışan diğer iki esir ise Fransız'dı. Bazı Fransızlar düşmanları olarak gördükleri İngilizlere karşı Boerlilerle beraber savaşırken yakalanmıştı. Kaçak olarak saklandıkları bir gemide yakalanmışlardı. Rupert körfezinden yüzerek gemiye ulaşan Fransızlar gizlendikleri yerde görevlilerce yakalanmışlardı. Çıkan arbede sonrası ikisi de suya geri atlamıştı. Birisi körfeze geri yüzerken, diğeri ise Jamestown kasabasına doğru yüzerek karaya çıkmıştı. Her ikisi İngiliz askerlerince teslim alınarak kamplarına teslim edilmişti. Kaçmaya çalışanlara para cezası dışında bir ceza verilmiyordu (Nathan, 1999: 4; Jackson, 1903: 108).

İngilizler Boerli esirlerin tehdit oluşturmadığını düşünüyor ve adanın da doğal bir hapishane olduğunu biliyordu. Bundan dolayı kamplarda kalan herkesin adada özel izin kapsamında dolaşmasına izin veriliyordu. Böylece esirler ada halkı ile beraber olabiliyorlardı. Hatta bir Boerli esir adalı bir kadın ile evlenmişti. İngiliz ve Hollanda asıllı Boerlilerin birbirleri ile etkileşim içinde olması sonucu ada halkı çocuklarına Boerlilerin kullandığı Piek, Nielson ve Vanguard gibi isimleri bile vermişti (George, 2006: 2). Boerli savaş esirleri düzenli bir ordunun askerleri değildi. Aralarında her yaş ve gruptan insan vardı. Ortak amaçları yaşadıkları toprakların İngilizlerce ellerinden alınmasını engellemektir. İngiliz düzenli ordusu karşısında başarı gösteremeyince gerilla savaşı verilmişti. Lakin İngilizlerin gaddarlığı sebebi ile tüm sivil bölgeler insandan arındırılıp yakılınca çaresiz kalmışlardı. Esirler arasında iyi eğitilmiş Boerlilerin yanı sıra okuma yazma bilmeyenler de vardı. Boerli zenginlerin yanında fakirler de mevcuttu. Her tür meslekten olanlar olduğu gibi çiftçi ve madenci olanlar da bulunuyordu. Boer topraklarında doğup yetişen olduğu gibi Avrupa'dan, Amerika'dan ve Avustralya'dan Güney Afrika'ya gelerek yerleşen veya Boerlerle birlikte savaşan da vardı. Bu yönü ile fakir ile zengin, cahil ile bilgin, yaşlı ve genç St. Helena adasında yaşamaya mahkûm olmuştu (Green, 1900: 976). Anneleri, eşleri, kız kardeşleri, teyzeleri, çocukları İngilizlerce Güney Afrika'da kurulan toplama kamplarında hayat mücadelesi verirken kendileri de ülkelerinden çok uzakta bir adada tutsak olmuşlardı. Hepsi savaşın sona ermesi ile esaretten kurtulmayı umut ediyordu.

3. Boer Esirlerin Ada Ekonomisine Katkıları

St. Helena adasında Jamestown adında bir kasaba bulunmaktaydı. 1901 itibari ile adada esirler ve onların başında görevlendirilen 1.500'e yakın asker dışında 3.342 sivil yerel halk yaşamaktaydı. Adaya 5 binden fazla esir ile binden fazla asker gelince tüm yaşantı değişmişti (Census, 1921) Adanın İngiliz yönetimi ve halkı Boerli esirlerin gelmesi ile birlikte adalarının gelişip kalkınacağına inanmıştı. Ada halkını endişelendiren tek konu adanın binlerce insana ev sahipliği yapacak kaynaklardan yoksun olmasıydı. Adanın üretimi ihtiyaçları karşılamak için yetersiz olmakla birlikte çok daha fazla gemi ticaret için sefer düzenlemeye başlamıştı. Adanın en önemli yanı hayvancılık yönü ile gelişmiş olmasıydı. Ada halkı dış dünyadan kopuk bir hayat yaşadığı için hayvancılığa büyük önem verilmişti. 1000'den fazla sığır ve 3.000'den fazla koyun, keçi bulunmaktaydı. Bu durum esirlerin ana öğünlerinde yeterince et tüketebilmelerini sağlıyordu.

Tarım arazilerinin işlenmesi ve taşımacılık için ise 190 katır mevcuttu (George, 2006: 23, 29). Adada yeterli iş gücü olmaması Boerli esirlerin de değerlendirilmesine yol açmıştı. Bundan dolayı Boerli savaş esirlerinin bir kısmı Jamestown kasabasında çalışmaya başlarken bir kısmı da kırsalda bulunan tarım arazilerinde çalışmıştı. İngiliz hükümeti ve ada halkı bu esirlere adada ihtiyaç duyulan işleri ücret karşılığında yaptırıyordu. Bu çalışan esirlerin kalması için kasabada kale bahçesi ve botanik bahçede iki küçük kamp yeri kurulmuştu (George, 2006: 23). Hatta bazılarının kira karşılığında evlerde yaşamasına izin veriliyordu. Bu yönleri itibari ile esirler ada ekonomisine de bir canlılık getirmişti. Ada savaş öncesine göre adaya gelen ve çıkan ürünlerin vergisinden iki kat daha fazla kazanıyordu. Binlerce savaş esirinin adada bulunması daha fazla gıda ihtiyacını gerektiriyordu. Adaya gelen ürünlerin daha çok kampların ihtiyacını karşılar hale gelmesi sebebi ile de ada halkı gıda ürünlerine daha fazla para öder hale gelmişti. Öyle ki halk okula giden çocuklarını işe göndermeye başlayacak kadar kötü etkilenmeye başlamıştı (Evans, 1994). Zaman içinde adada ihtiyaç duyulan temel ürünlere ulaşım daha da zorlaşmıştı. En büyük sorunlardan birisi içme ve kullanma suyunun yetersizliği idi. Deniz suyu tuzdan arındırılarak kullanılmaya çalışılıyordu (Royle, 1998: 59) Esirler ve ada halkı benzer sıkıntılar yaşıyor ve Atlantik'in bilinmeyen bir yerinde dış dünyadan izole hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Bütün zorluklara rağmen savaşın ne zaman sona ereceği bilinmediği için bazı Boerli esirler adeta yeni bir hayat kurmak istercesine çalışmayı tercih etmişti. Bunlardan birisi kendi fırınına açacak kadar işinde başarılı da olmuştu. Aynı şekilde bir esir de Boerli yemekleri yapan bir restoran açmıştı. Bazıları da kendi iş yerlerinde el ürünü emeklerini satmaya çalışıyordu. Kafe ve restoranlarda çalışan Boerli esirler yaptıkları, kahve, tart ve keklerle müşterilerin çoğalmasını sağlıyordu. İnşaat işçileri adadaki evlerin tamirat ve yenilenmesinde görev almaktaydı. Adalılara ait kulübeler bile bu işçilerin elinde güzel evlere dönüşüyordu. Para biriktirmeyi başaran bazı esirler kazandıkları paranın bir kısmını Güney Afrika'daki ailelerine gönderiyorlardı (George, 2006: 2, 23, 31).

Esirler yaşam şartlarını geliştirmek adına buldukları ile kulübeler inşa etmiş olsalar da çok kötü şartlar altında yaşamaktaydı. Adanın yağmurlu ve yağmursuz olmak üzere iki hava durumu esirlere zor günler yaşatıyordu. Kulübeler ve çadırlar yağmur sezonunda içine yağış aldığı için yaşam zordu. Yağmur yağmadığında ise kuru bir sezonda susuzluk sıkıntısı çekiliyordu (Matthieson ve Carter, 1993: 56). Yazları kullanılacak su bulmak imkânsız hale geliyordu. Su sadece idareli olarak içmek için kullanılıyordu. Bundan dolayı çamaşır yıkanması yasaklanıyordu. Bazen bir hafta boyunca yüz yıkamak için bile su bulunamıyordu (Green, 1900-1902: 421). Adadaki su sıkıntısını çözmek için 1901 Mayıs ayında deniz suyunu arıtacak bir sistem kurma çalışması başlamıştı. Esirler borulardan temiz su akması için bekleyişe girmişti. Tesisin bitirilmesi için ise 5.000 pount'a ihtiyaç duyulduğu söylenmekteydi (Green, 1900-1902: 10465, 4) İngiliz yetkililer bu tür fazla harcamalar için ödenek ayırma konusunda çok istekli değildi. Buna rağmen tesis için ödenek verilmiş ve hizmete girmesi sağlanmıştı (George, 2006: 24) Boerli savaş esirleri kendilerini adaya hapseden İngilizlerin kendileri için temel geçim şartlarını sağlaması gerektiğine inanmaktaydı. Bununla birlikte İngilizlerin aleyhine bir olayın gelişmesine de izin vermiyorlardı.

Boerliler düzenin bozulmaması yönünde çaba harcıyordu. Bir şekilde İngilizlerle sorun yaşayan, kavga eden ve sarhoş olup düzeni bozan ise daha çok Avrupa ülkelerinden gelerek Boerlilerin safında savaşmış olanlardı. Hatta bu yönü ile yaklaşık 6.000 Boerlinin düzeni bozmadığı ama aynı şartlarda 2.000 Fransız yaşamak zorunda bırakılsa çok kötü şeyler yaşanabileceği söyleniyordu (Green, 1900-1902: 421). Adadaki İngiliz yönetimi de Boerler ile aynı safta savaşarak esir düşmüş Fransız, Amerikan ve direkt olarak Hollanda'dan gelen esirleri Ağustos 1900 itibari ile ülkelere geri yollama kararı almıştı. Bunlar arasında en dikkat çeken ise belirtildiği üzere Rus bir prensdi. Boerlere yardım etmek için ülkesinden binlerce kilometre uzaklıktaki Güney Afrika'da İngilizlere karşı savaşmıştı. (George, 2006: 23) Avrupa'da gelerek esir düşmüş olanlar İngilizlerin kendileri için yeterli yaşam koşullarını sağlamadığını düşünerek isyancı bir tavır takınıyordu. Haklarını bilmenin verdiği tavırla daha dik bir duruş sergiliyorlardı. Boerli esirlerin çoğunluğu ise dünyanın en uzak köşesi olan Güney Afrika'da yerleşmiş çiftçi ve madenci insanlardı. Başlarına gelenlere sabır gösterme ve uyumlu olma konusunda daha istekliydiler. Bir problem yaşamadan evlerine dönme hayalini taşıyorlardı. Bundan dolayı İngilizlerle bir sıkıntı yaşamamak için çaba harcıyorlardı.

Boerliler için yazları ne kadar sıkıntılı ise kışları da o derece zordu. Derme çatma kulübe ve çadırlarda soğuktan korunmak oldukça zordu. Bunun için bulunan çözüm ise adada yakılabilecek türde her şeyin ısıtma için kullanılmasıydı. Hatta adadaki bir çok ağaç bu amaçla kesilip, yakılmıştı (George, 2006: 2). Benzer şekilde adada görevlendirilen İngiliz askerleri de ısınmak için ağaçları kesmekteydi. Ada yönetimi ağaçların daha fazla kesilmesini engellemek için tedbirler almıştı. 13 Mayıs 1901 itibari ile ada halkı, askerler ve Boerli esirlerin ağaç kesmesinin yasak olduğu, bu yasağa uymayanların cezalandırılacağı ilan edildi. Bu yasak ağaçları keserek oymacılık yapanları da kapsamaktaydı. Belirli yerlere asılan ilanlar hem İngilizce hem de Boerlerin kendi dillerinde yazılmıştı (Turner, 2016: 4). Özellikle ada halkı yerel gazetelerine yazı yazarak görevlilerden ağaçları korumalarını istemişti. Adanın onlarca yıllık ağaçlarının kaybedilmesi ada halkını yıllarca etkileyebilecek bir durumdu. Esirler bir gün evlerine döndüğünde ağaçsız bir adada kalmak istemiyorlardı. Ada halkı St. Helena'ya keçilerin getirilmesi ile ağaçların yok olmaya başladığını, esirlerin gelmesi ile de tamamen yok olabileceğini düşünüyordu. Halbuki ada ilk keşfedildiğinde tamamen ormanlıktı ve her yerinde içme suları mevcuttu (George, 2006: 27). Ada yönetimi halktan gelen bu isteklere gözünü kapamamış ve yakacak odunların dışarıdan getirilmesini sağlayacak önlemleri almıştı.

Boerli savaş esirleri genel olarak basit, sade, ağırbaşlı, onurlu, nazik, içki içmeyen, kumar oynamayan, emirlere uyan, temiz, dinlerine bağlı, sabırlı, duyarlı ve sıcakkanlı insanlardı. Bütün bu iyi özelliklerinin başlarındaki İngiliz yetkililer tarafından takdir edilmesi gerektiği halde bu gerçekleşmemişti. İngiliz askerler ve gardiyanlar bu insanlara yeterince iyi davranmadığı gibi bir kısmı çok kötü davranmaktaydı. Ada yönetiminin Boerli esirleri koruyan tavrı olmasaydı bu esirler görevlilerin elinde zor günler geçirebilirdi. Bazı İngiliz görevliler onların kendilerine devamlı olarak yalan söylediğini iddia ediyordu. Adada kalan esirler ve İngiliz görevliler istemedikleri bir hayat yaşıyordu. (Green, 1900-1902: 421). İngiliz görevlileri özellikle devlet okullarında eğitim

alanları kendini beğenmiş, milliyetçi ve savaşçı bir yapıya sahipti. Fakir ve orta seviye ailelere sahip bu insanlar ana vatanlarından çok uzakta kendilerini ispatlamak ve para kazanmak için askerlik yapıyordu. İngilizler herkes tarafından cesur ve dürüst olarak tanıtılsa da bu insanlar kendi İngiliz ırklarının üstünlüğüne inanan, diğer ırkların ise kendileri kadar şerefli ve değerli olmadığını düşünen bireylerdi (Warwick, 1980: 212) Boerli esirler kendilerine kötü davranıldığının yanı sıra yeterince yiyecek verilmediğini de iddia ediyordu. Aslında resmi kayıtlar onlara yeterince gıda özellikle de et verildiğini göstermekteydi. Esirler kendilerine verilen yemeklerden memnun olmasalar da Güney Afrika'da çocuk ve eşleri kamplarda açlıktan ölecek kadar kötü durumda yaşıyordu. Halbuki St. Helena adası yönetimi onlara daha iyi koşullar sağlamıştı. Her bir Boerli esir için 5 günde bir yarım kilo et, 2 günde bir yarım kilo kurutulmuş et, günlük olarak yarım kilodan fazla ekmek, sebze, şeker ve kahve veriliyordu (George, 2006: 24). Esirler eş ve çocuklarının açlık ve hastalıktan öldüğünü biliyordu. Zira haberleşme olarak mektup imkanları bulunuyordu. Buna rağmen kendilerine verilen gıdanın yetersiz olduğunu düşünmeleri ilginç bir durumdu. Esirlerin muhtemel problemi adaya gelen bir çok ürünün ada dışından gemilerle getirilmesiydi. Gemiler zamanında gelmediğinde veya gıda olarak verilmesi düşünülen ürün bozulduğu ve gelmediği durumlarda sıkıntı çekmiş olabilirler. Adadaki ölüm oranlarının yüksek olması da beslenme açısından büyük bir problem olmadığını göstergesiydi.

Boerli esirlerin bir diğer şikayeti de mektup hizmetleri ile ilgiliydi. Ayda 2 mektup yazmalarına izin veriliyordu. Ayrıca her bir mektubun 500 kelimeyi geçmemesi isteniyordu. Mektuplar görevlilerce kontrol amaçlı okunuyordu. Savaş boyunca esirler 40 bin mektup yollamıştı. İngilizler, savaş, siyaset ve kamp yaşantısı hakkında örneğin yemekler konusunda bir şikayetin yazılmasına izin vermiyordu (Green, 1900-1902: 10465, 3). Bazı Boerler mektupların İngiliz görevlilerce okunması sebebi ile protestoda bulunup yazmayı bırakıyordu (Green, 1900-1902: 421). Buna rağmen birçok Boerli için mektup en değerli hazineydi. Güney Afrika'nın Cape limanından kalkan posta gemileri her Pazar günü St. Helena adasına mektupları ulaştırıyordu. Bazı esirler eş ve çocuklarının yazdıkları ile mutluluk yaşarken bazıları da sevdiklerinin ölüm haberi ile üzüntü yaşıyordu. Boerlilerin kendilerine ait gazete çıkarmaları yazı yazılmasını da teşvik etmekteydi. Hatta bu amaçla en iyi yazılara ödül veriliyordu (George, 2006: 32). Boerli esirlerden bazıları mektuplarının yakınlarına ulaşmadığını dile getirip ada yönetimine tepki göstermişti. Ada yönetimi yaptığı soruşturma sonucu mektupların okunmasında görevli iki İngiliz görevlinin bu mektupları yaktığı ve pullarını satarak para kazandıklarını tespit etti. Her iki görevli de cezalandırılmıştı (Kuitenbrouwer, 2012: 131). Ada yönetimi olayın üstünü kapatacak bir davranışa girmemişti. Esirlerin hakkının korunması için gerekli tedbirlerin alınması yönetimin işini düzgün yaptığının bir göstergesiydi. Aksi takdirde kötü bir yönetimden beklenen bu olayı hiç yaşanmamış gibi göstermek hatta araştırmamaktı.

Boerli esirlerin en önemli problemi belirtildiği üzere bazı İngiliz görevlilerin kendilerine karşı olan kötü ve aşağılayıcı davranışlarıydı. Esirlerin düzenli fakat sıkıcı bir hayatı vardı. Günlük yemeklerini yiyorlar ve yaptıkları kulübelerinde vakit geçiriyorlardı. Bunun dışında çoğunun yapabilecekleri hiçbir aktivite yoktu. Esir hayatına alışmakta zorlanan Boerlilerden bazıları artık

daha fazla dayanamıyor ve psikolojik olarak yıkıma uğruyorlardı. Daha fazla insanın psikolojik bir problem yaşamaması için gerekli olan ise kamp dışına çıkışlarına izin verilmesiydi. İngilizler de bu yönde bir yönetim anlayışı benimsemişti. Yaşlılar haftada 2-3 kez bu izni kullanıyordu. Özellikle öğretmenler, yaşlılar, rahipler ve yardımcıları da dışarı çıkabilme ayrıcalığına sahip olabiliyordu (Green, 1900-1902: 10465, 4) İngilizler her gün 12-15 Boerli esirin bu özel izin kapsamında kamp dışına çıkmalarına izin veriyordu. Dışarı çıkanların vaktinde kampa geri gelmeleri gerekiyordu. Esirlerin bu kurala tam olarak uymaması ilerleyen günlerde çalışanlar hariç kamp dışına çıkanların sayısının 4 ile sınırlandırılmasını getirmişti. Adadaki yerleşim yeri olan Jamestown'a ise belirli saatler dışında gitmeleri yasaktı. Bir esir bu kurala uymayarak kahvaltı saatinden önce kasabaya gittiği için ceza olarak bir ay boyunca kendisine içki verilmemişti. Bu en ağır cezalardan birisi olarak kabul ediliyordu (Green, 1900-1902: 421) Esirlerin kamp dışına çıkmasını kesinlikle önleyen tek şey arada bir yaşanan bulaşıcı hastalıklardı. İngilizler adaya gelen esirlerin St. Helena halkına hastalık bulaştırmasını istemiyordu. 1900 Aralık ayında adaya yeni esirler getiren gemi beraberinde kızamığı da getirdiği için bu yasak uygulanmıştı. 74 yaşında bir Boerli esir kızamıktan ölünce İngilizler endişelenmişti. 1887'de adada benzer bir durum yaşandığında birçok insan ölmüştü. Aslında İngilizler ada halkının kızamığa karşı bağışıklık kazanması için esirlerin kamp dışına çıkmasını bile düşünmüştü. Lakin son kararları esirlerin kamp dışına çıkışının yasaklanması olmuştu. Bundan dolayı dışarıya çıkarak ada etrafında yürüyüş yapan esirler zor günler geçirmişti (Green, 1900-1902: 10465, 4). Yine 1901'de Güney Afrika'da veba salgını yaşanınca St. Helena adasına ulaşmaması için İngiliz yetkililer çok daha fazla önlem almıştı. Ada tam manası ile karantina altına alınmıştı. Güney Afrika'dan gelen gemilerin adaya girişi yasaklanmıştı. Hiçbir insanın yada kargonun hatta mektubun bile adaya girişine izin verilmedi. Bu süre zarfında ada ekonomisi ciddi kayıplar yaşamıştı (Nathan, 1999: 5). 1902'de ise adada tifo salgını yaşanmıştı. Kampta kalanlar su sıkıntısı çekerken bu hastalık ortaya çıkmıştı. En son esir getiren geminin beraberinde bu hastalığı da taşıdığına inanılmıştı. St. Helena yetkilileri tedavi sürecini hızlandırmak için ada dışından hemşire, doktor ve medikal malzemeler getirtmişti. Buna rağmen esirlerden hayatını kaybedenler olmuştu (Nathan, 1999: 6).

Boerli savaş esirleri tel örgülerle çevrili olan kamplarda yaşamak zorunda kalmalarına üzülüyordu. Deadwood kampı üç ayrı tel örgü ile çevrelenmiş ve dışında da İngiliz görevlilerin bulunduğu bir yerdi (Nathan, 1999: 5). Boerlilerin önemli bir kısmı tarımla uğraştığı için açık arazilerde bulunmaya alışmıştı. Bunlar için kamp dışına çıkamamak en büyük zorluktu. Kamptaki kulübe ve çadırlarda kalabalık bir yaşantı çok rahatsız ediciydi. Kalabalıktan bunalanlar kendi imkanları ile buldukları teneke ve malzemelerden sadece kendilerinin kalabileceği küçük kulübeler bile yapmaktaydı. Boerli subayların kamp dışında yaşamasına izin verildiği için onlar ise bu konuda oldukça rahattı (Nathan, 1999: 6). Kamp yaşantısına ayak uyduramayan bazı esirler ise gün geçtikçe melankolik oluyordu. Kampların İngiliz doktorları bu kişilerin bazılarının şiddet eğilimi gösterdiğini, bazılarının ise cinnet geçirmeye başladıklarını belirtiyordu. Özellikle Boerli yaşlılar kamp yaşantısına ayak uydurmakta zorlanıyordu. Bir köşeye çekilen bu yaşlı insanlar

başları yerde sessizce ağlıyorlardı. Sadece yaşlılar değil gençlerde farklı sıkıntılar yaşıyordu. 30'lu yaşlarındaki bir esir ağır aile özlemi çekmişti. Yemeklerin zehirli olduğuna inanmış bu esir zamanla konuşmayı bırakmış ve artık yürüyemez hale gelmişti (Green, 1900-1902: 421). Adada hapis hayatı yaşamak bazı esirler için dayanılmaz bir sorundu. Hatta bu amaçla adadan uzaklaşmak isteyen iki esir Jamestown'dan denize girmiş ve denizde demirli bir botu kaçırmıştı. İki esir denizde gözden kaybolana kadar adadan uzaklaşmışlardı. Ertesi gün kayboldukları ortaya çıkınca bir başka gemi onları açık denizde bulup geri getirmişti. Her iki esir de tek amaçlarının bunaldıkları için adadan mümkün olduğunca uzağa gitmek olduğunu, okyanusda bir kaçışın mümkün olmayacağını bildiklerini söylemişti. İngiliz yönetimi onlara 5 Pound ceza vermişti. Bu ceza kamptaki Boerlilerin kendi aralarında para toplaması ile ödenmişti (Nathan, 1999: 5). İngiliz doktor Lloyd-Roe ağır bunalım altındaki 5 hastasının önlem alınmaz ise yakın zamanda akıllarını yitireceklerini söylemişti. (Green, 1900-1902: 10465, 4) Boerli esirlerin çok farklı hayat hikayeleri vardı. Bunların özgür yaşamdaki sıkıntılarının bazıları onları esir kampında da yalnız bırakmıyordu. Boerli bir yaşlı esir, eşi kendisini terk ettiği için savaşa katılmıştı. Tek hedefi bir kurşunla ölmek iken esir edilmişti. Kampta delirmek üzere iken doktorların yardımı ile iyileşmişti (Green, 1900-1902: 421).

Esirlerin tel örgüleri geçmeye çalışması veya görevlilere karşı saldırgan tavırlarda bulunması yasaktı. Buna uymayanlara İngiliz görevlilerce ateş edilmesi serbestti. 3 Boerli esir görevlilerin ateş açması sonucu hayatını kaybetmişti (Hasler, 1988). 19 yaşındaki Johannes F. Viljoen 8 Mayıs 1900'de telleri geçmeye çalışırken vurulmuştu (Paget, 1901: 521). Boerlileri bunu bir cinayet olarak görüyordu. Viljoen çadırda kaldığı arkadaşlarına kahve yapmak istemişti. Kahvelerin içilebilir hale gelmesi için kemiklerde kalan yağlar kullanılıyordu. Tellerin dışındaki bir kemik parçasını almak isterken vurulmuştu (Green, 1900-1902: 421). Onu vuran görevli devamlı olarak uyarmasına rağmen Viljoen İngilizce bilmediği için ne dediğini anlamamıştı. Mahkeme İngiliz askerin görevini yaptığını söylemişti (Hasler, 1988). 1901'in Şubat ayında yine 19 yaşındaki bir Boerli Marias T. Goddefroy vurulmuştu. İngiliz görevli onu kendisine taş attığı için vurduğunu iddia etmişti. Kampta kalanlar Marias'ın kimseye taş atmadığını söylemişti. İngiliz görevli ilk atışında onu yaralamış, hala ayakta durduğunu görünce ikinci bir atış daha yapmıştı. Marias daha sonra hayatını kaybetmişti (Paget, 1901: 522). Askeri mahkemeye çıkarılan İngiliz görevli esirlerin bir süredir kendilerine taş, sopa, konserve kutusu gibi buldukları her şeyi attıklarını söylemişti. Marias'ın attığı taşın ise yüzüne geldiğini iddia etmişti (Nathan, 1999: 5-6). Boerliler ise tamamen farklı bir iddiayı gündeme getirmişti. Buna göre nöbetçilerin sıklıkla uyuduklarını, bu sebeple de birbirlerini uyandırmak için taş attıklarını söylemişlerdi. Rahip Louw görevlinin hiçbir uyarı yapmadan ateş açmasının ve İngilizlerce soruşturma yapılmamasının kabul edilemez olduğunu belirtmişti (Green, 1900-1902: 10465, 4). Esirler Marias'ı zavallı bir adam olarak tanımlamıştı. Boerli bir rahibin oğlu olarak gereksiz bir şekilde öldürülmüştü (Westminster Gazette, 1901). Bazı İngiliz görevliler Boerlileri demir yumrukla yönetmek istiyor ve onlara hiçbir şekilde saygı duymuyordu. Green'e göre kampta tutulanlar geçmişte yaptıklarından dolayı cezalandırılıyordu.

(Green, 1900-1902: 421). Bazı görevliler İngilizlere karşı savaşı bu insanları sevmediğini açıkça gösteriyordu. Onların cephede kendi insanlarını öldürdüğü için daha ağır şartlarda tutulmaları isteniyordu.

4. Boer Esirlerin Adadaki Faaliyetleri

Boerli esirlerden bazıları için dini inançları hayatlarında önemli bir yere sahipti. Esirler arasında Boerli rahiplerin de bulunması dini törenlerinin kolaylıkla yapılabilmesini sağlıyordu. Aralarından bazıları dini bir dernek de kurmuştu. Başlangıçta üye sayısı 5 olan dernek zamanla bunu 300'e çıkarmıştı. İsteyen esirler günlük 1,5 saat ibadete katılıyor ve beraberce ilahiler söyleniyordu (George, 2006: 30). Bazı Boerli savaş esirleri okula gitmesi gereken yaşta iken hiçbir eğitim alamamıştı. Bu gençlerin meslek edindirecek eğitim alması, aritmetik ve dil eğitimi verilmesi gerektiğine inanılıyordu (Green, 1900-1902: 421). Boerli esirler 200 kişilik ve 7 öğretmenin çalışacağı bir okul çalışması planlamıştı. Kampa getirilen esirler arasında yaşı 12 olan Boerliler bile mevcuttu. En azından bunların eğitilmesi amaçlanmıştı. 1902 Ocak ayına gelindiğinde 300-400 Boerli esir kurulan iki okulda eğitim almaya başlamıştı. Hukuk eğitimi almış 23 yaşındaki esir J. Ludorf tüm gücü ile ders çalışıyordu. Amacı İngilizlerden gerekli izni alıp İngiltere'de eğitim almaktı. Bu arada yüksek eğitim seviyesine gelmiş 6 Boerli esir de ondan ders almaktaydı (Green, 1900-1902: 10465, 5). Boerli okur yazarlar adada kendi gazetelerini çıkartacak kadar büyük bir azimle çalışmıştı. Gazetenin adı ilk önce Boer Newspaper Kamp Kruimels daha sonra ise Die Krijgsgevangene adını aldı. Adada İngilizlerinde St Helena Guardian adını verdikleri haftalık 290 baskı yapan bir gazetesi mevcuttu. Boerliler gazetelerinde herhangi bir siyasi yazıya yer vermiyordu. İngiliz yönetimi de savaş ve siyaset konusunda yazılara izin vermeyeceklerini söylemişti. Bundan dolayı gazete kamplarda yaşananlar, Avrupa ve dünyanın değişik yerlerinden haberler, spor haberleri ve dini yazıları içermekteydi (George, 2006: 23-28).

Genç ve çocuk yaştaki Boerli esirler eğitim alarak kamp günlerinde meşgul olurken çalışma yaşındakiler için zaman daha zor geçmekteydi. En büyük problem kampta bu insanları meşgul edecek bir aktivitenin olmamasıydı. Kendi başlarına bir şeyler yapma çabaları dışında İngilizlerin hiçbir katkısı yoktu. Esirler küçük bir tiyatro kurmuştu. Burası aynı zamanda bir okuma odasına dönüşmüştü. Boerlilere savaşlarında yardım eden bir İrlandalı, İngilizleri Colenso savaşında nasıl yendiklerini anlatan bir şarkı söylediğinde kamp yönetimi siyasi hiçbir temanın işlenmemesi konusunda uyarıda bulunmuştu. Aslında Boer asıllılar hiçbir zaman bu tür söylemlere girmiyordu. Yaşlı bir Boerli esir bu tür programların kötü bir akşamı atlatmak için iyi bir çözüm olduğunu vurgulamıştı (Green, 1900-1902: 10465, 4). Boerliler Hollanda Kraliçesi Wilhelmina ve Başkanları Paul Kruger'ın doğum günlerini de kutlama havasında geçirmekteydi. Boerliler ada hastanesinin özellikle kendilerinin tedavi edilmesinde büyük önemi olduğunu farkındaydı. Bundan dolayı hastane yararına programlar düzenliyor ve elde ettikleri gelirler ile hastanenin masraflarının karşılanmasına destek oluyorlardı (George, 2006: 24). Hastanenin işlevsel hale getirilmesi onların hayatta kalması açısından son derece önemliydi.

Kampta vakit geçirmenin bir diğer yolu da spor yapmaktı. 29 Mayıs 1900'de bir araya gelen esirler bir kulüp kurma kararı almıştı. Bunun için aralarında esir Bay Waldeck'e yetki vermişlerdi. Waldeck'le beraber 9 esir daha komiteye seçilmişti (George, 2006: 29). Boerliler Rugby oynamaya ilgi gösteriyordu. Hollanda'dan bazı sporseverler St. Helena'ya 8 Rugby topu ile 6 futbol topu göndermişti. Toplar gelmeden önce Rugby için 14 kişilik bir takım bile kurulmuştu. İngilizlerin verdiği eski bir futbol topu ile Rugby oynanmıştı. Daha sonra 16 Boerli esir genç daha Rugby için eğitildi. Yetişkinlerin maçlarında adam ihtiyacı olduğunda yetişmiş sporcuların maça girebilmesi istenmişti. Genç oyuncular 2 yıl içinde kendi turnuvalarını organize edecek kadar profesyonelleşmişti. Boerler adada yaptıkları bu maçları hiçbir zaman unutmuyacaktı. Rugby onlar için bir mücadele şekliydi (Minnaar, 1936, 37, 85, 95). Deadwood kampında Rugby oynayan üç oyuncu savaş öncesinde düzenlenen bir turnuvada Güney Afrika'yı temsilen İngilizlere karşı bile oynamıştı. Futbol sevilmele birlikte Rugby Boerler için anlamı olan vazgeçilmez bir spordu. (Van der Merwe, 1995: 78) Sportif aktiviteleri yapma kabiliyeti sergileyenler için esir hayatı daha kolay geçmekteydi.

Boerlerin çoğunlukla Hollanda asıllı olmaları onların bu ülke ve halkından destek görmesini sağlıyordu. Hollanda'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve devlet, kamplarda kalanlara için yardım faaliyetleri düzenliyordu. Toplanan paralar ile kamplarda kalan esirler dâhil olmak üzere savaştan etkilenenlere yardım edilmek isteniyordu. Boerli esirler de kampta yaptıkları el işlerini Hollanda'ya gönderiyor ve müzayedelerde satılmasını sağlayarak yardım kampanyalarına destek veriyordu. Eşini kaybeden Boerli kadınlar ile anne ve babasını kaybeden çocukların ihtiyaçları en önemli öncelikler arasındaydı. Posta gemileri ile mektuplar ve yardım malzemeleri ulaşması gereken yerlere gönderilebiliyordu (Goerge, 2006: 30) Hollanda'nın Avrupa'nın güçlü bir devleti olarak Boerleri desteklemesi büyük önem arz ediyordu. İngilizler Boerlilerin haklarını arayan bir güçlü devletin varlığı ile hareket etmekteydi. Aslında Hollanda'nın tüm gayretine rağmen Güney Afrika'daki sivil toplama kamplarında 28.000 Boerlinin ölmesi tam bir şaşkınlık yaratmıştı. Bu sayıya 20 bin Afrikalı siyahide eklendiğinde İngilizler için durum hiçde iyi kabul edilmiyordu. Buna rağmen gerek İngiliz kamuoyu gerekse Hollanda'nın gayretleri ile savaşın son zamanlarında bu ölümler önemli oranda azalmıştı. Aksi takdirde bu sayı Boerler için rahatlıkla 50.000 bulabilirdi. Toplama kampları ile karşılaştırıldığında St. Helena'daki Boer esir kampının durumu çok daha iyi durumdaydı. Esirler sportif faaliyet yapıyor, tiyatro kuruyor, hatta ücret alarak çalışabiliyordu.

Kampta kalan her on kişiden birisi çalışırken diğerleri böyle bir imkân elde edemiyordu. İngilizler 600 civarında Boerli esiri hükümet işleri ile işçi ihtiyacı duyan ada sakinlerine yönlendirmişti. İnşaat, yol yapımı ve fırıncılık gibi farklı işler yapılmaktaydı (Green, 1900-1902: 10465, 3). Adaya malzeme getiren gemilerin sayısının artması sebebi ile özellikle limandan kamplara gerekli eşyaların taşınmasında ada sakinlerinin tarımda kullandığı katır ve kağnılar kullanıldı. Ada çiftçilerinin bu işle ilgilenmek zorunda bırakılması ise tarımı kötü yönde etkilemişti. Ada yönetimi bu sorunu esirleri çiftliklerde çalıştırarak çözmüştü (George, 2006: 23). Ada yönetimi işe aldığı Boerli esirlere adadaki yeni yolların yapımını, var olan yolların tamirat ve bakımını da

yaptırıyordu. Adanın bazı kıyı sahilinde dalgaların etkisini azaltmak için inşa edilen duvarlar da bu esirlerce yapılmıştı (George, 2006: 32). Esirlere İngiliz lirasının yirmide biri olan günlük 1 şilinlik bir ödeme yapılıyordu. Aynı işi yapan ada sakinleri ise 2,5 şilin'den fazla kazanıyordu. Boerliler paradan çok kendilerini meşgul edecek kamp dışı bir iş yapmaktan memnundu. Öyle ki kamp dışında çalışmak için para bile ödeyecek kadar istekliler vardı (Royle, 1998: 64). Boerli esirler arasında usta sanatçılar bulunuyordu. Bunlar 10 Mayıs 1900'de beş gün sürecek bir sergi bile açmıştı. Boerli sanat ustaları bu sergide yaptıkları model arabaları, oyma ağaç işlerini, pipoları ve daha birçok el işi ürünlerini sergilemişlerdi. Alet edevatı olmayan bu insanlar taşları çekiç, şemsiye tellerini oyma testeresi olarak kullanarak kendi çözümlerini bulmuştu (Nathan, 1999: 4). Boerlilere çalışabilmeleri amacı ile alet edevat gönderen İngilizler de bulunmaktaydı. Böylece onların terzilik, ağaç işleri, marangozluk, sepet yapımı, kitap ciltleme gibi işleri yapması sağlanıyordu. Esirlerin St. Helena adasında kalmasından 2 yıl geçtikten sonra İngiliz Savaş Ofisi bu esirlerin eğitim ve çalışmalarını gündemine almıştı. Lakin bu tür organizasyonların esirleri bir araya getirmesinden dolayı başkaldırma ihtimalinin de olabileceği belirtilmişti (Green, 1900-1902: 421). İngilizlerin önceliği bu esirlerin hiçbir sıkıntıya sebep vermemesiydi. Bunun için vakitlerini boş ve gayesiz olarak geçirmeleri yeterli görülüyordu. Lakin onları verimli olarak kullanmak muhtemel isyanların önüne geçmenin en kolay yoluydu.

Boer savaşı 31 Mayıs 1902'de sona ermişti. Bu haber St. Helena'ya 1 Haziran 1902'de ulaştı. Fakat gelen haberde savaşı kimin kazandığı yer almıyordu. Gerek İngilizler gerekse Boerler savaşı kimin kazandığını bilmiyordu. Tek bildikleri barış anlaşması yapıldığıydı. Bundan dolayı adadaki İngilizler ve Boerler savaşı kendilerinin kazandıklarına inanıp kutlamalar yapmıştı. 2 Haziran günü adaya ulaşan haber İngilizlerin kazandığını ilan edince Boerlilerin mutluluğu hüzne dönmüştü (George, 2006: 24). Ülkeleri için büyük acılara katlanan bu insanlar için bağımsız bir devlete sahip olmak en büyük hayalleriydi. Ancak bu şekilde yaşadıkları sıkıntılar hafifleyebilirdi. Savaşın bitmesi ile birlikte adada kalan esirlere İngiliz Kralı II. Edward'a bağlılık yemini etmeleri dâhilinde serbest bırakılacakları ilan edildi. Savaşı kazanan İngilizler onlardan boyun eğmelerini istiyordu. Özgür kalarak ailelerine ve topraklarına dönebilmenin başka bir yolu yoktu. 5.685 esirden yalnızca 90'ı buna karşı çıkmıştı. Serbest bırakılanlar 4 ay boyunca gemilerle Güney Afrika'daki evlerine gönderildi. Bu 4 aylık süre en fazla zorlanılan süre olmuştu. Herkes sıranın kendisine geleceği ümidi ile gün sayıyordu. 90 esir adada çalıştırılmak üzere tutuldu. Ocak 1903'e gelindiğinde bu esirlerden sadece 5'i adada kalmış gerisi de krala bağlılık yemini ederek ayrılmıştı (Mabbet, 1985). İngilizler yemin töreni için mahkeme salonunda belirli günler belirlemişti. Boerler sırası ile programa katılıyor ve mahkeme huzurunda yemin ediyordu (George, 2006: 24) Aslında hali hazırda adadaki birçok Boerli zaman içinde İngiliz yetkilileri ile irtibata geçerek savaş yanlısı olmadıklarını söylemişti. Bunlar İngilizlerin emrinde yaşamayı kabul ettiklerini ilan etmiş ve kendilerinin evlerine geri gönderilmesini talep etmişti. İngiliz yetkililer ise savaş bitmeden bu insanları ülkelerine gönderme konusunda tereddüt yaşamıştı. Savaşın 2 yıldan sonra bitmesi özgürlüğün çok daha uzun yıllar kısıtlanmasını engellemiş oldu. Belirtildiği üzere bu esirler

kamplarda tartışmaların çıkması üzerine ayrı bir kampta yaşamıştı. Savaş daha sona ermeden Boerli General Cronje bile İngilizlere bağlılık yemini etmişti. Ona yakın Boerli görevliler de İngilizlere bağlılık gösterirken birçok esir generallerine gücenmişti. Savaş sona erdiğinde ise neredeyse tüm Boerli esirler komutanları gibi İngilizlere bağlılık yemini ederek adadan ayrılmıştı (Natal, 1999: 6) Yemin etmeyen beş kişiden birisi olan Karel Smit ismini Charles Smith olarak değiştirmişti. Smith fırıncı olarak çalışmaya devam etmiş ve 1959'da ölünceye kadar adada yaşamıştı (Royle, 1998: 57) Adada kalarak yaşamayı seçen bu 5 kişinin çocukları, 2 yıl süre ile adada kalan Boerli esirlerin St. Helena adasına hediyesi olmuştu. Ülkelerinden binlerce kilometre uzaktaki bir adada yaşamak zorunda kalan Boerli esirler bu en zor esaret günlerinin bitmesi ile ülkelerine döndü. Bağımsız bir devletleri olmasa da Güney Afrika Devletinin kurucu ataları olarak tarihteki yerlerini almış oldular.

SONUÇ

İngiliz-Boer Savaşları Güney Afrika tarihinde önemli bir yere sahiptir. Hollanda asıllı Boerlerin bağımsızlık mücadelesi İngilizlerin güçlü orduları karşısında yenilmiştir. Muhtemelen gerilla savaşı başlamamış olsaydı Boerliler gerek eş ve çocuklarını gerekse kendi hayatlarını kurtarmış olacaktı. Buna rağmen bu insanlar bağımsız olarak yaşamayı canlarına ve sevdiklerine tercih etmişti. Binlerce insanın onurlu mücadelesi İngiliz vahşeti sebebi ile adeta bir yıkım ve katliama dönüşmüştü. İngiliz yetkililerin gerilla savaşına karşı tüm sivil halkın çiftliklerini yakması ve onları toplama kamplarına göndermesi önemli bir insan hakkı ihlalidir. Böyle bir suçu işleyen yetkililerin binlerce masum çocuk ve kadını kendi kurdukları toplama kamplarında ölüme terk etmeleri ise ikinci bir insan hakkı ihlalidir.

İngilizlerin Boerli savaş esirlerini ülkelerinden binlerce kilometre uzaklarda hapsedmesi ise bir başka insanlık suçudur. Dünyanın en güçlü ordularından birisine sahip olan İngilizler 25 bin Boerli Güney Afrika'da tutmak yerine onları Hindistan'tan Portekiz'e kadar farklı bölgelere göndermiştir. St. Helena adası ise esirlerin gönderildiği ilk yer olarak her zaman ayrı bir öneme sahiptir. İngilizler Napolyon'u hapsedtikleri bu adada Boerlileri tutsak etmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere bu çalışmanın konusu St. Helena adasında tutulan Boerli savaş esirlerinin hayatını konu almaktadır. Esirlerin hangi şartlar altında tutuldukları, İngilizlerin onlara nasıl davrandıkları incelenmeye çalışılmıştır. Güney Afrika toplama kamplarında açlık ve hastalıktan 28.000 Boerli, 20.000 bin Afrikalı siyahi olmak üzere yaklaşık 50.000 sivil insan hayatını kaybederken, St. Helena adasında tutulan esirlerin nasıl bir hayatta kalma mücadelesi verdiğinin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır.

St. Helena adasında tutulan Boerli esirlerin en büyük avantajı iyi ve adil bir ada yönetimi altında yaşamaları olmuştur. Adanın Valisi olan Sterndale'in temel insan hak ve hürriyetlerini dikkate alan bir kişiliğe sahip olması onların hayatta kalmalarının en önemli nedenidir. Sterndale ilk günden itibaren Krallığın bu esirlere iyi davranılmasını istediğini ilan etmiştir. Hâlbuki sivil toplama kamplarının yöneticileri de krallıklarının bu emrine uymakla görevli olduğu halde binlerce insanın ölmesine göz yummuştur. Boerli esirlerin tüm dünyadan izole olmuş bir adada tutulmaları onların

hayatını kurtaran ikinci neden olmuştur. Güney Afrika'da insanlar bulaşıcı hastalıklardan ölümler St. Helena adasının izole yapısı ve ada yönetiminin bulaşıcı hastalıklara karşı almış olduğu önlemler esirlerin hayatını kurtarmıştır. Beslenme ihtiyaçları esirlerin şikâyetine rağmen yeterli olmasa da esirlerin lehine olan bir başka gelişme olmuştur.

İngilizler Boerli esirleri kamplarda tecrit altında tutmamıştır. Onların ada ekonomisine katkı sunmasını sağlamışlardır. Bu açıdan esirlerin iş gücünün çokça bulunduğu ana karadan ziyade bir adada tutulmaları faydalarına olmuştur. Benzer şekilde yaşlılara, hastalara ve Boerli subaylara iyi davranılması da yönetimin tavrından dolayıdır. Bununla birlikte ada halkının Boerli esirlere kötü davranmamaları da onların bu küçük adada insani değerlere sahip bir toplum kurduklarının göstergesidir. Boerli esirlerden kendilerini iş, spor, eğitim, tiyatro, el işleri gibi farklı alanlarda meşgul edenlerin hiçbir iş yapmayanlara göre hayata daha iyi tutundukları görülmektedir. Esaretin ne zaman biteceğini bilmeyen insanlar için hayata tutunacak bir sebep geliştirilmesi gerektiğinin önemi ortaya çıkmıştır. Bunu gerçekleştiremeyenlerin ise kendilerini ölüme daha da yaklaştırdıkları görülmektedir. Boer savaşında görüldüğü üzere İngiliz yetkililer sivillerin evlerini yakabilecek kadar düşmanlarına acıma duygusu göstermeyecek davranışlar göstermiştir. Lakin St. Helena adasındaki yetkililerin esirleri hayata bağlamaları takdire şayan bir davranıştır. Aynı zaman diliminde benzer görevler yerine getiren bir İngiliz yetkili gözleri önünde çocukların bile ölümüne göz yumarken bir diğer yetkili ise onlara her türlü faydayı sağlamıştır. Bu sebeple adanın Valisi Sterndale başta olmak üzere diğer İngiliz yetkililer ile Boerli esirlere iş ve evlerini açan St. Helena adası sakinleri takdiri hak etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Census. (1921). *Government of St. Helena*, Census of the Island of St. Helena in 1921, Jamestown.
- Evans, D. (1994). *Schooling in the South Atlantic Islands 1661-1992*, Oswestry: Anthony Nelson.
- George, B. B. (2006). *Boer Prisoners on St Helena 1900-1902*, Compiled Work by Sarah Holland.
- Gosse, P. (1990). *St Helena, 1502-1938*, Oswestry: Anthony Nelson
- Grant, M. H. (1910). *History of the War in South Africa*, 4 volumes, London: Hurst and Blackett Limited.
- Green, A. S. (1900). A Visit to the Boer Prisoners at St Helena, *The Nineteenth Century*, December, 972–983.
- Green, A. S. (1900-1902). *Journal, National Library of Ireland (NLI), MS 421; Letter from A. F. Louw to Green, NLI, 13 January 1902, MS 10,465; Letter from R. Lloyd-Roe to Green, 6 May 1901, NLI, MS 10,465.*
- Jackson, E. L. (1903). *St Helena: the Passionate Island*, London: Lock & Co
- Hasler, S. (1988). Knollcombes: the Boer Heritage St Helena Natural Treasury, *Proceedings of a Symposium*, Held at the Zoological Society of London, London.
- Hasler, S. (1986) Boer War, Prisoners Who Died on St. Helena, 1900-1903, *Historical Papers Research Archive*, Johannesburg.
- Kuitenbrouwer, V. (2012) War of Words, Dutch Pro-Boer Propaganda and the South African War (1899-1902), Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Mabbett, B. J. (1985) St Helena: the Philately of the Camps for Boer Prisoners of War April 1900 to August 1902, Anglo-Boer War Philatelic Society Publication 3 Burnham-on-Sea.
- Matthieson, I, Carter, L. (1993). *Exploring St Helena*, Oswestry: Anthony Nelson Ltd
- Minnaar, I. J. (1936). Op St. Helena, Deel II, *Die Huisgenoot*, 21(767). 4 December.
- Nathan, A. J. (1999). Boer Prisoners of War on the Island of St Helena, *Military History Journal*, Vol. 11, No ¾, October.
- Pakenham, T. (1979). *The Boer War*, New York: Random House.
- Royle, S. A. (1998). St Helena as a Boer Prisoner of War Camp, 1900–2: Information from the Alice Stopford Green Papers, *Journal of Historical Geography*, 24, 1, 53-68.
- Scott, J. L. (2007). *British Concentration Camps of the Second South African War (The Transvaal, 1900-1902)*, Master Thesis. Department of History, The Florida State University, Florida.
- Spies, S. B. (1980). *Women and the War*, London: Longman.
- Turner, J. (2016). Boer Prisoners (1900-1902): Home-From-Home? Not Really, *Saint Helena Island Info*, South Atlantic Ocean.
- Warwick, P. (1980). *The South African War: the Anglo-Boer War, 1899-1902*. London: Longman.
- Westminster Gazette, 5 October 1901.
- Van der Merwe, F. J. G. (1995). Rugby in the Prisoner-of-War Camps During the Anglo-Boer War of 1899-1902, *Department of Human Movement Studies*, University of Stellenbosch, South Africa.

ARAP BAHARI SONRASI YEMEN: ÜLKEDEKİ TEMEL AKTÖRLER VE KOALİSYON OPERASYONLARININ MEŞRULUĞU *

Yemen in the Aftermath of the Arab Spring: The Main Actors in the Country and the Legitimacy of the Coalition Operations

Yakup CAN¹

ÖZET

Tarihi olarak Kuzey ve Güney arasında iç çekişmelere sahne olan Yemen’de yaşanan 1990’daki birleşme; ülkedeki istikrarsızlığı sona erdirmemiş aksine günümüze kadar devam edecek olan iç çatışmalara zemin hazırlamıştır. Ülkenin; kuzeyinde Husi isyanları, güneyinde ayrılıkçı el-Hirak oluşumu, geniş kabile yapılanmaları ve el-Kaide’nin varlığı gibi etmenler Yemen’de meydana gelen parçalı yapı üzerindeki temel aktörler idi. Ülkedeki kıt kaynaklar üzerinde yürütülen bu mücadele; 2011 Arap Baharı ile doruk noktasına ulaşırken, oluşan otorite boşluğu da ülkedeki bu aktörlere geniş manivela alanları sağladı. Nitekim sözü edilen ülke içi aktörlerden en önemlisi olarak kabul edilen Husilerin; gerek 2004-10 arası dönemde rejim karşıtı yürüttükleri mücadele deneyimlerinden gerekse devrik lider Abdullah Salih ile kurdukları müttefiklikten faydalanarak ülkenin güneyine doğru ilerleyişleri, Mart 2015’te Suudi liderliğindeki koalisyon ülkelerinin askeri operasyonuna dönüştü. Yürütülen bu operasyonların meşruluğuna ilişkin ise, koalisyon ülkeleri tarafından çeşitli argümanlar ileri sürülmüş fakat bu operasyonların bireysel ya da kolektif meşru müdafaaya mı yoksa davet üzerine müdahaleye mi dayandığına ilişkin ise net ifadeler kullanılmamıştır. Bu çalışmadaki ilk amaç; Yemen’deki mevcut parçalı yapının yeni bir olgu olmadığını ve bu yapı üzerinde önemli rol oynayan Husilerin, ülkede nasıl etkin bir pozisyona geldiklerini göstermek olacaktır. Çalışmanın ikinci temel amacı ise; Husilere karşı başlatılan askeri operasyonların, neden bireysel ya da kolektif meşru müdafa hakkından ziyade davet üzerine müdahale doktrinine dayandırılabilceğini; askeri davette bulunan Mansur Hadi’nin gerek uluslararası toplum tarafından meşru otorite olarak kabul edilmesi gerekse ülkenin belirli bölgeleri üzerindeki kontrolünü hâlâ sürdürüyor olması gerekçelerinden kaynaklandığını göstermeye çalışmak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Husiler, Arap Baharı, Suudi Arabistan, davet üzerine müdahale, bireysel-kolektif meşru müdafa.

ABSTRACT

The unification of Yemen in 1990, which has historically been the scene of internal conflicts between North and South, has not ended the instability in the country unlike; this situation has prepared the ground for internal conflicts that will continue until today. The Houthi rebellions in the north of country, the separatist al-Hirak formation in the south of country, the large tribal structure and al-Qaeda were the main actors on the fragmented structure in Yemen. This struggle on scarce resources in the country peaked with the 2011 Arab Spring and the resulting authority vacuum provided wide scopes for these actors in the country. The Houthis who are accepted as the most important of the mentioned domestic actors started to progress towards the south of country by benefiting from both their military experiences which acquired between 2004-10 and also the alliance which they established with the ousted leader Abdullah Saleh. As a matter of fact, this progress turned into a military operation of Saudi-led coalition countries in March 2015. Various arguments have been put forward by the coalition countries regarding the legitimacy of these operations, but no clear statements have been made as to whether these operations are based on individual or collective self-defence or on intervention by invitation. First goal of this study; to indicate that the existing fragmented structure in Yemen is not a new phenomenon and how the Houthis, who played an important role in this structure, became active in the country. Second aim of this study; to demonstrate why military operations launched against Houthis can be based on an invitation to intervention doctrine rather than an individual or collective right to self-defence owing to Mansour Hadi who is both recognized as a legitimate authority by the international community and also still maintaining control over the certain regions of the country.

Keywords: Houthis, Arab Spring, Saudi Arabia, intervention by invitation, individual-collective self-defence.

EXTENDED ABSTRACT

It is necessary to evaluate the foundations of Yemen's fragmented structure today in terms of domestic and foreign actors. The Houthis which operates in the north of the country, comes to the fore. The Husi formation, which started its activities as a cultural platform in the Sa'dah province under the name of "*Believing Youth*" in order to preserve the Zaydi values against the increasing Wahhabi spread in the Shiite settlements in the early 1990s, turned into in progress of time an anti-regime movement due to some grievances like economic, political, religious and it waged six intermittent battles (2004-10) against the central government. Another important actor in the country is the al-Hirak being active in the south of country. Despite of unification of North and South in 1990, ongoing marginalization on South by North led to emerge an extended secessionist movement in 2007 under the name of al-Hirak. As well as these movements, there are also else domestic actors deteriorating Yemen's integrity like al-Qaida, ISIS. In briefly, Yemen was not a stranger to existing fragmented structure before Arab Spring. The developments that deepened further this fragmented structure emerged with the Arab Spring. NDC which conducted led by Hadi came up with a six-zone federal system, but this proposal was not accepted by Houthis and Southerners owing to the fact that that proposal didn't enable right access to sea for Houthis and an autonomous region for Southerners under the former PDRY borders. Eventually, this situation led to Houthis to occupy the capital Sana'a in September 2014, and then to move toward south of country. After increasing Houthi threat, Hadi escaped to Riyadh and he demanded a military intervention from GCCs.

Although the threat or use of force are prohibited obviously under the article 2(4) of the UN Charter, in two situations military force may be used in self-defence under Article 51 of the Charter and military force may also be used if it is authorised by the UNSC under Chapter VII. After military operations were launched, coalition countries issued a letter concerning the legality of operations. Firstly, they referred to collective self-defence by using "... *the presence of heavy weapons and short and long-range missiles beyond the control of the legitimate authorities poses a grave and ongoing threat to our countries...* (UNSC, March 2015:5)" statement. In order for the external dimension to be open in the framework of collective self-defence, attacks must be spread directly from the third state. However, the events that took place in Yemen did not constitute an external attack, conversely, the Houthi-Salih supporters were fighting against the local components such as Hadi royalties, al-Hirak, al-Islah. In other words, it is a struggle of Yemenis against Yemenis. Unlike the Houthis; al-Qaeda and ISIS were external compounds, but the threat of al-Qaeda and ISIS was seen as a side factor written in the letter. The main argument in the coalition attacks against the Houthis was the thesis that this formation was supported by the regional forces. That is to say, indirectly referring to Iranian support, but the lack of precise data on Iran's control shows that the collective aspect of operations is open to debate. Secondly, they referred to individual self-defence by using "*The Houthis have already carried out a bare-faced and unjustified attack on the territory of Saudi Arabi, in November 2009, and their current actions make it clear that they intend to do so again* (UNSC, March 2015:5)" statement. Saudi Arabia, in the face of preventive self-defence doctrine re-interpreted by the Bush Doctrine after the 9/11 events, could have taken the position of preventive warfare, which could be justified by its legitimate defence, but the Riyadh administration did not provide convincing evidence in order to prove it. And finally, when the "*intervention by invitation*" doctrine is handled, there are some questions which need to be answered. For instance, when Hadi requested military support from GCC's by fleeing to Riyadh, was he the legal leader of Yemen? To be applied the "*intervention by invitation*" doctrine, the request should come from the highest authorities and also effective control and international recognition of the person who makes the invitation plays an important role as well. As we take account of the request of Hadi; although he had fled from country, he still had control over the southern parts of the country and was regarded as a legitimate authority by the international community, so his military invitation was based on the legitimate basis of these operations. First goal of this study; to indicate that the existing fragmented structure in Yemen is not a new phenomenon and how the Houthis became active in the country. Second aim of this study; to demonstrate why military operations can be based on an invitation to intervention doctrine rather than an individual or collective right to self-defence.

GİRİŞ

Yaklaşık 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kaldıktan sonra 1917’de bağımsızlığını ilan eden Kuzey Yemen ile yaklaşık 150 yıl boyunca İngiltere egemenliğinde kaldıktan sonra 1967’de bağımsızlığını ilan eden Güney Yemen arasındaki ilişkiler tarihi olarak dalgalı bir yapıya sahipti. 1990’da iki bölgenin “Yemen Cumhuriyeti” adı altında birleşmesi; modern Yemen Cumhuriyeti üzerindeki istikrarsızlığı sona erdirmeyi aksine günümüze kadar devam edecek olan iç çatışmaların zeminine olanak sağladı. İlk olarak 1994’te Kuzey ve Güney arasında ortaya çıkan iç savaş ile modern Yemen tarihindeki hoşnutsuzlukların tohumu ekilirken; ülkedeki bu hoşnutsuzlukları, 2000’lerin başında Kuzey merkezli Husi ve Güney merkezli el-Hirak isyanları takip etti. Ülkenin kuzey ve güneyindeki rejim karşıtı yapılanmaların yanı sıra mevcut geniş kabile ağı ile el-Kaide terör örgütünün varlığı gibi diğer etmenler; ülkedeki kıt olan kaynaklar üzerinde uzun süreden beri devam eden bir mücadele alanı oluşturmaktaydı. Ülkedeki kıt kaynaklar üzerindeki bu mücadele, 2011 Arap Baharı ile daha da derinleşti. Başarısız sonuçlanan Ulusal Diyalog Konferansı (UDK) görüşmelerinin neticesinde devrik lider Abdullah Salih’in müttefikliğinden de faydalanan Husilerin, Eylül 2014’te başkent Sanaa’yı ele geçirmesi ve akabinde de ülkenin güneyine doğru ilerleyişi; geçiş sürecine liderlik eden Mansur Hadi’nin, Körfez ülkelerinden askeri yardım talebinde bulunmasına neden oldu. Suudi öncülüğündeki koalisyon tarafından Mart 2015’te Husilere yönelik başlatılan askeri operasyonlar günümüzde de halen devam ederken; bu operasyonların meşruluğu ise, hukuki olarak tartışılmaktadır.

Bu çalışmada; Yemen’in mevcut parçalı yapısının daha da derinleşmesinde etkin rol oynayan ülke içi-dışı aktörler ile Suudi öncülüğündeki koalisyon tarafından Yemen’de yürütülen operasyonların hukuki boyutu ele alınacaktır. Bu çerçevede araştırma; Arap Baharı’nın, Yemen’de başladığı Mart 2011’den günümüze kadar olan sürecin siyasi ve hukuki yönleriyle sınırlandırılırken ülkede etkin rol oynayan aktörlerin tanıtımında 2011 öncesi döneme de başvurulacaktır. Ele alınan bu çalışmadaki temel amaç; “ülkedeki aktörlerin Yemen’in parçalı yapısının derinleşmesinde ne ölçüde rol oynadıkları ve bu aktörlerden bir olan Husilere karşı Suudi öncülüğündeki koalisyon tarafından başlatılan operasyonların, hukuki olarak ne boyutta meşru olduğu?” sorusuna cevap aramaktır. Tüm amaçlar çerçevesinde makale iki bölüme ayrılacaktır. Makalenin birinci bölümünde; Yemen’in tarihçesine ilişkin kısa bir panorama çizilecek olup devamında ise; ülkedeki mevcut parçalı yapısının daha da derinleşmesinde etkin rol oynayan Husi Hareketi (Ensârullah), el-Hirak, İran ve Suudi Arabistan gibi temel aktörlerin tanıtımını ve Arap Baharı ile başlayan sürecin Yemen’e olan yansımaları ele alınacaktır. Birinci bölümde ifade edilen süreç takip edilerek Husilerin; Yemen sahnesindeki baskın güç pozisyonuna nasıl geldikleri ve Arap Baharı ile oluşan otorite boşluğundan nasıl istifade ettikleri gösterilmeye çalışılacaktır. Makalenin ikinci bölümünde ise; Yemen’de baskın bir pozisyona gelen ve devlet kurumlarını işgal eden Husilere karşı Suudi öncülüğündeki koalisyon tarafından 25 Mart 2015’te başlatılan askeri operasyonların, uluslararası hukuk açısından meşruiyeti ele alınacaktır. Bu çerçevede doğrultusunda araştırmada; tündengelim yöntemi kullanılarak Husilerin, Yemen sahnesinde nasıl baskın bir pozisyona geldikleri ve

başlatılan koalisyon operasyonlarının neden bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkından ziyade davet üzerine müdahale doktrinine dayandırılabilceği gösterilmeye çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda da gerek siyasi ve tarihi kaynaklardan gerekse Birleşmiş Milletler (BM) kararları ile hukuki kaynaklardan istifade edilecektir.

1. Ülke Profili:

Arap yarımadasının güneyinde yer alan ve Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan Yemen'in; doğusunda Umman, kuzeyinde Suudi Arabistan, güneyinde Aden Körfezi ve batısında da Kızıldeniz bulunmaktadır. Yemen; dünya ticaretinin %8'inin gerçekleştiği Bab'ül Mendep Boğazı-Kızıldeniz-Süveyş Kanalı su yolunun güney girişini kontrol eden stratejik bir mevkidedir (Arslan, 2015:33). 527.951 km² yüz ölçümüne sahip olan Yemen'in günümüzdeki toplam nüfusu ise, 29.2 milyondur. Toplam nüfusun %98'i Müslüman olup bu oranın da %56'sı Sünni mezhebine bağlı Şafi ve %42'si de Şii mezhebine bağlı Zeydi kimselerden oluşmaktadır (World Population Review, 2019).

Milattan Önceki dönemde "Saba Melikesi Belkis " olarak bilinen Yemen; tarihi olarak 632'de İslam egemenliği altına ve devam eden süreçte de sırasıyla Eyyubi ve Memluklerin kontrolü altına girmiştir. (Altıntepe vd. 2013:4). Yavuz Sultan Selim'in, Mısır seferi sonrası ise 1517'de Osmanlı egemenliği altına giren Yemen; Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu irade altında hüküm sürmüştür. 1910'da İmam Yahya'nın, Osmanlı egemenliğine karşı başlattığı isyan neticesinde Kuzey Yemen'e 1911'de kısmi bağımsızlık hakkı verildi. Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasından istifade ederek 1917'de tam bağımsızlığını ilan eden Kuzey Yemen'de; 1962'ye kadar olan süreçte hanedanlık hüküm sürmüş ve Kuzey'deki bu geleneksel yönetim tarzı, 1962'de Nasır destekli bir darbeye devrilerek yerine "Yemen Arap Cumhuriyeti (YAC)" adı altında yeni bir devlet kurulmuştur (Gün, 2013:123). Ülkenin kuzeyinde bu gelişmeler yaşanırken güneyinde ise, 1839'da Aden'i işgal ederek Hindistan sömürmesine bağlayan İngiltere yönetimi; Aden'de bulunduğu süre zarfında Güney Arabistan Yarımadası'ndaki kabileleri kontrol altına alarak bölgedeki limanlar üzerinde kontrol sağlamayı ve Yemen'in kuzeyindeki Zeydilere karşılık güneyindeki Sünnileri (Şafilere) bir denge unsuru olarak kullanmayı amaçlamaktaydı (Şahin, 2011:150-1). İngiltere'nin, 1967'de Güney Yemen'e bağımsızlık vermesi sonrası ise; Güney'de "Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti (YDHC)" adı altında yeni bir devlet kurulmuştur (Peterson, 2013:307). Yemen'in kuzey ve güneyinde de facto iki yapının meydana gelmesi sonrası; ülkede bütünlüğün sağlanmasına yönelik olarak çeşitli girişimlerde bulunulmuş fakat gerek Kuzey'in gerekse Güney'in ülke bütünlüğünü kendi kontrolü altında tutma isteği, olası bir birleşmenin meydana gelmesini 1990'a kadar mümkün kılmamıştır. 1987'de Kuzey ile Güney Yemen arasında yer alan Maribü'l-cevf bölgesinde zengin petrol rezervlerinin keşfedilmesi ve işlenmeye başlanmasıyla beraber petrol bölgesinde ortak arama yapmak amacıyla iki Yemen; bir anlaşma imzalamış ve yapılan anlaşma ile de birleşmeye giden süreçte ilk adım atılmış oldu (Şahin, 2011:153-4). Mayıs 1990'da ise, Kuzey ve Güney; Kuzey Yemen'in eski lideri Ali Abdullah Salih başkanlığı altında iki devletin birleştiğini öngören anayasayı kabul etti (Maktary vd. 2017:10) ve akabinde de başkenti Sanaa

olan tek bir “Yemen Cumhuriyeti” meydana geldi.

2. Yemen’in Parçalı Yapısının Oluşmasındaki Temel Aktörler:

Yemen’in günümüzdeki mevcut parçalı yapısı yeni bir olgu değildi bilakis ülkedeki kıt kaynaklar üzerinde geçmişten beri süregelen mücadelenin doruk noktası idi. Zeydi yerleşim bölgelerindeki Selefî/Vehhâbî yayılımına karşı koyma amacıyla ortaya çıkan Kuzey merkezli Husi Hareketi ile ekonomik, sosyal ve siyasi olarak merkezi hükümet tarafından ötekileştirildiğini hissedilen Güneylilerin oluşturmuş olduğu el-Hirak oluşumları; ülkedeki kıt kaynaklar üzerinde yürüten bu mücadelede en önemli iki aktör olarak ön plana çıkmakta idi. Ülkenin kuzey ve güneyindeki rejim karşıtı bu oluşumların yanı sıra el-Kaide’nin en faal kolu olarak kabul edilen AYEK ile Kuzey merkezli geniş kabile yapılanmalarının varlığı; ülkedeki parçalı yapının oluşmasında ön plana çıkan diğer önemli aktörler idi. Sözü edilen ülke içi bu aktörlere ek olarak Yemen’le uzun sınır hattına sahip olan Suudi Arabistan ve AYEK’e yönelik operasyonlar yürüten ABD gibi ülke dışı aktörler de Yemen sahnesinde önemli rol oynamakta idi. Yemen sahnesinde önemli rol oynadığı iddia edilen bir diğer aktör ise, İran idi. Özellikle Husilerin Şii olması ve Suudi Arabistan’ın, bu oluşuma karşı yürüttüğü askeri operasyonların yeni bir vekalet savaşı olarak lanse edilmesi gibi nedenler; Yemen sahnesindeki İran varlığının ele alınmasını da zaruri kılmaktadır.

2.1.Husiler (Ensârullah):

Yemen’in yakın tarihinde önemli bir rol oynayan Husilerin; ismindeki kelime kökeninin, başkent Sanaa ile Sadah yolu üzerinde yer alan “Hüth” şehriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Alblosi, 2016:147). Husi Hareketi’nin çıkış yeri ve kalesi konumunda yer alan Sadah vilayeti; Yemen’in başkenti Sanaa’ya yaklaşık 250 km (Dresch vd. 1995:416) Suudi Arabistan’ın güney vilayeti Necrân’a ise, yalnızca 50 km uzaklıkta yer almaktadır (Lux, 2009:378). Zeydiliğin, Yemen’in kuzeyinde etkin olarak görüldüğü tarihten itibaren Sanaa hangi siyasi gücün elinde olursa olsun en kuzeydeki Sadah şehri genellikle Zeydilerin kontrolü altında olmuştur. Sadah bölgesinin dağlık ve engebeli araziye sahip olması ve bu bölgenin merkezle bağlantısının sık sık kesik konumda olması bölgede kabile yönetiminin etkin olduğu gayri resmi otonom bir bölgenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Yakın döneme kadar merkezi hükümet tarafından ihmal edilen bir şehir olan Sadah (Brandt, 2013:123); ufak çaplı gelişimini ise, Suudi Arabistan ile olan sınır ticaretinden sağlamıştır.

2000’lerin başında Sadah merkezli olarak ortaya çıkan Husi Hareketi’nin kökenlerini; 1970’lerden itibaren Zeydi yerleşim bölgelerinde artmaya başlayan Selefî/Vehhâbî faaliyetleri, ülkenin sosyo-ekonomik durumu ve ABD’nin Yemen’deki varlığı gibi gelişmelerde aramak gerekmektedir. Özellikle Yemen’in kuzeyindeki yerleşim bölgelerinde yaygınlık gösteren Suudi destekli Selefî/Vehhâbî faaliyetleri, Husi Hareketi’nin ortaya çıkmasına giden süreçteki en önemli faktördü. Tarihi olarak Suudi Krallığı; Yemen meydana gelecek olası bir güvensizlik ortamının kendi ülkesini de etkileyeceğini düşünmekteydi. Nitekim bu doğrultuda da Yemen politikasını şekillendiren Suudi Krallığı; özellikle Yemen’in güneyindeki sosyalist hükümetin zayıflatılması ve sosyalizmin bu

ülkede yerini sağlamlaştırmasının önüne geçme amacıyla 1970'lerden itibaren radikal gruplar vasıtasıyla ülkenin kuzey bölgelerinde yürütülen Selefi yayılımına cömert bir şekilde destek sağlama yoluna gitti (Brandt, 2013:125). 1980'lerden itibaren Suudi-Yemen sınırından içeri sızarak Zeydi yerleşim bölgelerinde vaazlar vermeye başlayan Suudi din adamları, aynı zamanda da bu bölgelerde çeşitli dini okullar dahi kurmaya başlamıştı (Rugh, 2015:143). Suudi Arabistan, Yemen'in kuzeyindeki bu faaliyetleri belli bir süreden sonra sadece "kafir" olarak nitelendirdiği sosyalistlere karşı değil aynı zamanda da aynı nitelemede bulunduğu Zeydi-Şiiilere karşı yönelmesi; Suudi karşıtı Zeydi ulemanın harekete geçmesine neden oldu. Kendi yerleşim bölgelerinde artan Selefi/Vehhâbî faaliyetlerine karşılık Zeydi ulemanın önde gelen isimleri, kendi gençlik merkezlerini açarak bu yayılıma karşı koyma yoluna gitti. 1991'den itibaren açılmaya başlayan çeşitli yaz okullarında Zeydi değerlerin korunmasına yönelik çeşitli dersler verilmekteydi. Daha sonrasında "Genç İnananlar" (al-Shabâb al-Mu'min) olarak adlandırılacak olan bu grubun 1994'e gelindiğinde Sadah'ta ve diğer çevre şehirlerde toplam 15 bin öğrencisi bulunmaktaydı (Winter, 2011:106). 1990'ların sonunda ise, grup içinde yaşanan ayrışma sonrası daha muhafazakâr düşüncelere sahip olan Hüseyin Bedreddin el-Husi taraftarları gruptan ayrıldı. Nitekim Husilerin bir hareket olarak Yemen sahnesinde şekillenmesi de bu ayrılık ile olacaktı. Husi Hareketi'nin şekillenmesinde rol oynayan diğer önemli faktörler ise; ABD'nin Yemen'deki varlığı ile Yemen'in sosyo-ekonomik durumu idi. Daha önceden ifade edildiği üzere ABD'nin Yemen'deki mevcudiyeti, el-Kaide'nin en faal kolu olarak kabul edilen AYEK'ten kaynaklanmaktaydı. 2000'de yakıt ikmali yapan ABD donanmasına ait USS Cole ile 2002'de Fransız petrol tankeri Limburg'a yönelik gerçekleştirilen saldırılar; küresel terörizme yönelik dikkatleri Yemen'e çevirmişti (Peterson, 2013:314). 11 Eylül olaylarının da bu dönemde yaşanması ABD'nin, Yemen üzerinde baskı uygulamasına ve ülkede el-Kaide'ye yönelik operasyonlar yürütmesine neden oldu. Bu tarihten itibaren terörle mücadele konusunda ABD'nin arka bahçelerinden birine dönüşen ülkede yürütülen operasyonlar; Yemenlilerin önemli bir bölümü üzerinde derin hoşnutsuzluklara neden oldu. Nitekim Hüseyin Husi de bunlardan biri idi ve takipçilerine verdiği derslerdeki anti-empyralist söylemleri daha sonrasında Husiler olarak adlandırılacak olan grubun milis güce dönüşmesinde bir kritik bir rol oynayacaktı. Husi Hareketi'nin oluşumundaki bir diğer önemli faktör ise; ülkedeki olumsuz sosyo-ekonomik durum idi. İfade edilen bu faktörün önemi; sadece Kuzey merkezli Husilerin ortaya çıkışında değil aynı zamanda da Güney merkezli el-Hirak isyanlarının oluşumunda oynadığı rolden kaynaklanmakta idi. %3,6'lık nüfus artışıyla dünyanın en hızlı nüfus artışına sahip ülkesi olan Yemen'de; işsizlik oranı %35-40, nüfusun üçte ikisi 25 yaşı altında ve yine toplam nüfusun %45'i günlük 2 doların altında yaşamaktaydı (Juneau, 2010:135-8). Nüfusun üçte biri ile üçte ikisi fakirlik sınırı altında yaşayan Yemen'deki (Peterson, 2013:316) bir diğer önemli sorun ise; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın %30'unu, devlet bütçesinin %75'ini ve ihracatın %90'ını oluşturan petrol ile narkotik bir bitki olan qat üretimi için kullanılan su kaynaklarının hızla tükenmesi Yemen nüfusu için bir diğer önemli sorun idi (Juneau, 2010:136). Nitekim ülkedeki bu sosyo-ekonomik olumsuzluklar gerek Husilerin gerekse el-Hirak'ın; ülkedeki rejim karşıtı hoşnutsuz kimselerin desteğini kazanmada önemli rol oynadı.

1990'ların sonunda al-Shabāb al-Mu'min oluşumundan ayrılan Hüseyin el-Husi'nin beraberindeki yaklaşık 1 ila 3 bin takipçisine (Joffé, 2010:10) verdiği çeşitli dini ders ve vaazlarla şekillenmeye başlayan Husi Hareketi; 2000'lerin başından itibaren ise, silahlı bir milis güce evrilecekti. İfade edilen bu duruma rağmen el-Husi'nin, 2001-4 arası dönemde verdiği konferans ve vaazlarında açık bir şekilde isyan yahut devrim çağrısında bulunmamakta idi (Büyükkara, 2011:136) İsyân ve devrim çağrısının aksine verdiği sohbet ve derslerde yolsuzluğa bulaşmış ve ABD menfaatleri için çalışan birisi olarak gördüğü Devlet Başkanı Abdullah Salih'in; ülkenin Kuzey bölgelerindeki Selefi yayılımına göz yummasına, ABD'nin Yemen'deki faaliyetlerine izin vermesine ve ülkedeki olumsuz ekonomik duruma ilişkin herhangi bir reform girişiminde bulunmamasına yönelik çeşitli eleştirilerde bulunmakta idi (Büyükkara, 2011:136). Nitekim el-Husi'nin takipçilerine verdiği bu dersler Devlet Başkanı Salih'in, Sadah'ı ziyareti sırasında rejim karşıtı bir isyan hareketini başlatacağı. 2003'ün Şubat'ında hac vazifesini yerine getirmek amacıyla karayolu ile Mekke'ye gitmeye karar veren Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih; aynı zamanda da yolu üzerinde bulunan Sadah şehrini ziyaret etme ve buradaki tarihi İmam el-Hadi Camii'nde namaz kılmayı planlamaktaydı fakat planlanan bu ziyaret Husilerin, namaz çıkışı yoğun protestolarına dönüştü (Lux, 2009:375). Nitekim bu durum rejim güçleri ile Husi takipçileri arasındaki yaklaşık altı yıl boyunca (2004-10) kesintili olarak sürecek olan Sadah savaşlarını başlatacağı. Husilerin, Salih rejiminden istedikleri arasında kontrolleri altındaki yerlerde Zeydi okullarının açılması, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, kendilerine yönelik ayrımcılığa son verilmesi gibi temelde dini, kültürel, iktisadi ve siyasi talepler bulunmaktaydı (Akyurt, 2010:318). Husilerin bu taleplerine karşın Salih rejimi ise; Husileri, İran ile iş birliği yapmakla ve 1962'de devrilen imamlığı diriltmeye çalışmakla suçlamaktaydı Haziran 2004'te başlayan çatışmaların ilk evrensinde grup lideri Hüseyin Bedreddin el-Husi'nin rejim kuvvetleri tarafından öldürülmesi rejim kuvvetleri ile Husi güçleri arasındaki çatışmaları sona erdirmemiş bilakis Husi takipçileri, Abdümelik el-Husi (Hüseyin el-Husi'nin kardeşi) liderliğinde Şubat 2010'a kadar olan döneme dek rejim karşıtı mücadelelerini sürdürmeye devam etti (Brandt, 2013:125). Ocak 2011'e gelindiğinde ise Husiler; Ortadoğu'ya yayılım gösteren Arap Baharı'nın, Yemen'e de sıçramasıyla oluşan otorite boşluğundan faydalanarak Eylül 2014'te başkent Sanaa'yı ve akabinde de Mart 2015'ten itibaren ülkenin güney şehirlerini ele geçirerek ülkenin kuzeybatı bölgelerinde mutlak bir kontrol sağlayacaktı (Alkaff, 2015:98).

2.2. El-Hirak:

Yemendeki parçalı yapının derinleşmesinde etkin rol oynayan bir diğer önemli faktör ise, Aden merkezli olarak ülkenin güneyinde faaliyet gösteren el-Hirak oluşumunun varlığı idi. 1990'daki Kuzey ve Güney'in Ali Abdullah Salih liderliğinde tek bir çatı altında birleşmesi sonrası yeni kurulan hükümetteki cumhurbaşkanı yardımcılığı pozisyonuna da Güney'in eski lideri Ali Salim al-Bid getirilmişti (Dahlgren, 2010:29). Kuzey ve Güney arasındaki bu güç dağılımına rağmen nüfusun büyük bir bölümünün ülkenin kuzeyinde yaşaması Cumhurbaşkanı Salih'e; gücün eşit bir şekilde dağıtılmayacağını göstermiş ve bu durumun 1993'teki parlamento seçimlerinde de doğrulanmış olması Kuzey'in, Güney üzerinde etkin bir kontrol sağlama çabası içine girmesine

neden oldu (Peterson, 2013:313). İç savaş sonrası yükselen enflasyon, mali yönetimin etkisizliği, devlet bürokrasisindeki tekelleşme ve Güneylilerin yönetim kademelerinden ötekileştirilmesi gibi nedenlere (Dahlgren, 2008:50) ek olarak güney şehirlerindeki valilerin tamamının ve bürokratların çoğunun Kuzey’den gelmesi, petrol gelirlerinin önemli bir kısmının ülkenin güneyinde yer alan Shabwah ve Hadramaut gibi bölgelerden gelmesine karşın paranın Kuzeyli elitlere akması gibi diğer önemli nedenler Güneyliler nezdinde oluşan dargınlıkların temelini oluşturmaktaydı (Peterson, 2013:313). Kuzeyli elitlerin, eski YDHC sınırları içerisinde yürüttüğü bu faaliyetler Güneyliler tarafından bir “işgal” olarak algılanmış (Augustin, 2014:11) ve bu durum da Güneyli liderlerin; birleşik bir devlet için sağlam bir zemin olmadığı gerekçesini öne sürerek Aden’e çekilmelerine sebebiyet verdi (Dahlgren, 2008:50). Aden’e çekilen Güneyli liderlerin, burada ayrı bir hükümet varmış gibi hareket etmeye başlaması Mayıs 1994’te bir iç savaşa dönüştü. Yaklaşık iki buçuk ay süren iç savaş; 7 Temmuz’da Kuzeyli kuvvetlerin Aden’i ele geçirmesi ve buradaki hükümet ofisleri-kamu sektörü şirketlerini yağmalaması ile sona erdi (Dahlgren, 2010:29). Kuzey-Güney arasındaki iç savaşın Kuzey’in lehine sonuçlanması; Kuzey’in, Güney üzerinde uyguladığı baskıyı daha da artırmasına neden oldu. Artan baskı akabinde de oluşan ekonomik, sosyal ve siyasi hayattan dışlanmışlık hissi 2007’de ülkenin güney şehirlerinde geniş çaplı bir protesto hareketine dönüştü. 1994’teki iç savaş sonrası devlet kurumlarından tasfiye edilen eski emekli komutan ve askerlerin organize ettiği ve artan hoşnutsuzlukların dile getirilmesi amacıyla bahar 2007’de tüm güneye yayılan bu gösteriler aynı zamanda da kendi içerisinde “infisâl” (ayrılık) taleplerini de barındırıyordu (Dahlgren, 2008:50-1). Al-harakat al-ganubiyyat (Güney Hareketi) yahut el-Hirak olarak bilenen bu yapı; 2009’da liderliğe iç savaş sonrası sürgün hayatı yaşayan Ali Salim al-Bid getirdi fakat grup içerisindeki üyeler arasında; mutlak bir liderlik, hareketin yol haritası ve ne istediklerine ilişkin (ayrılmaya veya ayrılmama) herhangi bir fikir birliği bulunmamaktadır (Juneau, 2010:139).

2.3. Arap Yarım Adasındaki el-Kaide (AYEK):

Yemen’in parçalı yapıya sürüklenmesinde önemli rol oynayan bir diğer faktör ise, el-Kaide’nin en faal kolu olarak kabul edilen AYEK’in varlığı idi. El-Kaide’nin Yemen sahnesindeki varlığını, 1980’lerin sonundan itibaren başlatmak gerekmektedir. Sovyetler Birliği’nin, Afganistan işgali sonrası 1989’da bölgeden çekilmeye başlamasıyla bölgeye giden pek çok yabancı mücahit ülkelerine dönmeye başlarken bu yabancı mücahitlerin önemli bir kısmını da Yemenliler oluşturmaktaydı. Gerek Yemenli Afgan mücahitlerin Sovyetlere karşı mücadele ederken Selefi ideolojiyle tanışması gerek el-Kaide lideri bin Ladin’in babası Muhammed bin Ladin’in Yemen’in güney vilayeti olan Hadramaut kökenli olması ve gerekse de bin Ladin’in Yemenli kabilelerle olan ilişkisi gibi nedenler Yemen’in, bin Ladin tarafından el-Kaide eylemleri için verimli bir alan olarak görülmesine ve 1990’ların başında da ülkenin güney vilayeti olan Abyan’a bağlı Mudiyah köyünde örgütün ilk eğitim merkezinin açılmasına neden oldu (Schanzer, 2004:522). Kendilerinin “Aden-Abyan İslam Ordusu” diye adlandıran el-Kaide bağlantılı örgüt, bu tarihten itibaren Yemen’de pek çok terör eylemi gerçekleştirdi. Örgüt; 1992’de Aden’deki iki otelin bombalanması,

1998’de yabancı turistlerin kaçırılması gibi çeşitli terör eylemlerinde bulunsa da Yemen’deki varlığına yönelik dikkatleri çekeceği en etkili eylemlerini ise; 2000’de Aden limanındaki yakıt ikmali yapan Amerikan USS Cole donanmasına ve 2002’de Fransız tankeri Limburg’a yönelik bombalı saldırılarla gerçekleştirdi (Peterson, 2013:314). 11 Eylül saldırıları ile aynı dönemde gerçekleşen bu gelişmeler sonrası ABD; Arap yarımadasının güney-batı ucunda yer alan bu örgütü, el-Kaide’nin en faal kolu olarak gördü ve akabinde de Yemen’deki bu yapılanmaya karşı mücadele etme amacıyla Salih hükümeti ile yakından çalışmaya başladı (Rugh, 2015:144). Bu tarihten sonra terörle mücadele konusunda ABD’nin arka bahçelerinden birine dönüşen Yemen’de birçok militan ya etkisiz hale getirildi ya da hapse atıldı. ABD, 2003-7 arası dönemde yürüttüğü bu operasyonlara rağmen Yemen’deki el-Kaide varlığını tam anlamıyla ortadan kaldıramadı. Üstelik Suudi Arabistan’ın da bu dönemde kendi ülkesindeki el-Kaide yapılanmasına yönelik uyguladığı baskılar sonucu Suudi topraklarından kaçan pek çok el-Kaide militanı Yemen’e geçti ve Ocak 2009’da da Suudi ve Yemenli el-Kaide kollarının Arap Yarımadasındaki el-Kaide (AYEK) adı altında birleştiğini ilan etti (Juneau, 2010:140-1; Peterson, 2013:314). Arap Baharı süreci sonrası oluşan otorite boşluğundan faydalanan AYEK, 2011’den itibaren Güney’deki Hadhramaut, Shabwa, Abyan bölgelerinde önemli kontrol alanları sağlamış fakat AYEK’in, Güney merkezli bu bölgeler üzerindeki kontrol sahası BAE ve Suudi destekli birliklerin Mart 2015’ten beri yürüttüğü operasyonlar neticesinde minimum düzeye indirilmiştir (Ahmed, 2019).

2.4. Kabilecilik:

Yemen’de parçalı yapının oluşmasında en önemli faktörlerden biri de ülkede yaygın bir şekilde varlığını sürdüren kabilecilik yapılanmasıdır. Geleneksel olarak Yemen’de dört ana ve baskın kabile konfederasyonu bulunmaktadır. Ülkenin kuzeyinde yer alan ve askeri-politik olarak daha güçlü yapılanmalar olan Haşhid ile Bakil konfederasyonları, Yemen’deki en önemli iki kabile topluluğu olarak ön plana çıkarken; bunlara kıyasla daha zayıf bir pozisyonda olan ve Güney merkezli faaliyet gösteren Madhaj ile Zaraniq konfederasyonları ise, ülkedeki diğer iki önemli kabile yapılanması olarak ön plan çıkmaktadır (Peterson, 2016:119). Siyasi ve askeri olarak ülkenin en güçlü iki konfederasyonu olarak ön plana çıkan Haşhid ve Bakil konfederasyonları arasında ise, daha az nüfusa sahip olan Haşhid yapılanması daha güçlü konumda yer almaktadır. Bundaki temel faktör ise; Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih’in, Haşhid içerisinde yer alan Sanhan kabilesinden gelmesinden kaynaklanmaktaydı (Jones, 2011:906). 1962’de devrilen “İmamlık rejiminin kanatları” (Brandt, 2013:121) olarak adlandırılan Haşhid ve Bakil konfederasyonları arasında Haşhid’in ön plana çıkmasındaki bir diğer önemli faktör ise, bu yapılanma içerisindeki baskın bir şeyh ve aynı zamanda da ülkedeki muhalif bir ılımlı İslam partisi el-İslah’ın lideri olan Abdullah Hüseyin b. Ahmar’ın varlığından kaynaklanmaktaydı (Peterson, 2013:310-1). Dolayısıyla nüfus olarak Bakil konfederasyonundan daha az kişiye sahip olan Haşhid konfederasyonu, rejim ile yakın ilişkilere sahip iken; nüfus olarak daha fazla kişiye sahip olan Bakil konfederasyonu ise, büyük oranda bu ilişkilerin dışında tutuluyordu. Nitekim rejim ile Husiler arasında Sadah savaşları başladığında da Haşhid boylarına bağlı kabileler devletin saflarında yer alırken, Bakil boylarına bağlı kabilelerin

önemli bir bölümü Husi saflarında yer aldı (Altıntepe, 2013:13). Ülkedeki kabilelerde yer alan toplam nüfusa ilişkin ise, kesin ibare bulunmasa da Paul Dresch'in 1989'da ele aldığı çalışmada verdiği tahmini rakamlara göre bu rakam yaklaşık 500,000 yani dönemin ülke nüfusunun %2'sine denk gelmekteydi (Dresch, 1989:24).

2.5. Suudi Arabistan ve İran Faktörü:

Suudi Arabistan'ın, tarihi olarak Yemen politikası önemli birkaç etmenden oluşmakta idi. Yemen ile 1800 kilometrelik sınır hattına sahip olan Suudi Arabistan; arka bahçesi olarak gördüğü bu ülkeyi silah dolaşımı, qat üretimi, ekonomik göçmenlerin varlığı gibi etmenlerden dolayı bir güvenlik endişesi olarak görmekteydi (Durac, 2012:171). Yemen'de meydana gelecek güvensizlik ortamının kendi ülkesini de olumsuz etkileyeceği düşüncesi Suudi Krallığı'nın kurucusu Abdülaziz ibn Suud (1876-1953) tarafından; "Bizim için iyi veya kötü Yemen'den gelecek" şeklinde dile getirilmişti (Fattah, 2011:83). Bu yüzden de Riyad yönetimi; Krallık kurulduktan sonra ülkenin güneyinde yer alan Yemenli kabilelerin, Suudi kabileler ile olan uzun ve karmaşık ilişkilerinden faydalanarak bu bölgede yer alan Najran, Asir ve Jahan'ın kendisine ait olduğunu iddia ederek 1934'te bu bölgeleri işgal etti (Peterson, 2016:141). İkinci olarak ise Suudi Krallığı, arka bahçesi olarak adlandırdığı Yemen'den gelecek olan tehditleri önlemek ya da en azından minimuma indirgeme amacıyla Yemen'in kuzeyinde ağırlıkta faaliyet gösteren kabilelerin önde gelen şeyhlerini Suudi destekli patronaj ağına dahil etmeye ve daha önce de ifade edildiği üzere Şii nüfusun yoğunlukta yaşadığı bu bölgelerde Vehhâbî yayılımına destek vermeye başladı. Bir başka ifade ile Yemen liderliği pozisyonunda oturan kişinin siyasi hırsı ve yönelimi ne olursa olsun Riyad yönetimi; tarihi olarak Yemen'in zayıf ya da mümkün olduğu kadar bölünmüş bir yapıda kalması yönünde bir politika izledi (Rugh, 2015:147). Yemen'de yıllardan beri maruz kaldıkları baskı ve ötekileştirmenin yanı sıra kendi yerleşim bölgelerinde artan Suudi destekli Vehhâbî/Selefi yayılımı karşısında duyulan hoşnutsuzlukların zaman içerisinde milis bir güce dönüşecek olan Husi Hareketi'ni doğurması (Swietek, 2017:49) ve buna ek olarak da AYEK'in, 2009'da Yemen'deki varlığını ilan etmesi; Riyad yönetiminin, Yemen'e yönelik olan endişelerinin daha da artmasına neden oldu. Nitekim Husilerin, Eylül 2014'te başkent Sanaa'yı ele geçirerek ülkenin güneyine doğru ilerleyişi sonrası ise bu endişe doruk notasına ulaşmış ve akabinde de Suudi Arabistan; Husilerin, bölge üzerinde çıkarlarını genişletmek isteyen İran tarafından bir araç olarak kullanıldığını dile getirerek bu oluşuma karşı kendi liderliğindeki koalisyon ile 25 Mart 2015'te askeri operasyonlar başlattı (Alkaff, 2015:98-9).

Suudi Arabistan'ın aksine İran'ın, Yemen'e yönelik izlediği politika ise; tarihi olarak minimum düzeyde idi. İran isminin, Yemen iç savaşı ile sık sık gündeme getirilmesindeki temel etmen ise; Husilerin, İran tarafından desteklendiğine yönelik iddialardan kaynaklanmakta idi. Hareketin kurucusu olarak kabul edilen Hüseyin Bedreddin el-Husi'nin verdiği birçok konferans ve vaazlarında 1979 İran İslam Devrimi'nden övgüyle bahsetmesi, Hizbullah'ın anti-empyralist duruşuna olan bir hayranlık dile getirmesi ve bunun örnek alınmasının isabetli olacağına inanması (Büyükkara, 2011:134) gibi gelişmeler bu iddiaları doğrular nitelikte olsa da bu iddialar fazlasıyla

abartılmaktadır (The Geneva Academy, 2017:10). Özellikle Suudi Arabistan'ın; İran tarafından Husilere silah ve eğitim desteği sağlandığına yönelik iddialara rağmen tam anlamıyla iç sebeplerden kaynaklı Yemen sahnesine çıkmış olan Husiler üzerinde İran'ın, kontrol ve komuta uyguladığına ilişkin kesin bir ibare bulunmamaktadır (Rugh, 2015:149). Üstelik Husilerin gücünün nereden geldiği değerlendirmesi ilk olarak; ülke içindeki silah bolluğu (dolaşımda olduğu tahmin edilen silah sayısı 6-17 milyon arası (Juneau, 2010:141)), 33 yıl boyunca kurduğu siyasi, askeri ve ekonomik ağ üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde sürdüren devrik lider Abdullah Salih ile Husi müttefikliği (2012-7 arası dönem için), Husilerin altı yıl boyunca merkezi hükümete karşı kesintili olarak sürdürdükleri savaş deneyimleri (2004-10) ve Arap Baharı sonrası ülke üzerinde derinleşen parçalı yapının yarattığı otorite boşluğu gibi ülke içi etmenler göz önüne alınarak yapılmalıdır.

2.6. ABD Faktörü:

Ülkedeki bir diğer önemli faktör ise, ABD'nin varlığı idi. ABD'nin, Yemen'deki varlığı 2000'lerin başında itibaren başlarken bundaki temel sebep ise, 17 Amerikan askerinin ölümüyle sonuçlanan 2000'deki Aden limanında yakıt ikmali yapan USS Cole donanmasına yönelik gerçekleştirilen el-Kaide saldırıdan kaynaklanmaktaydı. El-Kaide'nin 1990-00 arası dönemde Yemen'de gerçekleştirdiği pek çok eyleme rağmen ABD'nin, Yemen'deki varlığı hep minimum seviyede kaldı (Durac, 2012:171). Gerek USS Cole saldırısı gerekse 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesi ABD'nin, Yemen'deki el-Kaide yapılanmasına yönelik dikkatlerini bu ülkeye çevirmesine neden oldu. Nitekim Bush yönetimi, Yemen'deki el-Kaide üyelerinin etkisiz hale getirilmesindeki başarısızlıktan dolayı Salih hükümeti üzerinde fiili bir baskı uygularken aynı zamanda da terörle mücadele hususunda iş birliği yapma yoluna gitti. Yapılan iş birliği çerçevesinde ABD'nin, ülkedeki terörle mücadele birliklerinin eğitilmesine dönük yaptığı önemli yatırımlar tam olarak karşılığını vermediği gibi üstelik el-Kaide üyelerine yönelik hava saldırılarının gerçekleştirilmesini de içeren bu anlaşma, Yemen'i cihatçılar için meşru bir alan haline getirdi (Northedge, 2013:34-5). AYEK'i mevcut el-Kaide kolları içerisinde en faal yapılanma olarak gören ABD, aynı zamanda da bu örgütün ülkedeki karışıklıklardan faydalanarak hakimiyet alanını genişletmesinden endişe etmekteydi (Fattah, 2011:84). Nitekim bu doğrultuda da Pentagon, ülkede pek çok drone saldırısı gerçekleştirdi. Günümüzde birkaç bin savaşçısı olduğu tahmin edilen AYEK'e yönelik ilk drone saldırılarını 2002'de başlatan ABD, bu operasyonlarını her yıl artırırken sadece 2012'de yaklaşık 130 hava saldırısı gerçekleştirdi fakat bu saldırılarda yaşanan sivil ölümleri, ülkedeki ABD faaliyetlerine yönelik halk nezdinde geniş bir hoşnutsuzluk yarattı (Northedge, 2013:35-6). Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere ülkenin kuzeyindeki Husi isyanlarının şekillenmesinde de bu durum önemli bir rol oynamıştı.

Ele alınan bu aktörler, modern Yemen tarihinde mutlak bir bütünlüğün sağlanamamasındaki en önemli oluşumlar olarak ön plana çıkmakta idi. Ülkedeki ekonomik kaynakların siyasi gücün elde tutulması karşılığında belli gruplar arasında paylaşılması, engebeli arazinin varlığı, özellikle Kuzey merkezli geniş kabile yapılanmalarının mevcudiyeti ve bazı bölgelerdeki idarenin bu kabilelere bırakılması gibi nedenler Yemen'de etkin bir yönetim mekanizmasının kurulmasının

önündeki en önemli nedenlerdi. Nitekim bu yönetim boşluğu da Husi, el-Hirak ve AYEK gibi oluşumlara ülke içindeki belirli bölgelerde faaliyet imkânı sağladı. Devlet dışı bu aktörlere ülke içinde rahat bir şekilde hareket edebilme olanağı sağlayacak asıl gelişme ise, Ocak 2011’de başkent Sanaa’da başlayan Arap Baharı süreci ile oldu.

3. Arap Baharı:

Yemen’in yakın tarihinde meydana gelen parçalı yapısını daha da derinleştiren süreç ise, 2010’un sonunda uzun süreli otoriter rejimlerin devrilmesine yönelik Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da yayılım gösteren Arap Baharı ile oldu. Ülkenin; kuzeyindeki Husi isyanları, güneyindeki ayrılıkçı el-Hirak eylemleri ve Abyan merkezli olarak yayılım gösteren AYEK’in varlığının yanı sıra yüksek işsizlik, artan nüfus, olumsuz ekonomik koşullar, ülke kaynaklarının hızla tükenmesi, yolsuzluk gibi nedenlerden dolayı halihazırda halk nezdinde var olan rejim karşıtı hoşnutsuzlar Arap Baharı ile daha da derinleşti. %3’lük nüfus artışıyla dünyadaki en hızlı nüfus artışına sahip ülkelerden biri olan Yemen’de Arap Baharı öncesi dönemde; işsizlik oranı %40, enflasyon oranı %23 ve 24 milyonluk ülke nüfusunun %43’si de yoksulluk sınırı altında yaşamaktaydı (Fattah, 2011:80). Ülkedeki bir diğer önemli sorun ise; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın %30’unu, devlet bütçesinin %75’ini ve ihracatın %90’ını oluşturan petrol ile kişi başına yıllık 200 metreküpten az düşen tatlı su kaynaklarının hızla tükenmesi idi (Juneau, 2010:135-6). Nitekim %70’i kırsal alanda yaşayan ülke nüfusunun yalnızca %45’i temiz içme suyuna ve %15’i de elektriğe erişebilmekteydi (Fattah, 2011:80). Halk nezdinde yer alan tüm bu hoşnutsuzlukların ülke genelinde geniş bir protesto hareketine dönüşmesine neden olacak gelişme ise, 15 Ocak’ta Tunus lideri Zeynel Abidin bin Ali hükümetinin devrilmesi ile oldu (Durac, 2012:164). 32 yıllık Salih rejimine karşı başkent Sanaa merkezli olmak üzere ülke geneline yayılan yoğun halk gösterileri karşısında rejim ilk olarak ekonomik önlemler alma yoluna gitti. Asker ve güvenlik birimlerinin rejime olan sadakatlerini devam ettirmesi sağlamak amacıyla maaş artışına ve gaz-gıda yardımına gidildi, ulusal gelir vergileri yarıya düşürüldü, üniversite harçları kaldırıldı, yeni fiyat düzenlemeleri getirildi ve sosyal yardım planları yarım milyon aileyi içine alacak şekilde genişletildi (Boucek vd. 2011:2). Ülke genelinde artan gösterilerin dinmemesi üzerine Abdullah Salih bu kez de siyasi önlemler alarak; 2013’teki başkanlık seçimlerine kendisi ile oğlunun girmeyeceğini ve yürürlüğe koyma çalıştığı “başkanlıktaki dönem sınırlamasını kaldırır” yasasını durdurduğunu ilan etti fakat rejimin bu vaatleri de devam eden gösterileri dindirmedi (Boucek vd. 2011:2). Özellikle Hüsnü Mübarek’in de Mısır’da devrilmesinden sonra yoğunlaşan halk gösterileri karşısında rejim kuvvet kullanma yoluna gitti ve 18 Mart’ta rejim bağlantılı keskin nişancıların protestoculara yönelik gerçekleştirdiği saldırı da 52 kişinin ölmesi Abdullah Salih saflarında geniş çözümlere neden oldu (Juneau, 2013:410). Özellikle ülkedeki dört askeri bölgeden birinin komutanı olan General Ali Muhsin el-Ahmar’ın (şeyh el-Ahmar ailesi ile bağlantılı değil), Salih saflarından ayrılarak göstericilerin yanında yer aldığını ilan etmesi ve hemen akabinde de kendisine bağlı askeri birlikleri başkent Sanaa’daki göstericileri koruması amacıyla görevlendirmesi rejim saflarında yaşanan çözümlerin önünü açtı (Fattah, 2011:82). Taraflar arasında artan gerilim sonrası Körfez

İş Birliği Örgütü'nün (KİK) öncülüğünde Nisan 2011'de bir inisiyatif süreci başlatıldı fakat gerek Yemen lideri Abdullah Salih'in gerekse muhalif grupların müzakereye yanaşmaması sonrası 21 Ekim'de Güvenlik Konseyi'nin aldığı 2014 sayılı kararla, taraflara uluslararası baskı ve yaptırım tehdidi altında anlaşmayı imzalamaları mesajı verilmiştir (United Nations Security Council, 2011:1-3). 23 Kasım 2011'de Riyad'da imzalan anlaşmada devrik lider Abdullah Salih, yasal dokunulmazlık hakkı karşılığında başkanlık görevini yardımcısı Mansur Hadi'ye devrederken (Hassan, 2014:51), Aralık 2011'de de iktidar ve muhalefetin eşit bir şekilde temsil edildiği Ulusal Birlik Hükümeti kuruldu (Transfeld, 2015:2). İmzalanan anlaşma aynı zamanda yeni kurulan hükümete; askeriyenin yeniden yapılandırılması, geçiş dönemi hukuk sorunlarının ele alınması ve tüm tarafların katılacağı ulusal bir diyalog konferansının oluşturulması gibi şartları içeren iki yıllık bir yol haritası sunmaktaydı. Toplanacak UDK'nın amacı ise, Şubat 2014'te yapılması planlanan seçimlerden önce bir anayasa oluşturmak idi (Alley, 2013:721).

3.1. Ulusal Diyalog Konferansı ve Ülkeyi Altıya Bölen Taslak:

18 Mart 2013'te ülke genelindeki tüm kesimlerin temsilcilerinden oluşan 565 delegenin katılımıyla başlayan UDK'nın; kendi içerisinde Güney sorunu, Kuzey sorunu, geçiş dönemi hukuku, devlet inşası, iyi yönetim, silahlı ve güvenlik kuvvetleri, özel kuruluşlar, hak ve özgürlükler ile gelişim olmak üzere toplam dokuz konu üzerinde çalışması öngörülmekteydi (Hassan, 2014:53). UDK'ya katılan delegelerin sandalye dağılımında ise; 263'ü siyasi partilere (112'si 33 yıl boyunca Salih liderliğinde ülkeyi yöneten Genel Halk Kongresi, 50'si el-Islah, 37'si Yemen Sosyalist Partisi ve geriye kalan 14'ü de diğer azınlık durumunda olan partiler arasında), 120'si hareketlere (85'i el-Hirak ve 35'i Husilere), 120'si bağımsızlara (40'ı kadınlar, 40'ı gençlik ve diğer 40'ı da sivil topluma) ve geriye kalan 62'si de Mansur Hadi'nin kendisine tahsis edildi (Alwazir, 2013:4). Arap Baharı ile derinleşen Yemen'in işlevsiz kamu kurum ve kuruluşları, ülke üzerindeki derinleşen bölünmeler, merkezi otoritenin zayıflığı gibi gelişmelerin yanı sıra Husilerin, Sadah merkezli çevre iller olan al-Jawf, Hajjah ve Amran'da kontrol alanlarını genişletmesi, el-Hirak'ın ayrılık yanlısı taleplerini sürdürmesi ve oluşan otorite boşluğundan faydalanan AYEK'in de Abyan merkezli kontrolünü genişletmesi gibi diğer eş zamanlı etmenler altında devam eden UDK; Ocak 2014'te sona erdiğinde yaklaşık 1,800 görüş, fikir ve sonuç yayınladı (Gaston, 2014:4). UDK, mutlak bir fikir birliği ile sonuçlanmadı fakat konferansta ön plana çıkan önemli sonuçlardan biri; ülkedeki var olan çatışmaların çözümüne yönelik (özellikle el-Hirak ve Husi) ortaya atılan federal sistem fikri idi (Transfeld, 2015:2). Federal sistemin kaç bölgeden oluşacağına ilişkin UDK döneminde bir uzlaşma sağlanamaması üzerine Mansur Hadi; Eylül 2013'te sekizi Kuzey ve sekizi Güney'den olmak üzere toplam on altı kişiden oluşan bir komite atadı ve bu komitenin vardığı kararın da "altı bölge" olduğunu Şubat 2014'de açıkladı (Gaston, 2014:4). Belirtilen bu bölgelerin ise; Azal, Saba, al-Janad, Tihama, Aden ve Hadramaut olduğu öngörülmekteydi (Rugh, 2015:146) fakat ülkeye altı bölgeye ayıran bu plan ne Husiler tarafından ne de güneyliler tarafından kabul edildi. Husilerin önerilen bu planı kabul etmemesindeki temel gerekçe; Sadah'ın da içerisinde yer aldığı Azal federal bölgesinin önemli kaynaklardan yoksun olması ve bu bölgenin denize erişiminin

olmamasından kaynaklanmaktaydı. Bir başka ifade ile Husiler, önemli kaynakları içerisinde barındıran al-Jawf ile denize erişim imkânı sunan Hajjah'ın da bu bölge içerisinde yer alması gerektiğini savunmaktaydı (Thiel, 2015). Diğer yandan Güneyliler ise, petrol kaynaklarını içeren bölgelerin daha adil dağılımını ve daha fazla özerklik talebinde bulunmaktaydı (Rugh, 2015:146)

Harita 1: Yemen'in altı federal bölgeye bölünmesini ön gören taslak (European Council on Foreign Relations, 2015:9)

3.2. Husilerin Başkent Sanaa'yı Ele Geçirmesi:

Federal sisteme ilişkin tartışmaların devam ettiği bu dönemde Husiler, bir yandan da 2011'den itibaren Sadah merkezli genişletmeye başladıkları kontrol alanlarını ülkenin kuzeyindeki geniş bir bölgeye yaymaya çalışarak meşgul idi. 2014'ün ortalarına gelindiğinde Kuzey'in büyük bir bölümü üzerinde kontrol sağlayan Husilerin, başkent Sanaa'yı işgaline götüren süreç ise; hükümetin Mayıs 2014'te yakıt sübvansiyonlarını kesmesi ve 18 Ağustos'ta da Abdümelik el-Husi'nin bu karara tepki amacıyla halkı gösteriler düzenlemeye çağırması ile oldu (Swietek, 2017:41). Ağustos'un ortalarından itibaren şiddetlenen sokak çatışmaları Eylül 2014'te Husilerin, başkent Sanaa'yı ele geçirmesi ile sona erdi. Husilerin bu eylemi sonrası 21 Eylül'de BM öncülüğünde imzalanan "Barış ve Ulusal Ortaklık Antlaşması" ile oluşturulacak yeni hükümete Husi ve el-Hirak temsilcilerinin de dahil edilmesi kararlaştırılmasına rağmen Husilerin, süreci sabote edici eylemlerinin devamından dolayı oluşturulan yeni hükümet yalnızca birkaç ay işleyebildi (Nünlist, 2015:2). Nitekim 21 Ocak'ta da Husiler, başkent Sanaa'daki cumhurbaşkanlığı sarayına yönelik saldırılar gerçekleştirmeye başladı ve aynı gün içerisinde de Mansur Hadi ile beraberindeki kabine üyelerini ev hapsine aldı (Swietek, 2017:42). 22 Ocak'ta da Cumhurbaşkanı Mansur Hadi, Başbakan Khaled Bahah ve ev hapsine alınan diğer kabine üyeleri istifa etmek zorunda kaldı (The Geneva Academy, 2017:4). 6 Şubat'ta da Husiler; parlamentoyu dağıttığını, beş kişilik bir Yüksek Devrim Komitesi oluşturduğunu ve oluşturulan bu komitenin başına da başkent Sanaa'yı ele geçiren birliklere öncülük eden Muhammed Ali el-Husi'nin getirildiğini ilan etti (Swietek, 2017:42). Yemen'deki siyasi otoritenin Husiler tarafından ele geçirilmesine olanak sağlayan en önemli etmen ise, devrik lider Ali Abdullah Salih ile kurulan müttefiklikten kaynaklanmaktaydı.

33 yıl boyunca bürokrasi, askeriye ve kabile yapılanmaları üzerinde inşa ettiği güçlü ağını Arap Baharı sonrası imzalanan anlaşma ile elde ettiği siyasi dokunulmazlık hakkı sayesinde sürdürmeyi başaran Abdullah Salih, kaybettiği gücünü tekrardan geri almak amacıyla Husiler ile müttefiklik kurma yoluna gitti (Rugh, 2015:146) Nitekim bu müttefiklik Mart 2015'te ülkenin güneyine kadar olan ilerleyişin önünü açacaktı. Husilerin ülkenin güneyine doğru ilerleyişini sürdürdüğü dönemde Mansur Hadi ev hapsinden kaçmayı başararak Aden'e gitti. 21 Şubat'ta Aden'e gelen Mansur Hadi, burada istifasını geri çektiğini ve Sanaa'nın işgal altında olmasından dolayı da Aden'i geçici başkent ilan ettiği duyurdu (Baron, 2015:4). Hadi'nin attığı bu adımlara rağmen Husilerin, Mart 2015 ortalarında Aden'e kadar ulaşması onun Riyad'a kaçmasına ve hemen akabinde de burada Körfez ülkelerinden askeri yardım talebinde bulunmasına neden oldu (Vermeer, 2015).

4. Koalisyon Kuvvetlerinin Gerçekleştirmekte Olduğu Operasyonların Meşruluğu:

Mansur Hadi'nin, talebine icabetten Mart 2015'te başlayan ve günümüzde de hâlen devam eden Yemen'deki askeri operasyonların meşruluğu, uluslararası hukuk açısından tartışıla gelen bir husustur. Bundaki temel etmen ise koalisyon ülkelerinin, 25 Mart'ta başlattıkları askeri operasyonların gerekçesine ilişkin yaptıkları yazılı açıklamada; bireysel meşru müdafaa, kolektif meşru müdafaa ve davet üzerine müdahale doktrinlerine ayrı ayrı atıfta bulunarak sundukları değişken argümanlardan kaynaklanmakta idi. Bu çerçevede de ifade edilen bu doktrinler, sunulan argümanlar ışığında ayrı ayrı ele alınarak incelenmelidir.

4.1. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yetkisi:

Uluslararası ilişkilerde; bir başka ülkenin topraklarında kuvvet kullanılması ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması BM Şartı'nın 2. maddesinin 4.paragrafında ilke olarak yasaklanmaktadır (Pazarcı, 2013:517).

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler 'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar (Birleşmiş Milletler;6).”

Kuvvet kullanımının yasaklanması; bir devletin düzenli askeri birliklerince doğrudan yapılan askeri müdahaleleri kapsadığı gibi aynı zamanda da bir devletin destekleyeceği ve yardım edeceği silahlı grup ya da gönüllü birlikler gibi düzen dışı kuvvetler tarafından gerçekleştirilen dolaylı müdahaleleri de kapsamaktadır (Pazarcı, 2013:518-9). Kısacası BM Anlaşması'nda da belirtildiği üzere, bir devletin ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına karşı kuvvet kullanımı ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması ilke olarak yasaklanmaktaydı fakat bu hükmün birtakım kural dışılıkları bulunmaktadır. Bir başka ifade ile kuvvet kullanmanın hukuka uygun olduğu istisnai durumlar bulunmaktadır. Bu istisnai durum Şartı'n 51. Maddesi uyarınca kendi kendini savunmada kullanılabileceği gibi BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca yetkilendirilmiş olması halinde de askeri kuvvet kullanılabilir (Ishan Jan vd. 2015:193). BM Şartı'nın 51.maddesinde ifade edildiği üzere:

“Bu Anlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına helal getirmez. Üyelerin bu meşru savunma

hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Anlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez (Birleşmiş Milletler,27-8)”

BM Şartı'nın 51.Maddesi hükümlerine göre, her egemen devletin toprak bütünlüğüne yönelik gerçekleşen saldırıları önlemek için temel (içsel) hakkı bulunmaktadır (Ishan Jan vd. 2015:193). Bir devletin bu hakkı kullanabilmesi için kendi egemenliğine yönelik olarak saldırı mahiyetinde bir tehdit olmalı yani kendini savunma eylemi silahlı saldırıya karşı olmalıdır. Bu hakkın kullanılmasında silahlı saldırıya hedef olunması ana koşulu oluşturmaktadır (Pazarıcı, 2013:521).

4.2. Mansur Hadi'nin Yardım Talebi:

Husilerin, başkent Sanaa'yı kontrol altına alması sonrası ülkenin güneyine doğru olan hızlı ilerleyişleri karşısında Aden'de bulunan Mansur Hadi, 24 Mart 2015'te KİK üyesi ülkelere istinaden ülkede artan Husi tehdidine yönelik bir mektup kaleme aldı. Mansur Hadi; Körfez ülkelerine yönelik olarak kaleme aldığı mektubun ilk bölümlerinde Yemen'deki güvenlik ve istikrara ilişkin artan kaygılarını dile getirmekte ve Husilerin neden olduğu saldırganlık eylemlerine geniş pencere açmaktadır. Ele alınan mektupta:

“Husilerin; ülke üzerindeki kontrollerini empoze etmek ve bölgedeki etkilerini artırabilecekleri bir araca dönüştürmek isteyen bölgesel güçler tarafından destekleniyor olduğunu” bu yüzden de “bu tehdidin sadece Yemen'in güvenliği için değil aynı zamanda da tüm bölge ve uluslararası barış-güvenliğe” yönelik olduğu ifade edilmekteydi (United Nations Security Council, March 2015:4).

Görüldüğü üzere mektupta Husilere destek veren bölgesel ülkelere ilişkin açıkça bir ifade bulunulmamakta sadece Husilere verilen destek ve bu desteğin derecesine işaret edilmektedir. Mektubun devam eden bölümlerinde ise, BM Genel Sekreteri'nin Özel Danışmanı'nın, Yemen'deki duruma ilişkin hazırladığı rapora değinmekte ve raporla paralel ifadeleri içerecek şekilde Husilerin artan eylemlerinin ülkenin güneyine doğru genişlediğine değinmektedir. Mektupta; el-Kaide ve İŞİD'e de ayrı parantez açılmakta ve ülkedeki kaos ortamının bu iki örgütün yayılmasına fırsat tanıyacağı ifade edilmektedir. Ele alınan mektup son olarak ise, yardım talebiyle son bulmaktadır.

“Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 51. Maddesinde belirtilen öz savunma hakkına ve Arap Devletler Birliği'nin Ortak Savunma Anlaşması'na uygun olarak Yemen'i ve onun halkını; devam eden (Husi saldırılarından) ve herhangi bir zaman diliminde Aden'de yahut ülkenin diğer güney şehirlerinde beklenen isyancı saldırılarından korumak ve Yemen'in el-Kaide ve İŞİD'le yüzleşmesine yardımcı olmak için sizleri askeri müdahale de dahil olmak üzere gerekli önlemleri almaya ve her formda acil destek sağlamaya çağırıyorum (United Nations Security Council, March 2015:4-5).”

Mansur Hadi'nin Körfez ülkelerine istinaden 24 Mart'ta kaleme aldığı bu mektuba Umman dışındaki diğer Körfez ülkeleri (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuveyt) olumlu cevap verirken 26 Mart'ta da yapılan yazılı bir açıklamada Hadi'nin mektubunun tamamına yer verilmiş ve bunun yanı sıra mektupta “askeri yardım talebi” dile getirilen bölüm aynı şekilde tekrardan ifade edilerek operasyonların gerekçesine hukuki bir zemin oluşturulmuştur. Devam eden Husi isyanları, Husilerin bölgesel güçler tarafından desteklendiği ve bu durumunda yalnızca Yemen'in egemenliğine değil tüm bölgenin barış ve güvenliğine tehdit oluşturduğu ve ülkedeki terörist organizasyonların varlığı gibi etmenler bu gerekçelerin temelini oluştururken

Körfez ülkeleri tarafından yapılan yazılı açıklamada Suudi Arabistan'a da ayrı bir bölüm açılmıştır.

“Üstelik, saldırganlık eylemleri (Husilerin) Suudi Arabistan'ı da etkiledi ve meşru otoritenin kontrolünün dışındaki ağır silahlar ve kısa-uzun menzilli füzelerin varlığı bizim ülkelerimize karşı devam eden ciddi ve ağır bir tehdit oluşturmaktadır... Onlar (Husiler); uluslararası hukuk ve normlarını ihlal etmeye ve Suudi Arabistan sınırı üzerinde ağır silah ve füzelerin de dahil olduğu askeri bir varlık oluşturmaya devam etmektedir... Husi militanları; Suudi Arabistan toprağı üzerinde çoktan (Kasım 2009) yüzüstü ve haksız bir saldırı gerçekleştirdi ve onların şu an ki eylemleri tekrardan öyle yapmaya niyetli olduklarını açıkça ortaya koyuyor. Bu nedenle ülkelerimiz; Yemeni ve onun mühim insanlarını, Yemen'deki istikrar ve güvenin sürekli altını kazmaya çabalayan daima dış kuvvetlerin bir aracı olmuş Husi militanlarının saldırılarından korumak için Başkan Hadi'nin çağrısına yanıt vermeye karar verdi (United Nations Security Council, March 2015:5).”

Körfez ülkeleri operasyonun meşruluğuna ilişkin olarak ele aldıkları yazıda birçok gerekçeye başvururken BM Şartı'nın 51.Maddesi'nin bireysel meşru müdafaa hakkına açık bir şekilde yer vermedikleri görülmektedir. Operasyonun yasallığına ilişkin olarak ise hangi gerekçelerin argüman olarak kullanıldığı aşağıda ele alınacaktır. Suudi Arabistan öncülüğünde 25 Mart'ta başlayan koalisyon saldırılarının BM Güvenlik Konseyi nezdinde ele alınması ise, operasyonların başlangıç tarihinden üç hafta sonrasında yani 14 Nisan'da mümkün oldu. Güvenlik Konseyi'nde alınan 2216 sayılı karar ile; Yemen'in cumhurbaşkanı olarak Mansur Hadi'nin meşruluğunun desteklendiği, tüm taraf ve üye devletlerin Yemen'in toprak bütünlüğü, egemenliği, bağımsızlığı ve birliğini bozacak eylemlerden uzak durmaları gerektiği, tüm tarafların yeni bir anayasanın ve seçimlerin yapılmasını öngören UDK sonuçlarına odaklanmaları gerektiği, Husilerin tek taraflı olarak sürdürdükleri eylemlerinden ve işgal ettiği hükümet kurumları ile başta Sanaa olmak üzere diğer şehirlerden acil ve şartsız olarak çekilmeleri gerektiği ve Yemen'in; güvenlik, istikrar, egemenlik ve toprak bütünlüğünü bozan Husiler ile devrik lider Abdullah Salih taraftarlarına silah ambargosunun uygulanmasını içeren bir dizi kararlar ele alınmıştır (United Nations Security Council, April 2015:1-7). Bir başka ifade ile Konsey'de devam eden görüşmelerde birçok üye tarafından Hadi, Yemen Cumhuriyeti'nin meşru temsilcisi olarak görülürken; Husi-Abdullah Salih taraftarları ise, geçiş sürecini sabote eden gruplar olarak görülmekteydi (Nußberger, 2017:13). 14 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan görüşmelerde; daha öncesinde Genel Kurul'da Katar temsilcisi Al-Thani tarafından dile getirilen BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde kararlar alma talebine ilişkin ise, herhangi bir yanıt verilmedi (United Nations Security Council, 22 March 2015:5).

Nitekim Yemen'de devam eden Husi-Salih tehdidi karşısında Mansur Hadi'nin davet üzerine müdahale çağrısı, Suudi öncülüğündeki koalisyon operasyonların hukuki zemini oluştururken mektupta ele alınan “devam eden Husi eylemlerinin bölge ülkeleri için tehdit oluşturduğu” bölümünün operasyonların kolektif yönüne ve “devam eden Husi eylemlerinin Suudi Arabistan için tehdit oluşturduğu” bölümünün de operasyonların bireysel yönüne atıfta bulunması; bireysel-kolektif meşru müdafaa ve davet üzerine müdahale bölümlerinin ayrı ayrı ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

4.3. Operasyonların Kolektif Yönü (Collective Self-defence):

Nikaragua Davası'nda da belirttiği üzere bir devletin; bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına

başvurabilmesi için kendisini silahlı bir saldırının kurbanı olarak ilan etmesi gerekmektedir. İfade edilen silahlı saldırı; sadece uluslararası bir sınır boyunca faaliyet gösteren düzenli askeri birlikler tarafından gerçekleştirilen eylemleri değil aynı zamanda da bir başka devlete karşı silahlı eylem gerçekleştirilmesi amacıyla bir devlet tarafından ya da bir devlet adına gönderilen silahlı grup-birlik ya da düzensiz paralı askerlerin eylemlerine müdahil olunmasını kapsamaktaydı (International Court of Justice, 1986:103). Mart 2015'te Abdullah Salih destekli Husi birliklerinin ülkenin güneyine kadar uzanan yayılımı karşısında Mansur Hadi; ülkesinde "saldırganlık" tehdidi altında olduğunu belirterek Körfez ülkelerinden askeri yardım talebinde bulundu. Bu talebe olumlu cevap veren Körfez ülkelerinin, gerçekleştirdiği operasyonların meşruluğunu; "...meşru otoritenin kontrolünün dışındaki ağır silahlar ve kısa-uzun menzilli füzelerin varlığı bizim ülkelerimize karşı devam eden ciddi ve ağır bir tehdit oluşturmaktadır... (United Nations Security Council, March 2015:5)" ibaresi altında kolektif meşru müdafaaya dayandırdıkları görülmektedir. Operasyonların meşruluğu; her ne kadar Yemen'in Husi militanları tarafından saldırıya maruz kaldığı ve bunun da bölgesel olarak Körfez ülkelerine tehdit oluşturduğu tezine dayansa da kolektif meşru müdafa çerçevesinde dış boyutun açık olabilmesi için saldırıların doğrudan üçüncü bir devletten yayılması gerekmektedir. Oysa Yemen'de meydana gelen olaylar bir dış saldırı mahiyeti taşımamakta tam aksine ülke içerisinde yer alan Husi-Salih taraftarlarının Mansur Hadi, el-Hirak, el-İslah ve el-Ahmar gibi bileşenlere karşı yürüttüğü mücadeleden ibaretti. Bir başka ifade ile Yemen'deki Husi saldırıları sınır ötesi bir nitelikte değildi ve Husilerin üçüncü bir devlette yani yurtdışında da yerleşik bir askeri birliği yoktu kısacası bu durum Yemenlilerin, Yemenlilere karşı yürüttüğü bir iç savaş mücadelesi idi ve dış saldırı olarak da görülemezdi (Ruys vd. 2016:73).

Hadi'nin kaleme aldığı mektupta ülkedeki el-Kaide ve IŞİD terör örgütlerine de değinmesi (... Yemen'in el-Kaide ve IŞİD ile yüzleşmesine yardımcı olmak... (United Nations Security Council, March 2015:5)) Körfez Ülkeleri'nin gerçekleştirdiği operasyonun kolektif meşruluğu açısından argüman olabilir çünkü el-Kaide ve IŞİD dışsal boyutlu örgütlerdi ve Husilerin aksine sınır ötesi olarak faaliyet göstermekteydi ancak gerçekleştirilen Kararlı Fırtına Operasyonu'nun gerekçesine ilişkin olarak yapılan yazılı açıklamada el-Kaide ve IŞİD tehdidi bir yan faktör olarak görülmekte ve ana faktör olarak ise, Husilerin gerçekleştirmiş olduğu eylemlerin (...dış kuvvetlerin bir aracı olmuş Husi militanlarının saldırılarından korumak için Başkan Hadi'nin çağrısına yanıt vermeye karar verdi... (United Nations Security Council, March 2015:5)) operasyonun merkezine yerleştirildiği görülmektedir (Ruys vd. 2016:73). El-Kaide ve IŞİD uluslararası toplum tarafından tanınan terörist örgütler olarak görülürken Husiler ise; Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar sırasında bir terör örgütü tanımından ziyade geçiş sürecini sabote eden bir grup olarak görülmekteydi (Nußberger, 2017:22-3). Nitekim ülke içi bir aktör olan Husilere yönelik başlayan koalisyon saldırılarındaki temel argüman ise, bu oluşumun Yemen'de etkinliğini artırmak isteyen bölgesel güçler tarafından desteklendiği tezi idi.

Mansur Hadi'nin ele aldığı mektupta bölgesel güçlerden kasıt hangi ülke ya da ülkeler olduğuna ilişkin doğrudan bir ibare yer almasa da yapılan bu atıf ile İran İslam Cumhuriyeti'nin ima edildiği açıktı. Ele alınan mektupta; "Husilerin; ülke üzerindeki kontrollerini empoze etmek ve bölgedeki

etkilerini artırabilecekleri bir araca dönüştürmek isteyen bölgesel güçler tarafından desteklendiği” şeklindeki ibare ile dolaylı yoldan İran’a atf yapılmış ve “bu tehdidin sadece Yemen’in güvenliği için değil aynı zamanda da tüm bölge ve uluslararası barış-güvenliğe (United Nations Security Council, March 2015:4)” yönelik olduğu ifadesi ile de İran’ın, Şii yayılımının bir parçası olduğu varsayılan Yemen’deki Husi saldırılarını önlemek için Sünni blok tarafından oluşturulan koalisyon saldırılarının kolektif zeminine dayanak oluşturduğu gözlemlenmektedir. İran’a yapılan atf “dolaylı askeri saldırganlık” olarak ifade edilebilmektedir. BM Genel Kurulu’nun 14 Aralık 1974 tarih ve A/3314 sayılı “Saldırının Tanımı” kararında:

“g-Bir Devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karşılması (müdahil olunması)” şeklinde ifade edilmektedir (Gündüz, 2013:141-2).

Nikaragua davasında mahkeme; “silahlı saldırı” kavramının sadece silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen önemli ölçüde vuku bulan eylemleri değil aynı zamanda da asilere silah sağlama, lojistik ya da diğer destek verme biçimindeki yardımları da kapsadığı görüşünde değildi (International Court of Justice, 1986:103-4). Başka bir ifade ile Divan; silahlı saldırı kavramının sadece silahlı birliklerce gerçekleştirilen önemli kapsam ve etkilere sahip eylemlerden ibaret olmadığını ve aynı zamanda da isyancılara silah, lojistik ya da başka türlü destek sağlamayı da kapsadığı şeklindeki görüşleri kabul etmemiştir (Taşdemir, 2006:148). Mahkeme; bir olayın silahlı saldırı olarak nitelenebilmesi için kuvvet kullanımının hangi eşiğe ulaşması gerektiği yönünde herhangi bir tanıma yer vermemesine rağmen bunun silahlı grup eylemlerinin önemli ölçekte gerçekleşmesi durumunda geçerli olacağını öngörmekteydi (Stahn, 2003:45). Bir başka ifade ile Divan; dolaylı saldırganlığın silahlı saldırı boyutuna ulaşabilmesi için yüksek bir eşik tesis etmiştir (Taşdemir, 2006:148). Nikaragua’da verilen karardan da anlaşılacağı üzere İran’ın, Husilere askeri lojistik destek verdiği iddia edilse de savaşması için asker gönderdiğine dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. 2013’de İran askeriyesi kontrolü altındaki limandan çıkış yapan ve içerisinde çoğunlukla Çin yapımı askeri mühimmat taşıyan Cihan 1 isimli geminin Husilere silah taşıdığı iddiasıyla koalisyon güçleri tarafından ele geçirilmesi (Worth vd. 2013), Husilere sağlanan askeri destek noktasında dikkatleri İran’a çevirdi fakat BM Uzmanlar Heyeti’nin hazırlamış olduğu Ocak 2017 tarihli raporda; Husilerin askeri envanterinde İran üretimi bazı ibareler bulunmasına karşın Tahran yönetiminin, bu oluşuma geniş ölçekli askeri yardım sağladığını doğrulamak için yeterli bir kanıtın mevcut olmadığı vurgulanmakta idi (United Nations Security Council, January 2017:26). ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü’nün de yaptığı açıklamada: “İran’ın Husilere sağladığı çeşitli destek raporların farkındayız ancak İran’ın komuta ve kontrol uyguladığına dair kanıtlar bulamadık (Hoke, 2015)” gibi benzer ifadeleri İran’ın, Yemen’deki Husiler üzerinde sağladığı desteğin derecesine ilişkin yeterli verinin olmadığını göstermektedir. Üstelik Husilerin gücünün nereden geldiği değerlendirmesini İran üzerinden yapmaktan ziyade Yemen’in halihazırda silah içinde yüzen bir ülke olduğu gerçeği (dolaşımda olduğu tahmin edilen silah sayısı 6-17 milyon arası (Juneau, 2010:141)), Husilerin altı yıl boyunca (2004-10) aralıklı olarak merkezi hükümete karşı yürüttü Sadah merkezli mücadele deneyimleri ve en önemlisi de Arap Baharı sonrası siyasi

gücünü kaybeden devrik lider Abdullah Salih'in bu gücünü tekrardan geri almak amacıyla Husiler ile müttefiklik kurması üzerinden değerlendirmek daha doğru olacaktır. Kısacası ele alınan mektupta Husi saldırıları doğrudan yabancı bir devlete atfedilmediği gibi üstü kapalı bir şekilde ima edilen dolaylı saldırı (İran) da ispatlanmadı (Nußberger, 2017:38) bu yüzden kolektif meşru müdafaa hakkının yasallığı tartışmaya açık bir konu olarak gündemdedir.

4.4. Operasyonun Bireysel Yönü (Individual Self-defence):

Yemen'deki Husilere karşı başlatılan Kararlı Fırtına Operasyonu'nun bir diğer ayağını ise, Körfez ülkeleri tarafından ele alınan yazılı metinde de bahsedildiği gibi Suudi Arabistan'ın güvenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehdidin ortaya çıktığı iddiası oluşturmaktadır. Riyad yönetimi, artan Husi tehdidi karşısında olası bir saldırı ihtimaline karşılık bireysel meşru müdafaa hakkına başvurabilir mi? Ya da Suudi Arabistan, 2009'da Husiler tarafından Suudi topraklarında gerçekleştirilen saldırıları gerekçe göstererek koalisyon operasyonlarını bireysel meşru müdafaa zeminine dayandırabilir mi?

Bu doğrultuda ilk olarak Suudi Arabistan'ın, artan Husi tehdidi karşısında olası bir saldırı ihtimaline karşılık bireysel meşru müdafaa hakkına başvuru yapıp ya da yapamayacağı ele alınmalıdır. Güvenlik Konseyi'nin 2216 (2015) sayılı kararında Husilerden; "karadan-karaya fırlatılan füzelerin edinilmesi ve komşu bir devletin herhangi bir sınır bölgesi üzerinde silah stoklanması dahil olmak üzere komşu ülkelere yönelik herhangi bir provokasyon ya da tehditten uzak durmaları (United Nations Security Council, April 2015:3)" yönünde bulunduğu talebin Husiler tarafından yerine getirilmemesi Suudi Arabistan'a; kendi sınırı üzerinde yer alan Husilerin kalesi konumundaki Sadah'da bulunan askeri yapıları ve 2009'daki Husi saldırılarını göz önüne alarak "Husilerin yeni bir olası saldırısı" karşısında bireysel meşru müdafaa hakkına başvurabilme imkanı sağlar mıydı? Husilerin, Suudi Arabistan'a karşı silahlı saldırı planladığına yönelik herhangi bir kanıt ileri sürmeyen koalisyon ülkeleri; 2009'daki çatışmalara atıfta bulunarak yeni Husi saldırılarını "olması muhtemel" olarak görmekteydi (Ferro vd. 2015:908). Bunu da mektupta ifade edilen "... meşru otoritenin kontrolünün dışındaki ağır silahlar ve kısa-uzun menzilli füzelerin varlığı..." ve "...Husi militanları; Suudi Arabistan toprağı üzerinde çoktan (Kasım 2009) yüzüstü ve haksız bir saldırı gerçekleştirdi ve onların şu an ki eylemleri tekrardan öyle yapmaya niyetli olduklarını açıkça ortaya koyuyor... (United Nations Security Council, March 2015:5)" görüşleri ile destekleme yoluna gitse de uluslararası literatürde "olması muhtemel" saldırılar karşısında ileriye dönük meşru müdafaa hakkının yasallığı hâlâ tartışmalı bir konudur (Ferro vd. 2015:908). 11 Eylül olayları sonrası Bush Doktrini ile yeniden yorumlanan ve önleyici meşru müdafaa hakkına ya da "ileri caydırıcılık" stratejisine izin veren Bush Doktrini'nde; çok yönlü etkileri bulunan, caydırılması mümkün olmayan, kısa süre içerisinde vukuu bulabilecek ve gerçekleştiğinde de önemli derecede sonuçlara neden olabilecek bir tehdit ile karşı karşıya bulunulduğu farz edilerek önleyicilik/pre-emption stratejik bir politika olarak savunulmuş olmakla beraber üstelik Doktrin, bu stratejinin de çok ötesine geçerek önleyici savaş/preventive düzeyine ulaşmaktadır (Taşdemir, 2006:239-41). Suudi Arabistan'ın da bu Doktrin'den hareketle Yemen'deki artan Husi tehdidi karşısında önleyici

savaş pozisyonuna geçebilir ve bu durumu da meşru savunmasına dayanak olarak gösterebilirdi fakat Riyad yönetimi, Suudi Arabistan'a karşı "olması muhtemel" bir silahlı saldırıyı ispatlamak amacıyla ikna edici bir kanıt ileri sürmemiştir (Ruys vd. 2016:79). Nitekim Koalisyon ülkeleri gerek Husilerin, Suudi topraklarına yönelik silahlı saldırı düzenlediğine gerekse yakın dönemde Husiler tarafından bir silahlı saldırı gerçekleştirileceğine ilişkin herhangi bir veri öne sürmemiştir. Körfez ülkeleri tarafından Mansur Hadi'nin talebine istinaden yapılan yazılı açıklamada yalnızca Suudi sınırı üzerinde yer alan askeri varlık ve uzun-kısa menzilli füzelerin varlığına dikkat çekilerek 2009'da Husiler tarafından Suudi topraklarında gerçekleştirilen eylemlerin tekrardan yapılacağı ihtimali üzerinde durulmaktaydı.

İkinci olarak ise ele alınması gereken husus; Suudi Arabistan'ın, 2009'da Husiler tarafından Suudi topraklarında gerçekleştirilen saldırıları gerekçe göstererek altı yıl sonrasında bireysel meşru müdafaa hakkına başvurup ya başvuramayacağı idi. Bu yüzden 2009'daki Suudi Arabistan topraklarında vukuu bulan Husi saldırıları ele alınmalıdır. Merkezi hükümet ile Husi takipçileri arasındaki çatışmaların altıncı dönemi olarak bilinen Ağustos 2009'daki Sadah merkezli olaylar Kasım 2009'da da Suudi Arabistan topraklarına taşıdı. Suudi topraklarına taşan çatışmaların nedenine ilişkin kesin bir veri olmasa da genel olarak kabul edilen görüş; Yemen ordusunun Suudi topraklarından içeri geçerek Husilere arkadan saldırmak için Riyad yönetiminden izin aldığına yönelikti (Peterson, 2013:312) Suudi Arabistan'ın, güney sınırı üzerinde yer alan Jabal Dukhān dağlık bölgesinden Husi pozisyonlarına saldırı gerçekleştirilmesi amacıyla Yemen askeri birliklerine izin vermesi sonrası merkezi hükümet ile Husi birlikleri arasındaki çatışmalar 1 Kasım 2009'da Suudi topraklarına taşıdı ve 3 Kasım'dan itibaren de Suudi birlikleri Husi kontrolü altındaki mevzileri bombalamaya başlayarak çatışmalara müdahil oldu (Winter, 2012:72). Bir başka ifade ile Riyad yönetiminin, Husileri arkadan kuşatmak için bazı stratejik mevzileri Yemen ordusuna açması, Husilerin de savunma amaçlı olarak Suudi topraklarına girmesine neden oldu. Peki bu durum yaklaşık altı yıl sonrasında gündeme getirilerek bireysel meşru müdafaa dayanak oluşturulabilir mi? BM Şartı'nın 51.Maddesindeki düzenlemelerde yer almasa da herhangi bir meşru müdafaa hakkından bahsedebilmek için meşru müdafaa ile silahlı saldırı arasında bir zaman bağının olması gerekmektedir. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkı silahlı saldırının hemen akabinde gerçekleşmek zorundadır. Meşru müdafaa hakkını kullanacak devlet saldırıya hemen cevap verebilecek durumda değilse, "hemen karşılık vereceğini gösterir ve sonra da önemli bir ara vermeden vereceği karşılığı icra ederse, silahlı saldırıyla mukabil meşru müdafaa fiili arasındaki bağ kopmamış demektir (Karadağ, 2016:179)". Nitekim Suudi Arabistan; 2009'da gerçekleşen saldırıları kopmuş zaman bağından dolayı altı yıl sonrasında meşru müdafaa gerekçe gösteremeyeceği (Ruys vd. 2016:77) gibi üstelik Ocak 2010'a kadar Husilere yönelik askeri mücadelesini (özellikle hava saldırıları) yürüten Riyad yönetiminin (Winter, 2012:72-3), o dönemde askeri kapasiteye haiz olmadığından da söz edilemez. Kısacası Yemen'den çıkan ve Suudi Arabistan'a yönelik gerçekleştirilen herhangi bir silahlı saldırı olmadığı gibi aynı zamanda da olması muhtemel bir saldırının bulunmaması bireysel meşru müdafaa iddialarını dayanaksız göstermektedir (Vermeer, 2015).

4.5. Davet Üzerine Müdahale (Intervention by Invitation):

Daha önce de ifade edildiği üzere BM Statüsü'nün 2(4) bölümünde; başka bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı kuvvet kullanımı ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması yasaklanmaktaydı fakat bu hükmün birtakım kural dışılıkları bulunmaktaydı. Bir başka ifade ile kuvvet kullanmanın hukuka uygun olduğu istisnai durumlar mevcut idi. Bu istisnai durum Şartı'nın 51. Maddesi uyarınca kendi kendini savunmada kullanılabilirdi gibi BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca yetkilendirilmiş olması halinde de askeri kuvvet kullanılabilirdi (Ishan Jan vd. 2015:193). 51. Madde uyarınca bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanımı yukarıda ele alınmıştı. BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde öngörülen "... uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir... (Birleşmiş Milletler, 23-4)" şeklindeki ibareye istinaden ise, Yemen'deki artan Husi eylemlerine karşı kuvvet kullanımı BM Genel Kurulu 2216 (2015) sayılı kararında ele alınmamıştır. Bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı kuvvet kullanımı ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını yasağının bir başka kural dışı durumu ise, ilgili devletin rızası ile gerçekleşen müdahaleler idi. Başka bir ifade ile; kendi toprakları üzerinde kuvvet kullanımı için geçerli devlet rızasının, BM Şartı'nın 2(4) bölümündeki ihlali ortadan kaldırdığı genel olarak kabul edilmektedir (Ferro vd. 2015:909). Yemen'deki operasyonların temel dayanağı da Hadi'nin isteği doğrultusundaki yasal gerekçeye yani "davet üzerine müdahaleye" dayanmaktadır (Nußberger, 2017:9). Bu davetin, uluslararası hukuka uygun olabilmesi için ülkedeki otoritelerin en yüksekinden gelmesi gerekmektedir (Nußberger, 2017:14). Egemen imtiyaz sahibinin davet üzerine müdahale doktrinine başvurabilmesi için genel olarak iki koşulu yerine getirmesi varsayılmaktadır. Birincisi, "devletin toprakları üzerinde efektif kontrolü" ve ikincisi ise, "imtiyaz sahibinin uluslararası tanınırlığı (Ferro vd. 2015:908)". Birinci maddeye istinaden anarşinin olduğu durumlarda ve ikinci maddeye istinaden de kukla rejimlerin ya da sürgündeki hükümetlerin söz konusu olduğu durumlarda davet üzerine müdahalenin dışlandığı görüşü hakimdir (Ruys vd. 2016:81).

Her ne kadar bir devletin hükümet rızasının, kendi toprakları üzerinde bir başka devlet tarafından kuvvet kullanımını meşrulaştırabildiği genel olarak kabul edilse de Hadi'nin rızasına dayanan davet üzerine müdahale gelişmesinde en az iki önemli potansiyel problem bulunmaktadır: Birincisi sivil savaş durumunda kuvvet kullanımının gerçekleşmesi ve ikincisi ise, müdahale isteğinde bulunmadan önce Suudi Arabistan'a kaçan Hadi'nin ülke üzerindeki efektif kontrolden yoksun olması idi (Vermeer, 2015). Sivil savaş durumunda kuvvet kullanımına başvurulması hâlâ tartışmalı bir konudur. Bundaki temel gerekçe ise, self-determinasyon hakkından kaynaklanmakta idi. Medenî ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme'de ele alındığı üzere; "Bütün halklar kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak gereğince halklar kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar (UN General Assembly, 1966:49)." Davetle müdahalenin geçerliliği açısından ilk olarak self-determinasyon hakkı devletlerin iç işlerine müdahale etmeme prensibi ile özdeş görülmekte ve iç savaşta devletlerin taraflara yardım etmeme yükümlülüğünü ifade etmektedir (Tunç, 2015:70). İç savaş durumunda

ülke içi iç işlere karışmama ise, negatif eşitlik ilkesi ile açıklanmaktadır. Negatif eşitlik ilkesi, iç silahlı çatışmalarda her iki tarafın da eşit olarak dış yardım talep edemeyecek olmasını; negatif eşitlik ilkesinin tam tersi olan pozitif eşitlik ilkesi ise, iç silahlı çatışmalarda her iki tarafın da dış yardım talebinde bulunabileceğini ifade etmektedir (Georgia Report, 2009:278-9). Negatif eşitlik ilkesini savunanlara göre; sivil savaş durumunda yapılacak askeri bir müdahalenin halkın kendi geleceklerini belirleme hakkına müdahale teşkil edeceği, iç savaşı uluslararasılaştırabileceği gibi görüşler etrafında şekillenmiştir. İç savaş durumunda kuvvet kullanma yasağının varlığı kabul edilse bile isyancıların dış bir devletten destek alması durumunda; isyancılar karşısındaki hükümete askeri yardım sağlanması yahut başka bir ifade ile var olan yasadışı bir müdahaleye “karşılık verilmesine” olanak sağlayan bir istisna olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir (Vermeer, 2015) Gerek Hadi’ni kaleme aldığı mektupta gerekse KİK üyesi ülkelerin yayınladığı bildiriye; “...ülke üzerindeki kontrollerini empoze etmek ve bölgedeki etkilerini artırabilecekleri bir araca dönüştürmek isteyen bölgesel güçler tarafından destekleniyor olduğu...” ve “Yemen’deki istikrar ve güvenin sürekli altını kazmaya çabalayan daima dış kuvvetlerin bir aracı olmakla (United Nations Security Council, March 2015:4-5)” suçlanan Husilerin, İran’dan destek aldığı varsayılmakta idi. Husilerin, İran’dan askeri ve siyasi destek aldığı kabul edilse bile bu desteğin boyutu açık değildi üstelik daha önce de bahsedildiği üzere Husilerin gücünün nereden geldiği değerlendirmesinin ilk olarak; ülke içindeki silah bolluğu, 33 yıl boyunca kurduğu siyasi, askeri ve ekonomik ağ üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde sürdüren devrik lider Abdullah Salih ile Husi müttefikliği, Husilerin altı yıl boyunca merkezi hükümete karşı kesintili olarak sürdürdükleri savaş deneyimleri ve Arap Baharı sonrası ülke üzerinde derinleşen parçalı yapının yarattığı otorite boşluğu gibi ülke içi etmenler göz önüne alınarak yapılmalıdır. Bunun yanı sıra operasyonlar başladığında koalisyon ülkeleri tarafından uygulanan kara ve deniz ablukası (Pollak vd. 2019) ile BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı 2216 sayılı kararda Abdullah Salih ve Husi taraftarlarına silah ambargosu uygulanmasının öngörülmesi (United Nations Security Council, April 2015:5) gibi gelişmeler Husilerin dışarıdan silah temin etmesini güç kılan diğer gelişmeler idi.

İkinci ele alınacak husus ise, daveti gerçekleştiren Hadi’nin ülke üzerindeki efektif kontrolüne ve meşruluğuna ilişkin idi. Husilerin, başkent Sanaa’ya doğru ilerlediği dönemde gerek BM Güvenlik Konseyi gerekse uluslararası toplum Mansur Hadi’yi; seçimle göreve gelmiş olması ve ülkedeki siyasi geçiş dönemine liderlik etmesi bakımından onu, sürekli Yemen’in meşru cumhurbaşkanı olarak gördü. (United Nations Security Council, 2014). Husilerin, 2015 yılı içerisinde Yemen’in kuzey-batı bölgelerindeki mutlak kontrolü sonrası ülke üzerinde önemli derecede efektif kontrol kaybına uğrayan Mansur Hadi, uluslararası toplumun gözünde yine tartışmasız bir şekilde Yemen’in meşru cumhurbaşkanı olarak görülmekteydi. BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı 2216 (2015) sayılı kararda; “Eylül 2014’te Husi kuvvetleri başkent Sanaa’yı ele geçirdi ve Ocak 2015’te de Husilerin, domine ettiği gayrimeşru bir yönetim otoritesi ile Yemen’in meşru hükümetini tek taraflı olarak değiştirmeye teşebbüs etti” ve Husilerden “... özellikle Yemen’in meşru otoritesi dahilindeki tüm eylemleri durdurma... (United Nations Security Council, April 2015:3-7)” yönünde bulunduğu bu gibi taleplerde Mansur Hadi ve hükümetinin hâlâ Yemen’in meşru temsilcileri olarak görüldüğü

açıktır. Nitekim Mart 2015'te koalisyon operasyonları başladığında da Hadi'nin, Aden merkezli ülkenin güneyinde önemli destekçisi bulunmaktaydı. Bununla birlikte Hadi hükümetine bağlı kuvvetler, koalisyon ülkelerinin desteği sonucu Temmuz 2015'te Aden'e geri aldı ve daha öncesinde burayı başkent ilan eden Mansur Hadi, Eylül 2015'te Suudi Arabistan'dan Aden'e geri dönerek de facto liderliğini burada sürdürmeye devam etti (Swietek, 2017:43-4). Uluslararası toplumun, Hadi'yi meşru otorite olarak görmesi ve davetin de ülkedeki meşru en yüksek otoriten geliyor olması koalisyon operasyonlarının uluslararası toplum tarafından hoş görülmesine neden olmaktadır. Benzer sürecin yaşandığı Ukrayna'da ise, uluslararası toplumun rolü Yemen'dekinden tamamen farklı olmuştur. Bilindiği üzere Rus yanlısı Ukrayna lideri Viktor Yanukoviç'in, AB ile bağları güçlendirecek bir iş birliği anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesi ve akabinde de Rusya'ya yakınlaşması aylarca süren gösterilere neden olmuş (BBC Türkçe, 2014) ve süreç; 22 Şubat 2014'te Batılı devletlerin desteğini alan Ukrayna parlamentosunun Yanukoviç'i görevden alarak yerine Turchinov'u seçmesi ile sona ermişti ancak iktidardan ayrılmak zorunda kalan ve ülkeden kaçarak Rusya'ya sığınan Yanukoviç'in askeri yardım talebi 1 Mart 2014'te Rusya'nın Kırım'a müdahale etmesine neden olmuş idi (Topal, 2014). Gerek Rusya'nın bulunmuş olduğu askeri müdahale sırasında gerekse 16 Mart 2014'te Kırım'ın yapmış olduğu bağımsızlık referandumunda; BM, karşıt bir pozisyonda yer aldı (United Nations Security Council, March 2014 ve United Nations Security Council, April 2014:1-2). Nitekim iki olay karşılaştırıldığında ise; Hadi ülkeden kaçmıştı ancak ülkenin güney bölümleri üzerinde kontrolünü hâlâ sürdürmekteydi ve uluslararası toplum tarafından da meşru otorite olarak görülmekteydi diğer yandan Yanukoviç de ülkeden kaçmıştı fakat Hadi'nin aksine ülke üzerindeki kontrolünü kaybetmişti üstelik uluslararası toplum tarafından da meşru otorite olarak görülmüyordu. Üstelik Hadi, Sanaa merkezli ülkenin kuzey bölgeleri üzerinde kontrolünü silahlı bir gruba karşı kaybederken; Yanukoviç'in karşısındaki direniş ise, barışçıl halk gösterisi olarak görülmekteydi (Vermeer, 2015). Kısacası Suudi öncülüğündeki koalisyonun Yemen'de yürüttüğü operasyonların meşruluğuna ilişkin kuvvetli şüpheler bulunsa da (Ruys vd. 2016:94) ülkenin önemli bir bölümü üzerinde kontrolünü sürdüren ve uluslararası toplum tarafından meşru otorite olarak addedilen Mansur Hadi'nin yapmış olduğu askeri davet, bu operasyonların meşru temeline oturtulmaktadır.

SONUÇ

Yemen'de Arap Baharı sonrası dönemde meydana gelen çatışmalar; ülkenin yakın tarihi göz önüne alınarak değerlendirildiğinde yaşanan bu gelişmelerin yeni birer olgu olmadığı rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. 1990'ların başında Şii yerleşim bölgelerinde artan Vehhâbî/Selefi yayılımına karşılık Zeydi değerlerin korunması amacıyla "Mümin Gençler" (el-Şabbab el-Mümin) adı altında başkent Sanaa'nın kuzeyindeki Sadah vilayetinde bir kültür platformu olarak ortaya çıkan ve zamanla rejim karşıtı bir konuma gelerek 2004-10 arası dönemde merkezi hükümete karşı kesintili olarak altı savaş yürüten Ensârullah (Husi Hareketi); Yemen üzerinde oluşan mevcut parçalı yapıdaki en önemli aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Ülkede en önemli aktör olarak ön plana çıkmasındaki temel faktör ise, Arap Baharı sonrası oluşan otorite boşluğundan

da faydalanarak başkent Sanaa’da dahil olmak üzere ülkenin kuzey bölgelerinde geniş bir kontrol sağlamasından kaynaklanmakta idi. Ülkenin kuzeyindeki Husi isyanlarının yanı sıra güneyinde de 1990’daki birleşmeden sonra Salih rejimi tarafından gerek siyasi gerekse ekonomik olarak yıllardır ötekileştirildiğini düşünen Güneylilerin ayrılık taleplerinin 2007’de el-Hirak adında bir çatı örgüte dönüşmesi ve bu Hareket’in; zaman içerisinde bağımsız bir devlet olma taleplerini dile getirmesi ülkedeki mevcut parçalı yapıyı daha da derinleştiren bir başka aktör olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu iki önemli devlet dışı aktörün yanı sıra ülkedeki geniş kabile yapılanması ile AYEK terör örgütünün varlığı bu parçalı yapıyı daha da derinleştiren diğer ülke içi etmenlerdi. Ülkede artan hoşnutsuzlukların Arap Baharı ile doruk noktasına ulaşması ve akabinde Yemen’deki tüm kesimlerin katılımıyla sonuçlanan UDK görüşmelerinde mutabık bir sonucun ortaya çıkmaması; ülkede halihazırda var olan otorite boşluğunu iyice derinleştirdi. Özellikle UDK sonucunda bir yol haritası olarak belirlenen altı bölge federal sistem fikrinin gerek Husileri gerekse Güneylileri tatmin etmeden uzak olması Husilerin, başkent Sanaa da dahil olmak üzere ülkenin güneyine doğru olan askeri ilerleyişinin önünü açtı. Artan Husi tehdidi karşısında Riyad’a sığınan Mansur Hadi’nin, bulunduğu askeri yardım talebi ise Mart 2015’te Suudi öncülüğünde bir koalisyon harekâtına dönüştü.

Mart 2015’te başlayan ve günümüzde de hâlen devam eden operasyonların meşruluğu ise; uluslararası hukuk açısından tartışmalı olmakla beraber sürecin hukuki boyutunun ele alındığı ya da tartışıldığı kaynakların azlığı operasyonların meşruluğuna ilişkin soruların cevapsız kalmasına sebebiyet vermektedir. Devletlerin kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde başvurması BM Şartı’nın 2. maddesinin 4. paragrafında açıkça yasaklanmasına karşın BM Şartı’nın 51. maddesindeki meşru müdafaa çerçevesinde ya da BM Şartı’nın VII. Bölümü çerçevesinde de yapılan bir yetkilendirmenin sağlanması durumunda kuvvetin kullanılabilirliği öngörülmektedir. Suudi öncülüğünde koalisyon kuvvetleri 25 Mart’ta başlattıkları operasyonların gerekçesini meşru devlet başkanı Mansur Hadi’nin mektubundaki istek ve rızaya yani “davet üzerine müdahale” (intervention by invitation) doktrinine dayandırırken, operasyonların BM Şartı’nın 51. maddesindeki bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkında hangisine başvurduklarına ilişkin ise kesin bir veri öne sürmemiştir. Körfez ülkeleri, operasyon başlattıkları günün ertesinde ele aldıkları mektupta; “...meşru otoritenin kontrolünün dışındaki ağır silahlar ve kısa-uzun menzilli füzelerin varlığı bizim ülkelerimize karşı devam eden ciddi ve ağır bir tehdit oluşturmaktadır...” (United Nations Security Council, March 2015:5) şeklinde ibare kullanarak operasyonları BM Şartı’nın 51. maddesindeki kolektif yöne dikkat çekmekteydi ancak kolektif meşru müdafaa çerçevesinde dış boyutun açık olabilmesi için saldırıların doğrudan üçüncü devletten yayılması gerekmektedir. Oysa Yemen’de meydana gelen olaylar bir dış saldırı mahiyeti taşımamakta tam aksine ülke içerisinde yer alan Husi-Salih taraftarlarının; Mansur Hadi, el-Hirak, el-İslah ve el-Ahmar gibi bileşenlere karşı yürüttüğü mücadeleden ibaretti. Bir başka ifade ile Yemen’deki Husi saldırıları sınır ötesi bir nitelikte değildi ve Husilerin üçüncü bir devlette yani yurtdışında da yerleşik bir askeri birliği yoktu kısacası bu durum Yemenlilerin, Yemenlilere karşı yürüttüğü bir iç savaş mücadelesi idi ve dış saldırı olarak da görülemezdi. Husilerin aksine el-Kaide ve IŞİD ise; dışsal boyutlu örgütlerdi

ve Husilerin aksine sınır ötesi olarak faaliyet göstermekteydi ancak gerçekleştirilen Kararlı Fırtına Operasyonu'nun gerekçesine ilişkin olarak yapılan yazılı açıklamada el-Kaide ve IŞİD tehdidi bir yan faktör olarak görülmekte idi. Husilere yönelik başlayan koalisyon saldırılarındaki temel argüman ise, bu oluşumun Yemen'de etkinliğini artırmak isteyen bölgesel güçler tarafından desteklendiği tezi idi. Yani dolaylı olarak İran desteğine atıf yapılmakta idi ancak İran'ın, Husiler üzerinde sağladığı kontrole ilişkin kesin bir veri bulunmaması operasyonların kolektif yönünün tartışmaya açık olduğunu göstermektedir. Operasyonların bireysel yönüne ilişkin olarak ise, ele alınan yazılı açıklamada; "...Husi militanları; Suudi Arabistan toprağı üzerinde çoktan (Kasım 2009) yüzüstü ve haksız bir saldırı gerçekleştirdi ve onların şu an ki eylemleri tekrardan öyle yapmaya niyetli olduklarını açıkça ortaya koyuyor..." (United Nations Security Council, March 2015:5) şeklindeki görüşleri ile koalisyon ülkeleri; 2009'daki çatışmalara atıfta bulunarak yeni Husi saldırılarını "olması muhtemel" olarak görmekteydi. 11 Eylül olayları sonrası Bush Doktrini ile yeniden yorumlanan önleyici meşru müdafaa doktrini karşısında Suudi Arabistan; Yemen'deki artan Husi tehdidi karşısında önleyici savaş pozisyonuna geçebilir ve bu durumu da meşru savunmasına dayanak olarak gösterebilirdi fakat Riyad yönetimi, Suudi Arabistan'a karşı "olması muhtemel" bir silahlı saldırıyı ispatlamak amacıyla ikna edici bir kanıt ileri sürmemiştir. İkinci bir husus ise, 2009'daki saldırıların altı yıl sonrasında bireysel meşru müdafaaaya başvurmak için bir tez olarak kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin idi. Bu teze başvurulabilmesi için meşru müdafaa ile saldırı arasında bir zaman bağının olması gerekmektedir. Eğer meşru müdafaa hakkına başvuracak devlet o dönemde bunu yapacak kapasiteye haiz değilse hemen karşılık vereceğini gösterir sonrasında önemli bir ara vermeden meşru müdafaa hakkını icra eder. Üstelik 2009'daki Husi saldırılarına atıfta bulunulmasına karşın o dönemde Riyad yönetimi Husilerin çevrenmesi amacıyla kendi topraklarını Salih rejimine açmış nitekim Husiler de Suudi topraklarına girerek çatışma yürütmüştür. Bunun yanı sıra Riyad yönetimi, o dönemde askerî açıdan yetersiz olmadığı gibi Husi hedeflerine yönelik Ocak 2010'a kadar operasyonlar yürütmüştür. Bu yüzden operasyonların bireysel yönü de tartışmaya açıktır.

Yemen'deki operasyonların temel dayanağı ise; Hadi'nin isteğı doğrultusundaki yasal gerekçeye yani "davet üzerine müdahaleye" dayanmaktaydı. Başka bir ifade ile; kendi toprakları üzerinde kuvvet kullanımı için geçerli devlet rızasının, BM Şartı'nın 2(4) bölümündeki ihlali ortadan kaldırdığı genel olarak kabul edilmektedir fakat ülkedeki otoritelerin en yükseğinden gelmesi gereken bu davetin; iç savaş durumu ve kukla ya da sürgündeki rejimlerin olması durumunda uluslararası hukuk tarafından dışlandığı görüşü hakimdir. Bundaki temel etmenler ise; iç savaş durumunda kuvvet kullanılmamasının, halkların self-determinasyon hakkına müdahale etmeme prensibine özdeş görülmesi ve Hadi'nin, ülke üzerindeki efektif kontrolü ya da meşruluğundan kaynaklanmakta idi. İç savaş durumunda kuvvet kullanma yasağının varlığı kabul edilse bile isyancıların dış bir devletten destek alması durumunda; isyancılar karşısındaki hükümete askeri yardım sağlanması yahut başka bir ifade ile var olan yasadışı bir müdahaleye "karşılık verilmesine" olanak sağlayan bir istisna olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Gerek Hadi'nin gerekse KİK üyesi ülkelerin yayınladığı bildirimlerde; "...ülke üzerindeki kontrollerini empoze etmek ve bölgedeki etkilerini

artırabilecekleri bir araca dönüştürmek isteyen bölgesel güçler tarafından destekleniyor olduğu...” ve “Yemen’deki istikrar ve güvenin sürekli altını kazmaya çabalayan daima dış kuvvetlerin bir aracı olmakla (United Nations Security Council, March 2015:4-5)” şeklindeki ifadeler ile İran’ın, Husilere askeri-lojistik destek sağladığına atıfta bulunulsa da İran’ın, Husiler üzerinde emir ve komuta uyguladığına ilişkin somut verilerin eksikliğinden dolayı koalisyon ülkelerinin, negatif eşitlik ilkesi çerçevesinde Hadi hükümetine olan askeri desteği tartışmaya açık bir konudur. Davet üzerine müdahale doktrininin bir diğer ayağı olan daveti gerçekleştiren kişinin ülke üzerindeki efektif kontrolü ve meşruluğu ele alındığında ise; Mansur Hadi, uluslararası toplumun gözünde tartışmasız bir şekilde Yemen’in meşru cumhurbaşkanı olarak görülmekteydi. Mansur Hadi ve hükümetinin hâlâ Yemen’in meşru temsilcileri olarak görülmesi, Yemen’deki koalisyon operasyonlarının uluslararası toplum tarafından hoş görülmesine neden olmaktadır. Örneğin benzer sürecin yaşandığı Ukrayna’da ise, uluslararası toplumun rolü Yemen’dekinden tamamen farklı olmuştur. Mart 2014’te ülkeden kaçarak Rusya’ya sığınan ve bu ülkeden askeri yardım talebinde bulunan Yanukoviç’in bu isteği, uluslararası toplum tarafından hoş karşılanmamıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Suudi öncülüğündeki koalisyonun Yemen’de yürüttüğü operasyonların meşruluğuna ilişkin kuvvetli şüpheler bulunsa da ülkenin önemli bir bölümü üzerinde kontrolünü sürdüren ve uluslararası toplum tarafından meşru otorite olarak addedilen Mansur Hadi’nin yapmış olduğu askeri davet, bu operasyonların meşru temeline oturtulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (30 August 2019). *AQAP in South Yemen: Past and Present*. The Washington Institute Improving the Quality of U.S. Middle East Policy. <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/aqap-in-south-yemen-past-and-present>, Erişim Tarihi: 4.2.2020
- Akyurt, M.A. (2010). “*Yemen 2010*”, K. İnat, M. Ataman ve İ. N. Telci (Editörler). Ortadoğu Yıllığı 2010. (Birinci Baskı). Açılım Kitap, 313-34
- Alboshi, H. H. (2016). “*Ideological Roots of the Hūthī Movement in Yemen*”. *Journal of Arabian Studies*. 6(2), 143-62
- Alkaff, S.H.b.O. (2015-6). “*Counter Terrorist Trends and Analyses*”. *International Centre for Political Violence and Terrorism Research*. 7(1), 97-101
- Alley, A. L. (2013). “*Assessing (in) security after the Arab Spring: The Case of Yemen*”. *PS: Political Science and Politics*. 46(4), 721-6
- Alwazir, A. Z. (2013). “*Yemen’s Independent Youth and Their Role in the National Dialogue Conference: Triggering a Change in Political Culture*”. *SWP Comments*. No.23
- Arslan, İ. (2015). “*Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi*”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1), 17-48
- Augustin, A.L.A. (2014). “*Chanting for Southern Independence*”. *MERIP*. No.273, 11-13
- Aytintepe, M. ve Artokça, İ. (2013) “*Yemen*”. *TASAM*. Stratejik Rapor No:55
- Baron, A. (2015). “*Civil War in Yemen: Imminent and Avoidable*”. *European Council on Foreign Relations*. ECFR/130
- BBC Türkçe. (16 Mart 2014). “*Kırım’da Rusya’ya Bağlanma Referandumunu*”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140316_kirim_referandum, Erişim Tarihi:7.8.2019
- Birleşmiş Milletler. “*Birleşmiş Millet Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü*”. <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, Erişim Tarihi: 5.8.2019
- Boucek, C. and Revkin M. (2011). “*The Unravelling of the Salih Regime in Yemen*”. *CTC Sentinel*. 4(3), 1-4
- Brandt, M. (2013). “*Sufyān’s “Hybrid” War: Tribal Politics during the Hūthī Conflict*”. *Journal of Arabian Studies*. 3(1), 120-38
- Büyükkara, M.A. (2011). “*Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi*”. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. 16(30), 115-52
- Dahlgren, S. (2008). “*The Southern Movement in Yemen*”. *ISIM Review*. 2008(22), 50-1
- Dahlgren, S. (2010). “*The Snake with a Thousand Heads: The Southern Cause in Yemen*”. *MERIP*. No.256, 28-33
- Dresch, P. (1989). *Tribes, Government and History in Yemen*. (First Title). New York: Oxford Press
- Dresch, P. and Haykel B. (1995). “*Stereotypes and Political Styles: Islamists and Tribesfolk in Yemen*”. *International Journal of Middle East Studies*. 27(4), 405-31
- Durac, V. (2012). “*Yemen’s Arab Spring – Democratic Opening or Regime Maintenance?*”. *Mediterranean Politics*. 17(2), 161-78
- European Council on Foreign Relations. (2015). “*Mapping the Yemen Conflict*”. https://www.ecfr.eu/page/-/Mapping_Yemen_%281%29.pdf
- Edebiyat ve Sanat Akademisi. (9 Haziran 2015). *Belkis Saba Melikesi ve Efsanesi*. <https://edebiyatvesanatakademisi.com/edebiyat-terimleri-mazmunlar/belkis-saba-melikesi-ve-efsanesi/4801>, Erişim Tarihi: 18.2.2020
- Fattah, K. (2011). “*Yemen: A Social Intifada in a Republic of Sheikhs*”. *Middle East Policy*. 18(3), 79-85
- Ferro, L. and Ruys, T. (2018). “*The Saudi-led Military Intervention in Yemen’s Civil War-2015*”. *The Use of Force in International Law: A Case-Based Approach*. (Editors T. Ruys, O. Corten and A. Hofer). New York: Oxford University

Press, 899-912

- Gaston, E. (2014). “*Process Lessons Learned in Yemen’s National Dialogue*”. United States Institute of Peace. Special Report:342
- Georgia Report. (2009). *Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia* (Vol II). https://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_II1.pdf, Erişim Tarihi:4.8.2019
- Gün, M.S. (2013). “*Yemen’de Arap Baharı*”. *Yasama Dergisi*, 22, 119-40
- Gündüz, A. (2013). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*. İstanbul: Beta Yayınları
- Hassan, A.S. (2014). “*Yemen: National Dialogue Conference: Managing Peaceful Change?*”. *Conciliation Resources*. No:25, 50-4
- Hoke, Z. (13 February 2015). *Yemeni Rebels Preach Unity but Stifle Opposition*. *Voice of America*. <https://www.voanews.com/middle-east/yemeni-rebels-preach-unity-stifle-opposition>, Erişim Tarihi: 2.8.2019
- International Court of Justice. (1986). *Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*. MERITS.
- Ishan Jan, M.N. and Lawan Haruna, A. (2015). “*Saudi-Led Military Intervention in Yemen and International Law*”. *Pertanika Journal Social Science & Humanities*. No: 23, 191-200
- Joffé, G. (2010). “*The al-Houthi Rebellion: The History Behind Yemen’s Long-Simmering Rebellion*”. *Journal of International Peace Operations*. 5(4), 10-1
- Jones, C. (2011). “*The Tribes that Bind: Yemen and the Paradox of Political Violence*”. *Studies in Conflict & Terrorism*. 34(12), 902-16
- Juneau, T. (2010). “*Yemen: Prospects for State Failure – Implications and Remedies*”. *Middle East Policy*. 17(3), 134-52
- Juneau, T. (2013). “*Yemen and the Arab Spring: Elite Struggles, State Collapse and Regional Security*”. *Orbis*. 57(3), 408-23
- Karadağ, U. (2016). “*Birleşmiş Milletler Antlaşması’na Göre Meşru Müdafaa Hakkı*”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 7(2), 171-86
- Lux, A. (2009). “*Yemen’s Last Zaydī Imām: The Shabāb al-Mu’min, The Malāzim, and ‘Hizb allāh’ in The Thought of Ḥusayn Badr al-Dīn al-Ḥūthī*”. *Contemporary Arab Affairs*, 2(3), 369-434
- Maktary, S. and Smith K. (2017). *Pathways for Peace & Stability in Yemen*. Search for Common Ground. <https://www.sfcg.org/wp-content/uploads/2017/06/Pathways-for-Peace-Stability-in-Yemen.pdf>
- Northedge, L. (2013). “*Is the US Shadow War Helping Yemen?*”. *Royal Institute of International Affairs*. 69(1), 34-6
- Nußberger, B. (2017). “*Military Strikes in Yemen in 2015: Intervention by Invitation and self-defence in the course of Yemen’s ‘model transitional process’*”. *Journal on the Use of Force and International Law*. 4(1), 1-41
- Nünlist, C. (2015). “*War in Yemen: Revolution and Saudi Intervention*”. *Center for Security Studies (CSS)*. No.175, 1-4
- Pazarcı, H. (2013). *Uluslararası Hukuk*. (On İkinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi
- Peterson, J.E. (2013). “*Yemen on the Precipice: Governing the Ungovernable*”, A. Kadhim. (Editor). *Governance in the Middle East and North Africa*. (First Title). London and New York: Routledge, 306-18
- Peterson, J.E. (2016). “*Yemen: Tribes, The State and The Unravelling*”, U. Rabi. (Editor). *Tribes and States in a Changing Middle East*. (First Title). London: Oxford University Press, 111-45
- Pollak, N. and Knights, M. (2019). *Gulf Coalition Operations in Yemen (Part 3): Maritime and Aerial Blockade*. The Washington Institute for Near East Policy. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/gulf-coalition-operations-in-yemen-part-3-maritime-and-aerial-blockade>, Erişim Tarihi:7.8.2019
- Rugh, W.A. (2015). “*Problems in Yemen, Domestic and Foreign*”. *Middle East Policy*. 22(4), 140-52
- Ruys, T. and Ferro L. (2016). “*Weathering the Storm: Legality and Legal Implications of the Saudi-led Military Intervention in*

- Yemen". *International and Comparative Law Quarterly*. No: 65, 61-98
- Schanzer, J. (2004). "Yemen's War on Terror". Foreign Policy Research Institute. 48(3), 517-31
- Stahn, C. (2003). "Terrorists Acts as 'Armed Attack': The Right to Self-Defence, Article 51 (1') of the UN Charter and International Terrorism". *The Fletcher Forum of World Affairs*. 27(2), 35-54
- Swietek, H. (2017). "The Yemen War: A Proxy War or a Self-Fulfilling Prophecy?". *The Polish Quarterly of International Affairs*. No:2, 38-54
- Şahin, T.Y. (2011). Uluslararası Politikada Orta Doğu. (*Üçüncü Baskı*). Ankara: Barış Kitap
- Taşdemir, F. (2006). Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi. (Birinci Baskı). Ankara: USAK Yayınları
- The Geneva Academy. (2017). "The Armed Conflict in Yemen: A Complicated Mosaic". The War Report 2017. <https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/The%20Armed%20Conflict%20in%20Yemen.pdf>
- Thiel, T. (20 July 2015). Yemen's Imposed Federal Boundaries. *Middle East Report Online*. <https://merip.org/2015/07/yemens-imposed-federal-boundaries/>, Erişim Tarihi:18.07.2019
- Topal, A. H. (12 Mart 2014). Kırım'ın İşgali ve Uluslararası Hukuk Krizi. Dünya Bülteni. <https://www.dunyabulteni.net/dubam/kirim-isgali-ve-uluslararasi-hukuk-krizi-h292196.html>, Erişim Tarihi:7.8.2019
- Transfeld, M. (2015). "The Failure of the Transitional Process in Yemen: The Houthi's Violent Rise to Power and the Fragmentation of the State". *SWP Comments*. No:6, 1-4
- Tunç, A. (2015). Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- UN General Assembly. (20 December 1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, International Covenant on Civil and Political Rights and Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. A/RES/2200(XXI)[A], 49-60
- United Nations General Assembly. (1 April 2014). "Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014: 68/262. Territorial integrity of Ukraine". A/RES/68/262
- United Nations Security Council. (1 March 2014). "Ukraine, in emergency meeting, calls on Security Council to stop military intervention by Russian Federation". SC/11302
- United Nations Security Council. (11 July 2014). "Security Council Press Statement on Fighting in Yemen". SC/11470
- United Nations Security Council. (14 April 2015). "Resolution 2216 (2015)". S/RES/2216 (2015)
- United Nations Security Council. (21 October 2011). "Resolution 2014 (2011)". S/RES/2014(2011)
- United Nations Security Council. (22 March 2015). "7411th meeting: The Situation in the Middle East". S/PV.7411
- United Nations Security Council. (27 March 2015). "Identical letters dated 26 March 2015 from the Permanent Representative of Qatar to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council". S/2015/217
- United Nations Security Council. (31 January 2017). "Letter dated 27 January 2017 from the Panel of Experts on Yemen addressed to the President of the Security Council". S/2017/81
- Vermeer, Z. (2015). The Jus ad Bellum and the Airstrikes in Yemen: Double Standards for Decamping Presidents? *European Journal of International Law*. <https://www.ejiltalk.org/the-jus-ad-bellum-and-the-airstrikes-in-yemen-double-standards-for-decamping-presidents/>, Erişim Tarihi:4.8.2019
- Winter, L. (2011). Conflict in Yemen: Simple People, Complicated Circumstances. *Middle East Policy*. 18(1), 102-20
- Winter, L. (2012). Riyadh Enters the Yemen-Huthi Fray. *Middle East Quarterly*. 19(1), 67-74
- Word Population Review. (19 June 2019). "Yemen Population 2019". <http://worldpopulationreview.com/countries/yemen->

population/, Erişim Tarihi:27.06.2019

Worth, R.F., and Chivers C.J. (2 March 2013). Seized Chinese Weapons Raise Concerns on Iran. New York Times, <https://www.nytimes.com/2013/03/03/world/middleeast/seized-arms-off-yemen-raise-alarm-over-iran.html>, Erişim Tarihi: 2.8.2019

YENİ VAKIFLARIN İŞLEVSELLİĞİ: SEÇİLMİŞ VAKIFLAR İÇİN BİR İNCELEME *

Functionality of New Foundations: A Case Study For Chosen Foundations

Cengiz AKÇAY¹

ÖZET

Bu çalışma ile Türk Medeni Kanunu'na göre kurulan yeni vakıfların temel işlevlerini yerine getirip getirmediğinin araştırılması hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle kavramsal anlamda vakıf konusuna değinilmiş, ardından vakıfların sosyal politika işlevleri ve iktisadi işlevleri araştırılmıştır. Çalışmada, sosyal politika işlevleri adı altında sosyal güvenlik ve sosyal yardım, sosyal sorumluluğun kazanılması, sosyal çatışmanın engellenmesi ve sosyal bütünleşmenin sağlanması üzerinde durulmuştur. İktisadi işlevler adı altında ise vakıfların ekonomik yapıya etkisi, istihdama katkısı ve tüketim, tasarruf ve yatırım etkisi araştırılmıştır. Vakıfların işlevlerini yerine getirilip getirilmediğinin araştırılması için Türkiye'de mevcut seçilmiş bazı vakıflara anket uygulaması yapılmıştır. Anket sorularının kapsam geçerliliği sağlandıktan sonra sorular kesinleştirilmiştir. Anket e-posta yoluyla vakıf çalışanları ve yöneticilerine iletilmiştir. Anketin güvenilirliği istatistiksel yöntemlerle test edilmiş olup, anketin oldukça yüksek düzeyde güvenilir olduğu görülmüştür. Anket sonuçları istatistiksel ve grafiksel olarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak; yapılan araştırma ile anket uygulanan seçilmiş vakıfların vakıflardan beklenen fonksiyonları yerine getirdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakıfların İşlevleri, Vakıfların İşlevselliği, Yeni Vakıflar.

ABSTRACT

Thanks to this study, it is aimed to investigate whether new foundations, established in accordance with the Turkish Civil Code, fulfill their basic functions or not. In the study, firstly the concept of foundation was mentioned in conceptual sense and after social policy functions and economic functions for new foundations were investigated. In the study, it focused on the issues under sub-section of social policy functions that could be ranked as social security and social assistance, acquisition of social responsibility, prevention of social conflict and provision of social integration. Under the name of economic functions, the effects of foundations on the economic structure, employment contribution and consumption, saving and investing effects were investigated. In order to investigate whether the foundation are being fulfilled the functions, questionnaires were applied to some chosen foundations in Turkey. After the content validity of the questionnaire questions had been confirmed, the questions were finalized. The questionnaire form was sent to the foundation workers and managers via e-mail. The reliability of the questionnaire form was tested by statistical methods and it was found that the questionnaire was highly reliable. Survey results were interpreted statistically and graphically. It has been resulted; the foundations, which are selected for research and survey implied, have accomplished the functions which are expected from them.

Keywords: Foundations, Functions Of Foundations, Functionality Of Foundations, New Foundations.

1. ORCID: 0000-0003-4082-4883

1. Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şube Müdürü, Vakıflar Genel Müdürlüğü Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü. akcaycengiz@hotmail.com

*AKÇAY, C. (2020). "Yeni Vakıfların İşlevselliği: Seçilmiş Vakıflar İçin Bir İnceleme", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 20, s. 58-81.

Makale Geliş Tarihi: 20 Ağustos 2019 Kabul Tarihi: 24 Nisan 2020

EXTENDED ABSTRACT

The foundation is the commodity communities that are formed by the real or legal persons' specific goods and rights, with a specific and continuous purpose, and that have legal personality. Foundations are generally established for social solidarity purpose. Foundations also have the purpose of supporting those who are financially weak and improving their social and economic situation. It is necessary to reveal the social policy functions and economic functions of the foundations that fulfill these goals. Social security and social assistance, gaining social responsibility, preventing social conflict and ensuring social integration are the foundations that are meant for social policy purposes. Economic functions are the effects of foundations on the economic structure, their contribution to employment and their effects on consumption, savings and investment. The fact that the foundations fulfill these functions will reveal the importance of the assets of the foundations operating within the framework of the establishment's objectives. The number of foundations established under the Turkish Civil Code and called "new foundations" is over 5000 today. These foundations can be established with an official promissory note (foundation certificate) or a death-related saving (will). The management of the new foundations is carried out by the managers determined by the foundation deed, and the audit is performed by the internal auditors and the inspectors of the General Directorate of Foundations. New foundations are established to operate within the framework of the above-mentioned purposes. More broadly, foundations founded for education, social aid, health, social work, sociocultural, history, art, environment and development are established to meet the needs of people who need economic and social support. In case the needs of these people who need support are met, contribution will be made to the development of social integration on the one hand while contributing to economic development.

In this study, whether or not the new foundations established according to the Turkish Civil Code fulfill their basic functions were investigated through a survey study with the managers and employees of the new foundations. In this context, firstly, the concept of foundation was mentioned, and then social policy and economic functions of foundations were investigated. The study focused on social security and social assistance, gaining social responsibility, preventing social conflict and ensuring social integration under the name of social policy functions. Under the name of economic functions, the effects of foundations on the economic structure, their contribution to employment and their effects on consumption, savings and investment were emphasized. In order to investigate whether the functions of the foundations have been fulfilled, a survey has been applied to some selected new foundations established in accordance with the Turkish Civil Code. Questionnaire questions were sent to 60 of the new foundations, of which 5,000 were. However, survey responses were obtained from 31 foundations. Survey results are interpreted statistically and graphically. As a result; With the research conducted, it has been determined that the selected foundations that were surveyed fulfill the functions expected from the foundations. By increasing the number of foundations and the number of those who support the foundation, the needs of more beneficiaries will be met and more progress will be made towards development. In addition, the elimination of the factors that slow them down in the work of new foundations will also be an effective factor for foundations.

GİRİŞ

Özellikle yoksul ve düşkün durumda olan insanlar ile yardıma ihtiyacı olan diğer canlıların ihtiyaçlarının giderilmesi için kurulan vakıflar, karşılık beklemezsizin vermenin ve var olanı paylaşmanın en güzel örneğini oluşturmaktadır. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşma temel amaçlarıyla kurulan vakıfların ekonomik ve mali açıdan güçsüz durumda olanları desteklemek, güçlendirmek ve onların sosyal ve ekonomik durumlarını düzeltmek gibi amaçları da bulunmaktadır. Bu amaçların vakıfların sosyal politika işlevleri (sosyal güvenlik-sosyal yardım, sosyal sorumluluğun kazanılması, sosyal çatışmayı engellemesi, sosyal bütünleşmeyi sağlaması) ve iktisadi işlevleri (ekonomik yapıya etkisi, istihdama katkısı, tüketim – tasarruf ve yatırıma etkisi) başlıkları altında çeşitlendirilmesi vakıfların işlevlerinin göz önüne serilmesinde kolaylık sağlamaktadır.

İslamiyet öncesi Türklerde bulunan aç görünce doyurmak ve çıplak görünce giydirmek gibi sosyal yardımlaşmayı teşvik eden uygulamalar ile Batı medeniyetinde bulunan, malların belli bir amaca tahsisi işlemi vakıf benzeri kurumların o dönemdeki varlığına işaret etmektedir. Ancak vakfın kurumsal bir müessese olarak ortaya çıkması ve bir medeniyet olarak din, eğitim, sağlık, sosyal yardım, şehircilik ve bayındırlık gibi tüm alanlarda faaliyet göstermesi Türklerin İslam ile şereflenmesinden sonra olmuştur. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı'da bir kısım askeri hizmetler de dâhil neredeyse sosyal hayatın tüm faaliyetleri vakıflar tarafından yerine getirilmekteydi. Hanlar, hamamlar, kervansaraylar, imarethaneler, bimarhaneler ve medreseler yanında sokak hayvanlarını koruyan, hastalara evde bakım hizmetleri sunan, kızlara çeyiz hazırlayan ve hayvanlara mera açan vakıflar gibi örneğini çoğaltabileceğimiz vakıflar vakıf sahipleri tarafından kurulan vakıfların gelirleriyle ayakta durmuş ve fonksiyonlarını yerine getirmişlerdir.

Türk – İslam Medeniyetinde hukuki şeklini bulan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına kadar sosyal ve iktisadi işlevlerini yerine getirmeye çalışan vakıf kurumu, Cumhuriyet'in ilanından sonra da içtimai ve hukuki alanda devam etmiştir. 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'ndan (TMK) önce kurulan ve yöneticileri kalmadığı için Devlet tarafından yönetilen vakıflar “mazbut vakıf”, yine 743 sayılı TMK'dan önce kurulan ve mütevellisi olup bu mütevelliler tarafından yönetilenler “mülhak vakıf” adı altında devam etmiştir. Bir de TMK'nın kabulünden sonra bu kanun hükümlerine göre kurulan vakıflar vardır ki bunlar da “Yeni Vakıflar” veya “Türk Medeni Kanunu'na Göre Kurulan Vakıflar” adı altında toplanmaktadır.

Bu çalışma ile Türk Medeni Kanunu'na göre kurulan ve yeni vakıflar olarak adlandırılan vakıfların yukarıda da sayılmış olunan sosyal politika işlevlerini ve iktisadi işlevlerini yerine getirip getirmediği araştırılarak, vakıfların varlıklarının önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yeni vakıfların sosyal etkinlikleri kapsamında vakıfların genel kuruluş amaçları ile vakıf senetlerindeki amaçlarına bağlılık ve bu alandaki vakıf çalışmalarının verimliliği incelenirken; iktisadi etkinlik kapsamında ise, ayni ve nakdi yardımlarda bulunan yeni vakıfların bu çalışmalar ile hedef kitlelerinin ihtiyaçlarına ne derece katkı sağladıkları incelenmiştir.

Çalışma için yapılan literatür taramasında vakıfların fonksiyonlarının/işlevlerinin gruplandırılarak tanımlanmasına yönelik birçok çalışmaya ulaşılmış ancak bu fonksiyonların/işlevlerin yerine get-

irilip getirilmediğinin alan araştırmalarıyla incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma, vakıflar üzerinde yapılacak bu yönde bir çalışmanın hem vakıfların önemini ortaya koyması hem de literatüre katkı sunması açısından gerekli olduğu düşünüldüğü yapılmıştır. Bu kapsamda, bir hizmet sunma kuruluşu olan vakıflardan alınan bilgiler ışığında yapılan bu çalışmanın vakıf kurumunun önemini ve gerekliliğini göz önüne serdiği görülecektir. Vakıf sayısının ve vakfa kaynak sağlayıcıların arttırılmasıyla daha fazla yararlanıcının ihtiyacının giderileceği ve kalkınma yolunda da daha fazla mesafe kat edileceği muhakkaktır. TMK hükümlerine göre kurularak faaliyetini devam ettirmekte olan vakıflar içinden seçilen 31 (otuz bir) adet vakfın çalışanları ve yöneticilerinden alınan bilgiler ışığında vakıfların işlevselliğinin araştırıldığı bu çalışmada; üzerinde sosyal ve iktisadi açıdan önemli görevler bulunan bu kurumların, elde bulunan imkânlar dâhilinde tarihi misyonunu yerine getirme gayreti içinde oldukları ve hatta bu konuda da oldukça başarılı oldukları görülmüştür. Yapılan çalışma ile ulaşılan sonuç ve yapılan değerlendirmeler Adana, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bitlis, Erzurum, Gaziantep, Hatay, İstanbul ve Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüklerinin hizmet alanında bulunan 31 (otuz bir) adet vakıftan elde edilen bulgular ışığında yapılmış olup TMK hükümlerine göre kurulan ve bugün sayısı 5.000 civarı olan yeni vakıfların tamamını kapsamamaktadır.

1. Vakıf Kavramı ve Vakıfların İşlevleri

1.1. Vakıf Kavramı

Arapça bir isim olan vakıf kelimesi sözlükte “durma, durdurma, hareketten alıkoyma, ayakta bekleme, hapsetme, dinlendirme, alıkoyma” anlamlarında kullanılmakta; terim olarak da “bir malın sahibi tarafından dini, sosyal ve hayri bir gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde tanımlanmaktadır (Çınar ve Koyuncu Kaya, 2015: 4). TMK’nın 101. maddesine göre “vakıflar gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır”. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir ([TMK], 2001: madde 101). Vakıf, bir malı ammenin mülkü hükmünde olmak üzere bir veya birkaç gayeye müebbeden tahsis etmektir (Çınar, 2013: 81). Daha geniş bir deyişle; bir kişi, sahip olduğu malların bir kısmını veya tamamını, Allah’ın rızasını kazanma niyetiyle, halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere, dini, hayri ve sosyal bir gayeye sonsuza kadar tahsis ederse, malını vakfetmiş, yani bir vakıf müessesesi kurmuş olur.

Yeni Vakıflar ise Cumhuriyet’in kurulmasından sonra, şahısların isteği üzerine, bağımsız mahkemeler tarafından kurulup, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kuruluş senedine uygunluk yönünden denetlenen vakıflardır (<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=39>). 27.02.2008 tarih ve 26800 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu [VK] ile 27.09.2008 tarih ve 27010 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Vakıflar Yönetmeliği, Medeni Kanuna göre kurulan bu vakıflara “Yeni Vakıf” demiş ve şu şekilde tanımlamıştır; “Mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi ile 4721 sayılı Türk Medeni Kanununa göre kurulan vakıflardır” ([VK], 2008; madde 3).

1.2. Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri

İnsanlık tarihinin en eski devirlerinden bu yana toplumların, kendi yapıları içinde, o topluma mensup kişilerin sosyal yardım, sosyal dayanışma ve sosyal güvenlik ihtiyacını giderecek müesseseler oluşturdukları bir gerçektir. Çünkü bireyler sosyal dayanışma, sosyal yardımlaşma ve güvenliğe ihtiyaç duyan bir fitratta yaratılmıştır (Hızlı, 2012: 44). Vakıf ruhunun canlı tutulabildiği bir sivil toplum atmosferi günümüzde daha şiddetle ihtiyaç duyulan sosyal adaletin sağlanmasına önemli katkılar yapabilir. Çünkü vakıflar tarihsel olarak bakıldığında sadece dini hizmetler icra eden kurumlar yapmak ve idame ettirmekle yetinmemiş aynı zamanda muhtaçların ve yoksulların temel ihtiyaçlarını karşılamak, eğitim ve sağlık hizmetlerin dönük kurumlar inşa etmek, bayındırlık hizmetleri yapmak ve hatta şehirlerin kuruluşuna ve gelişmesine katkıda bulunmak gibi yelpazesi oldukça geniş fonksiyonlar yerine getirmişlerdir (Uzun, 2016: 33). Toplumun çeşitli ihtiyaçlarını gidermeye yönelik kurulan vakıfların sosyal güvenlik ve sosyal yardım, sosyal sorumluluk kazandırmak, sosyal çatışmayı engellemek ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak gibi sosyal politika işlevleri bulunmaktadır.

1.2.1. Sosyal Güvenlik - Sosyal Yardım

Vakıf kurumunun tarih boyunca sosyal güvenlik ve sosyal yardım fonksiyonlarını içinde barındıran bir niteliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bir riske mazur kalanlara ve genel olarak topluma, vakıflar yoluyla sağlanan hizmetleri, diğer kişisel yardımlardan ve bu günkü sosyal yardım ve güvenlik hizmetlerinden ayıran önemli bir farka, vakıf hizmetlerin taşıdığı psikolojik boyuta işaret etmek gerekmektedir. Vakıf kurumu yoluyla sağlanan yardım veya hizmet bireyden bireye olup onur kırıcı bir niteliğe sahip olmamaktadır. Kişi, yardımı belirli bir kimseden sadaka niteliğinde değil, amacı belirlenmiş bir kurumdan yardım şeklinde almaktadır (Özaydın, 2003: 18). Sosyal yardım, bir tehlikeye maruz kalan veya kalmayan insanların, herhangi bir karşılık (ücret, prim vs) almaksızın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan hizmetlerdir. Sosyal yardımlar genellikle daha güçlü kişilerden veya kurumlardan zayıflara doğru mali bir transferi anlatır. Vakıflar kanalıyla yapılan sosyal yardımlarda ise transfer yapılan taraf çoğunlukla vakıf kurucusu tarafından bilinmemekte, sadece özellikleri belirtilmektedir (Koyunoğlu, 14: 61). “Vakıfların başlıca gayelerinden biri de fakirlere, acizlere, muhtaçlara yardımdır. Yer yer kurulan imarethaneler bu maksatla tesis edilmiş olduğu gibi, vakıf gelirlerinden fakr-ü zaruret sahiplerine hisse ayrılması da aynı maksadı istihdaf eder” (Çınar, 2013: 100) diyen Ali Himmet Berki de vakıfların sosyal yardım fonksiyonuna işaret etmektedir.

1.2.2. Sosyal Sorumluluğun Kazanılması

Sosyal sorumluluk toplum çıkarları ile ilgili bir kavramdır. Sosyal sorumluluk tanım olarak; çevresel unsurların ihtiyaç, beklenti ve taleplerinin karşılanması olarak ele alınmaktadır (Karayel, 2006: 21). Vakıflar, yapılacak olan yatırımları sosyal faydası daha fazla olan alanlara yöneltmektedirler. Gelir ve servetin miras yoluyla bölünmesini önleyerek sosyal faydayı arttırmak amacını güderler. Vakıf kurumlarında, tasarrufların döner sermaye şeklinde kullanılarak toplumsal yararların art-

tırılması ve paylaşımcı bir yaklaşıma gidilmesi benimsenir (Güleç, 2006: 5). Vakıflar aracılığı ile kendisine sosyal güvenlik ödemesi yapılan kişiler ve bu fonun kaynağını sağlayan vakıf, karşılıklı olarak bir duygu alışverişine girerlerse bu durum hiç şüphesiz iki taraf için de yabancılaşmayı önleyici sonuçlar doğuracaktır. Özellikle vakıf kuranlar açısından düşünüldüğünde, bu kurumun insanın yabancılaşma duygusunu ne ölçüde yendiğinin, çevresiyle bütünlük ve çevresine karşı sorumluluk duygusunun yaşam boyutlarını aşarak, gelecek nesillere ulaşması bunun en güzel örneğidir (Özaydın, 2003: 18).

1.2.3. Sosyal Çatışmayı Engellemesi

İnsanlarda gerek sosyolojik gerekse de sosyo-psikolojik ihtiyaçların teminine engel olan sıkıntılar gerginliğe neden olmakta, bu durum da onları birbirleriyle çatışmaya sürüklemektedir. Bu çatışmanın giderilmesi için söz konusu engellerin kaldırılması gerekir. Bunun için de yeni imkanlara ihtiyaç duyulmaktadır. İşte vakıf, bu yeni imkanları bulmada önemli bir faktördür (Gök, 1996: 36). Vakıflar, toplumda sosyal çatışmayı kısıtlayıcı ve engelleyici fonksiyona sahip olup gelir ve servet dağılımına olumlu yönde tesir ederler. Vakıflar genellikle üst gelir grubuna mensup kişiler tarafından kurulduğundan, bu gruba mensup kişilerin kendi servet ve gelirlerinden ayırdıkları payın, artık özel mülkiyetten çıkararak kamu mülkiyetine geçmesi, yani toplumsallaşmasıyla birlikte alt gelir grubuna mensup kişilere bir gelir aktarımı söz konusudur. Vakıf sayesinde ortaya çıkan hâsıla üst gelir grubu tarafından oluşturulmakta ve hasılanın hemen hemen tamamına yakını düşük gelirli kişiler tarafından tüketilmektedir. Dolayısıyla vakıflar, gelir dengesizliği sebebiyle toplumda ortaya çıkacak birbiriyle uzlaşmayan iki düşman sınıfın birbiriyle çatışmasını engelleyerek toplumda huzur ve barışın sağlanmasına yardımcı olur (Soysaldı, 2004: 98).

1.2.4. Sosyal Bütünleşmeyi Sağlaması

Vakıflar, hayır ve iyilik yapmayı kurumsallaştıran kurumlardır. Böylece, varlıklı olanların yoksullar üzerinde manevi baskı kurması ve fakirlerin onurlarının kırılması önlenmektedir (Ateş ve Nohutçu: 263). Vakıflar ayrıca içinde buldukları toplumda ifa ettikleri sosyal fonksiyonları sayesinde sosyal bütünleşmeye katkıda bulunurlar. Vakıf müesseseler, toplumda fertler arasında sosyal yardımlaşma, sosyal dayanışma ve işbirliğini amaç edindiğinden bu tür hizmetlerin doğal sonucu olarak fertlerin maddi ve manevi bir bütün etrafında hareket etmesine neden olmaktadır (Soysaldı, 2004: 100). Sosyal hizmet çok yönlü neticeler doğuran bir faaliyettir. Bir yandan hizmet veren ve alanı mutlu kılarken, öbür taraftan devletin güven ve istikrarına hizmet eder. Sosyal bünyeyi istikrarlı hale getirir, devletin yüceliğini ve adaletini sergiler (Öztürk, 1995b: 28).

1.3. Vakıfların İktisadi İşlevleri

Hayatın hemen her alanında bulunan vakıfların, ekonomik yapıya etki etmek, istihdama katkıda bulunmak, tüketim, tasarruf ve yatırımlara etki etmek gibi iktisadi işlevleri de bulunmaktadır.

1.3.1. Ekonomik Yapıya Etkisi

Vakıflar zirai işletmecilikten, imalat sanayi, ticaret merkezleri, konut sektörü, istihdam ve para konularına kadar ülke ekonomisinde belirli bir paya sahiptir (Öztürk, 1995a: 25). Dar anlamda ele alındığında her vakıf amacı ne olursa olsun bir işletmedir. Hizmetin vakfın amacı doğrultusunda devam edebilmesi için vakfın bir iktisadi işletme olarak ele alınması gerekir. İktisadi boyutu olmayan bir işletmenin ayakta kalması söz konusu değildir. İşletmenin rasyonel ve karlı çalışabilmesi için ise işletmecilik prensiplerine göre çalıştırılması; üretim, yönetim, pazarlama, finansman, tanıtım, halkla ilişkiler, muhasebe ve kontrol etkenlerine uygun yönetilmesi ve faaliyette bulunması gerekir. Daha geniş anlamda bakıldığında ise milli servetin dağılımında rol oynayarak dengede durmasına yardımcı olur. Kaynakların etkin ve verimli kullanılmasına etki eder. Alt yapı hizmetlerinin gelişmesini sağlayarak kalkınma sürecini hızlandırır. Sosyal yapıyı iyileştirip sosyal depremlerin oluşmasını önleyerek huzur ortamının oluşmasına katkı sağlar. Sağlık, eğitim, bayındırlık, şehircilik sahalarında yatırımlara katılmak suretiyle devlet bütçesinin iktisadi ve ekonomik yatırımlarını yönlendirerek devletin güçlenmesine katkı sağlar. Düşük gelir grubunda yer alan insanların gelir seviyesini artırarak orta gelir grubuna sahip sınıfın çoğalmasını sağlayarak toplumsal sosyal ve siyasi istikrarı artırır. İktisadi gelişme için gerekli istikrar ortamını destekler (Yadigar, 2010: 71).

1.3.2. İstihdama Katkısı

İşsizlik, ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına göre farklılık gösterse de çoğu ülkenin önemli sorunlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Bu sorunun hafifletilmesi hatta mümkünse ortadan kaldırılması en büyük amaçlardan bir tanesidir (Ay, 2012: 321). Vakıfların birçok şekilde istihdam oluşturdukları görülür. Vakıfların istihdama katkısı şu başlıklar altında toplanabilir (Koyunoğlu, 2014: 56):

a) *Yeni istihdam alanları açılması:* Vakıfların inşa ettikleri kurum ve kuruluşlar yeni istihdam alanları açmışlardır. Vakıflar, vakıf eserlerin inşası, tamiri ve hizmetin yürütülmesi sırasında eleman çalıştırmak suretiyle dolaysız olarak yeni istihdam alanları açmış veya istihdam alanlarını genişletmiştir. Maaş ve diğer harcamalarla piyasaya giren para ise istihdamı dolaylı olarak etkilemiştir.

b) *Eski istihdam alanlarını genişletmesi:* Vakıfların birçoğu yeni tesisler kurarak yeni istihdam alanları açarken, bir kısmı da daha önce kurulan vakıfların tesislerini ya genişleterek veya işlevini kaybetmeye yüz tutan tesisleri canlandırmak için yeni finansman girdisi sağlayarak mevcut istihdam alanlarını genişletmiştir.

c) *Vakıflarda ücret politikası, asgari ücret ve iş güvencesi:* Vakıflar, kuruluş amaçlarının içinde olmamakla birlikte, çalışma hayatının düzenlenmesinde de rol almışlardır. Vakıflar kanalıyla çok çeşitli alanlarda değişik hizmetler görülmesi, böylece çok değişik alanlarda ve fazla miktarda istihdam sağlanması nedeniyle, ücretlerin oluşmasında vakıfların önemli rolleri olmuştur.

1.3.3. Tüketim, Tasarruf ve Yatırıma Etkisi

Vakıf, tüketimi, toplum halinde yaşayan insan yararına düzenleyerek ihtiyaç fazlası gelir ve servetin ne yapılacağı sorusuna en olumlu cevabı vermiştir (Güleç, 2006: 11). Vakıfların kurulması ve kurulan bu vakıflara belli bir akar tahsisi ile fertlerin tasarrufa teşviki de sağlanmış olur. Çünkü kurulan bu vakfa belli bir servet ve belli bir akar temin edilmektedir. Böylece tasarruflarda kamu hizmeti lehine adeta bir döner sermaye kurulmaktadır (Özaydın, 2003: 19). Vakıflar kanalıyla hayır yollarına harcama yapılması tasarrufa aşağıdaki şekillerde etki eder (Koyunoğlu, 2014: 55):

a) Gösteriş ve lüks tüketime gitmesi muhtemel kaynakları, zaruri ihtiyaç maddelerinin tüketimine kaydırır, böylece israfı önler, tasarruf edilmesini sağlar,

b) Tüketimin zaruri ihtiyaç mallarına kaydırılması suretiyle marjinal faydanın artmasına, milli ekonomide tüketimden sağlanan toplam faydanın ve toplam tatmin duygusunun artmasını sağlar.

2. Literatür Taraması

Başçı (2007) çalışmasında, vakıf eserlerinin milli servet ve medeniyetimizin bir kısmını teşkil ederek vakıfların medeniyet tarihimize girdiğini belirtmiştir. Ayrıca, vakıfların çeşitlerini ve gördükleri hizmetleri başlıklar halinde inceleyen Başçı, vakıfların bir medeniyet belirtisi, sosyal yardım ve hizmet belirtisi olarak günümüze kadar ulaştığını belirtmiştir. Nihai olarak da vakıfların bir medeniyet kurumu olarak geçmişi günümüze getiren, bugünü de yarına bağlayan birlik ve beraberliğin sağlam ve sarsılmaz köprüsü olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çiçek (1996) çalışmasında, vakfın tanımını ve çeşitlerini sıraladıktan sonra vakıfların sosyal yardım ve sosyal hizmet fonksiyonlarını belirtmiştir. Vakıfların iktisadi fonksiyonlarını da maddeler halinde sıralayan yazara göre vakıfların günümüzde sosyal görev olarak gelir dağılımında denge kurmak, kamu görevi yaparak devlete yardımcı olmak, ulusal serveti parçalanmaktan ve atıl kalmaktan kurtararak yatırımlara dönüştürmek ve tasarruf düşüncesini yaygınlaştırmak ve eğitim görevlerini yürütmek gibi çeşitli işlevleri yerine getirmektedir. Devletin yetersiz kaldığı sosyal alanlarda da vakıfların önemli bir görevi yerine getirebileceği de ilgili çalışma ile ortaya konulmaktadır.

Doğan (2006) çalışmasında, vakıfların sosyal yardım ve sosyal güvenlik gibi fonksiyonlarını göz önüne sererek özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde vakıfların üstlenmiş olduğu görevlere ve o dönemde kurulan vakıf çeşitlerine değinmiştir. Kurulan vakıfların hepsinin ise bütün canlıları kapsayan bir sosyal güvenlik sistemine hizmet etmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özaydın (2003) çalışmasında, vakıfların geçmişte, diğer alanlarda olduğu gibi, bir sosyal politika kurumu olarak da önemli işlevler yüklendiğini, özellikle gelir servet dağılımında ve sosyal güvenlik konusunda çok önemli hizmetler gördüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Uygun şartların oluşturulması, gerekli yapısal değişikliklerin sağlanabilmesi ve ferdi yaklaşımlar şeklinde değil de, genel sosyal politika ile uyum içinde, onunla koordineli olarak faaliyette bulunmaları kaydıyla, vakıfların bugün de benzer işlevleri başarı ile yürütebileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmayla vakıfların işlevlerinin iyi anlaşılmasında bu kurumun günümüz insanına iyi tanıtılmasının büyük

önem taşımakta olduğu vurgulanmıştır. Vakıfların etkinliğinin artırılmasında bu meselenin büyük önem taşıdığı ve bunun bir sonucu olarak da sosyal güvenlik basta olmak üzere, sosyal hizmetlerin toplumun tabanına yayılmasına daha kolaylık sağlanacağı ve bu konularda devletin yükü önemli ölçüde azalacağı sonucuna ulaşmıştır.

Topçuoğlu (1989) çalışmasında, vakıf kavramını tanımlayarak vakıf çeşitlerini sıralamıştır. Huku-ki süreç ve geçmişten günümüze vakıfların tarihçesine değinen Topçuoğlu, nihai olarak bu kurumun faaliyetleri hakkında insanlarımızın yeterince bilgi sahibi olmamasını, yapılan faaliyetlerin yeterince etkin olmamasından ve vakıfların kendilerini yenileme amaçları olmamasından kaynaklandığını düşünmektedir. Yazar, ayrıca tarihimizin derinliklerinden gelerek köklü bir maziye sahip olan ve yıllarca kamu hizmetlerine destek olmuş, her safhada insanlığa yardımda bulunarak kendini insanlığa vakfetmiş, geniş imkanlara sahip bu müessesenin daha aktif bir organizasyon haline getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yadigar (2010) çalışmasında, vakıfları ve vakıf çeşitlerini tanımlayarak vakıfların ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün görevlerini açıkladıktan sonra vakıfların sosyal siyasete ilişkin işlevlerini sıralamıştır. Yazara göre, hem insan hayatının zorunlu ve temel ihtiyaçlarını karşılayan hem de tarihi ve kültürel mirasın en önemli bekçisi olan vakıfların farklılaşan toplumsal ihtiyaçlar, yaşanan ekonomik krizler, sosyal kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde devletin yetersiz kalması, gelir dağılımında artan uçurum ve sosyal adaletin bozulması vakıfların önemini daha da arttırmaktadır. Nihai olarak da vakıf anlayış ve şuurunun canlı tutulması, vakıfların hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına gayret edilmesi ve yeni bakış açıları ile yeni stratejik açılımların gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Yediyıldız'a (1988) göre ise kültür sistemimizde yer alan normlar, değerler ve bilgiler sosyal sistemi harekete geçirmiş ve vakıf yoluyla müesseseseleşmiştir. Tabiata hakim olma, coğrafyayı kültürleştirip vatan haline getirme, sosyal ve iktisadi farklılaşmaları en aza indirme, şehirleşme ve sosyal bütünleşmeyi sağlama, kısacası, toplumda huzur sağlama ve insanları mutluluk içinde yaşatma arzu ve idealleri de vakıf kurumunun yapıları olan külliyele doğurmuştur.

3. Yöntem

Bu araştırma, Türkiye'de faaliyet gösteren ve TMK'ya göre kurulup yeni vakıf olarak adlandırılan vakıflar içinden seçilmiş 31 adet vakıf üzerinde yapılmış olup hazırlanan anket sorularının katılımcılar tarafından internet üzerinden cevaplandırılmaları sağlanmıştır. Anket sorularının hazırlanmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeni vakıflardan alınan yıllık beyannamenin soruları ile, yeni vakıflar konusunda deneyimli Vakıflar Genel Müdürlüğü personellerinin bilgi ve tecrübelerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda, ankete katılanlar tarafından cevaplanmasının daha kolay olması, tasnif ve gruplandırma kolaylıklar sağlanması ve talep edilen bilgilerin ağırlıklı olarak belli bir cevap şıkkı ile sınırlı olması sebebiyle kapalı uçlu sorular sorularak anket çalışması hazırlanmıştır.

Anketi cevaplayacak kişilerin ve vakıfların seçimi için Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan Bölge Müdürlüklerinden (Adana, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bitlis, Erzurum, Gaziant-

ep, Hatay, İstanbul ve Trabzon) konusunda uzman ve yeni vakıflar ile ilgili iş ve işlemleri takip eden personellerden görev alanlarında bulunan vakıfların isim ve ilgililerinin iletişim bilgileri alınmıştır. Daha sonra, vakıf görevlileri telefon ile aranarak e-mail adresleri istenmiş ve alınan e-mail adreslerine anket linki gönderilerek cevaplandırılması sağlanmıştır. İlgililer tarafından cevaplanan anketler değerlendirilmek üzere bir araya toplanarak frekans değerleri üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken ankette sorulan ve ilgili soruyla bağlantılı olan diğer sorularla ilişki kurularak açıklamalar yapılmıştır.

3.1. Araştırma Evreni ve Örneklem

Bu araştırmada, Türkiye’de faaliyet gösteren ve TMK’ya göre kurulmuş olup yeni vakıf olarak adlandırılan yaklaşık olarak 5000 yeni vakıf içinden seçilen 60 vakıfla iletişime geçilerek anket sorularının bulunduğu internet adresi kendilerine gönderilmiş, ancak 31 vakıftan sorulara cevap alınabilmiştir. Araştırmanın örneklem seçiminde öncelikle tabakalı (katmanlı) örneklem seçim metodundan faydalanarak anket uygulanacak vakıfların bulunduğu iller belirlenmiş, ardından küme (çok aşamalı) örneklem yöntemiyle de anket yapılacak vakıflar belirlenmiştir. Anket uygulanacak vakıfların belirlenmesinde Vakıflar Bölge Müdürlüklerinde çalışan tecrübeli personellerin yönlendirmelerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda Rize ilinde kurulu bulunan ve faaliyetine devam eden 4, Ankara, İstanbul, Giresun ve Trabzon illerinde 3, Adana, Balıkesir, Gaziantep, Erzurum illerinde 2, Çanakkale, Artvin, Bayburt, Hatay, Antalya, Kahramanmaraş ve Siirt illerinde ise 1’er tane vakıf ile iletişime geçilerek anketlerin cevaplanması sağlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü verilerinde; çalışmanın evrenini oluşturan yeni vakıfların sırasıyla eğitim, sosyal yardım, sağlık, sosyal hizmet, sosyo-kültürel ve tarih amaçları çerçevesinde ve yine oransal sırayla çocuklar ve gençleri, yoksulları, kadınları, yaşlıları, engellileri (özürlüler) hedef kitle olarak belirleyerek çalışmakta oldukları görülmüştür (<https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-istatistikleri/yeni-vakiflar>). Bu evren içinden seçilen örneklemin de aynı oransal sıralamaya sahip olduğu anketlere alınan cevaplardan tespit edilmiştir. Ayrıca, örneklemin temsil gücünü arttırmak için ülke genelinde bulunan tüm coğrafi bölgelerden örneklem alınmasına gayret edilmiştir.

Çalışmanın değerlendirilmesinde kullanılan ve oransal olarak değerlendirilen veriler örneklem olarak seçilen grup içindeki 31 vakfın cevaplarından derlenmiştir. Araştırmada örneklem büyüklüğünün ana kütleye yaklaşması sonuçların doğruluk derecesini artıracak olsa da bu çalışmada cevaplara ulaşımında yaşanan bazı kısıtlamalar örneklem sayısının düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. Anket uygulanacak vakıf yöneticilerinin çalışmaya katılmak istememeleri, anket sorularında vakfın özel bilgilerinin paylaşılacağı düşünülmesi, online olarak yapılan anket sorularının cevaplanmasında vakıf çalışanlarının internet ve bilgisayar kullanım zorluğundan kaynaklanan problemler gibi kısıtlayıcı engeller örneklem sayısının düşük olmasına neden olmuştur. Bu nedenle, çalışmada elde edilen bulguların yorumlanması 31 vakıftan edinilen bilgilerle sınırlı olarak yapılmıştır.

3.2. Bulgular ve Tartışmalar

Yeni vakıfların işlevselliğini araştırmaya yönelik tasarlanan ve yirmi beş adet sorudan oluşan anketin ilk dokuz sorusu ankete katılan vakıfların tanınmasına; onuncu soru ile on yedinci soru arasındaki sorular iktisadi etkinliklerinin araştırılmasına, on sekiz ile yirmi beşinci soru arasındaki sorular ise vakıfların sosyal etkinliklerinin araştırılmasına yönelik hazırlanmıştır. Elde edilen sonuçlar oransal olarak şu şekilde ortaya çıkmıştır:

1- “Vakfınızın faaliyet alanı hangisi ya da hangileridir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Çalışmaya katılan vakıfların faaliyet alanlarına ilişkin sorulan soruya vakıfların %34’ü sosyal yardım sosyal hizmet, %32’si eğitim, %9’u sağlık, %9’u sosyo-kültürel, %5’i çevre, %3’ü sanat ve tarih, %3’ü tarım ve hayvancılık, %2’si bilim ve teknoloji ile %3’ü de diğer şeklinde cevap vermişlerdir. Diğer seçeneği olarak katılımcıların verdiği cevaplarda konut yardımları dikkat çekmektedir.

2- “Vakfınızın hizmet verdiği hedef kitle aşağıdakilerden hangisi ya da hangileridir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Vakıfların hedef kitlelerinin araştırıldığı soruya çalışmaya katılan vakıfların %36’sı çocuklar ve gençler, %26’sı yoksullar, %18’i kadınlar ve yaşlılar, %16’sı engelliler ve %4’ü diğer cevabı vermişlerdir. Ankete katılan vakıfların çoğunluğunun yoksulları, kadınlar ve yaşlıları, çocukları ve gençleri hedef kitle olarak belirlemiş oldukları ve vakıfların faaliyet alanları içinde de sosyal yardım ve sosyal hizmetin birinci, eğitimin ikinci sırada olması faaliyet alanı ile hedef kitle arasındaki uyumu göz önüne sermektedir.

3- “Vakfınızın hedef kitlesine ulaşım yollarınız nelerdir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Ankete katılan vakıfların %37’si sosyal ilişkilerle (diğer kullanıcılar vs), %25’i internet aracılığıyla, %16’sı belediyeler ve diğer sosyal yardım kuruluşlarının yönlendirmesiyle, %24’ü basın yoluyla ve %8’i de diğer yollarla faydalanıcılara yani hedef kitleye ulaşmaktadır. %8’lik diğer cevabının içinde; faydalanıcılara aracı kullanmadan direkt kendilerinin ulaşmakta olduğunu belirtenler, muhtarlarla birlikte çevre taraması yaptıklarını belirtenler, vatandaşların/hedef kitlenin kendi kendine başvuru yaptığını belirtenler ile faydalanıcı olan kişilerin diğer faydalanıcıları yönlendirmesi şeklinde hedef kitlelerin oluştuğunu belirtenler bulunmaktadır.

4- “Vakfınızın hizmet alanı aşağıdakilerden hangisidir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: %3 uluslararası, %37 ulusal (Türkiye), %7 bölgesel ve %53 de il ve ilçe düzeyi. İl ve ilçe düzeyinde faaliyet gösteren vakıfların oransal olarak yüksek olması bize, ankete katılan vakıfların hizmetlerinin ve etki çevresinin ağırlıklı olarak mikro düzeyde olduğunu ve daha ziyade hedef kitleye erişimde sıkıntılar yaşayan vakıfların en hızlı ve en kolay ulaştıkları çevrelerde faaliyet gösterdiklerini anlatmaktadır.

5- “Vakfınızın hizmet alanınızdaki tanınırlığı ne düzeydedir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Ankete katılan vakıfların %60’ı vakfımız yeterli düzeyde tanınmaktadır derken, %40’ı da vakfımız kısmen tanınmaktadır demiştir. Dördüncü soruda araştırılmış olunan hedef kitleye erişimde yeterlilikle yakında ilgili olan tanınırlık düzeyi arttıkça vakıfların hedef kitleye ulaşımında yeterliliği de artacaktır.

6- “Vakfınızın misyon ve vizyonu belirlenmiş midir?” sorusuna verilen cevapların oransal

dağılımı: Ankete katılan vakıfların %87'si bu soruya evet cevabını verirken %13'ü hayır cevabını vermiştir. İçinde olunan mevcut durum ile gelecekte ulaşılmak istenilen durumları ifade eden bu kavramların vakıf kültüründe de oluşturulmasıyla vakıflar, bu günkü işlevleriyle geleceğine şekil verebilecekler ve gelecekte olmayı hedefledikleri noktayı spesifik olarak belirleyebileceklerdir. Çalışmaya katılan vakıfların %87 gibi büyük bir çoğunluğunun misyon ve vizyon belirleyerek çalışmalarına yön vermeleri faaliyetlerinin belli bir disiplin içerisinde yönlendirildiğinin de göstergesidir.

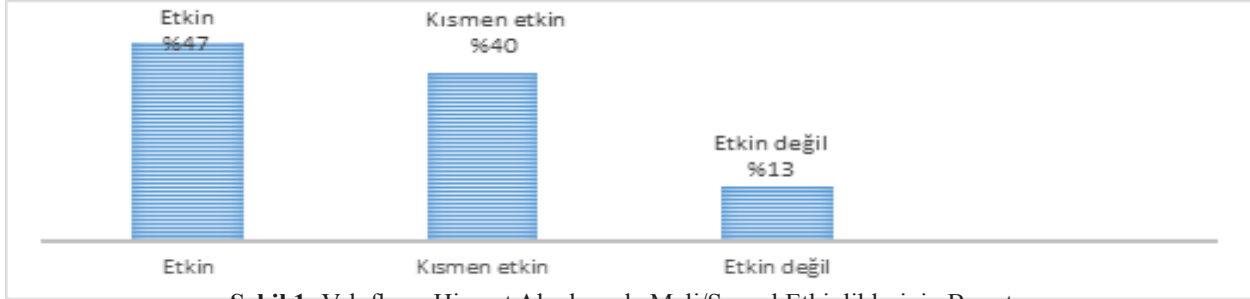
7- “Bağışçılarımızın bağış yapma kararına etki eden faktörler aşağıdakilerden hangisi ya da hangileridir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Bu soruya vakıfların %42'si hayır yapma isteği (vakıf bilinci), %19'u vakfımızın hizmet yoğunluğu, %10'u diğer bağışçılar, %8'i vakıf yönetimimizin performansı, %6'sı ekonomik ortam ve %15'i de diğer unsurlar cevabını vermiştir. Alınan cevaplar içinde %42'lik oranla öne çıkan insanların hayır yapma isteği ve vakıf bilincinin gelişmiş olması hususu insanlar arasında kaynaşmayı sağlayan en önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır. Vakfın hizmet yoğunluğunun ve vakıf yönetimlerinin performansının diğer insanların bağış yapma kararını etkilemesi ise yapılacak olan yardımların eksiksiz ve hakkaniyetle ihtiyaç sahiplerine ulaşacağı inancının bağışçılarda uyandırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

8- “Yararlanıcıları (hedef kitleyi) belirleme kriterleriniz nelerdir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Hedef kitleyi belirlemeye ilişkin yöntemlerin araştırıldığı bu soruya ankete katılanlar %55 oranında sosyal araştırmalar, %21 oranında diğer, %12 oranında aynı hizmeti sunan diğer vakıflar ve yine %12 oranında Devlet kuruluşlarıdır şeklinde cevap vermiştir. Vakıf senetlerindeki amaçların yerine getirilmesi amacıyla gelir elde eden ve bu gelirleri hedef kitlesinin ihtiyaçlarını gidermek için kullanan vakıflar, hedef kitleyi belirlemek için ağırlıklı olarak sosyal araştırmalardan faydalandıkları görülmektedir. Sosyal araştırmaların yanında Devlet kuruluşları ve aynı hizmeti sunan diğer vakıflardan da yararlanılarak hedef kitle belirlenmektedir.

9- “Faaliyetlerinizi yerine getirirken ne tür zorluklarla karşılaşmaktasınız?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Ankete katılan vakıfların %23'ü hedef kitleyi belirleme ve hedef kitleye ulaşım zorluğu, %22'si toplumsal engeller, %14'ü mevzuat zorluğu ve %19'u da diğer çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını belirtirken %22'si herhangi bir zorlukla karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Yeni vakıfların sadece %40'ının hedef kitleye ulaşmakta kendini yeterli bulduğu, anketin dördüncü sorusuna alınan cevaplarda görülmüştür. Hedef kitleye ulaşımında yaşanan bu sıkıntılar, vakıfların faaliyetlerini yerine getirmelerinde önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır.

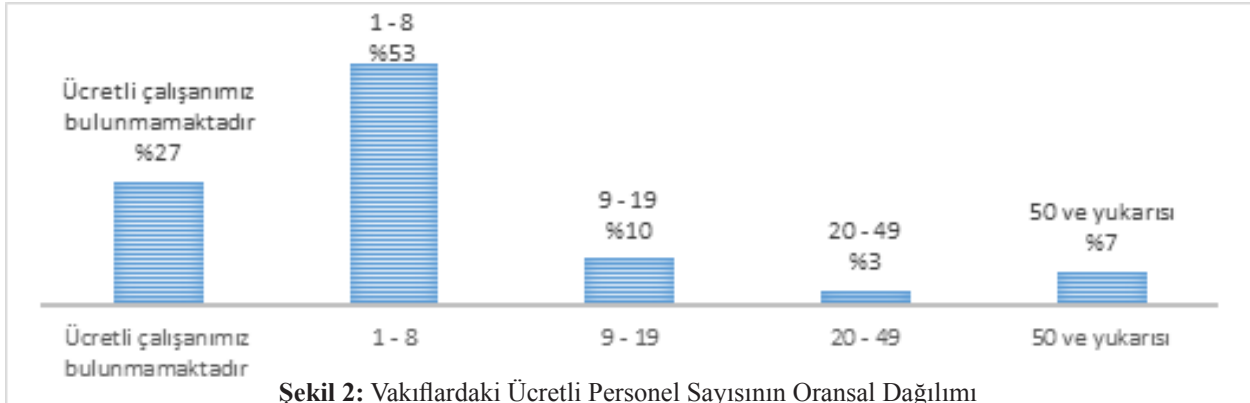
10- “Vakfınızın hizmet alanınızdaki mali/sosyal etkinliğinizin boyutu ne düzeydedir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Uluslararası, bölgesel, ulusal ve il-ilçe düzeyinde faaliyet gösteren vakıfların oransal olarak çoğunluğunu arz eden %47'lik kısmı hizmet alanında etkin olduğunu belirtirken, %40'lık kısmı kısmen etkin olduklarını belirtmiştir. Vakıfların yalnızca %13'lük kısmı ise mali ve sosyal olarak etkin olmadıklarını belirtmiştir. Vakıfların faaliyet için kullanacakları kaynakları ile yakından ilgili olan mali ve sosyal etkinliğin araştırıldığı bu soruya verilen cevaplar ile vakıfların ekonomiye, istihdama ve sosyal alanlara yapılan katkı açısından etkin olduğu görülmektedir. Yeni vakıfların işlevselliğinin araştırıldığı bu çalışmada sonucu be-

lirleyecek ve araştırmaya katkı sağlayacak en önemli unsur olan mali ve sosyal etkinliğin %13'lük kısım haricinde olumlu çıkması ankete katılan vakıfların kendilerini işlevlerini yerine getiren kurumlar olarak gördüklerinin göstergesidir. Anketin bu sorusuna alınan cevaplar şekil 1'de grafiksel olarak gösterilmiştir.

Şekil 1: Vakıfların Hizmet Alanlarında Mali/Sosyal Etkinliklerinin Boyutu

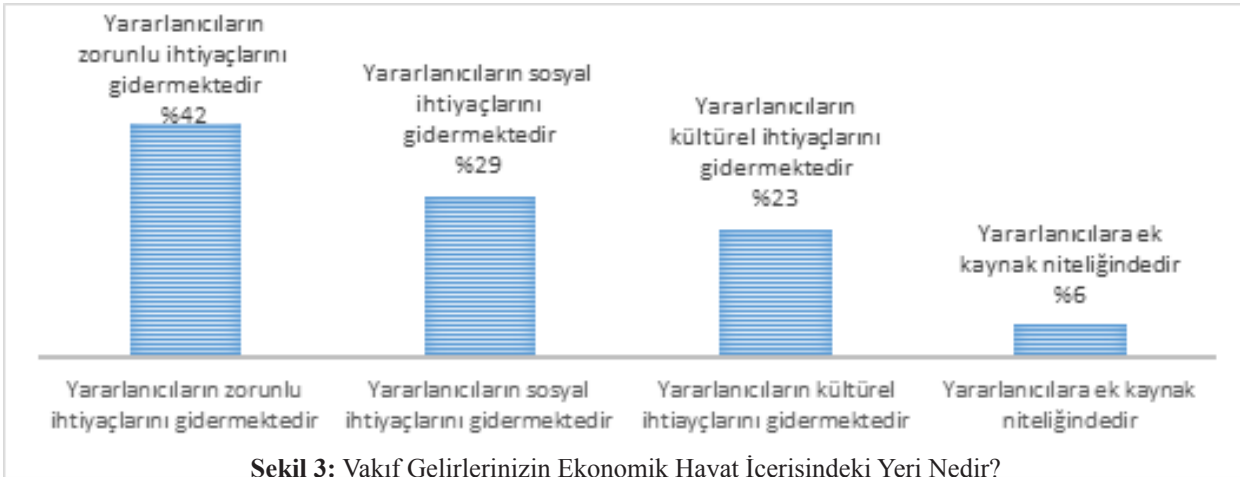
11- “Vakfınızda ücretli çalışan (işletme ve iştirakler dâhil) personel sayısı kaçtır?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Ankete katılan vakıfların %27'sinde ücretli çalışan bulunmazken, %53'ünde 1 ile 8 ücretli personel, %10'unda 9 ile 19 kişi arası ücretli personel, %3'ünde 20 ile 49 arası ücretli personel ve %7'sinde 50 ve daha fazla ücretli personel çalışmakta olup sonuçlar şekil 2'de de grafiksel olarak gösterilmiştir. Vakıflar, bünyelerinde ücretli personel çalıştırarak istihdamın ve dolayısıyla doğrudan ekonomik hayatın içinde bulunarak iktisadi işlevlerini yerine getirmektedirler. Ücretli çalışan sayısını arttıran vakıflar ekonomik hayatın içinde daha çok girecek ve iktisadi işlev anlamında daha etkin konuma geleceklerdir.

Şekil 2: Vakıflardaki Ücretli Personel Sayısının Oransal Dağılımı

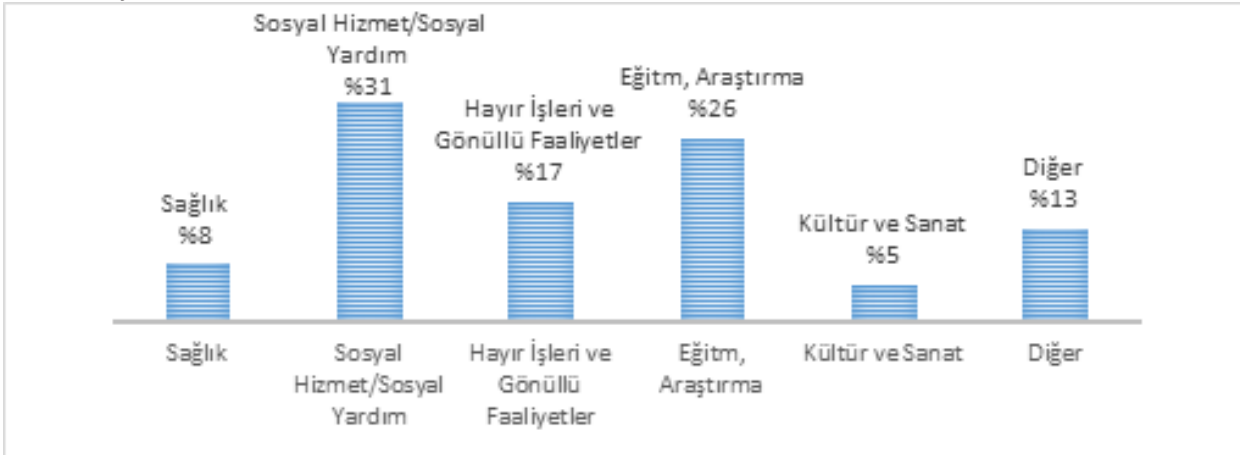
12- “Vakıf gelirlerinizin ekonomik hayat içerisindeki yeri nedir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Vakıfların gelirlerinden çok harcamalarının yönüne ilişkin olan bu soru ile sosyal ve iktisadi hayatın içinde önemli bir unsur olan vakıfların elde ettiği gelirlerin sosyal ve ekonomik hayatta doldurduğu boşluk incelenmiştir. Şekil 3'e de aktarılan sonuçlara göre ankete katılan vakıfların %42'si elde ettikleri gelirlerin harcanması ve dağıtımını ile yararlanıcıların zorunlu ihtiyaçlarını giderdiklerini belirtirken, %29'u yararlanıcıların sosyal ihtiyaçlarını gidermekte olduğunu, %23'ü yararlanıcıların kültürel ihtiyaçlarını gidermekte olduğunu ve %6'sı da yararlanıcılara ek kaynak niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Özellikle, yararlanıcıların zorunlu ihtiyacının giderilmesi sosyal bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir unsurdur. Nitekim vakıfların faaliyetleriyle zengin kesimden yoksul kesime doğru sağlanan servetin yeniden dağılımı ile

toplumda sosyal bütünleşme ve huzur ortamı geliştirilebilecektir.

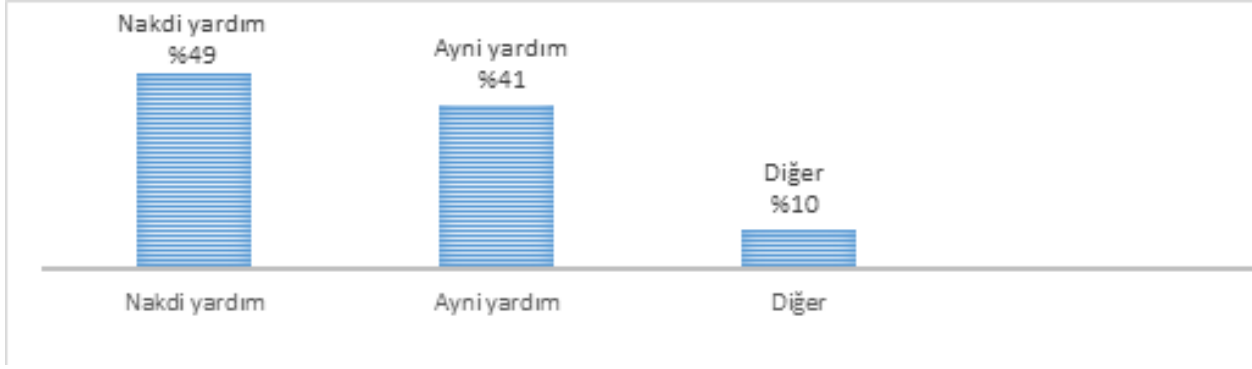
13- “Vakfınızın ana gider kalemleri nelerdir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı:

Ankete katılan vakıfların ana gider kalemleri; %31’inin sosyal hizmet ve sosyal yardım, %26’sının eğitim ve araştırma giderleri, %17’sinin hayır işleri ve gönüllü faaliyetler, %8’inin sağlık ve %5’inin kültür ve sanat giderleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ankete katılanların %13’ü ise yukarıda sayılan maddelerin dışında gider kalemleri olduğunu söyleyerek diğer seçeneğini işaretlemişlerdir. Yeni vakıfların ana gider kalemleri ile anketin ilk sorusunda araştırılan faaliyet alanları karşılaştırıldığında ağırlıklı olarak sosyal yardım sosyal hizmet, eğitim ve sağlık gibi alanlarda faaliyet gösteren vakıfların yine ağırlıklı olarak sosyal yardım ve sosyal hizmet, eğitim ve araştırma ile hayır işleri ve gönüllü faaliyetlere harcama yaptıkları görülmekte olup sonuçlar şekil 4’e aktarılmıştır.

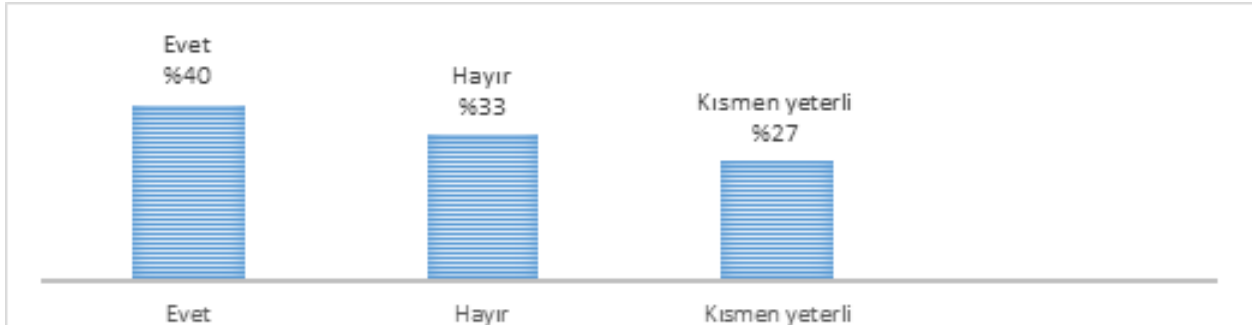
14- “Yardım çeşidiniz ağırlıklı olarak hangi türdendir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı:

Ankete katılan vakıfların hedef kitlelerine yaptıkları yardımlar; %49 nakdi yardımlar, %41 aynı yardımlar (yiyecek, giyecek vb) ve %10 diğer çeşitli yardımlardan oluşmaktadır. Anketin on altıncı sorusunda vakıfların aldıkları bağış türlerinden %49’unun nakdi bağışlardan olduğu tespit edilmişti. Şekil 5’de de gösterildiği üzere nakit olarak alınan bu bağışların yine aynı oranda yardım olarak dağıtıldığı görülmektedir.

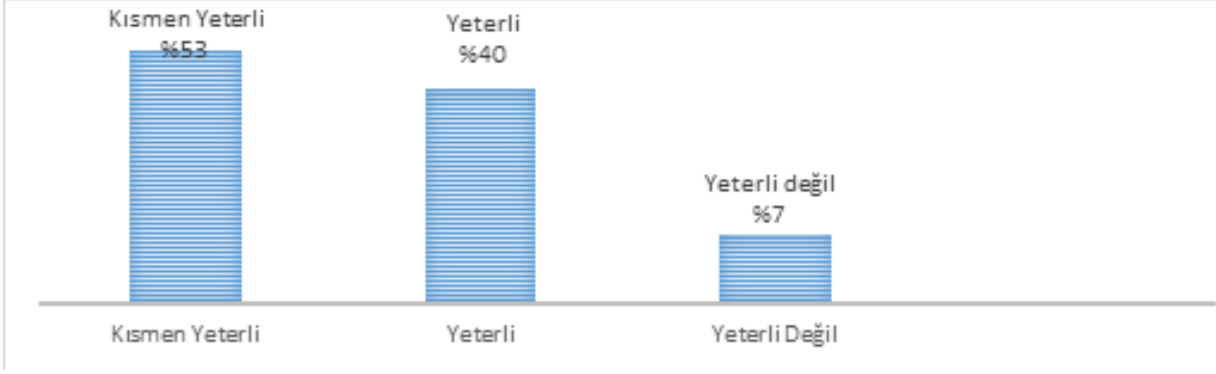
Şekil 5: Vakıfların Ağırlıklı Yardım Çeşitleri

15- “Faaliyetlerinizin için kaynaklarınızın yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Bu dağılım Şekil 6’da da gösterilmiş olup, vakıfların %40’ı ağırlıklı olarak kuruluş mal varlıkları ile sonradan elde edilen gelirlerden oluşan kaynaklarının vakfın faaliyetleri için yeterli olduğunu düşünürken, %27’si de kısmen yeterli olduğunu düşünmektedir. Vakıfların %33’ü ise kaynaklarının yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Şekil 6: Faaliyetler İçin Vakıf Kaynaklarının Yeterlilik Durumu

16- “Vakfınızın hedef kitesine ulaşmakta yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Katılımcıların %40’ı evet cevabını verirken %7’si hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların %53’ü ise hedef kitleye ulaşmakta kısmen yeterli olduklarını belirtmiştir. Hedef kitleye ulaşmada yeterlilik durumuna ilişkin alınan cevaplar şekil 7’de grafiksel olarak gösterilmiştir. Vakıfların işlevselliğini belirlemede en önemli unsurlardan biri olan hedef kitlenin ihtiyaçlarının giderilmesi için yararlanıcılara ulaşmada vakıfların ne derece yeterli olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Ağırlıklı olarak hayır yapma isteğiyle kurulan vakıfların hedef kitlelerine ulaşmada kendilerini yetersiz ya da kısmen yeterli olarak görmeleri, faaliyet alanı yardım olan vakıfların kuruluş amaçları çerçevesinde daha fazla kişiye ulaşmak istediklerini göz önüne sermektedir.

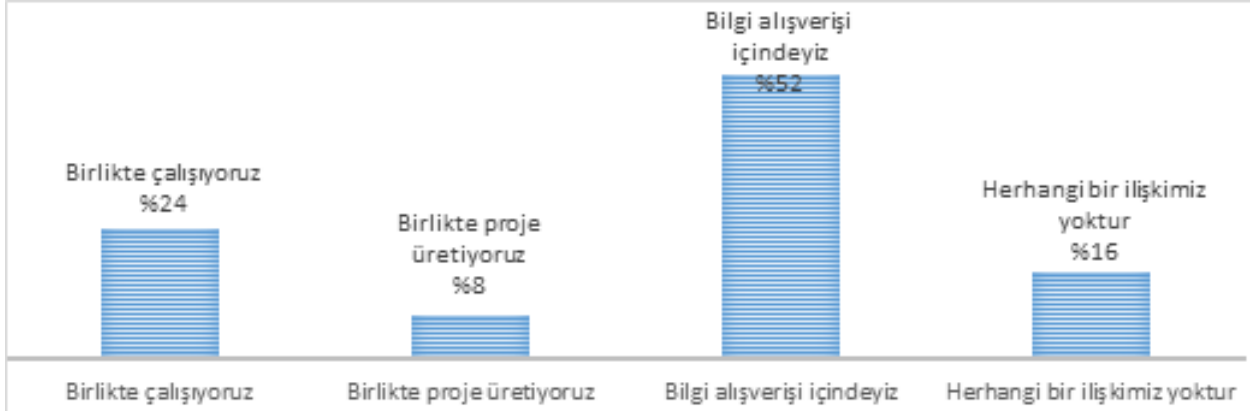
Şekil 7: Vakıfların Hedef Kitleye Ulaşımında Yeterliliği

17- “Vakfınızın toplumsal rol oynama kapasitesi ne düzeydedir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Şekil 8’de grafiksel olarak da gösterildiği üzere çalışmaya katılan vakıfların %72’si vakıflarının toplumsal rol oynama kapasitelerinin yeterli düzeyde olduğunu belirtirken, %28’i ise toplumsal rol oynama kapasitelerinin kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Sosyal barış ve sosyal huzurun sağlanmasında önemli bir rolü olduğu kabul edilen vakıfların faaliyetlerinin yeterli işlevsellikte olup olmadığının tespiti için sorulan toplumsal rol oynama kapasitesinin yeterliliği sorusuna alınan cevaplardan ankete katılan vakıfların toplumsal rol oynamada yeterli oldukları sonucuna ulaşmak mümkündür. Vakıfların toplumsal rol oynama kapasitelerinin artmasıyla birlikte belli amaçlar çerçevesinde kurulan vakıfların bu amaçları gerçekleştirmede etkinlikleri artırılmış olacaktır. Bu çerçevede, sosyal yardım yapan vakıflar daha fazla kişiye ulaşarak yardımlarını arttıracak, eğitim desteği veren vakıflar daha fazla kişiye eğitim desteği vererek faaliyetlerini ve işlevselliklerini arttırebileceklerdir.

Şekil 8: Vakıfların Toplumsal Rol Oynama Kapasitesi

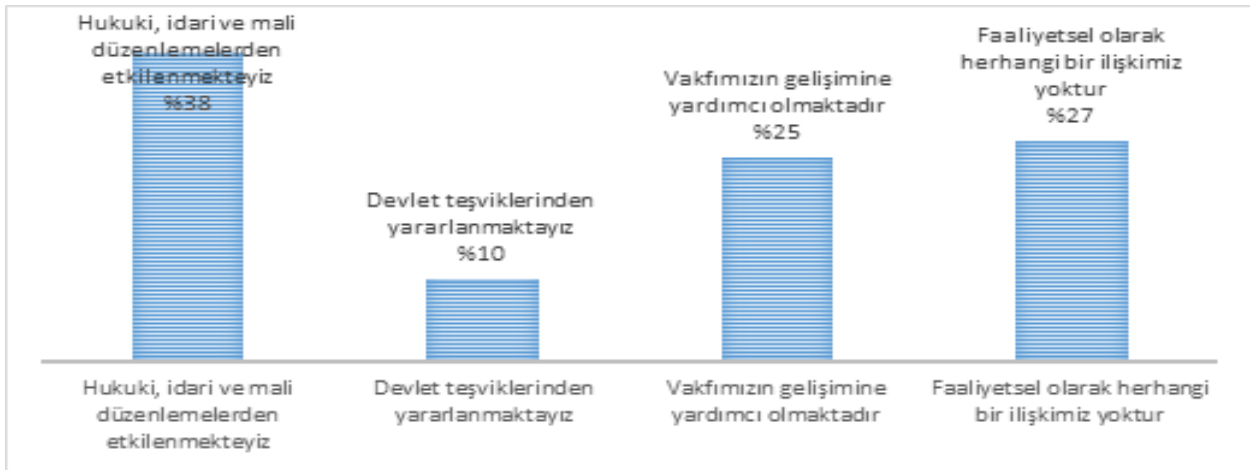
18- “Vakfınızın diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ilişki durumu aşağıdakilerden hangisi/ hangileridir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Bu soruya, çalışmaya destek veren vakıfların %52’si bilgi alışverişi içindeyiz, %24’ü birlikte çalışıyoruz, %8’i de birlikte proje üretiyoruz cevabı vermişlerdir. Katılımcıların %16’sı ise diğer sivil toplum kuruluşlarıyla herhangi bir ilişkileri olmadığını belirtmiştir. Elde edilen sonuçlar şekil 9’a aktarılarak grafiksel olarak da sunulmuştur. Vakfın tanınırlık düzeyinin artırılmasında ve hedef kitleye ulaşımında önemli rolü bulunan diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerin %84 oranında olumlu olması, vakıfların amaçlarına ulaşmasında ve faaliyetlerini yerine getirmelerinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 9: Vakıfların Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlişki Durumu

19- “Vakfınızın Devletle olan ilişkisi ne düzeydedir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı:

Yeni vakıfların Devlet ile olan ilişkilerinin araştırıldığı soruya ankete katılan vakıfların %38’i hukuki, idari ve mali düzenlemelerden etkilenmekteyiz cevabı verirken, %27’si faaliyet-sel olarak herhangi bir ilişkimiz yoktur cevabını vermiştir. Vakıfların %25’i Devlet’in vakıfların gelişimine yardımcı olduğunu söylemiş, %10’u da Devlet teşviklerinden yararlandıklarını belirtmiş olup elde edilen sonuçlar şekil 10’a aktarılmıştır. Vakıflar Kanunu ve Vakıflar Yönetmeliği çerçevesinde kuruluş senetlerine göre faaliyet gösteren vakıfların Devlet düzenlemelerinden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmemesi mümkün değildir. Yeni vakıfların beyanname ve bildirim sorumlulukları ile kuruluş aşamasında Devlet kurumlarıyla içli dışlı olması yanında Devlet tarafından vakıflara sağlanan kolaylıklar ve teşvikler de vakıfların Devlet ile olan ilişkilerini düzenlemektedir.

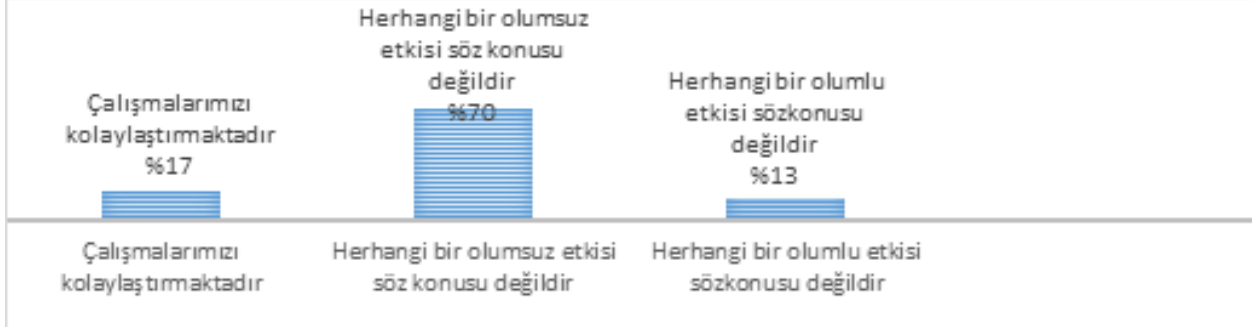

Şekil 10: Vakıfların Devlet İle Olan İlişkileri

20- “Vakıflar mevzuatının vakfınızın çalışmaları üzerindeki etkisi ne düzeydedir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı:

Vakıflar mevzuatının çalışmalar üzerindeki etkisinin araştırıldığı soruya şekil 11’de de görüleceği üzere vakıfların %75’i herhangi bir olumsuz etkisi söz konusu değildir cevabını vermiştir. Bunun yanında %17’si vakıflar mevzuatının çalışmalarını kolaylaştırdığını belirtirken, %13’ü ise herhangi bir olumlu etkisinin söz konusu olmadığını belirtmiştir. On ikinci sorudaki vakıfların Devlet ile olan ilişkilerinin daraltılmış kapsamı şeklinde

değerlendirilebilecek olan vakıflar mevzuatının; vakıfların çalışmaları üzerinde oldukça önemli bir oranda olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Vakıflar mevzuatının, vakıfların işleyiş ve çalışmalarına olumlu yönde katkı sağlaması hem vakıfların Devletçe teşviki hem de Devletin yol göstericiliği rolünün pozitif yönde kullanılmasının göstergesi olarak vakıfların işlevselliğinde önemli bir konuma sahiptir.

Şekil 11: Vakıflar Mevzuatının Vakıf Çalışmaları Üzerindeki Etkisi

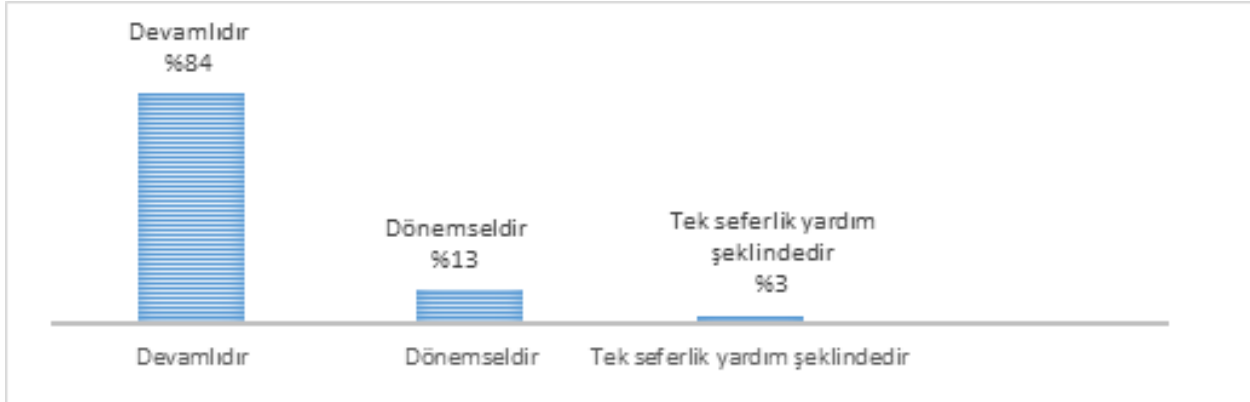
21- “Vakfınızın amaca ulaşmasında çalışmalarınızı tetikleyici unsur aşağıdakilerden hangisi/hangileridir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Ankete katılan vakıfların %87’sinin belli bir misyon ve vizyon ile hareket ettiği altıncı soruya verilen cevaplardan görülmüştür. Vakıfların misyon ve vizyonunun vakıf senetlerinde belirtilen amaca ulaşmada çalışmaları tetikleyici en önemli unsur olduğu da bu soruya alınan %37’lik oranla “misyonumuz ve vizyonumuz” cevabından anlaşılabilir. Yine, %19’luk oranları ile vakıf senedi ve hedef kitlenin ihtiyaçları da vakıfların amaçlarına ulaşmasında tetikleyici unsur olarak göze çarpmaktadır. Bağışçıların istekleri ve şartlı bağışları da amaca ulaşmada %15’lik oranla etkili olurken, Devlet’in etkili olduğunu söyleyenlerin oranı da %10’dur. Elde edilen sonuçlar Şekil 12’de gösterilmiştir.

Şekil 12: Vakıfların Çalışmalarını Tetikleyici Unsurlar

22- “Hizmetlerinizin devamlılık ölçüsü ne düzeydedir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Ankete katılan vakıfların %84’ü hedef kitleye ihtiyaçlarını gidermek için yaptıkları hizmette devamlılık unsuru olduğunu belirtirken, %13’ü dönemsel olarak hizmet/yardım verdiklerini ve %3’ü de tek seferlik yardım şeklinde hizmet verdiklerini belirtmişlerdir. Elde edilen istatistiksel sonuçlar Şekil 13’e aktarılmıştır. Vakıfların yapmış oldukları hizmetlerin ve yardımların devamlı olması belirli bir amaç çerçevesinde süreklilik unsurunu içinde barındırarak kurulmuş

olan vakıfların işlevsel olup olmadığının ölçülmesinde önemli bir noktadır. Vakıfların, yardıma muhtaç insanların ihtiyaçlarını sürekli/devamlı olarak gidererek toplumsal huzur ve sosyal barışın sağlanmasına katkıda bulunabilecekleri açıktır.

Şekil 13: Vakıf Hizmetlerinin Devamlılık Durumu

23- “Vakfınızın gelir kaynakları aşağıdakilerden hangisidir ya da hangileridir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Vakfınızın gelir kaynakları aşağıdakilerden hangisi ya da hangileridir sorusuna şekil 14’de de gösterildiği gibi vakıfların %48’i diğer bağış ve yardımlar, %21’i diğer gelirler, %13’ü üye ödentileri, %8’i finansal gelirler, %5’i kamu kurumlarından alınan yardımlar ve yine %5’i iktisadi işletme gelirleri cevabı vermiştir. Karşılıksız vermenin en güzel örneği olan ve toplum ihtiyaçlarının giderilmesi için kurulan vakıflarda bağış ve yardımlar ile üye ödentilerinin oransal olarak üst seviyede olması toplumsal kaynaşma ve sosyal bütünleşmeyi artıracak bu kurumun amacı doğrultusunda faaliyetine devam ettiğini göstermektedir.

Şekil 14: Vakıfların Gelir Kaynakları

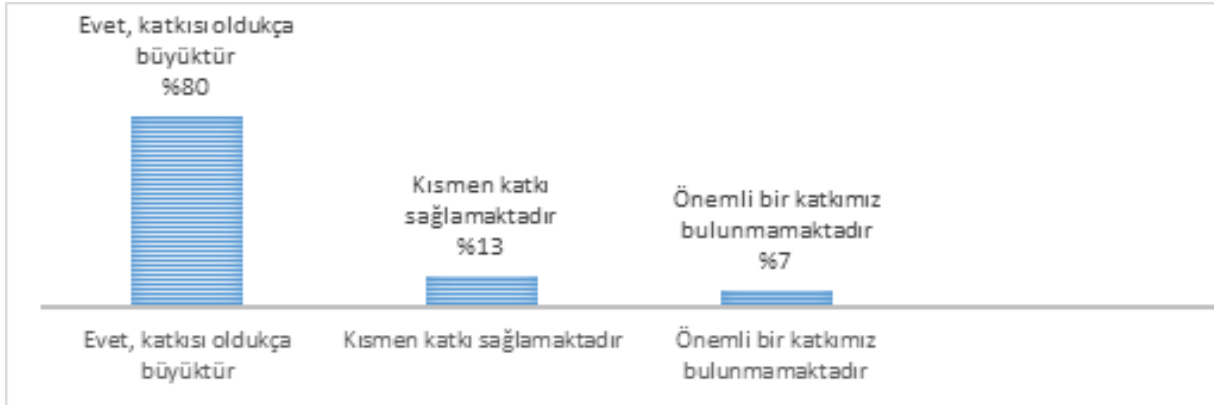
24- “Aldığımız bağış türü/türleri aşağıdakilerden hangisi/hangileridir?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Vakıfların gelir kaynağı türlerini araştırıldığı on dördüncü soruda %48’lik oranla ilk sırada yer alan bağış ve yardımların çeşitlerinin belirlenmesine ilişkin soruya vakıfların %49’u nakdi bağışlar, %22’si aynı bağışlar, %19’u gayrimenkuller ve %10’u da diğer cevabını vermiştir. Sonuçlar şekil 15’de grafiksel olarak da gösterilmiştir. Servetin yeniden dağılımında önemli bir unsur olan nakdi ve aynı bağışlar ile gayrimenkullerin bağışı toplumda sosyal barış ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasında da önemli bir unsurdur. Eğitim öğretim ihtiyaçlarının giderilmesi için öğrencilere ödenen burslar ve eğitim yardımları ile yoksul kesimin zorunlu ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir kalem olan muhtaç aylıkları ve muhtaçlara yapılan

aynı yardımlar toplumsal barışın sağlanmasına oldukça önemli düzeyde katkıda bulunmaktadır.

Şekil 15: Vakıflar Tarafından Alınan Bağış Türleri

25- “Yaptığımız hizmetlerin sosyal bütünleşmeyi sağlamaya katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevapların oransal dağılımı: Vakıfların genel işlevleri ve bu işlevlerin yerine getirilmesinde ne derece başarılı olunduğunun araştırıldığı çalışma içinde önemli bir yere sahip olan sosyal bütünleşmeyi sağlama işlevinin ne derece yerine getirildiğinin tespiti için sorulan bu soruya vakıfların %80’i yaptıkları hizmetlerin sosyal bütünleşmeyi sağlamada katkısının oldukça büyük olduğunu belirtmiştir. %13’ü kısmen katkı sağlamakta olduğunu belirtirken %7’lik kısım ise sosyal bütünleşmeyi sağlamada önemli bir katkıların bulunmadığını belirtmiştir. Sosyal bütünleşmeye katkıların olmadığını belirten %7’lik kısmın daha ziyade mikro ölçekli vakıflardan ya da belli bir gruba yönelik hizmetler sunan vakıflardan olduğu değerlendirilmektedir. Sosyal bütünleşmeye olan katkıya ilişkin sorulan bu soruya alınan cevaplar şekil 16’da grafiksel olarak da gösterilmiştir.

Şekil 16: Vakıf Hizmetlerinin Sosyal Bütünleşmeyi Sağlamaya Katkısı

SONUÇ

Eğitim, sosyal yardım ve sosyal hizmet, sağlık, sosyo-kültürel, çevre, sanat ve tarih, tarım ve hayvancılık, bilim ve teknoloji gibi alanlarda faaliyet gösteren ve çocukları, gençleri, yoksulları, engellileri, kadınları ve yaşlıları hedef kitle olarak seçmiş olan 31 adet yeni vakıf üzerinde yapılan bu çalışma ile vakıfların sosyal ve iktisadi işlevlerini yerine getirip getirmediği araştırılmıştır. Ankete katılan vakıfların ağırlıklı olarak il – ilçe düzeyi ile ulusal ve bölgesel düzeyde faaliyet

göstermekte ve hedef kitlelerine ulaşmak için de sosyal ilişkiler, internet, belediye ve diğer yardım kuruluşları ile basını kullanmakta oldukları belirlenmiştir. Ayrıca, kuruluş sermayelerinin yanında ağırlıklı olarak bağış (nakdi, ayni ve gayrimenkul bağışı) ve yardımlar ile üye ödentilerinden oluşan gelir kaynakları bulunan vakıfların nakdi ve ayni yardımlar yaparak yararlanıcıların özellikle zorunlu ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek için harcama yaptıkları tespit edilmiştir.

Yeni vakıfların işlevselliğinin araştırıldığı bu çalışmada vakıfların sosyal politika işlevleri ve iktisadi işlevleri olmak üzere iki ana işlevi bulunduğu; sosyal politika işlevlerinin sosyal güvelik ve sosyal yardım, sosyal sorumluluğun kazanılması, sosyal çatışmayı engellemesi ve sosyal bütünleşmeyi sağlaması; iktisadi işlevlerinin ise ekonomik yapıya etkisi, istihdama katkısı ve tüketim, tasarruf ve yatırıma etkisi ortaya çıktığı görülmektedir. Vakıfların sayılan bu işlevleri yeterince yerine getirip getirmediğinin araştırılmasında öncelikle vakıfların ya da diğer bir deyişle hedef kitleye yönelmiş olan ilgili vakfın hizmet verdiği alandaki tanınırlığının ve hedef kitleye ulaşımının yeterli olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmanın sonucunda yeni vakıfların, hizmet çevrelerinde yeterince tanındığı ve hedef kitlelerine ulaşımında da büyük oranda başarılı oldukları görülmüştür. Hedef kitlenin talebine yönelik olan ve vakfın bilinirliğinin artması ile hedef kitlenin ihtiyaçlarına yönelimi artıran tanınırlık düzeyinin ve hedef kitlenin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olan ulaşımında yeterliliğin yüksek seviyede olması yeni vakıfların işlevselliğinde olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

Yapılan bu çalışmayla ankete katılan vakıfların iktisadi etkinliklerinin araştırılması için sorulan vakıfların hizmet alanlarındaki mali ve sosyal etkinliklerinin boyutu, ücretli çalışan personel sayısı, vakıfların ekonomik hayat içerisindeki yeri, vakıf tarafından yapılan giderlerin türü, vakıf tarafından yapılan yardımların ağırlıklı çeşidi ve vakıf kaynaklarının faaliyetleri yerine getirmek için yeterlilik durumu sorularına alınan cevapların olumlu olması ankete katılan vakıfların iktisadi işlevleri yerine getirme açısından çalışma alanlarında etkin olduklarını göstermektedir. Özellikle, çalışmaya katılan vakıfların çoğunlukla ücretli çalışan bulundurarak istihdama doğrudan katkılarının bulunduğu ve iktisadi anlamda etkin oldukları da tespit edilmiştir. Sosyal politika işlevlerinin araştırılmasına yönelik sorulan sorulardan özellikle vakıfların hizmet alanlarında tanınırlıklarının, toplumsal rol oynama kapasitelerinin, hizmetlerinin devamlılık ölçülerinin ve sosyal bütünleşmeyi sağlamaya katkılarının da olumlu çıkması çalışmaya katılan vakıfların sosyal işlevlerini yerine getirdiklerini göstermektedir.

Yeni vakıfların faaliyetlerinde işlevselliğinin araştırıldığı bu çalışma ile kuruluş senetleri çerçevesinde faaliyet gösteren ve eğitim, sağlık, sosyal yardım, sosyal hizmet gibi alanlarda ihtiyaçlı insanların taleplerine cevap vermeye çalışan ve araştırmaya katılan vakıfların kendi alanlarında görevlerini yerine getirdikleri görülmüştür. Vakıf hizmetlerinden faydalanan hedef kitle gözüyle de bir araştırma yapılarak bu durumun daha net tespit edilmesi ayrı bir çalışma konusu olsa da, hitap edilen çevrenin, vakıfça verilen desteklerin ve vakıf kurumunu destekleyen kurum ve insanların sayısının artırılması için vakıfların sosyal ve iktisadi alandaki işlevselliklerinin göz önüne serilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda, bir hizmet sunma kuruluşu olan vakıflardan alınan bilgiler ışığında yapılan bu çalışmanın vakıf kurumunun önemini ve gerekliliğini göz önüne

serdiği görülmektedir. Vakıf sayısının ve vakfa kaynak sağlayıcıların arttırılmasıyla daha fazla yararlanıcının ihtiyacının giderileceği ve kalkınma yolunda da daha fazla mesafe kat edileceği muhakkaktır.

Nihai olarak; çoğunlukla yararlanıcılarının zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan ve faaliyetlerinin devamlılık arz ettiği görülen vakıfların karşılaşmakta oldukları birtakım zorluklar haricinde önemli ölçüde işlevlerini yerine getirdikleri görülmektedir. Bu işlevselliğin artırılabilmesi için ise yeni vakıfların karşılaşmakta oldukları zorlukların ortadan kaldırılması ve işlevselliklerine doğrudan etki eden faktörlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun için, hedef kitleyi belirleme ve hedef kitleye ulaşım yollarının çeşitlendirilmesi, vakıfların misyon ve vizyonlarının geliştirilmesi, bağışçıların bağış yapma kararlarına etki eden faktörlerin geliştirilmesi, vakıf kaynaklarının artırılması ve çeşitlendirilmesi için çaba gösterilmesi, yeni vakıfların taleplerinin de dikkate alınarak mevzuat düzenlemelerinin yapılması ve toplumun her kesiminin vakıf konusunda bilinçlendirilmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akar, Hasan ve Güneş, M. Necati (2002), Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler, 1. Baskı, Tokat: Niksar Kaymakamlığı ve Niksar Belediyesi.
- Akgündüz, Ahmet (2013), İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, 3. Baskı, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Anheier, Helmut K. (2001), Foundations In Europe: A Comparative Perspective, Civil Society Working Paper 18.
- Anheier, Helmut K. ve Leat, Diana (2013), Philanthropic Foundations: What Rationales?, Social Research.
- Ateş, Hamza ve Nohutçu, Ahmet (2006), Kamu Hizmeti Sunumunda Gönüllü Kuruluşlar ve Devlet, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10 (11), 244 – 276.
- Ay, Sema (2012), Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2.
- Ballar, Suat (1991), Yeni Vakıflar Hukuku, 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Başçı, Vahdettin (2007), Bir Medeniyet Kurumu Olarak Vakıflar ve Sosyal Hizmet Kurumları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 1.
- Brown, William O and Other (2006), Corporate Philanthropic Practices, Working Paper, The Open Access Publication Server Of The ZBW, Leibniz Information Center For Economics.
- Cansel, Erol (1998), Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı, Vakıflar Dergisi 1 (20), 321 – 327.
- Curti, Merle (2014), The History Of American Philanthropy As A Field Of Research, Oxford University Press.
- Çataltepe, Sipahi (1991), İslam – Türk Medeniyetinde Vakıflar, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları.
- Çınar, Hüseyin (2013), Vakıf Hukuku Yazıları Ali Himmet Berki, 1. Baskı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çınar, Hüseyin ve Koyuncu Kaya, Miyase (2015), Vakıflar Kaynakçası, 1. Baskı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çiçek, Hüseyin (1996), Türkiye'de Vakıf Müessesesinin Sosyo-Ekonomik Fonksiyonları (İzmir İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Üzerine Bir Araştırma), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Yakup Emre (2013), Vakıf Taşınmazların Korunması ve Geliştirilmesinde Yönetim Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Doğan, M. Sait (2006), Vakıf Medeniyetimize Sosyal, Siyaset ve Sosyoloji Açısından Bir Yaklaşım, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 34 (34), 9 – 28.
- Durmuş, Ahmet Hayri (2011), Vakıflar Muhasebesi, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.
- Ekinci, Hasan (2000), Türkiye'de Vakıfların Vergileme Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Er, Adnan (2012), Yeni, Mülhak, Esnaf, Cemaat Vakıfları Mevzuatı, 1. Baskı, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi Yayınları.
- Ertem, Adnan (1990), Cumhuriyetin İlk Yıllarında Vakıflarla İlgili Uygulamalar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gök, Hasan (1996), Yeni Vakıflarda Yönetim Modeli ve Örgüt Yapısı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güleç, Mehmet (2006), Türkiye'de Vakıf İşletmelerinin Özel Sektörü Biçimlendirici Rolünün İrdelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Hızlı, Mefail (2012), Bursa'dan Balkanlar'a Vakıf Medeniyeti Sempozyumu, Bursa: Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları.
- İkizler, Metin (2007), Vakıf Senedinde Değişikliğe Gidilmesi (TMK 107, 112 ve 113'ün Kapsamı ve Birbirleriyle İlişkisi), Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (1-2), 165-208.
- Kahraman, Seyit Ali (2006), Evkaf-ı Hümayun Nezareti, 1. Baskı, İstanbul: Çalış Ofset Basım.
- Karayel, Mete (2006), Türkiye'de İşletmelerde Kurumsal Yönetişim Bilincinin Ölçülmesine İlişkin Batı Akdeniz Bölgesi'nde Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazıcı, Ziya (2014), Osmanlıda Vakıf Medeniyeti, 1. Baskı, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Koyunoğlu, H. Hüsnü (2014), Osmanlı Vakıflarının İktisadi Faaliyetleri ve Etkileri, Vakıf ve İktisat Sempozyumu, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad (2005), İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özaydın, M. Merve (2003), Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi, Kamu İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 7(2), 2-32.
- Öztürk, Nazif (1995a), Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, 1. Baskı, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Nazif (1995b), Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar, 1. Baskı, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Soysaldı, Mehmet (2004), Vakıflar ve Psiko-Sosyal Fonksiyonları, Diyanet İlmi Dergi, 40 (3), 85-104.
- Taştan, Y. Kemal (2013), Vakıfların Hukuki Mahiyeti - Fuat Köprülü-, 1. Baskı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Topçuoğlu, Yener (1989), Türk Kamu Kesiminde Örnek Bir Organizasyon Modeli Olarak Vakıflar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Medeni Kanunu (2001), T.C. Resmi Gazete, 24607, 22 Kasım 2001.
- Türk Medeni Kanuna Tabi Vakıflar, <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=39>
- Uzun, Ahmet (2016), Vakıf Ruhu Sivil Toplum ve Sosyal Adalet, Vakıf ve Toplum Dergisi, 1(4), 30-35.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü (2012), Tarihte İlginç Vakıflar, Ankara: Aktif Matbaacılık Ltd. Şti.
- Vakıflar Kanunu (2008), T.C. Resmi Gazete, 26800, 27 Şubat 2008.
- Watkiss, David (2008), Robert Bosch Stiftung, Philanthropy İn Europe, London: Alliance Publishing Trust.
- Yadigar, Haşim (2010), Vakıf Kültürüne Uygun Sosyal Politika Stratejileri Geliştirmede Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Rolü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1988), Türk Kültür Sistemi İçinde Vakıfların Yeri, Vakıflar Dergisi, Ankara, 20, 403-408.

EKOLOJİK SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA TÜRCÜLÜK ***Speciesism In The Context of Ecological Social Work****Yunus KARA¹****ÖZET**

İnsan etkisiyle ekolojik uyumun ve doğal ekosistemin bozulması birçok çevresel soruna ve yıkıma neden olmuştur. İnsanın aşırı tüketimi ve doğayı fazlasıyla tahrip etme durumu tüm türler üzerinde geri dönülemez etkiler yaratmıştır. Ekolojik sosyal hizmet yaklaşımı, sosyal hizmet mesleğinin temelinde barındırdığı çevresi içinde birey yaklaşımının ve ekolojik bakış açısının kapsamını değiştirmiş, doğa ile uyum içinde yaşama, çevresel farkındalıkların artırılması, türler arasında ayrımcılık yapılmaması ve sosyal hizmet uzmanlarının çevresel farkındalıklarının artırılması görüşlerini kuvvetle önermektedir. Ekolojik sosyal hizmetin bütün yaşam formlarının birbirine bağlı olduğu gerçeğine dayanması, türler arası ayrıma da karşı çıktığı anlamına gelebilir. Bu makalede, türler arasında ayrımcı olmayı ifade eden türçülük kavramı açıklanarak, ekolojik sosyal hizmet ile ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, Ekoloji, Ekolojik sosyal hizmet, Sosyal hizmet, Türçülük.

ABSTRACT

The ecological harmony and natural ecosystem degradation caused by human influence caused many environmental problems and destruction. Excessive consumption of humanity and excessive destruction of nature have created irreversible effects on all species. The ecological social work approach has changed the scope of the individual approach and ecological perspective within the environment that is occupied by the social work profession, strongly recommends to live in harmony with nature, to increase environmental awareness, not to discriminate between species and to increase the environmental awareness of social workers. The fact that ecological social work is based on the fact that all life forms are interdependent may mean that they are opposed to inter-species distinction. In this article, the concept of speciesism, which is discriminatory among species, will be explained and its relation with ecological social work will be emphasized.

Keywords: Discrimination, Ecology, Ecological social work, Social work, Speciesism.

1. ORCID: 0000-0002-7812-5845

1. Araştırma Görevlisi, Altınbaş Üniversitesi, yunus.kara@altinbas.edu.tr

*KARA, Y. (2020). "Ekolojik Sosyal Hizmet Bağlamında Türçülük", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 20, s. 82-94.

Makale Geliş Tarihi: 26 Ağustos 2019 Kabul Tarihi: 27 Mart 2020

EXTENDED ABSTRACT

Disruption of ecological harmony and natural ecosystem with human impact has caused many environmental problems and destruction. In today's conditions, it can be said that nature is exploited and nature is destroyed in an irreversible way. This understanding, which is seen as a developmental progress, causes the reduction of clean water resources, global warming, water, air and soil pollution and in fact the extinction of the species. The deterioration of ecological balance and excessive consumption of natural resources affect all living things. Human's attempt to dominate the nature caused damage to non-human creatures, use these creatures for the benefit of humanity, that is, speciesism. Environmental issues are part of social work practices at the micro, mezzo and macro levels. Social workers are also responsible for carrying out their practices in a manner that includes ecological and environmental justice in line with the ethical principles and values of the profession. However, it can be said that system theory, which is one of the theories that social work profession and discipline makes the most use, is incomplete in examining the relationship between living and/or inanimate beings in the ecological system while examining the relationship between the lower and upper systems at the individual, family/group, organization and society level. At this point, the ecological social work approach strongly suggests the views of living in harmony with nature, increasing environmental awareness, non-discrimination between species, and increasing environmental awareness of social workers, within the environment that social work occupies. We believe that ecological social work discipline is based on both critical social work and anti-pressure social work approaches; focusing on the interaction between nature and human, it is possible to say that human criticizes the negative effects of nature and living and/or inanimate beings. It is possible for social workers to perform their functions at the micro, mezzo and macro level with the individual approach within their environment, such as changing the relationships between each system positively and adopting the principle of reciprocity. It is possible to gain physical, emotional and cognitive awareness about nature and environment by focusing on individuals and their close circles at the micro level. At the mezzo level, groups, communities and organizations can be brought together on issues such as environmental pollution, deterioration of ecological balance, and establishing solidarity networks. At the macro level, action can be taken to raise awareness of the society and realize global activism and advocacy in the event of ecological crisis such as natural disasters, epidemics, extinction and global warming. The fact that ecological social work is based on the fact that all life forms are interconnected may mean that it also opposes the distinction between species. It can be said that structures such as racism, sexism and speciesism constitute a dichotomy between living things and that the living creature is marginalized. All marginalized creatures have an important place in the social work profession and it is important to achieve a professional focus on these creatures. It is important for the social worker to discuss different types of treatment and to re-question the principles and values of the profession. The social work profession, and hence social workers, should support biodiversity and support the planet's livability for all living things. In addition, social workers should be able to play a role in sustaining the soil, water, air and plants that are important for all living things and ensuring environmental improvement. Social workers should be able to advocate for endangered species, in particular, and work to ensure ecological balance. In addition, sustainable and social development is an important issue for the social work profession, but it is important to consider all living and/or inanimate beings while realizing this. In this article, the concept of speciesism, which expresses discrimination among species, will be explained and its relationship with ecological social work will be emphasized.

GİRİŞ

Evrimin tarihi incelendiğinde, insanın zamanla tüm dünyanın hâkimi haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu hakimiyetin nedenleri üzerinde bir uzlaşma olmamakla birlikte; kültür, kolektif emek, zihinsel kapasitenin bir sonucu olarak düşünme yetisi, alet yapabilme ve fizyolojik avantajlar insanın, doğaya ve hayvanlara kıyasla insan olmayanlara hükmedebilme becerisi kazanmasına neden olmuştur. Hükmetme ve tahakküm kurma durumu, insan toplulukları tarafından aşırı kullanım nedeniyle çevresel yıkım ve ekolojik kaynakların tükenmesi düzeyine varan sonuçlar doğurmuştur. İnsan etkisiyle fosil yakıtların ve su kaynaklarının aşırı tüketimi, ormanların ve bitki örtüsünün aşırı tahrip edilmesi doğal ekosistemin dengesini bozarak küresel ısınmaya yol açmış ve doğa kendisini yenileyemez hale gelmiştir. Çevrenin tüm canlılar, canlıların da çevre üzerindeki karşılıklı etkileri düşünüldüğünde, insanlığın aşırı tüketimi ve doğayı fazlasıyla tahrip etme durumu tüm türler için geçerli geri dönüşüm sonuçları ortaya çıkarmıştır (Güler, 2009; Miser, 2010). Ekosistemin, varoluşsal bir değere sahip olduğunu ve insan yaşamını desteklemede hayati bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Ayrıca doğal çevrenin, insan refahını arttırabildiğini, bireye belirli bir yönde amaç verebildiğini, güven tahsis edebildiğini ve iç görü sağlayabildiğini belirten birçok araştırma da mevcuttur (Besthorn, 2013; Norton, 2012; Heinsch, 2012; Lysack, 2012; Taylor, 2013). Ancak gün geçtikçe insanlığın ekosistem üzerindeki tahrip etme düzeyi geri dönüşüm şeklinde artmış, kendi yaşam alanlarına olan tehdidi de belirginleşmiştir. Bu çerçevede, insanın iyilik halini amaçlayan ve koşulların buna göre düzenlenmesi için çalışan sosyal hizmet mesleğinin devreye girmesi kaçınılmaz olmuştur. Sosyal hizmetin uzmanlık alanlarından biri olan ekolojik sosyal hizmet pratiği, tam bu noktada, toplumdaki çevresel farkındalıkların artırılması, doğa ile uyum içinde yaşama, türler arasında ayrımcılık yapılmaması, sosyal hizmet uzmanlarının çevreyi önemsemeye daha büyük bir rol üstlenmeleri gibi ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır (Purutçuoğlu ve Doğan, 2017). Ekolojik sosyal hizmetin bütün yaşam formlarının birbirine bağlı olduğu gerçeğine dayanması, türler arası ayrıma da karşı çıktığı anlamına gelebilir. Bu makalede, türler arasında ayrımcı olmayı ifade eden türçülük kavramı açıklanarak, ekolojik sosyal hizmet ile ilişkisi üzerinde durulacaktır.

1. Kavram Olarak Ekolojik Sosyal Hizmet

Çevresel konular mikro, mezzo ve makro düzeyde sosyal hizmet uygulamalarının bir parçasıdır. Sosyal hizmet uzmanları, mesleğin etik ilkeleri ve değerleri doğrultusunda ekolojik ve çevresel adaleti içerecek şekilde uygulamalarını gerçekleştirmekle de yükümlüdür (Dylan ve Coates, 2012). Sosyal hizmet uzmanlarının çevresel duyarlılık konusunda aktif rol almalarını gerektiren durumlar için iklim değişikliğini, ekosistemin dengesinin bozulmasını ve bunlarla bağlantılı olarak gerçekleşen doğal afetleri örnek vermek mümkündür (Besthorn ve Meyer, 2010; Dominelli, 2014). Ayrıca sosyal hizmet uzmanları, bahsedilen durumların, insanlar üzerindeki etkilerini en aza indirmek ve insanlarla ekosistem arasındaki ilişkilerin olumlu yönde değiştirilmesi için farkındalık oluşturmakla da görevlidir (Ferreira, 2010; Hetherington ve Boddy, 2013). Bu noktada, takım oluşturma, yetkilendirme, katılım, toplum bilincinin gelişimi, yönetim, kültürel olarak

yetkin olma, baskıcı olmayan uygulamalar, çok düzeyli değerlendirmeler ve bütüncül müdahaleleri kapsayan sosyal hizmet becerilerinin, doğanın tahrip edilmesi, ekolojik dengenin bozulması ve çevresel yok oluşu önlemede etkili olduğunu belirtmekte fayda vardır (Alston, 2013; Hawkins, 2010; Rambaree, 2013; Weber, 2012). Çünkü temiz hava, temiz su, temiz mekan, sağlıklı yaşam, güvenli ulaşım gibi temel insan haklarının sadece insanlık odağında değil tüm canlıları kapsayan bir yaklaşımla sunulması gerekmektedir.

Ekolojik dengenin bozulması ve doğal kaynakların aşırı tüketimi tüm canlıları etkiler. Etkilerin insan olmayan diğer tüm canlılar tarafından da hissedilmesi bu alanda yapılan çalışmaların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Lewin (1951), çevresiyle etkileşimde bulunan her bireyin bundan biyo-psikososyal olarak etkilendiğini, bununla beraber bireylerin de çevreyi etkileme işlevi olduğunu ifade etmiştir. Lewin'in çalışmalarının takibi niteliğinde olan Bronfenbrenner (1979)'in araştırmasında, insan gelişimi, aktif, süregelen, yaşadığı ani ortam değişikliklerine uyum sağlayan bir dinamik olarak görülmüş ve ortamlar ve insanlar arasındaki ilişkilerin daha geniş bağlamlarda tartışılabileceği fikri öne sürülmüştür. Ekolojik sorunların, nedenlerinin araştırılması gerekliliği ön plana çıkmakla birlikte, örneğin çocuğunun gelişiminin, ebeveyn ilişkisinden çok, küresel ölçekte ekolojik her türlü sistemden daha fazla etkilendiğine yönelik kanıtlar sunulabilmektedir (Rich, 1998). Bu kapsamda doğadaki tüm canlı ve/veya cansız varlıklar arasında organik veya inorganik bir ilişki olduğunu söylemek mümkün olabilmektedir. Allen-Meares ve Lane (1987) çalışmalarında, ekolojik sosyal hizmet ile etoloji (hayvan davranışlarının incelenmesi) ve ekolojik psikoloji (fiziksel etkilerin incelenmesi) alanları arasındaki bağlantıları belirleyerek hem çevrenin hem de etolojinin gündelik yaşamda insan psikolojisine etki ettiğine dair bulgular sunmuşlardır. Sosyal adalet, çevresel ve ekolojik adalet misyonlarına sahip sosyal hizmet mesleği bu görevi yerine getirecek temel meslek gruplarından biridir. Sosyal hizmet mesleği, toplumun tüm kesimleriyle çalışabilme özelliğine sahiptir ancak bunun ötesinde, ekolojinin tüm yönlerini kapsayacak şekilde toplumla çalışma misyonunu da bünyesinde barındırır. Sosyal hizmet disiplininin, toplumların yaşam koşullarını iyileştirmek, çevresi içinde birey yaklaşımı ile ekolojik yaklaşım doğrultusunda hem yaşanılan çevreyi hem de canlı ve/veya cansız tüm ekolojik sistemleri incelemek ve yeniden şekillendirmekle yükümlü olduğunu söylemek mümkündür (Jones, 2010). Bookchin (1980), metalaşmaya ve doğanın yağmalanmasına meydan okuyan, ekoloji ile uyum içerisinde yaşanması gerektiğine dair bir görüşü savunmaktadır. Bu görüş tahakkümün neden olduğu tehlikeleri azaltmak için birtakım tekniklerin geliştirilmesi, doğanın hâkimiyetinin kolaylaştırılması, feminist ve toplumsal kalkınma hareketlerine ekolojik bakış açısının yerleştirilmesi gibi yaklaşımları da içinde barındırmaktadır.

Sosyal hizmet mesleği ve disiplininin en çok yararlandığı kuramlardan biri olan sistem kuramının, birey, aile/grup, örgüt ve toplum düzeyindeki alt ve üst sistemlerin birbiri ile olan ilişkisini incelerken ekolojik sistemdeki canlı ve/veya cansız varlıklar arasındaki ilişkiyi incelemede eksik kaldığı söylenebilir. Sosyal hizmet uzmanları, mesleğin ilk başlarında, bireyselleştirici psikanalitik modelleri müdahale süreçlerinde kullanırken, Auerswald (1968)'in ekoloji ve genel sistem teorisini sosyal hizmet uygulamalarına entegre etme çabaları, sosyal hizmet uzmanlarının ekosistem

ve ekolojik uygulama alanlarında daha fazla yer edinmeye başlamasına öncülük etmiştir. Germain ve Gitterman (1980) geliştirdikleri ekolojik sosyal hizmet modelinde; savunmasızlık, baskı, gücün kullanımı, sosyal bozulmalar ve teknolojik kirliliğin; habitat, yaşam seyri, bireylerin karar alma mekanizmaları ve bu mekanizmaları etkileyen sosyal ve kültürel belirleyicilerine olan olumsuz etkisine dikkat çekilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna paralel olarak toplumsal yapıların ve kurumların, bölgesel politikaların ekolojik dengenin dikkate alınarak düzenlenmesi, insan ve doğa arasında karşılıklılık ilkesinin benimsenmesi gerekliliğini de belirtmişlerdir.

Coates (2003), sosyal hizmet için yeni bir eylem planı ve politikanın gerekliliğine vurgu yapmış, teorik çerçevenin yeniden gözden geçirilmesini ifade etmiştir. Bütüncül ve kapsayıcı bir sosyal hizmet misyonunu karşılıklılık ilkesine dayandırarak ekolojik yıkıma neden olan varsayımları, değerleri ve inançları tartışmaya açmıştır. Sürdürülebilirlik, sosyal adalet ve küresel bilinç gibi konuların sosyal hizmet disiplini ve uygulayıcıları için rehber olma niteliği taşıması gerektiğini belirtmiştir.

Ekolojik sosyal hizmet; tüm canlı ve cansız varlıkların uyumlu bir şekilde varlıklarını sürdürmelerine yardım etmek üzere küresel, ulusal ve yerel düzeyde insanlığın yeryüzü ile olan ilişkilerinde ciddi değişiklikler yapması ve beraberinde toplumsal dönüşümlerin sağlanmasına yönelik teorik bir uygulama zeminidir (Bay, 2015; McKinnon ve Alston, 2016; Shaw, 2006). Ekolojik sosyal hizmet, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi merkeze alan, gezegen ve tüm çevresel sistemlerin dahil edildiği bir görüş kazandırmak ve uzun vadede doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak gibi önemli ilkelere sahiptir (Bay, 2015). Bu noktada ekolojik sosyal hizmet uzmanı hem ekolojik hem de mikro, mezzo ve makro sistemlere yapılan toplumsal baskıya uyum sağlama potansiyeline sahiptir. Ekolojik sosyal hizmet, bu baskının kökenini ideal insan-çevre uyumunun olmayışı olarak görmekte olup bu uyumun gerçekleşmesi için mikro, mezzo ve makro sistemlerin karşılıklı ilişkilerini inceler (Gutheil, 1992; Park, 1996). Sosyal hizmet uzmanının öncelikli hedefi, toplumdaki baskının nedenlerini tanımlamak ve etkilerini hafifletmek için çalışmaktır.

Greif ve Lynch (1983), sosyal hizmet uzmanlarının ekoloji anlayışının, organizmaların çevrelerine adaptasyonunu açıklayan biyolojik teorilere dayandığını belirtmişlerdir. Bireyler her yeni bir ortama girdiklerinde, o ortamın taleplerine uyum sağlama eğilimi gösterirler ve ortam ve kişi arasında yapısal olarak karşılıklı etkileşimler sonucu çevre ve birey yeniden yapılandırılır ve böylece bireyin çevreye uyumu sağlanmış olur.

Ekolojik sosyal hizmeti, doğanın ve dolayısıyla doğadaki tüm canlı ve cansız varlıkların maruz kaldıkları sömürü ve zulmü reddeden, insanların, hayvanların ve doğanın yararına politikalar geliştirilmesini destekleyen, ekolojik uyumu ön plana çıkaran bir yaklaşım ve uygulama disiplini olarak görmek mümkündür. Bu görüşü destekleyen hem de bütüncül bir bakış açısına sahip, çevresi içinde birey yaklaşımının yeniden tasarlandığı ekolojik sosyal hizmet modeli birçok araştırmacı tarafından da öne sürülmektedir (Muldoon, 2006; Zapf, 2010).

2. Kavram Olarak Türçülük

Singer (2005) tarafından ırkçılık ve cinsiyetçilik kavramlarıyla paralellik kurulmak üzere kul-

lanılan türçülük terimi, ilk defa 1970 senesinde İngiliz yazar, psikolog ve hayvan hakları savunucusu Richard D. Ryder tarafından ortaya atılmıştır. Ryder (1998) türçülüğü, bir türdeki canlıların başka bir türün mensubu olması gerekçesiyle onlara zarar vermesi olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamadan sonra türçülük kavramı; ırkçılık ya da cinsiyet ayrımcılığına benzer bir durumu ifade etmiş ve ahlaken alakası olmayan fiziksel farklılıklara dayalı bir önyargı olarak şekillenmiştir (Dupre, 2002; Ryder, 2006).

Ayrımcılık, bir gruba veya grubun üyelerine karşı önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümü ile ilgili bir süreç olup kişileri belli haklarından mahrum bırakmaktır. Örneğin, toplumda kadın kimliği atanmış olan kişilerin sadece bu rastgele atama sebebiyle seçme ve seçilme haklarının ellerinden alınması bir ayrımcılıktır ve bu ayrımcılıkta seçme ve seçilme ile aslında ilgisi olmayan cinsiyet değişkeni bir kriter olarak kullanılmıştır. Bu sebeple bu durumu cinsiyetçilik olarak adlandırmamız mümkündür. Kuzey Amerika'da beyaz olmayan ten rengine sahip kişilerin hiçbir hakka sahip olmayıp uzun zaman köle muamelesi görmüş olmaları bir başka örnektir. Bu ayrımcılık da kendisine kriter olarak atanmış ırkları seçtiği için ırkçılık olarak adlandırılmaktadır. Eğer bir işveren bir kişiyi işe alırken onun yetilerine, deneyimine ve eğitimine değil de; bu kişinin ten rengini ve etnik yapısını dikkate alarak karar veriyorsa, bunun ırkçılık olduğunu söylemek mümkündür. Irkçılık, cinsiyetçilik, heteroseksizm, yaşçılık, bedenbiçimcilik gibi bir dizi ayrımcılık biçimi mevcuttur ve hepsinin farklı dinamikleri olsa da, temellerindeki mekanizma benzer şekildedir (Caviola, Everett ve Faber, 2018). Cinsiyet eşitsizliğine dayanan cinsiyetçilik kavramı ile ırk farklılığına dayanan ırkçılık kavramı gibi tür farklılığından ortaya çıkan eşitsizlik de türçülük olarak adlandırılmaktadır (Horta, 2010). Türçülük de bu mekanizmalar aracılığıyla, insan harici canlıları başkalarının malı ve kaynağı olma, başkalarının zevki için kullanılıp öldürülme gibi biçimlerde kendisini göstermektedir. Türücü bakış açısının ürettiği ben ve öteki anlayışı yani insan ve onun ötekisi olarak kurulan canlı ikiliğinde insanın, insan olmayan canlılara tahakküm kurmasını, kendi çıkarları için nesneleştirilmesini meşru kılmaktadır. Türücü bakış açısına göre, insanı insan yapan, doğaya yani insan olmayana hükmedebilme, tahakküm kurma becerisidir. Fiziksel ve zihinsel kapasite gibi anatomik farklılıklar yönünden avantajlı canlının, dezavantajlı canlı ve/veya cansız varlıklar üzerinde tahakküm kurmasına neden olduğunu ifade etmek mümkündür. Irkçı, cinsiyetçi, homofobik, sınıf düşmanı bakış açıları, salt bilimi değil kimi zaman dini, milliyetçiliği, iktidarın resmi ideolojisini yansıtmakta; insan olan ve insanın ötekisi şeklinde canlı ve/veya cansız ayrımını sürdürmektedir (Dunayer, 2004). Türçülük karşıtı düşünce savunucuları ise insanları, kutsal kaidelerden vazgeçip hiçbir tür için ayrımcılık yapılmaması gerektiği önermesiyle doğaya dönmeye davet etme gayretindedirler.

İnsan harici canlıların, insanın kendi zevkleri, alışkanlıkları ve çıkarları doğrultusunda kullanılması, tüm insanların, insan olmayan canlılardan daha üstün bir ahlaka sahip olduğuna dair bir görüşün savunulması ve insan için insan olmayan canlıların yaratıldığı gibi yaygın inanışlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Diamond, 1978; Kagan, 2016; Williams, 2009). Bu yaklaşım, insan harici canlıların acı duyma, hissetme, kendi yaşamının farkında olma gibi canlıya özgü özelliklere sahip olmalarından tamamen bağımsız, farkında olunmadan yapılan bir yargılamadır.

Tüm ayrımcılık biçimleri kendilerini meşru gösterebilecek kültürel yapıları beraberinde getirir ve dildeki ayrımcı ifadeler, deyişler, yapıtlar ve söylemler buna örnektir. Başka bir ifadeyle dilimizdeki türcü ifadeleri fark etmek ve bunları kullanmamaya özen göstermek önemlidir. “Eşek” gibi çalışmak, “ayı” gibi kaba olmak gibi benzetmeler, “köpek”, “domuz”, “ahtapot”, “akbaba” gibi hakaret niteliğinde, aşağılamak için kullanılan sözcükler; “eşek hoş laftan ne anlar, kuş beyinli, köpeğe atsan yemez, hayvanlık etmek, hayvan oğlu hayvan benzeri tüm ikilemeler, öküz gibi bakmak, kedi nankördür, eşek sudan gelinceye kadar, it dövüldüğü yere kaçar, köpek giren eve melek girmez, eşeğe altın semer vursalar eşek yine eşektir, et hayvanı, tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır, kurt gibi aç olmak, kürk hayvanı” gibi söylemler türcü yaklaşımlar olarak görülür (Vegan Derneği, 2018). Türcü yaklaşımların sadece hayvanlar özelinde olmadığını söylemek gerekir. Dilimizdeki türcü ifadeleri, doğanın bir diğer paydaşı olan bitkiler için de fark etmek önem taşır. “Ot gibi yaşamak”, “fındık beyinli”, “muşmula suratlı”, “saman kafalı”, “pırasa saçlı”, “bostan korkuluğu”, “odun”, “yontulmamış kereste”, “kabak kafalı”, “patlıcan burunlu” gibi küçümseyen, hoşnutsuzluk belirten betimlemeler ve söylemler de türcü yaklaşımlardır.

3. Ekolojik Sosyal Hizmet ve Türcülük

Tüm canlı ve/veya cansız varlıklar çevremizin temel bir bileşenidir ve ekolojik dengenin korunmasında kilit bir unsurdur. Günümüz koşullarında doğanın sömürüldüğü, doğanın dönüşü olmayan bir şekilde tahrip edildiği söylenebilir. Gelişimsel ilerleme olarak görülen bu anlayış temiz su kaynaklarının azalmasına, küresel ısınmaya, su, hava ve toprak kirliliğine, aslında türlerin yok olmasına neden olmaktadır.

Birçok dinde ve inanç sisteminde, insanın, yaratılan varlıklar arasında üstün bir değere sahip olduğu inancı yatmaktadır (Birden, 2016). Bu inanç biçimi, zamanla insanın, kendisini daha üst bir konumda şekillendirerek diğer varlıklar üzerinde tahakküm kurmasına neden olmuştur. Birçok kutsal metinde de ifade edildiği gibi yaratılışın tek amacı insan olmamakla birlikte doğadaki canlı ve/veya cansız tüm varlıkların yaşam alanlarını daraltmamak ve yaşam koşullarını zorlaştırmamak büyük öneme sahiptir (Waldau, 2003). Bu nedenle insanın doğal dengeyi koruyarak, savurganlık yapmadan kullanması gerekmektedir.

Ekolojik sosyal hizmet, ekolojik düşünmeyi merkezine alarak, üretim ilişkileri, sosyal ve çevresel adalet gibi konularda politik bir duruş benimsenmesini içermektedir (Dominelli, 2014). Buna paralel olarak ekolojik sosyal hizmet; sosyal ve çevresel adaletin sağlanmasında sosyal hizmet mesleği ve disiplinin önemine dikkat çekerek, canlı ve/veya cansız varlıkların iyilik hallerinin sağlanmasına ve güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır (Hayward, Miller ve Shaw, 2013). Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının, mesleğin etik ilkeleri ve değerleri doğrultusunda ekolojik ve çevresel adaleti içerecek şekilde uygulamalarını gerçekleştirmekle sorumlu olduğu da unutulmamalıdır (Dylan ve Coates, 2012; Peeters, 2009). Sosyal hizmet uzmanlarının, çevresi içinde birey yaklaşımıyla, her bir sistem arasındaki ilişkilerin olumlu yönde değiştirilmesi ve karşılıklı ilkesinin benimsenmesi gibi işlevlerini mikro, mezzo ve makro düzeyde gerçekleştirmesi mümkündür (Barut ve Kara, 2020). Mikro düzeyde, bireylerin ve yakın çevrelerinin odağa alınarak, doğa ve çevre

ile ilgili fiziksel, duygusal ve bilişsel farkındalık kazandırılması mümkündür. Mezzo düzeyde, grupların, toplulukların ve örgütlerin çevre kirliliği, ekolojik dengenin bozulması gibi konularda bir araya gelmesi, dayanışma ağları kurması sağlanabilmektedir. Makro düzeyde ise, doğal afetler, salgınlar, türlerin yok olması ve küresel ısınma gibi ekolojik kriz durumlarında toplumun bilinçlenmesi için harekete geçilmesi, küresel boyutta ekolojik aktivizmin ve savunuculuğun gerçekleştirilmesi sıralanabilir.

Ekolojik sosyal hizmet, sosyal adaleti sağlamaya yönelik çabalarda olduğu gibi dezavantajlı ve marjinalize edilen grupların ekolojik dengenin bozulmasından en fazla etkilenme potansiyeli olduğunu vurgulamaktadır (Gray ve Coates, 2012). Bunun yanı sıra canlı ve/veya cansız varlıklar arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekerek, ekolojik harmoninin sağlanmasını desteklediği de söylenebilir. Ekolojik sosyal hizmet yaklaşımı, tüm canlı ve/veya cansız varlıklara yönelik şiddetsizlik ilkesini benimseyerek, ekolojik dengeyi ve uyumu da destekler niteliklere sahiptir.

Ekolojik sosyal hizmet disiplininin hem eleştirel sosyal hizmet hem de baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımlarından temel aldığı; doğa ve insan arasındaki etkileşime odaklanarak, insanın doğa ve canlı ve/veya cansız varlıklar üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik eleştiri getirdiğini söylemek mümkündür. Küresel ve sosyal değişimin sağlanması ve baskıcı uygulamalara yönelik geliştirilen fikirleri içeren eleştirel sosyal hizmet yaklaşımı ekolojik dengenin korunması, canlı ve/veya cansız varlıklara yönelik gerçekleştirilen baskı ve tahakküm uygulamalarının eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirilmesi ve küresel bilinç oluşturulması gibi bir takım sosyal hizmet müdahalelerini desteklemektedir (Ferreira, 2010; Fook, 2003; Hetherington ve Boddy, 2013). Toplumdaki baskı ve güç mekanizmalarıyla hareket eden geleneksel sosyal hizmet yaklaşımlarına yönelik bir eleştiri getiren baskı karşıtı sosyal hizmet ise sosyal ve çevresel adalete önem vererek, baskı altındaki her türlü canlının önemi ve deneyimine dikkat çekmekte ve bütünleştirici bir yaklaşım sunmaktadır (Ferguson, 2009; Güldalı, 2018).

Ekolojik sosyal hizmet, ekolojik uyuma dikkat çekmekte olup yaşanan çevre ve canlı ve/veya cansız tüm ekolojik sistemleri analiz etmekle ve yeniden yapılandırmakla yakından ilişkilidir. Ekolojik sosyal hizmetin temel amaçları; insanların doğa ile olan ilişkilerinin farkında olması ve doğanın değerini bilmesi ve tanınması, ekolojik ve çevresel adaletin gerçekleştirilmesi ve tüm canlı ve/veya cansız varlıklar için güvenli ve temiz bir çevrenin oluşturulmasıdır (Faver, 2013; Hanrahan, 2011; Miller ve Hayward, 2014; Pulla, 2013; Ross, 2013). Bu açıdan ekolojik sosyal hizmet, türçülük söylemleri ile doğanın maruz kaldığı zulmü de reddetmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinin sadece insan türü ile ilgili teori ve uygulamaya sahip olduğu ileri sürülse de doğadaki tüm canlı ve/veya cansız varlıklara yönelik kötü muamele ile insanın anti sosyal davranışları, depresyon ve stres belirtileri göstermesi arasında bir ilişki olduğu yönünde araştırmalar mevcuttur (Berger, 1995). Ayrıca çocukların hayvanlara ya da bitkilere yönelik gerçekleştirdiği şiddet davranışları, gelecekte insanlara yönelik şiddet davranışı geliştirmesinde önemli bir göstergedir (Boat, 1995). İnsan refahı, tüm canlı ve/veya cansız varlıklarla olan bağlarını kalitesi ile ölçülebilir ve diğer canlıların refahı da doğadaki ekolojik sürdürülebilirlik ile bağlantılıdır (Bekoff, 2007; Bekoff ve Goodall, 2003).

İrkçılık, cinsiyetçilik ve türçülük gibi yapıların canlılar arasında bir ikilik oluşturduğu ve ayrımcılık yapılan canlıların marjinalleştirildiği söylenebilir (Wolf, 2000). Marjinalleştirilmiş her türlü canlıların, sosyal hizmet mesleğinde önemli bir yeri vardır ve bu canlılara yönelik bir mesleki odak gerçekleştirmek önemlidir. Sosyal hizmet uzmanının, türlere dayalı farklı muameleyi tartışmaya açması ve mesleğin ilke ve değerlerini yeniden sorgulaması önem arz etmektedir.

İnsanlığın doğaya yönelik geliştirdiği etik anlayış, çevrenin korunmasını, ekolojik uyumu, biyolojik çeşitliliği ve tüm türlere yönelik tutum ve davranışları etkiler (Erten, 2007; Kortenkamp ve Moore, 2001). İnsanı odağına alan bir felsefi anlayış; insan olmayan diğer canlılar üzerinde tahakküm kurma, çevreye ve ekosisteme zarar verme, doğal kaynakları tüketme gibi sonuçların doğmasına yol açar. Ekolojik sosyal hizmetin bu anlayışı sorgulaması, eleştirmesi ve mesleğin temel ilke ve değerlerini yeniden kurgulaması gerekmektedir (Ryan, 2006).

SONUÇ

İnsanlık yaşamını sürdürebilmek için doğal kaynakları aşırı düzeyde kullanmış ve ekolojik dengenin bozulmasına yol açarak diğer canlılar üzerinde tahakküm kurmuştur. Teknolojik ilerleme ve gelişme, sanayileşme, kentleşme gibi yapısal değişimler, küresel ısınmaya, sera gazı etkisinin artmasına, biyo-çeşitliliğin azalmasına, deprem, tsunami, kasırga, çölleşme gibi doğal afetlerin oluşmasına ve ekolojik dengenin bozulmasına yol açmıştır. Çevresi içinde birey yaklaşımında vurgulandığı üzere, insanlar birçok farklı sistemle bağlantılıdır. Dolayısıyla bahsi geçen doğal afetler ve ekolojik dengenin bozulması gibi durumlardan, insan ve insan olmayan canlıların etkilenmesi kaçınılmazdır.

Sosyal hizmet mesleği doğası gereği çevresel adaleti sağlamakla yükümlüdür. Çevresel adaleti sağlama noktasında, sosyal hizmet mesleğinin kendi temelinde de var olan eleştirel sosyal hizmet ve baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımlarını kullanmalıdır. Bu yaklaşımlar, çeşitli sosyal hizmet müdahale düzeyleriyle bir arada kullanılırsa, ekolojik aktivizmin, doğayla uyum içinde yaşamının ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına önemli katkılar sunabilir.

Sosyal hizmet uygulamalarının, çevresel krizleri, doğa olaylarını, ekolojik yok oluşu dikkate alarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Mikro, mezzo, makro düzeyde, en ufak canlı biriminden küresele doğru giden bir anlayışın benimsenerek, karşılıklılık ve bütüncüllük ilkelerine dikkat çekilmelidir. Ayrıca meslek elemanlarının, çevresel adaleti ve ekolojik dengeyi sağlamaya yönelik kendi yaşamlarını özellikle türçü davranışlar ve söylemler noktasında dönüştürmeleri önem taşımaktadır.

Sosyal hizmet mesleği ve dolayısıyla sosyal hizmet uzmanları, biyoçeşitliliğe önem vererek, gezegenin tüm canlılar için yaşanabilir olmasını desteklemelidir. Ayrıca tüm canlılar için önemli olan toprak, su, hava ve bitkilerin sürdürülebilir olması ve çevresel iyileştirmenin sağlanması noktasında da sosyal hizmet uzmanları rol alabilmelidir. Sosyal hizmet uzmanları, özellikle nesli tükenmekte olan türlerin savunuculuğunu gerçekleştirebilmeli, ekolojik dengenin sağlanması için çalışmalar ortaya koymalıdır. Bunun yanı sıra sürdürülebilir ve sosyal kalkınma sosyal hizmet mesleği için önemli bir konudur ancak bunu gerçekleştirirken tüm canlı ve/veya cansız varlıkların

göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.

İnsanlık tarihinde kendisini belirgin biçimde gösteren ırkçılık, cinsiyetçilik gibi olguların türçülük ile çok yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Doğaya yönelik acımasız uygulama ya da girişim yaygın, sistematik tahakküm uygulamalarıdır. Bu noktada yeryüzünün bir canlı organizma olduğu gerçeği ve farkındalığıyla, paradigma değişikliğine gidilmesi gerekmektedir. Bunun için insan merkezci düşünce sistemleri yerine, diğer türlerle uyumlu yaşamaya ve her türlü kaynağı eşit ve adil paylaşmaya istekli olma anlayışı benimsenmelidir. Bu durum tüm canlıların yaşam hakkını göz önünde tutmayı gerektirmektedir.

Uygulanabilir ve sürdürülebilir ekolojik müdahaleler gerçekleştirilmesi için gerek uluslararası gerekse ulusal boyutta tüm kurumların ortak hareket etme zorunluluğu bulunmaktadır. Sosyal hizmet mesleği, öğrencileri, eğitimcileri, akademisyenleri ve uygulayıcıları tüm canlıların iyilik haliyle bağlantılı çevresel, politik ve ekonomik konular hakkında bilgi sahibi olmaya teşvik etmelidir. Tüm canlılar için iyi bir yaşam kalitesinin sağlanması, günümüz ve gelecekteki olası sorunları önlemek açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Allen-Meares, P. and Lane, B. A. (1987). Grounding social work practice in theory: ecosystems. *Social Casework* 68, 515–521.
- Alston, M. (2013). Environmental social work: Accounting for gender in climate disasters. *Australian Social Work*, 66 (2), 218-233.
- Auerswald, E. H. (1968). Interdisciplinary versus ecological approach. *Family Process* 7 (2), 202–215.
- Barut, B., Kara, Y. (2020). Ekolojik sosyal hizmet perspektifinden hortikültürel terapi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (1), 218-240.
- Bay, U. (2015). “Ecological social work”, in *Encyclopedia of Social Work*. UK: Oxford University Press.
- Berger, R. M. (1995). Habitat destruction syndrome. *Social Work*, 40, 441-443.
- Bekoff, M. (2007). *The emotional lives of animals*. Novato, CA: New World Library.
- Bekoff, M. and Goodall, J. (2003). *The ten trusts: What we must do to care for the animals we love*. New York, NY: Harper Collins.
- Besthorn, F. H. and Meyer, E. E. (2010). Environmentally displaced persons: Broadening social work’s helping imperative. *Critical Social Work*, 11 (3), 123-138.
- Besthorn, F. H. (2013). ‘Radical equalitarian ecological justice’, in Gray, M., Coates, J. and Hetherington, T. (eds), *Environmental Social Work*, Oxon, Routledge, ss. 31-45.
- Birden, B. (2016). Çevre etiğinde bireyin ahlaki sorumluluğuna kısa bir bakış. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 3 (1), 4-14.
- Boat, B. W. (1995). The relationship between violence to children and violence to animals: An ignored link? *Journal of Interpersonal Violence*, 10, 229-235.
- Bookchin, M. (1980). *Toward an ecological society*. Montreal: Black Rose.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Caviola, L., Everett, J. A. C., and Faber, N. S. (2018). The moral standing of animals: towards a psychology of speciesism. *Journal of Personality and Social Psychology*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/pspp0000182>
- Coates, J. (2003). *Ecology and social work: toward a new paradigm*. Halifax: Fernwood Publishing.
- Diamond, C. (1978). Eating meat and eating people. *Philosophy*, 53(206), 465-479.
- Dominelli, L. (2014). Promoting environmental justice through green social work practice: A key challenge for practitioners and educators. *International Social Work*, 57 (4), 338-345. Doi: 10.1177/0020872814524968.
- Dunayer, J. (2004). *Speciesism*. Derwood: Ryce.
- Dylan, A. and Coates, J. (2012). The spirituality of justice: Bringing together the eco and social. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 31 (1-2), 128-149.
- Erten, S. (2007). Ekosentrik, antroposentrik ve çevreye yönelik antipatik tutum ölçeğinin türkçeye uyarlama çalışması. *Eurasian Journal of Educational Research*, 28, 67-74.
- Faver, C. A. (2013). Environmental beliefs and concern about animal welfare: Exploring the connections. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 40 (4), 149-168.
- Ferguson, I. (2009). Another world is possible! Reclaiming the radical tradition. In V. Leskošek (Ed.), *Theories and methods of social work, exploring different perspectives* (pp. 81-98). Ljubljana: University of Ljubljana.
- Ferreira, S. B. (2010). Eco-spiritual social work as a precondition for social development. *Ethics and Social Welfare*, 4 (1), 3-23.
- Fook, J. (2002). *Social work – Critical theory and practice*. London: Sage Publications.
- Germain, C. B. and Gitterman, A. (1980). *The life model of social work practice*. New York: Columbia University Press.
- Gray, M., Coates, J. (2012). Environmental ethics for social work: Social work’s responsibility to the non-human world. *International Journal of Social Welfare*, 21 (3), 239–247.

- Gutheil, I. A. (1992). Considering the physical environment: An essential component of good practice. *Social Work*, 37 (5), 391-396.
- Güldalı, O. (2018). Baskı karşıtı sosyal hizmet: Modern dünya-sistemi açısından eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (1), 228-244.
- Güler, T. (2009). Ekoloji Temelli Bir Çevre Eğitiminin Öğretmenlerin Çevre Eğitimine Karşı Görüşlerin Etkileri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34 (151), 30-43.
- Hanrahan, C. (2011). Challenging anthropocentrism in social work through ethics and spirituality: Lessons from studies in human-animal bonds. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 30 (3), 272-293.
- Hawkins, C. (2010). Sustainability, human rights, and environmental justice: Critical connections for contemporary social work. *Critical Social Work*, 11 (3), 68-81.
- Hayward, R. A., Miller, S. E. and Shaw, T. V. (2013). 'Social work education on the environment in contemporary curricula in the USA', in Gray, M., Coates, J. And Hetherington, T. (Eds), *Environmental social work*, Oxon, Routledge.
- Heinsch, M. (2012). Getting down to earth: Finding a place for nature in social work practice. *International Journal of Social Welfare*, 21 (3), 309-318.
- Hetherington, T. and Boddy, J. (2013). 'Ecosocial work with marginalized populations', in Gray, M. Coates, J. and Hetherington, T. (eds), *Environmental social work*, Oxon, Routledge.
- Horta, O. (2010). What is speciesism? *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 23(3), 243-266.
- Kagan, S. (2016). What's Wrong with Speciesism? (Society for Applied Philosophy Annual Lecture 2015). *Journal of Applied Philosophy*, 33 (1), 1-21.
- Kortenkamp, V. and Moore, C. (2001). Ecocentrism and anthropocentrism: Moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 261-272.
- Lewin, K. (1951). Defining the field at a given time. (ss. 43-59), in *Field theory in social science*, (Ed. Darwin Cartwright). New York: Harper & Brothers.
- Lysack, M. (2012). Building capacity for environmental engagement and leadership: An ecosocial work perspective. *International Journal of Social Welfare*, 21 (3), 260-269.
- McKinnon, J. and Alston, M. (2016). *Ecological social work towards sustainability*. UK: Red Globe Press.
- Miller, S. E. and Hayward, R. A. (2014). Social work education's role in addressing people and a planet at risk. *Social Work Education*, 33 (3), 280-295.
- Miser, R. (2010). Çevre eğitimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Mezunları Derneği.
- Muldoon, A. (2006). Environmental Efforts: The Next Challenge For Social Work. *Critical Social Work*, 7(2). <<http://www1.uwindsor.ca/criticalsocialwork/environmental-efforts-the-next-challenge-for-social-work>>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).
- Naess, A. (1989). *Ecology, community and lifestyle: outline of an ecosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norton, C. L. (2012). Social work and the environment: An ecosocial approach. *International Journal of Social Welfare*, 21 (3), 299-308.
- Park, K. M. (1996). The personal is ecological: Environmentalism of Social Work. *Social Work*, 41 (3), 320-323.
- Peeters, J. (2009). Social work and sustainable development. ENSACT Join European Conference, 26-29 April, Dubrovnik, Croatia.
- Pulla, V. (2013). Critical essay: Environmentalism and social work. *Rural Society*, 22 (3), 263-268.
- Purutçuoğlu, E. ve Doğan, İ. (2017). Ekolojik sosyal hizmet uygulamaları için sürdürülebilir kalkınmada sosyal hizmetin yeri.

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (51), 1083-1100.

- Rambaree, K. (2013). Social work and sustainable development: Local voices from Mauritius. *Australian Social Work*, 66 (2), 261-276.
- Rich, J. (1998). *The nurture assumption*. New York: Simon & Schuster.
- Ross, D. (2013). 'Social work and the struggle for corporate social responsibility' in Gray, M., Coates, J. and Hetherington, T. (eds), *Environmental Social Work*, Oxon, Routledge.
- Ryan, T. (2006). *Social work, independent realities and the circle of moral considerability: Respect for humans, animals and the natural world*. Thesis, Edith Cowan University.
- Ryder, R. D. (1998). Speciesism. In: Bekoff, M. & Meaney, C. (Eds.), *Encyclopedia of animal rights and animal welfare* (p. 320). Chicago: Fitzroy Dearborn.
- Ryder, R. D. (2006). Speciesism in the Laboratory. In P. Singer (Ed.), *In defense of animals: The second wave* (pp. 87-103). Malden: Blackwell Publishing.
- Savaş, T. ve Yurtman, İ. Y. (2008). Hayvan davranışı bilimi ve zootekni: Tanım ve izlem. *Hayvansal Üretim* 49 (2), 36-42.
- Singer, P. (2005). *Hayvan özgürleşmesi* (Çev: Hayrullah Doğan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shaw, T. V. (2006). *Social workers knowledge and attitude toward the ecological environment*, Doctoral dissertation, University of California at Berkeley, *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 68 (3), 1162.
- Taylor, S. (2013). 'Social science research in ocean environments' in Gray, M., Coates, J. and Hetherington, T. (eds.), *Environmental Social Work*, Oxon, Routledge.
- Vegan Derneği. (2018). Kirpi sözlük. <<http://sozluk.tvd.org.tr/>>, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).
- Waldau, P. (2003). *The specter of speciesism: Buddhist and christian views of animals*. Oxford University Press.
- Weber, B. A. (2012). Social work and the challenges of the green economy. *Advances in Social Work*, 13 (2), 391-407.
- Williams, B. (2009). The human prejudice. *Peter Singer Under Fire: The Moral Iconoclast Faces His Critics*, 3, 77.
- Wolf, D. (2000). Social work and speciesism. *Social Work*, 45 (1), 88-93.
- Zapf, M. K. (2010). *Social Work and the Environment: Understanding People and Place*, *Critical Social Work*, 11, 30-46. [Electronic Journal].

ALGILANAN TÜKETİCİ ETKİLİLİĞİNİN EKOLOJİK BİLİNÇLİ TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ: ÇEVRESEL KAYGININ ARACILIK ROLÜ *

The Impact of Perceived Consumer Effectiveness on Ekologically Conscious Consumer Behaviors: Mediation Role of Environmental Concern

Leyla AKDOĞAN¹ Yakup DURMAZ² Bekir DEĞİRMENCİ³

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, algılanan tüketici etkililiği ile ekolojik bilinçli tüketici davranışları ilişkisinde çevresel kaygının aracılık rolünü araştırmaktır. Çalışmanın evreni, Çorum il merkezindeki tüketiciler olup bu evrenden Çorum il merkezinde faaliyet gösteren AVM’de alışverişe gelen 410 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Çalışma kapsamında basit tesadüfi örneklem yöntemi ile tüketicilere anket uygulanmıştır. Çalışma kapsamında tüketicilerin yaş değişkeni ile sosyal ve politik konulara duyarlılıkları arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuş; eğitim, gelir ve medeni durum değişkenleri ile bir ilişki tespit edilememiştir.

Çevresel kaygının ekolojik bilinçli tüketici davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine çalışmanın ana teması olan algılanan tüketici etkililiğinin ekolojik bilinçli tüketici davranışı üzerinde etkisine çevresel kaygının kısmi olarak aracılık yaptığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çevre Kirliliği, Yeşil Pazarlama, Yeşil Ürün, Yeşil Tüketici, Tüketici Davranışı.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the mediating role of environmental concern in the relationship between perceived consumer effectiveness and ecologically conscious consumer behavior. The population of the research is the consumers in the city center of Çorum and 410 people shopping in the shopping center in the city center of Çorum formed the sample of the research. Within the scope of the research, a questionnaire was applied to consumers with simple random sampling method. Within the scope of the study, a positive relationship was found between the age variable of consumers and their sensitivity to social and political issues but no relationship was found between education, income and marital status variables. It was concluded that environmental concern has a statistically significant effect on ecologically conscious consumer behavior. Similarly, it was seen that the effect of perceived consumer effectiveness, which is the main theme of the study, on environmental conscious consumer behavior was partially mediated by environmental concern.

Keywords: Environmental Pollution, Green Marketing, Green Product, Green Consumer, Consumer Behavior.

1. ORCID: 0000-0002-1800-7708

1. Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İşletme Bölümü, leylaakdgn@hotmail.com

2. ORCID: 0000-0003-0332-4185

2. Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, yakup.durmaz@hku.edu.tr

3. ORCID: 0000-0001-5236-5245

3. Öğretim Görevlisi, Adıyaman Üniversitesi, Besni MYO, bdegirmenci@adiyaman.edu.tr

*AKDOĞAN, L., DURMAZ, Y., DEĞİRMENCİ, B. (2020). “Algılanan Tüketici Etkililiğinin Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışı Üzerine Etkisi: Çevresel Kaygının Aracılık Rolü”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 20, s. 95-117.
Makale Geliş Tarihi: 10 Ekim 2019 Kabul Tarihi: 30 Mart 2020

EXTENDED ABSTRACT

Environmental pollution is the most important problem in the agenda of countries in recent years. The environmental protection and environmental consciousness are not new phenomena but their history date back to centuries. However, it was legitimized through a report titled “Our Common Future” published by the United Nations in 1987. The fact that the environmental problems have been made current issues in all kinds of platforms, the states have brought legal arrangements and the issue has been featured in the media has constituted the basis of creating environmental awareness among consumers. It is not enough for enterprises to produce goods and services that will meet the needs of consumers, but also having social consciousness, environmental consciousness and social responsibility provide a substantial environmental image in the eyes of the customers. This situation led to the emergence of the concept of “green marketing”.

The green marketing involves any activity fulfilling the consumers’ demands and the needs as well as the protection of natural resources. A green product is a recyclable and preservable product which does not pollute the world or extinguish natural resources. The consumers’ environmental consciousness known as green movement has enabled both concepts of green product and green consumer to take part in the marketing literature. The “environmentally conscious green consumers” concerned with the production systems of the enterprises consuming the scarce resources, their products and effects of their wastes on environment. Accordingly, the consumers mobilize their environmental interests as environmentally friendly consumer behavior. The environmental consciousness can be defined as the development of environment-friendly attitude and environmentally beneficial behaviors of individuals for a sustainable life.

The determination of the mediating role of ecological concern with regards to the perceived consumer effectiveness and environmentally conscious consumer behaviors considering the demographic and psychographic characteristics of environmentally conscious consumers may be significant for enterprises to develop green strategies and provide competitive advantage.

The aim of this study is that analyzing the mediating role of the ecological concern in the relationship between the consumer effectiveness and environmentally conscious consumer behaviors depending on the customers’ demographic and psychographic characteristics within the context of green marketing applications. The research population comprises of the consumers dwelling in Çorum province. The sample size was determined as 384 taking into consideration the %5 margin of error within the confidence limits by 95% in the social science researches. Accordingly, the study was applied to 410 consumers in May 2019 through face-to-face questionnaire with a 20-day study and simple random methods. After missing and incorrect questionnaire were excluded, the analyses on 401 questionnaire forms were carried out.

The exploratory and confirmatory factor analysis was performed for the study and afterwards reliability analysis was made. The normality test was implemented in the later stage of the study and the kurtosis and skewness values were examined. The simple correlation analysis was practiced to determine the relationship between the demographic variables and sensitivity to social and psychological issues. The simple linear regression analysis was conducted so as to identify how effective perceived consumer effectiveness is on the environmental concern and how this environmental concern affects environmentally conscious consumer behaviors. The mediation model was used to demonstrate whether the environmental concern has a mediation role in terms of the perceived consumer effectiveness on environmentally conscious consumer behaviors. The data obtained from the sample was analyzed via SPSS 22 and AMOS 23 package programs.

The scale which Straughan and Robert (1999) used in their study and in our country, on the other hand, re-formulated by Ay and Ecevit (2005) in their study via certain changes was performed in this study. 16 expressions are placed in the first section of this scale consisting of five dimensions to determine the level of environmental consciousness of the consumers. (Environmentally Conscious Consumer Behavior - ÇBTĐ) in the second section, there are 4 expressions to specify the level of perception of the responsibilities required by the consumers’ behaviors. (Perceived Consumer Effectiveness - ATE), in the third section, there are 12 expressions to measure the perceived ecological concern levels of consumers (Ecological Concern-EK). In the fourth section, there are 5 expressions to determine consumers’ approach to various political and social issues (Sensitivity to Social and Psychological Issues-SPKD). In the fifth section, the demographic characteristics are stated.

Within the framework of this study, a positive relationship between the age variable of the consumers and their sensitivity to social and political issues; however, no relationship was found with education, income and marital status variables. It has been concluded that the ecological concern has statistically significant effect on environmentally conscious consumer behaviors. Likewise, the ecological concern intermediates partially in respect of the effect of consumer effectiveness, which is the main subject of this study, on the environmentally conscious consumer behaviors.

GİRİŞ

Ekolojik, toplumsal, ekonomik ve idari unsurlardan oluşan çevre sorunları ya da daha somut bir ifadeyle çevre kirliliği, son yıllarda ülkelerin gündeminde bulunan en önemli sorunların başında gelmektedir (Altuğ, 1990: 9). Bireysel ve toplumsal açıdan bakıldığında çevre bilinci ve çevre koruma faaliyetlerinin yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Fakat bu alanda yoğun, yaygın ve kapsamlı çalışmaların ve politikaların oluşturulması 20. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanmıştır (Uydacı, 2011: 127). Birleşmiş Milletlerin 1987 yılında yayınladığı ‘Ortak Geleceğimiz’ başlıklı rapor çevre ve ekonomik kalkınmanın birlikte düşünülmesi ve bugünkü ihtiyaçların, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamalarına engel olmayacak şekilde karşılanması gerekliliğini vurgulayarak, çevreci hareketlerin yasal destek kazanmasına ve daha etkili hale gelmesine yol açmıştır (Ay ve Ecevit, 2005: 239).

Çevresel konuların medyada daha kapsamlı ele alınması, çevresel sorunların farkındalığının artması, baskı grubu faaliyetlerinin yükselişi, yasal düzenlemelerin endüstriyel felaketlerin kamuoyu üzerindeki etkisi tüketici bilinç düzeyinde gelişme göstermiştir. Sonuç olarak, tüketiciler daha fazla endişe duymaya başlamışlardır (Kalafatis ve diğerleri, 1999: 441). Bugün sayıları bariz bir şekilde artan pek çok tüketici, kararlarının ve satın alma tercihlerinin doğuracağı sonuçların bilincindedirler. Bu nedenle bir ürünü tüketirken çevresel faktörleri de göz önünde bulundurmaktadır (Gürcüm ve Yıldırım, 2018: 222).

Çevresel endişeler 30 yıldan fazla bir süredir sanayinin gündeminde olup, akademik çalışma konusudur. Çevresel sorunların artışı tüketicilerde ekolojik bilinçli davranışların da temelini oluşturmuştur. Ekolojik davranış, bireylerin bir takım istek ve ihtiyaçlarını çevrenin korunması adına erteleyerek ya da vazgeçerek, bazı maliyetlere katlanarak fedakarlıkta bulunmaktadır (Bıkar, Ünal ve Deveci, 2017: 147). Çevre ile ilgili konuların işletmeler için stratejik etkileri vardır. İşletmeler çevresel performanslarını iyileştirmek için dış baskıları anlamaya ve bunlara yanıt vermeye çalışıyorlar (Haytko ve Matulich, 2008:1). İşletmelerin rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmeleri için tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılıyor olmaları günümüzde yeterli değildir. Aynı zamanda toplumsal bilince, sosyal sorumluluğa ve çevre bilincine de sahip olmaları tüketicilerin gözünde işletmelere önemli bir imaj kazandırmaktadır. Bu durum “yeşil pazarlama” kavramını ortaya çıkarmıştır (Erbaşlar, 2012: 95).

Çevre ile ilgili kaygılar, “yeşil bilinçli davranışların” etkili bir öngörüsü olan çevresel paradigma ile ilgilidir. Bir çevresel paradigma ise, bireylerin doğal çevre ile olan ilişkileriyle ilgili yaygın olarak kabul edilen inanç sistemlerini temsil eder. Bireylerin çevre ile ilgili inanç ve sistemleri, çevre ile ilgili kaygıları ve sonuçta ortaya çıkan yeşil bilinçli davranışlarla nasıl ilişki kurduğunu araştırmak yeşil pazarlama açısından önemlidir. Son yıllarda yeşil bilinçli davranışı incelemek için tutumsal-davranışsal niyet modelleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Perera ve Hewege, 2018: 755-756).

Tüketicilerin ekolojik bilinç düzeylerinin yeşil pazarlama açısından çalışılması işletmelerin bu eşsiz pazara duyarlılığının artmasına yardımcı olacağından önemlidir. Küreselleşen dünyada ürünün salt işlevselliği üstün rekabet gücü sağlamada yetersiz kalabilir. Ekolojik bilinç açısından

gelişen tüketici tutum ve davranışları da satın almada bir tercih olarak işletmelere rekabet üstünlüğü kapısını aralamada önemli olabilir. Dolayısıyla bu çalışmada, algılanan tüketici etkililiği ile ekolojik bilinçli tüketici davranışları ilişkisinde çevresel kaygının aracılık rolü belirlenmeye çalışılacaktır.

1. Yeşil Pazarlama Kavramının Ortaya Çıkışı

Yeşil pazarlama anlayışı, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başlarında pazarlama literatürüne girmiş olsa da, ilk olarak 1975 yılında Amerikan Pazarlama Derneği tarafından "ekolojik pazarlama" kavramı olarak ortaya çıkmıştır (Polonsky, 1994:1-2). Yeşil pazarlama; ekolojik pazarlama, sosyal pazarlama, çevreye duyarlı pazarlama gibi çeşitli isimlerde açıklanmış olmasının yanı sıra kavram olarak da alan yazında farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Kotler'e göre yeşil pazarlama; toplumun refahını koruma ve geliştirme, hedef kitlenin beklentilerini belirleyerek rakip firmalardan daha üstün ve etkili müşteri memnuniyeti sağlama sürecidir (Kotler, 1991:26).

Yeşil pazarlama; tüketici ihtiyaç ve isteklerini karşılamayı amaçlayan her türlü faaliyeti içerir, bu ihtiyaç ve istekler karşılanırken doğaya en az zarar verilmesine dikkat edilir (Polonsky, 1994: 2). Yeşil pazarlama AMA (Amerikan Pazarlama Birliği) tarafından yapılan tanımda; kirlilik üzerine pazarlama faaliyetleri, enerji tüketimi ve tükenbilir kaynakların tüketiminin olumlu ve olumsuz yanlarını inceleyen bilim dalıdır (Kinoti, 2011: 264). Yeşil pazarlama, pazarlama faaliyetlerine doğal çevre ile ilgili boyutların dahil edilmesidir (Crane, 2000: 278). Kavrama tüketici odaklı yaklaşan bir başka tanıma göre ise yeşil pazarlama, çevreci endişe taşıyan tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayan ve onlara rehberlik eden faaliyetlerdir (Çabuk, Nakıpoğlu ve Keleş, 2008: 87). Sanayileşme süreciyle birlikte çevrenin hızla kirlenmesi çevreye zararlı ürünlere karşı büyük bir tepkinin gelişmesine yol açmıştır (Uydacı, 2011: 187). Devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çevreci grupların işletmeler üzerinde çevreci düzenlemeler konusunda önemli baskıları olmuş ve tüketiciler de önemli bir çevre bilincine sahip olmuşlardır (Mkik, Khouilid ve Aomari, 2017: 1).Çevre bilincinin tüketici davranışları üzerindeki derin etkisi, yeşil ürün pazarında da kayda değer oranda bir artış sağlamıştır (Schlegelmilch, 1996: 35).

Yeşil ürün; çevre kirliliğini, ekonomik kaynakların israfını ve toksik etken oluşturacak ürünleri kullanmama veya bunların azaltılmasını sağlayacak, çevrenin korunmasını ve gelişimini sağlayacak ürünler olarak ifade edilebilir (Ottman, Stafford ve Hartman, 2006: 24). Yeşil ürün; dünyayı kirliletmeyen ya da doğal kaynakları bitirmeyen ve geri dönüştürülebilir ya da muhafaza edilebilir ürünlerdir (Keleş, 2007:30). Moisaner, çevreye duyarlı ürün ve hizmetlerin özelliklerini;

- insanların ve hayvanların sağlığı için tehlikeli olmayan
- üretimi, kullanımı ve elden çıkarılması aşamasında çevreye zarar vermeyen
- üretimi, kullanımı ve elden çıkarma sırasında orantısız miktarda enerji ve kaynak harcamayan
- aşırı paketleme ya da kısa ömür nedeniyle atığa neden olmayan şekilde açıklamıştır (Moisaner, 2007: 405).

Yeşil hareket olarak adlandırılan çevreyi koruma bilinci; yeşil ürünün yanı sıra yeşil tüketici gibi kavramlarla da pazarlamaya girmiştir(Alkibay, 2001: 18).

2. Çevreci//Yeşil Tüketici ve Tüketici Çevre Bilinci

Geçmiş yıllarda tüketiciler sadece satın alma ve tüketimle ilgilenirken, “bilinçli yeşil tüketiciler”, kıt kaynakları tüketen işletmelerin üretim sistemleriyle, ürünleriyle ve atıklarının çevreye etkileriyle ilgilenmektedirler (Varinli, 2012: 35). Yeşil tüketiciler, pazarlama yöneticileri için ikna edilmesi zor bir hedef kitleyi oluşturmaktadır. Yeşil tüketicilerin sayısının artması işletmeler için de eşsiz bir pazar oluşturmaktadır (Yücel, Ekmekçiler, 2008: 328).

Yeşil pazarlamanın hedef kitlesi, yeşil tüketicilerdir. Yeşil tüketiciler, kendilerini ve çevrelerini, satın alma güçlerini denetim aracı olarak kullanarak korumayı hedefleyen kişilerdir. Yeşil tüketici, günlük hayattaki her satın almanın aynı zamanda bir oylama olduğu düşüncesindedir (Aslan, 2007: 48). Yeşil tüketici, çevreye zararlı ürünleri almayı reddederek, çevrenin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle yeşil tüketici; sağlığa zararlı olarak algılanan, üretim, kullanım ve kullanım sonrası elden çıkarma sırasında çevreye zarar veren, fazla enerji tüketen, aşırı ambalajlanmış, tehdit altındaki habitatlardan veya türlerden gelen bileşenleri içeren ürünleri satın almaktan kaçınan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Gandhi, Sen, 2013: 442).

Günümüz tüketicileri çevre sorunlarına duyarlı davranmakta ve işletmelerin de bu sorumlu davranışın farkına varmalarını, doğayı daha iyi korumalarını talep etmektedirler. Bununla beraber, tüketiciler çevresel ilgilerini çevre dostu tüketici davranışı olarak harekete geçirmektedirler (Ay ve Ecevit, 2005: 241). Çevre bilinci; sürdürülebilir bir yaşam için bireylerin çevreye karşı duyarlı tutum ve çevreye yararlı davranış geliştirmesi olarak tanımlanabilir (Dikmenli ve Konca, 2016: 1277).

Tüketicilerin bilinçli tercihler yapabilmesi için yeterli düzeyde bilgiye sahip olmaları gereklidir. Bilgi eksikliği tüketicileri satın alma kararlarında yeşil özelliklere dahil olmaktan alıkoymaktadır. Yeşil tüketicilik, yeşil tüketime dayalı olarak ürünlere dair etkin araştırma yapmayı, değerlendirmeyi gerektirir ve çevreyi korumaya bağlı olan yeni tüketici davranışını açıklar (Karaca, 2013: 100).

3. Çalışma Konusunun Geçmişi ve Araştırma Hipotezleri

Yeşil pazarlamayla ilgili çalışmalar uzunca bir zamandır çevre politikaları çevre kirliliği ve ekolojik uygunlukla ilgili olarak ürün ve üretim merkezli olmuştur. Ancak, tüketim yapısı, bu yapının alt unsurları sınırlı bir şekilde araştırılmış ve anlaşılabilmiştir. Fakat bireylerin bilinçli, ölçülü ve çevreci bir satın alma ve tüketim davranışı kazanmaları oldukça önemlidir. En yeni araştırmalar tüketicilerin çevre bilincine odaklanmıştır. Yeşil tüketim bilinci, tüketicilerin ürün seçimini ve satın alma davranışını etkilemektedir (Yaraş, Akın ve Şakacı, 2011: 118). Tüketicilerin çevre konusunda bilinçlenmesi ve çevreye zarar vermeyen ürünleri kullanma eğilimleri, işletmelerin bu yönde stratejiler geliştirme yönelimlerini de ortaya çıkarmıştır (Ay ve Ecevit, 2005: 240).

Yeşil tüketici davranışının pazarlamacılar tarafından önemi konusundaki ilk araştırmalar 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar, Berkowitz ve Lutterman’ın (1968) çalışmaları ile başlamış, Anderson ve Cunningham’ın (1972) çalışmaları ile devam etmiştir (Yaraş, Akın ve Şakacı, 2011: 118). Hines ve diğ. (1986), Arkury (1990) çalışmalarında tüketicilerin eğitim, gelir, yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerinin çevresel kaygıları etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Stone ve diğ,

1995: 600). Kleiner (1991), Schlossberg (1991) ve Winski'nin (1991) çalışmalarında da tüketicilerin çevresel konulara karşı pozitif tutumları ile bunları gerçek satın alma davranışına dönüştürmeleri arasında zayıf bir ilişki bulunmuştur (Aracıoğlu ve Tatlıdil, 2009: 441). Schlegelmilch, Bohlen ve Diamantopoulos (1996: 35-55) çalışmalarında, çevre bilinci ve çevreci/yeşil satın alma öncesi arasındaki davranış ilişkisini incelemiş, tutumların çevreci/yeşil satın alma öncesinde davranışın en tutarlı tahmin edici faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Straughan ve Robert (1999: 567) yılında Amerika'da 235 öğrenci üzerinde yapmış oldukları araştırmada, demografik özelliklerin yeşil tüketiciyi tanımlamada önemli bir yeri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada, genç insanların çevresel kaygılara daha duyarlı olabileceği, kadınların erkeklere göre daha duyarlı oldukları, eğitim seviyesinin çevresel tutum ve davranışlarla pozitif yönlü korelasyon gösterdiği, ayrıca, şehirlerde yaşayanların taşradakilere göre daha fazla çevresel kaygılarla davrandıkları tespit edilmiştir. Demografik özelliklerin yanı sıra yeşil tüketicinin psikografik (tutumsal ve davranışsal) özelliklerine de bakmak gerektiğini ifade etmiştir.

Karaca (2013: 99-111) 'Tüketicilerin Yeşil Ürünlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma' adlı çalışmada, çevre bilincini ve çevreye duyarlı ürünleri kullanma eğilimlerinin demografik faktörler açısından farklılık gösterip göstermediğinin ortaya çıkarılmasını amaçlamıştır. Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve meslek değişkeni açısından katılımcıların çevre dostu ürün bilincine karşı tutumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Babekoğlu'nun (2000: 107) Ankara'da 345 çekirdek aile üzerinde yürüttüğü çalışmada, elde edilen sonuçlara göre; 'çevre koruma yararına olan davranışlar önemlidir', 'hükümet ürün atıklarının yeniden kazanılması için gereken teknolojik araştırmalara para ayırmalıdır' görüşleri üzerinde öğrenim düzeyi değişkeninin etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca sorumlu tüketici davranışları incelendiğinde, tüketicilerin seçim yapma olasılığı olduğunda her zaman çevreye en az zarar veren ürünü tercih ettikleri, ürünün çevreye verdiği zararı anladıkları zaman bu ürünü satın almadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca kimyasal madde içeren ürünleri tercih etmedikleri ve nispeten ani satın alma davranışlarında bulunmadıkları, genel olarak aşırı ambalajlı ürünleri satın alma eğilimlerinin olmadığı belirlenmiştir.

Hine ve Gifford (1991), değişik çevresel davranışlar üzerinde çevre kirliliğine karşı yürütülen hareketlerin etkisi olduğunu belirlemişlerdir. Örneğin, politik yönlendirmelerin etkisiyle tüketicilerin daha düşük sipariş verme eğilimleri arasında önemli ilişki olduğunu belirlemişlerdir (Ay ve Ecevit, 2005: 246).

Ekolojik bilinçli tüketicilerin demografik ve psikografik özelliklerinden yola çıkarak algılanan tüketici etkililiği ile ekolojik bilinçli tüketici davranışları ilişkisinde çevresel kaygının aracılık rolünün belirlenmesi, işletmelerin yeşil stratejiler geliştirmesi ve rekabet üstünlüğü sağlama-larında önemli olabilir. Tüm bu bilgiler ve araştırma sorunsalının geçmişine yönelik incelemeler doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

Çalışmanın amacına yönelik araştırma hipotezleri (H_A ; A=1,2,...,8).

H₁: Cinsiyet ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₂: Medeni Durum ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₃: Yaş değişkeni ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₄: Eğitim Durumu ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

H₅: Gelirle Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.

İlgili alan yazında cinsiyet, yaş ve gelir gibi sosyo-demografik değişkenlerinsık çalışılmış olmasına rağmen, bu türdeğişkenlere dayalı tüketici özellikleri araştırmaları çoğu kez istatistiksel açıdan güçlü ve anlamlı sonuçlar vermemiş, bazen de birbiriyle çelişen bilgiler ortaya çıkmıştır(Kuduz, 2011: 22). Demografik özellikler ürün ve hizmetleri kimlerin satın aldığını, psikografik özellikler neden satın aldıklarını açıklamaya çalışırlar ve psikolojik özelliklerin sayısal verilerle ifade edilmesine dayanırlar. Tüketicilerin, ürünlere iç dünyalarından nasıl baktıkları öğrenilmek istenildiğinde, psikografik değişkenleri tek başına kullanmak etkili olabilir. Bununla birlikte psikografik değişkenlerin demografik değişkenlerle birlikte kullanıldığında hedef pazardaki tüketici davranışları daha iyi anlaşılabilir. Yaş, cinsiyet, gelir, eğitim gibi demografik değişkenleri kullanan bir modelde bu değişkenler çevre bilinçli tüketici davranışının %6'sını, psikografik değişkenler ise %45'ini açıklamıştır (Ay ve Ecevit, 2005: 245).

Akehurst vd. (2012), yeşil satın alma davranışını sosyo-demografik ve sosyo-psikolojik değişkenlere göre belirlemişlerdir. Psikografik değişkenlerin yeşil satın alma üzerinde sosyo-demografik değişkenlere göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Ünüvar, Kılınç, Gök ve Şalvarcı, 2018: 26).

Perera ve Hewege (2018: 754-766) Avustralya'da yeşil bilinçli genç tüketiciler arasında iklim değişikliği risk algısından yola çıkarak yeşil pazarlama için çıkarımlarda bulunmak amacıyla (19-25 yaş) yeşil bilinçli 20 gönüllü genç yetişkin ile gözleme dayalı altı yılı aşkın yürüttükleri çalışmada, 'yerel olmayan' iklim değişikliği risk algılarının ve çevresel paradigmalarda yeşil bilinçli davranışları bilgilendirdiğini ortaya koymuşlar, ancak çevresel paradigmalarda iklim değişikliği risk algıları arasında bir ilişki bulamamışlardır.

Masouleh ve Koochaksarei vd., (2013) yaş, cinsiyet gelir ve eğitim gibi demografik değişkenlerle algılanan tüketici etkililiği ve çevresel kaygıyı da içine alan psikolojik faktörlerin çevreye duyarlı tüketici davranışları üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında demografik değişkenlerden sadece yaş ve gelirin çevreye duyarlı tüketici davranışları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu bulmuşlardır(Koçer ve Delice 2016: 119).

Bu bulgulardan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₆: Algılanan Tüketici Etkililiğinin Çevresel Kaygı üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Laroche ve diğ.(2001: 503-520) çevreci/yeşil ürün satın alma davranışı ile demografik, psikolojik ve davranışsal değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında; daha ziyade kadınlar, evliler ve tek çocuklu ailelerin çevreci/yeşil ürün satın alma eğiliminde olduklarını belirlemişlerdir. Ayrıca çevreye duyarlı tüketici davranışı hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu önermişlerdir.

Yaraş, Akın ve Şakacı (2011: 117-126) tüketicilerin çevre bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalarında; demografik ve yaşam tarzları değişkenlerini kullanmışlardır. Çalışma sonucun-

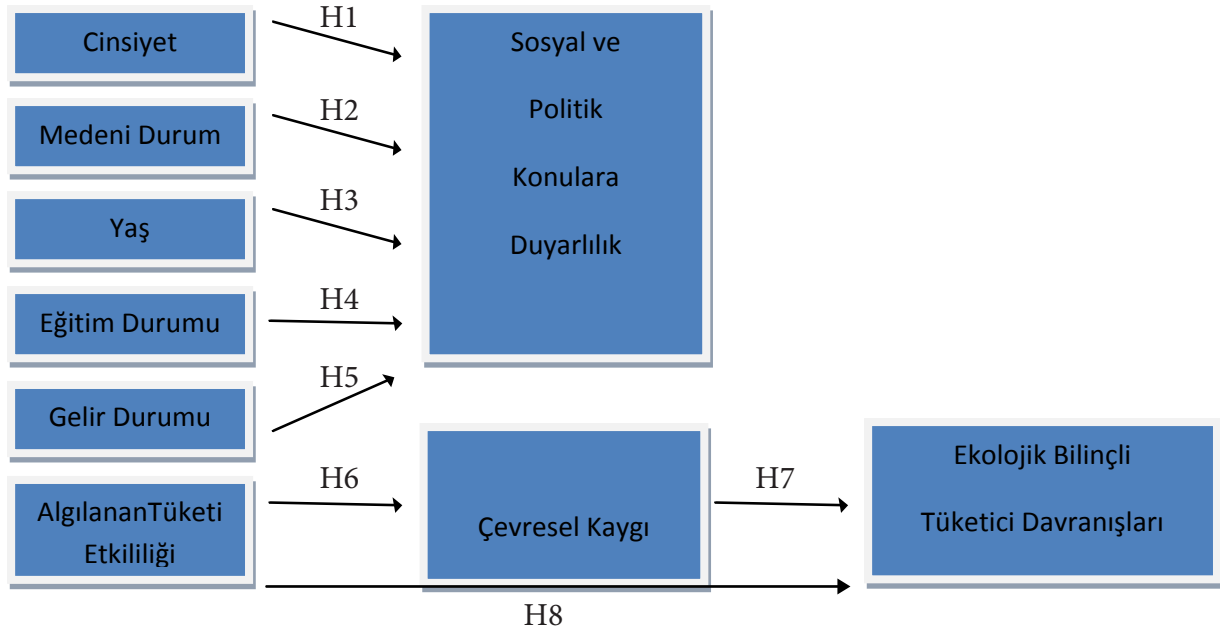
da tüketicilerin çevre bilinç düzeylerinin ortalamaların üstünde olduğu, çevre bilinci bakımından tüketicilerin homojen bir grup olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, çevre bilinci yüksek olan tüketicilerin, gelir ve eğitimlerinin yüksek olduğu, günlük okuma sürelerinin fazla olduğu, alışveriş yaparken ürünler konusunda bilgi edinmek için internete başvurdukları, çevreyle ilgili program ve haberleri sıkça izlediklerini belirlemişlerdir. Eğitim ve kültür düzeyi arttıkça çevreye duyarlılığın arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ay ve Ecevit (2005) çevre bilinçli tüketici davranışı ile demografik ve psikografik özelliklerin ilişkisini ortaya koymak amacıyla 440 üniversite öğrencisi üzerinde yürüttüğü çalışmalarında; yaş değişkeni ile çevre bilinçli tüketici davranışı arasında pozitif yönlü, gelir ve eğitim değişkenleri ile çevre bilinçli tüketici davranışı arasındaki ilişkinin ise negatif yönlü olduğu görülmektedir. Ayrıca çevre bilinçli tüketici davranışı ile psikografik değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki saptamışlardır. Demografik ve psikolojik faktörlerin tüketicilerin çevre dostu ürün satın alma davranışları üzerinde etkili olduğu gözlemiştir. Bu faktörler, işletmelerin söz konusu pazar bölümlere ayırabilmeleri ve çevreci tutum ve davranışlardan fayda elde ettikleri sürece verimli ve etkili yollar sunabileceğini göstermektedir (Straughan ve Roberts, 1999: 559).

Bu araştırmalardan temellendirilerek aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₇: Çevresel Kaygının Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerinde etkisi bulunmaktadır.

H₈: Algılanan Tüketici Etkililiğinin Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerindeki etkisinde Çevresel Kaygının aracılık rolü bulunmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Model Önerisi

4. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, yeşil pazarlama uygulamaları kapsamında, tüketicilerin demografik ve psikografik özellikleri esas alınarak algılanan tüketici etkililiği ile ekolojik bilinçli tüketici davranışları ilişkisinde çevresel kaygının aracılık rolünü analiz etmektir. Araştırmanın evrenini Çorum ilinde yaşayan tüketiciler oluşturmaktadır. Sosyal bilim araştırmalarında %95 güvenilirlik sınırları içinde %5 hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 384 olarak belirlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2017). Bu doğrultuda basit tesadüfi yöntemlerle araştırmanın amacı doğrultusunda Çorum ilinde bir AVM’ de alışverişe gelen tüketicilere 2019 Yılı Mayıs ayında 20 günlük bir çalışmayla yüz yüze anket yoluyla 410 tüketiciye ulaşılmıştır. Eksik ve hatalı anketler çıkarıldıktan sonra 401 anket formuna yönelik analizler yapılmıştır,

Çalışmaya ilişkin keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve sonrasında da güvenilirlik analizi yapılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında normallik testi yapılmış ve basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Demografik değişkenler ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla basit korelasyon analizi yapılmıştır. Algılanan tüketici etkililiğinin çevresel kaygı üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve çevresel kaygının ekolojik bilinçli tüketici davranışları üzerinde ne kadar etkili olduğunu belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Algılanan tüketici etkililiğinin ekolojik bilinçli tüketici davranışları üzerindeki etkisinde çevresel kaygının aracılık rolünün bulunup bulunmadığını ortaya koymak amacıyla da aracılık modeli kullanılmıştır. Örneklemden elde edilen verilerin analizi SPSS 22 ve AMOS 23 paket programları kullanılarak yapılmıştır.

Araştırmada, Straughan ve Robert’in (1999) çalışmalarında yararlandıkları ve ülkemizde de Ay ve Ecevit’in (2005) çalışmalarında üzerinde bazı değişiklikler yaparak yeniden düzenledikleri ölçek, Zümrüt Satı Ecevit’ten izin alınarak kullanılmıştır. Beş boyuttan oluşan ölçeğin ilk bölümünde tüketicilerin ekolojik bilinçli davranışlarını temellendiren ekolojik bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik 16 ifade yer almıştır. (Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışı-EBTD), ikinci bölümde ise, tüketicilerin davranışlarının gerektirdiği sorumluluklarını algılama düzeyini belirlemeye yönelik 4 ifade mevcuttur. (Algılanan Tüketici Etkililiği-ATE), üçüncü bölümde tüketicilerin algıladıkları çevresel kaygı düzeylerini ölçmek için de 12 ifade yer almıştır (Çevresel Kaygı-ÇK). Dördüncü bölümde ise, tüketicilerin çeşitli politik ve sosyal konulara yaklaşımını belirlemeye yönelik 5 ifade yer almaktadır (Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık-SPKD). Beşinci bölümde ise demografik özelliklere yer verilmiştir. Sosyal bilimlerde geçerlilik ölçülen değerlerin doğruluk düzeylerini ölçmeyle ilgilidir. Bilimsel araştırmalarda gözlenen durum ile gerçek sonuçlar birbirinden farklı olabilmektedir. Çalışma kapsamında ankette kullanılan soru maddelerinin yapı geçerliliği analiz edilmiştir. Yapı geçerliliği, ölçeğin yapısına uygun bir nitelikte olup olmadığına ilişkin tutarlılığı aralarındaki ilişki dereceleriyle ölçülmesidir (Altun, 2018: 197).

Yapı geçerliliği ölçümünde en fazla kullanılan araçlardan birisi de faktör analizidir. Faktör

analizi; aralarında ilişki olduğu varsayılan çok sayıdaki maddenin ilişki derecelerini tespit etmek, gruplandırmak ve daha az sayıdaki boyuta dönüştürme işlemlerini sağlamaktadır (Altunışık vd., 2012: 265).

Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğini tespitine yönelik çok sayıdaki değişkenin faktör yapısını bulmak amacıyla faktör analizine tabi tutulmuştur. Birinci aşamada örneklem yeterliliğini tespit etmek amacıyla Kaiser-Meyer Olkin (KMO) ve verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla The Barlett Test for Sphericity (BTS) küresellik testlerinden yararlanılmıştır. KMO testi ise değişkenler arasındaki korelasyon düzeyini açıklamaya çalışan bir orandır ve bu oranın 0,5 ile 1 arasındaki değerlerin analiz için kabul edilebilir olduğunu gösterir (Altun, 2018: 197). Faktör analizi sonrasında elde edilen KMO ve Barlett Küresellik Testi değerleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Faktör Analizi

Ölçekler	KMO	Barlett	P
Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışı	0,895	2247,707	<0,001
Çevresel kaygı	0,580	221,484	<0,001
Algılanan Tüketici Etkililiği	0,765	1006,520	<0,001
Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık	0,732	339,694	<0,001

Yapısal geçerliliğin değerlendirilmesi için ölçekler asal birleşenler faktör analizine tabi tutulmuştur. “Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışı”na ilişkin faktör analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışına İlişkin Faktör Analizi

Madde Numarası	Faktör 1
1	0,746
2	0,696
3	0,695
4	,677
5	,658
6	,646
7	,645
8	,611
9	,602
10	,591
11	,578
12	,568
13	,550
14	,488
15	,341
16	,677
Özdeğer	5,652
Açıklanan Varyans (%)	35,327

Yapılan faktör analizi sonucunda (Tablo 2) “Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışı” tek boyutta toplanmıştır. Elde edilen bu ölçek boyutu model alınan ölçek ile uyumludur. Tek faktörün açıkladığı kümülatif varyans yüzdesi %35,327’dir. 16 soru maddesinin faktör yük değerleri 0,341 ile 0,746 arasında değişmektedir. Burada elde edilen değerler kurallara uygundur (Gürbüz ve Şahin, 2017: 322-323). Yapısal Geçerliliğin değerlendirilmesi için ölçekler asal birleşenler faktör analizine tabi tutulmuştur. “Çevresel Kaygı”ya ilişkin faktör analiz sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Çevresel Kaygıya İlişkin Faktör Analizi

Madde Numarası	Faktör 1
1	0,790
2	0,663
3	0,626
4	0,621
Özdeğer	1,842
Açıklanan Varyans (%)	46,063

Yapılan faktör analizi sonucunda (Tablo 3) “Çevresel Kaygı” tek boyutta toplanmıştır. Elde edilen bu ölçek boyutu model alınan ölçek ile uyumludur. Tek faktörün açıkladığı kümülatif varyans yüzdesi %46,063’dir. 4 soru maddesinin faktör yük değerleri 0,621 ile 0,790 arasında değişmektedir. Burada elde edilen değerler kabul edilebilir değer aralığında yer almaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 322-323).

Yapısal geçerliliğin değerlendirilmesi için ölçekler asal birleşenler faktör analizine tabi tutulmuştur.

“Algılanan Tüketici Etkililiği”ne ilişkin faktör analiz sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Algılanan Tüketici Etkililiğine İlişkin Faktör Analizi

Madde Numarası	Faktör 1
1	0,718
2	0,717
3	0,674
4	0,641
5	0,634
6	0,583
7	0,436
8	0,415
9	0,427
10	0,487
11	0,523
12	0,742
Özdeğer	3,256
Açıklanan Varyans (%)	27,133

Yapılan faktör analizi sonucunda (Tablo 4) “Algılanan Tüketici Etkililiği” tek boyutta toplanmıştır. Elde edilen bu ölçek boyutu model alınan ölçek ile uyumludur. Tek faktörün açıkladığı kümülatif varyans yüzdesi %27,133’tür. 12 soru maddesinin faktör yük değerleri 0,415 ile 0,718 arasında değişmektedir. Burada elde edilen değerler kabul edilebilir değer aralığında yer almaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 322-323).

Yapılan faktör analizi sonucunda (Tablo 4) “Algılanan Tüketici Etkililiği” tek boyutta toplanmıştır. Elde edilen bu ölçek boyutu model alınan ölçek ile uyumludur. Tek faktörün açıkladığı kümülatif varyans yüzdesi %27,133’tür. 12 soru maddesinin faktör yük değerleri 0,415 ile 0,718 arasında değişmektedir. Burada elde edilen değerler kabul edilebilir değer aralığında yer almaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 322-323).

Yapısal geçerliliğin değerlendirilmesi için ölçekler asal birleşenler faktör analizine tabi tutulmuştur. “Sosyal Politik Konulara Duyarlılığa” ilişkin faktör analiz sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Sosyal Politik Konulara Duyarlılığa İlişkin Faktör Analizi

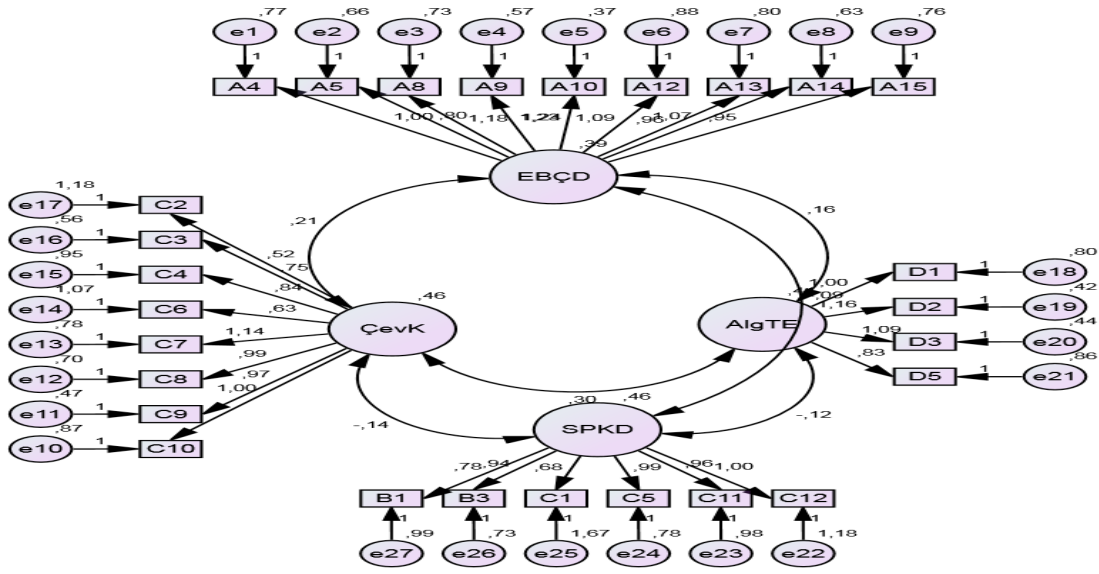
Madde Numarası	Faktör 1
1	0,803
2	0,795
3	0,727
4	0,649
5	0,758
Özdeğer	2,227
Açıklanan Varyans (%)	44,550

Yapılan faktör analizi sonucunda (Tablo 5) “Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık” tek boyutta toplanmıştır. Elde edilen bu ölçek boyutu model alınan ölçek ile uyumludur. Tek faktörün açıkladığı kümülatif varyans yüzdesi %44,550’tür. 5 soru maddesinin faktör yük değerleri 0,649 ile 0,803 arasında değişmektedir. Burada elde edilen değerler kabul edilebilir değer aralığında yer almaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 322-323).

Tablo 6. Doğrulayıcı Analiz Sonuçlarına İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüleri	Kabul Edilebilir Uyum	Modele İlişkin Değerler
X ² /df (CMIN/df)	≤5	2,612
GFI	≥0,90	0,917
CFI	≥0,90	0,937
RMSEA	≤0,80	0,063
AGFI	≥0,90	0,923

Çalışma kapsamında ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak amacıyla ölçek faktör yapılarının doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmiştir. Her ne kadar araştırma kapsamında kullanılan ölçek daha önceki çalışmalarda test edilmiş olsa da araştırmanın amacı doğrultusunda uyarlamalar yapıldığı için, doğrulayıcı faktör analizinin yapılması yerinde görülmüştür. Uyum iyiliği değerlerine ilişkin yaygın olarak kabul edilen görüşe göre CMIN/DF oranının 5’den küçük, RMSEA’nın 0,08’den küçük, GFI, AGFI ve CFI’nın 0,90’dan büyük olması kabul edilebilir uyuma; CMIN/DF oranının 3’den küçük RMSEA’nın 0,05’den küçük, GFI, AGFI ve CFI’nın 0,95’ten büyük olması iyi uyuma işarettir (Çetin ve Şentürk, 2016: 250). Çalışma kapsamında doğrulayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Şekil 2. Çevre Bilinçli Tüketici Davranışları

Şekil 2’de EBÇD kısaltması Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışlarına ilişkin kısaltmadır, ÇevK kısaltması Çevresel Kaygıya ilişkin kısaltmadır, AlgTe Algılanan Tüketici Etkinliği, SPKD ise Sosyal Politik Konulara Duyarlılığa ilişkin kısaltmadır.

Şekil 2’de Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları, Çevresel Kaygı ve Algılanan Tüketici Etkinliği ile ilgili ölçme modelini göstermektedir. Belirtilen modelin veri uyumunun test edildiği doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre belirtilen dört boyuta ilişkin ifadelerin ayrı faktörlere yüklendiği 4 faktörlü modelin tatminkâr bir veri uyumu sağladığını doğrulamaktadır.

Tablo 7. Güvenilirlik Katsayı Sonuçları (Ölçek Alt Boyutları)

Kullanılan Ölçeğe İlişkin Boyutlar	Cronbach Alpha	Güvenilirlik Düzeyi
Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları Boyutu	0,850	Yüksek Güvenilirlikte
Çevresel Kaygı Boyutu	0,767	Oldukça Güvenilir
Algılanan Tüketici Etkinliği Boyutu	0,686	Oldukça Güvenilir
Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık	0,731	Oldukça Güvenilir
Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları Ölçeği (Genel)	0,802	Yüksek Güvenilirlikte

Çalışmaya ilişkin keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri yapıldıktan sonra güvenilirlik analizi yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda ölçeğe ilişkin dört alt boyutun ve ölçek genel ortalamasına ait Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısına ilişki değerler Tablo 7’de gösterilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 158).

Tablo 8. Normallik Testi

Ölçek İsimleri	Çarpıklık	Basıklık
----------------	-----------	----------

Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları Boyutu	-0,413	0,544
Çevresel Kaygı Boyutu	-0,596	0,792
Algılanan Tüketici Etkililiği Boyutu	0,575	-0,074
Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık Boyutu	0,987	-0,274

Tablo 8’de ölçüklere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri yer almaktadır. Bu değerlere bakılarak elde edilen anket verilerine hangi tür testlerin uygulanmasına karar verilmesi açısından ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ila +1 değerleri arasında yer alması parametrik testlerin uygulanması bakımından uygun görülmektedir (Tabachnick ve Fidell: 2012: 128). Bu verilerden hareketle analize tabi tutulan verilere parametrik testlerle analiz edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca uyum iyiliğine ilişkin analiz sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Bulgular

Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Tablo 9. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans (f)	(%)
Kadın	228	56,9
Erkek	173	43,1
Medeni Durum	Frekans (f)	(%)
Evli	206	51,4
Bekar	195	48,6
Yaş	Frekans (f)	(%)
20-29	206	51,4
30-39	98	24,4
40-49	58	14,5
50 +	39	9,7
Eğitim Durumu	Frekans (f)	(%)
İlköğretim	19	4,7
Lise	104	25,9
Lisans	245	61,1
Lisansüstü	33	8,2
Gelir	Frekans (f)	(%)
2500 TL ve altı	164	40,9
2501-3500	61	15,2
3501-4500	86	21,4
4501 +	90	22,4

Tablo 9’da görüldüğü üzere elde edilen demografik bilgiler incelendiğinde %56.9’u kadın, %54.1’i evli, %51.4’ü 20-29 yaş aralığında, %61.1’i Lisans mezunu, %40.9’unun aylık geliri 2500 TL’nin altında yer almaktadır.

$H_1 =$ Cinsiyet ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık Arasında İlişki Bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların cinsiyeti ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı Pearson korelasyon analiziyle ortaya konmuştur. Analiz sonucuna göre cinsiyetle sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında ilişki bulunamamıştır [$r(401) = 0,065, p > 0,05$].

Tablo 10. Cinsiyet ile Sosyal Politik Konulara Duyarlılık Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi

Korelasyon			
		Cinsiyetiniz nedir?	Sosyal Politik Duyarlılık
Cinsiyetiniz nedir?	Pearson korelasyonu	1	,092
	Sig. (2-tailed)		,065
	N	401	401
Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Pearson korelasyon	,092	1
	Sig. (2-tailed)	,065	
	N	401	401

H₂ = Medeni Durum ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık Arasında İlişki Bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların medeni durumu ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı Pearson korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucuna göre katılımcıların medeni durumları ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında ilişki bulunmadığı ortaya çıkmıştır [$r(401) = 0,408, p > 0,05$].

Tablo 11. Medeni Durum ile Sosyal Politik Konulara Duyarlılık Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi

Korelasyon			
		Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Medeni durumunuz nedir?
Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Pearson Korelasyonu	1	-,041
	Sig. (2-tailed)		,408
	N	401	401
Medeni durumunuz nedir?	Pearson Korelasyonu	-,041	1
	Sig. (2-tailed)	,408	
	N	401	401

H₃ = Yaş değişkeni ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık Arasında İlişki Bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların yaşları ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Analiz sonucuna göre katılımcıların yaşları ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında ilişki bulunmuştur [$r(401) = 0,044, p < 0,05$].

Tablo 12. Yaş Değişkeni ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık Arasındaki Korelasyon İlişkisi

Korelasyon			
		Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Yaşınız
Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Pearson Korelasyonu	1	0,100
	Sig. (2-tailed)		0,044*
	N	401	401
Yaşınız	PearsonKorelasyonu	0,100*	1
	Sig. (2-tailed)	0,044	
	N	401	401

* 0,05 önem seviyesinde anlamlı

H₄ = Eğitim Durumu ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık Arasında İlişki Bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların eğitim seviyeleri ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı Pearson korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucuna göre katılımcıların eğitim düzeyleri ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında ilişki bulunamamıştır [$r(401) = 0,341$, $p > 0,05$].

Tablo 13. Eğitim Durumu ve Politik Konulara Duyarlılık İlişkisinde Korelasyon Analizi

Korelasyon			
		Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Eğitim Durumunuz
Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Pearson Korelasyonu	1	0,048
	Anlamlılık (p)		0,341
	N	401	401
Eğitim durumunuz	Pearson Korelasyonu	0,048	1
	Anlamlılık (p)	0,341	
	N	401	401

H₅ = Gelir düzeyi ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık Arasında İlişki Bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların gelir düzeyi ile sosyal ve politik konulara duyarlılık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı incelenmiş ve öneri reddedilmiştir [$r(401) = 0,692$ ve $p > 0,05$].

Tablo 14. Gelir Düzeyi ile Politik Konulara Duyarlılık İlişkisine Ait Korelasyon

Korelasyon			
		Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Gelir Düzeyi
Ortalama Sosyal Politik Duyarlılık	Pearson Korelasyonu	1	0,048
	Anlamlılık (p)		0,692
	N	401	401

Gelir Düzeyi	Pearson Korelasyonu	0,048	1
	Anlamlılık (p)	0,692	
	N	401	401

H₆ = Algılanan Tüketici Etkililiğinin Çevresel Kaygı Üzerinde Etkisi Bulunmaktadır.

Bu aşamada Algılanan Tüketici Etkililiğinin Çevresel Kaygı üzerinde ne kadar etkili olduğunu incelemek üzere regresyon analizi yapılmıştır. Tahmin edilen regresyon modeli;

Çevresel Kaygı = 4,106 – 0,143 (Tüketici Etkililiği) şeklindedir. Regresyon analizi sonucu istatistiksel olarak düşük fakat anlamlı bir ilişki bulunmuştur [F(1,399)= 9,770, p<0,005].

Tablo 15. Algılanan Tüketici Etkililiğinin Çevresel Kaygı Düzeye Etkisi

Anova					
Model	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık (p)
Regresyon	3,929	1	3,929	9,770	0,002**
Hata	160,440	399	0,402		
Genel	164,369	400			

** 0,01 önem seviyesinde anlamlı

H₇ = Çevresel Kaygının Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları Üzerinde Etkisi Bulunmaktadır.

Bu aşamada, Çevresel Kaygının Ekolojik Bilinçli Tüketici davranışları üzerinde ne kadar etkili olduğunu incelemek üzere regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 17’de 3. Adımda gösterilmiştir).

Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları = 1,966 + 0,385 (Çevresel Kaygı)

Basit regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı olup [F(1,399)= 106,05, p<.001]. Düzeltilmiş belirleme katsayısı R² = 0,20’ bulunmuştur. Böylece Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışlarının %20’sinin Çevresel Kaygı tarafından açıklandığı söylenebilir.

Tablo 16. Çevresel Kaygı Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi

Anova						
Model		Sum of Squares	df	MeanSquare	F	Sig.
1	Regresyon	38,262	1	38,262	106,057	,000**
	Hata	143,945	399	,361		
	Genel	182,206	400			

** 0,01 önem seviyesinde anlamlı

H₈ = Algılanan Tüketici Etkililiğinin Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisinde Çevresel Kaygının Aracılık Rolü Bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında geliştirilen öneriye yönelik aracılık analizi uygulanmıştır. Aracılık modellerinin

test edilmesinde farklı yöntemler uygulanmaktadır. Bu uygulamalardan birisi de, Baron ve Kenny yöntemi olarak bilinen nedensellik yaklaşımıdır. Bu yaklaşım bir bakıma dizesel yaklaşımla ilgili olup ve aracılık ilişkisinin ortaya konması için 4 kriterin sağlanması gerektirmektedir. (Gürbüz ve Şahin, 2017). Bu kriterlere göre; bağımlı ve bağımsız değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı gereklidir, bağımsız değişken ile aracı değişken olduğu ileri sürülen değişken arasında yine istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı gereklidir. Bir diğer kriter ise aracı değişken ile bağımlı değişkenin istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisinin mevcudiyeti gereklidir. Son kritere göre bağımsız değişkenin bulunduğu modelde bağımsız değişkenin katsayısı, bağımsız değişken ve aracı değişkenin bulunduğu modeldeki bağımsız değişkene ait katsayıdan daha büyük olmalıdır (Burmaoğlu, Polat ve Meydan, 2013: 18). Bu dört kritere ilişkin elde edilen sonuçlar dört adımda Tablo. 17’de gösterilmiş ve elde edilen bulgular analiz kurallarına uygun olarak yorumlanmıştır.

Regresyon analizi sonuçları; birinci adımda Algılanan Tüketici Etkililiğinin Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin ($\beta=0,15$, $p<0,05$) olduğunu, ikinci adımda Tüketici Etkililiğinin Çevresel Kaygı üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisinin ($\beta=-0,15$, $p<0,05$) olduğunu, üçüncü adımda Çevresel Kaygının Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin ($\beta=0,45$, $p<0,01$) anlaşılmıştır. Dördüncü adımda Tüketici Etkililiği ve Çevresel Kaygı birlikte Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerindeki etkisine bakıldığında; Tüketici Etkililiğinin Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin ($\beta=0,04$, $p<0,01$) ve Çevresel Kaygının, Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi ($\beta=0,04$, $p<0,05$) olduğuna ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, Çevresel Kaygı (aracı değişken) modele eklendiğinde; Tüketici Etkililiğinin (bağımsız değişken) Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları (bağımlı değişken) üzerindeki etkisi $\beta=0,15$ ($p<0,05$) değerinden $\beta=-0,09$ ($p<0,01$) şeklinde azalma olmuş fakat anlamlı şekilde etkileme devam etmiştir. Bu durumda Çevresel Kaygının Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerinde kısmi etkisi olduğu ortaya konmuştur. Bu bağlamda Çevresel Kaygı Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları ilişkisinde Çevresel Kaygının kısmi aracılık etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. H_8 kabul edilmiştir.

Tablo 17. Regresyon Analizi Sonuçları (n=401)

Adımlar	Regresyon Katsayıları			Model İstatistikleri
	β_0	S.H.	β	
<i>1. Adım</i>				$R^2 = 0,023$
<i>Bağımsız Değişken: Tüketici Etkililiği</i>	-0,159	0,06	0,15*	$F(1,399) = 10,380$
<i>2. Adım</i>				$R^2 = 0,021$
<i>Bağımsız Değişken: Tüketici Etkililiği</i>	0,155	0,06	-0,15*	$F(1,399) = 9,770$
<i>3. Adım</i>				$R^2 = 0,20$
<i>Bağımsız Değişken: Çevresel Kaygı</i>	0,458	0,06	0,45**	$F(1,399) = 106,057$
<i>Bağımlı Değişken: Ekolj. Bilinçli Tük. Dav.</i>				$p<0,01$

4. Adım				
<i>Bağımsız Değişken1: Tük. Etkililiği</i>	0,468	0,04	0,44**	$R^2 = 0,21$ $F(2,398) = 55,474$ $p < 0,01$
<i>Bağımsız Değişken2: Çevresel Kay.</i>	-0,088	0,04	-0,09*	

**p<0,01; *p<0,05

SONUÇ

Günümüz tüketicileri artık sadece ihtiyaçlarını gidermek için satın almayı tercih etmiyorlar. Onlar aynı zamanda tükettikleri mal ve hizmetlerin çevreye zarar vermeyen, üretimden geri dönüşüm sürecine kadar doğal kaynakların idareli kullanımını öngören, sınırlı enerji kaynaklarının kullanımında dikkat isteyen ekolojik bilinçli yeşil tüketici profilini oluşturmaktadırlar. Yeşil tüketicilerin ekolojik bilinçli davranışları onların bilinçli, ölçülü ve dikkatli satın alma eylemlerini doğurmaktadır. Bu noktada işletmelerden de toplumun istek ve ihtiyaçlarına duyarlı sosyal bir işletmecilik anlayışının varlığını beklemektedirler.

Küresel sınırların ortadan kalktığı ve ürünlerin özelliklerinin neredeyse birbirinin aynı olduğu, rekabetin oldukça güçleştiği bir piyasada çevreci/yeşil ürün işletmeler için bir avantaj sağlamaktadır. Çevreye duyarlı tüketici davranışlarının araştırılması ise işletmelerin bu yönde stratejiler geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Gelişen çevre bilinciyle birlikte yeşil tüketicilerin demografik ve psikografik özelliklerinin belirlenmesi işletmelerin bu alanda tüketici taleplerine cevap verebilmelerini ve pazarda üstünlük sağlamalarına olanak sağlayabilir. Bu bağlamda çevreci tüketim bilinci de tüketicilerin ürün seçimini ve tüketim davranışlarını etkileyebilir.

Straughan ve Robert (1999:567) çalışmalarında da ifade ettikleri gibi demografik özelliklerin yanı sıra yeşil tüketicinin tutumsal ve davranışsal özelliklerine bakmak gerektiği ifadelerinden temellendirilerek, algılanan tüketici etkililiği ile ekolojik bilinçli tüketici davranışları ilişkisinde çevresel kaygının aracılık rolü konulu çalışmamızda tüketicilerin psikografik özelliklerini belirlemeye yönelik ölçeğimizde yer alan Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılığı ölçmeye yarayan boyutla tüketicilerin demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla araştırmadığımız ve geliştirdiğimiz hipotezlerden; yaş ile Sosyal ve Politik Konulara Duyarlılık arasında ilişkinin varlığı tespit edilmiş, çevre bilinçli tüketici davranışının oluşumunda rol oynayan sosyal ve politik uygulamalarla tüketicilerin yaş değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda bu sonuç (Ay ve Ecevit, 2005) çalışmalarını da destekler niteliktedir. Bu noktadan hareketle, sosyal ve politik uygulamaların tüketicilerin davranış geliştirmelerinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilirken cinsiyet, medeni durum, gelir ve eğitim değişkenleri ile sosyal ve politik durum değişkenleri arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Öte yandan Babekoğlu (2000) çalışmasında hükümetin çevrenin korunması yararına yürüttüğü faaliyetlerin üzerine öğrenim düzeyi değişkeninin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tüketicilerin çevre konusundaki inanç ve tutumları, çevre kirlenmesi ve doğal kaynakların giderek yok olması konusundaki endişelerinin artmasına yol açmakta ve çevre ile ilgili farkındalığın oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen Algılanan Tüketici Etkililiğinin Çevresel Kaygı üzerinde etkisinin de pozitif yönde olduğu görülmüştür.

(Berger ve Corbin, 1992; Roberts ve Bacon, 1997),Yüksek düzeyde çevresel kaygı taşıyan bireylerin ekolojik bilince sahip tüketici davranışı (EBTD) gösterdiği belirlenmiş ve söz konusu iki kavramın birbiri ile yakın ilişki içerisinde olduğunu öne sürülmüşlerdir (Bıkar vd., 2010: 147). Tüketicilerin çevre ile ilgili kaygıları onların çevreci tutum-davranış geliştirmelerine ve çevre bilinçli tüketici davranışının temellenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Çevresel Kaygının Ekolojik Bilinçli Tüketici Davranışları üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olması ve davranışın %20'ni açıklıyor olması hipotezimizin doğrulanması yönünde bir kanıt oluşturmuştur Ayrıca çevresel kaygının tüketicilerin çevre ile ilgili sorumluluklarını algılayarak bunu bilinçli tüketici davranışına dönüştürmesinde aracılık rolü de üstlendiği yapılan aracılık regresyonu analizi sonuçlarında da görülmüştür.

Son yıllarda iklim değişikliği, çevre kirlenmesi, doğadaki kaynakların sınırsız olmadığı ve bunlarla ilgili kaygılar küresel bir sorun olarak ilk sırada yer almaktadır. Tam da bu noktada bu kaygıların çevre bilinçli tüketici davranışına nasıl yansıdığını ülkemiz koşullarında da değerlendirmek önemlidir. Tüketiciler kadar işletmeler de bu endişeleri paylaşmakta ve ekonomik bir birim olarak hedefleri doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmelerine ek olarak sosyal sorumluluk anlayışı içinde toplumsal sorunlara karşı da duyarlı olma gerekliliğini hissetmektedirler.Sayıları giderek artan çevre bilinçli tüketicilerin davranışlarının araştırılması ve anlamlandırılması da işletme yöneticilerinin bu doğrultuda çevreci planlama yapma ve ürün geliştirme konusu önem kazanmaktadır.

Çalışma sadece Çorum ili ile sınırlı kalmıştır daha büyük çalışma evreni ile tekrarlanabilir. Bu çalışma tüketicilerin çevreci ürün satın almada demografik ve psikografik özellikleri odaklıdır. Çevreci ürün satın alınmasını destekleyen başka özellikler de mevcuttur. Bu doğrultuda araştırmalar tüketici odaklıdan ürün odaklı çalışmalara doğru genişletilerek yeşil ürün satın almada ürünün salt özelliklerinin etkilerinin araştırılması araştırmacılara ve işletmelere yeşil ürün geliştirme stratejisinde faydalı olabilir.

Araştırmanın kısıtı ise, sadece bir ilde yapılmış olması ve anket uygulama aşamasının zaman kısıtı bulunması, tüketicilerin rutin yaşamları içinde ankete katılma güçlükleri ve anket uygulama maliyetidir.

Yapılan bu çalışma kapsamında oluşan çıkarımların yalnız çalışma evrenimiz için geçerli olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Alkibay, S. (2001). Yeşil pazarlama faaliyetlerine tüketicinin ilgisi üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (4), 76-93.
- Altuğ, F. (1990). *Çevre Sorunları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınevi
- Aracıoğlu, B ve Tatlıdil, R. (2009). Tüketicilerin satın alma davranışında çevre bilincinin etkileri. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 435-461.
- Aslan, Filiz. (2007). *Yeşil pazarlama faaliyetleri çerçevesinde Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin çevreye duyarlı ürünleri kullanma eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Ay, C ve Ecevit, Z. (2005). Çevre bilinçli tüketiciler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (10), 238-263.
- Babekoğlu, Y. (2000). Tüketicilerin demografik özellikleri ve bireysel tutumlarının sorumlu tüketim davranışı üzerindeki etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, FBE, Ev Ekonomisi ABD.
- Bıkar, S., Ünal, S. ve Deveci G. (2017). Tüketicilerin çevreye yönelik tutumları ve kişilik özellikleri açısından kohonen ağları (self-organizing map-som) ile bölümlendirilmesi. *International Journal Economic and Administrative Studies*, 0, 145-162. Doi: 10.18092/ulkidince.352374
- Burmaoğlu, S., Polat, M. ve Meydan, C H. (2013). Örgütsel davranış alanında ilişkisel analiz yöntemleri ve Türkçe Yazında aracılık modeli kullanımı üzerine bir inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 13-26.
- Crane, A. (2000). Facing the backlash: Green marketing and strategic reorientation in the 1990's, *Journal of Strategic Marketing*, 8(3), 277-296.
- Çabuk, S., Nakıboğlu, B ve Keleş, C. (2008). Tüketicilerin (yeşil) ürün satın alma davranışlarının sosyo- demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 85-102.
- Çetin, A ve Şentürk, M. (2016). Bilgi paylaşma davranışlarının planlı davranış teorisi ve sosyal değişim teorisi bağlamında incelenmesi: Dermatologlar üzerine ampirik bir araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16 (2), 241-256.
- Gandhi, M ve Sen, K. (2013). Environmentally responsive consumption: A study of young consumers in India. *International Journal of Multidisciplinary Thought*. 3(2), 439-447. Erişim adresi <https://www.researchgate.net>
- Gürbüz, S ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (4. Baskı) Ankara: Seçkin Yayınları.
- Gürçüm, B. H ve Yıldırım, R. (2018). Yeşil pazarlama ve dünyadan bir yeşil tekstil işletmesi: *ECOALF*, *The Journal of Academic Socia Science Studies*, (68), 222-233.
- Haytko, D. L ve Matulich, E. (2008). Green advertising and environmentally responsible consumer behaviors: Linkages examined. *Journal of Management and Marketing Research*, 1(2), 1-10. Erişim adresi <http://citeseerx. doi/10.1.1.582.8816. qq1qy>
- Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2010 Sayı:
- Erbaşlar, G. (2012). Yeşil pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(2), 94-101.
- Kalafatis, S.P., Pollard, M., East, R ve Tsogas, H. M. (1999): Green marketing and ajzen's theory of planned behaviour: A cross-market examination, *Journal of Consumer Marketing*, 16(5), 441-460.
- Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin yeşil ürünlere ilişkin tutumlarının incelenmesine yönelik bir araştırma, *Ege Akademik Bakış* (13)1, 99-111.
- Keleş, C. (2007). *Yeşil pazarlama tüketicilerin yeşil ürünleri tüketme davranışları ve yeşil ürünlerin tüketiminde Kültürün etkisi ile ilgili bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Kinoti, M. (2011). Green marketing interventions strategies and sustainable development: A conceptual paper. *International Journal of Business and Social Science*, 2 (23), 263-273.
- Koçer, L ve Delice, T. (2016). Yeşil reklamlara yönelik tutumların çevresel duyarlılığa etkisi: Çevresel kaygının aracılık rolü. *Humanities Sciences*, 11 (2), 112-139. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsahuman/issue/19955/213436>
- Kotler, P. (1991). *Marketing management, analysis, planning, implementation and control* (nded). Prentice Hall International, USA, 26.
- Kuduz, N. (2011). *Yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Laroche, M., Bergeron, J ve Forleo, G.B. (2001). Targeting consumer who are willing to pay more for environmentally friendly products. *Journal of Consumer Marketing*, 18(6), 503-520 Erişim adresi <https://pdfs.semanticscholar>
- Mkik, S., Khouilid, M ve Aomari, A. (2017). Green advertising and environmentally consumption: the level of awareness and Moroccan consumer's perception. *IOSR journal of business and management. International Organization of Scientific Research*, 19 (8), 1-11.
- Moisander, J. (2007). Motivational Complexity Of Green Consumerism. *International Journal of Consumer Studies*, 31, s. 404-409
- Moisander, J. (2007). Motivational Complexity Of Green Consumerism. *International Journal of Consumer Studies*, 31, s. 404-409
- Moisander, J. (2007). Motivational Complexity Of Green Consumerism. *International Journal of Consumer Studies*, 31, s. 404-409
- Moisander, J. (2007). Motivational Complexity Of Green Consumerism. *International Journal of Consumer Studies*, 31, s. 404-409.
- Moisander, J. (2007). Motivational complexity of green consumerism. *International Journal of Consumer Studies*, 404-409 Erişim adresi doi/ 10.1111/j.1470-6431.2007.00586.
- Ottman, J. A., Stafford, E. R ve Hartman, C. L. (2006). Avoiding green marketing myopia: ways to improve consumer appeal for environmentally preferable products environment: *Science and Policy for Sustainable Development*, 48(5), 22-36. Erişim adresi <https://s3.amazonaws.com>ent, 48(5), 22-36
- Perera, C ve Hewege, C. (2018). Climate change risk perceptions among green conscious young consumers: Implications for green commodity marketing. *Journal of Consumer Marketing*, 35(7), 754-766.
- Polonsky, M. J. (1994). An introduction to green marketing. *Electronic Green Journal*, 1(2), 1-11.
- Schlegelmilch, B.B., Bohlen, G.M ve Diamantopoulos, A. (1996). The link between green purchasing decisions and measures of environmental consciousness. *European Journal of Marketing*, 30(5), 35-55. Erişim adresi <https://www.sfu.ca>
- Stone, G., Barnes, J.H ve Montgomery, C. (1995). ECOSCALE: A scale for the measurement of environmentally responsible consumers. *Psychology and Marketing*, 12(7), 595-612. Erişim adresi <https://www.researchgate>
- Straughan, R.D ve Roberts, J.A. (1999) Environmental segmentation alternatives: A look at green consumer behavior in the new millennium. *Journal of Consumer Marketing*, 16(6), 558-575. Erişim adresi <https://www.researchgate>
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics* (6th Edn), Boston: Allyn and Bacon
- Uydacı, M. (2011). *Yeşil pazarlama*. (2. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ünüvar, Ş., Kılınc, C., Gök, H. S ve Şalvarcı, S. (2018). Turizm öğrencilerinin yeşil ürün tercihinin satın alma niyeti üzerine etkisi.

Journal of Tourism and Gastronomy Studies 6(1), 20-40.

Varinli, İ. (2012). *Pazarlamada yeni yaklaşımlar*. (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

Yaraş, A., Akın, E ve Şakacı, B. K. (2011). Tüketicilerin çevre bilinç düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. 9(35), 117-126. Erişim adresi <http://dergipark.gov.tr>

Yücel, M ve Ekmekçiler, Ü. S. (2008). Çevre dostu ürün kavramına bütünsel yaklaşım; temiz üretim sistemi, eko-etiket, yeşil pazarlama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 321-333 Erişim adresi <http://dergipark.gov.tr>

İSPANYA'DAKİ BASK ETNİK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

A Investigation on Historical Development of the Basque Ethnic Nationalism in Spain

Caner Övsan ÇAKAŞ¹

ÖZET

Bu çalışmada İspanya'daki Bask etnik milliyetçiliğinin tarihsel gelişim süreçlerinin, ideolojik esaslarının ve özelliklerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Bask etnik milliyetçilik hareketinin altında yatan nedenler tarihsel gelişim süreçleri de göz önünde bulundurularak mercek altına alınmış ve aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca bahse konu Bask etnik milliyetçilik hareketinin ETA terör örgütünün etkisiyle nasıl bir radikalleşmeye maruz kaldığı hususuna da değinilmiştir. Çalışmanın sonucunda Bask etnik milliyetçilik hareketinin başlangıçta modernleşme, merkezileşme, ekonomik ve sosyal adaletsizlik gibi direkt etnik taleplerle ilgili olmayan unsurlara bir tepki olarak başladığı, fakat zaman içerisinde radikalleşerek etnik ayrımcılığı savunan bir ideolojiye dönüştüğü sonucuna varılmıştır. Bu dönüşümün gerçekleşmesinde de ETA terör örgütünün eylem-baskı-eylem stratejilerine dayanan terör eylemlerinin ve merkezi İspanyol devletinin bu terör eylemleri ile mücadele ederken sergilediği eksikliklerin önemli bir payı olduğu görülmüştür. Çalışmada ayrıca İspanya'da değişik zaman zarflarında uygulanan demokratikleşme hareketlerinin etnik şiddetin azaltılmasında etkili olmasına rağmen, ayrılma taleplerini tam olarak ortadan kaldıramadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etnik Milliyetçilik, Bask, ETA, İspanyol Demokratikleşme Süreci.

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the historical development processes, ideological principles and characteristic of Basque ethnic nationalism in Spain. In this context, the reasons underlying the Basque ethnic nationalism movement were taken into consideration and tried to be elucidated by considering the historical development process. The study also touches upon the radicalization of the Basque ethnic nationalism movement under the influence of the ETA terrorist organization. The study concluded that the Basque ethnic nationalism movement initially began as a reaction to elements that were not directly related to ethnic demands, such as modernization, centralization, economic and social injustice, but over time became radicalized to an ideology defending ethnic segregation. It was seen that the terrorist actions based on the action-pressure-action strategies of the ETA terrorist organization and the shortcomings of the central Spanish State in the struggle against these terrorist activities played an important role in the realization of this transformation. The study also concluded that although democratization movements in Spain have been effective in reducing ethnic violence, they have not been able to fully eliminate the separatists' demands.

Keywords: Ethnic Nationalism, Basque, ETA, Spanish Democratization Process.

1. ORCID: 0000-0003-0199-7765

1. Dr. 15 Kasım Kıbrıs Üniversitesi, ovsancakas@hotmail.com.

*ÇAKAŞ, C. (2020). "İspanya'daki Bask Etnik Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 20, s. 118-155.

Makale Geliş Tarihi: 26 Aralık 2019 Kabul Tarihi: 31 Ocak 2020

EXTENDED ABSTRACT

When the historical development process of the Basque nationalist movement is taken into consideration, an evolutionary process in which ideological and tactical changes are experienced, stands out. This evolutionary process has passed through certain stages from the beginning of the 19th century to the present day. It has been seen that at the beginning of the 19th century, the Basque movement did not actually start exactly under the influence of nationalist ideology. The fact that the Basques, allied with conservative-Catholic Carlists as a result of liberals coming to power and struggling against their liberal armies during the Carlist Wars strengthens this argument. Because the liberals' goal of building a centralized state in Spain has been perceived as a threat by the Basques, who have been autonomous and live according to their own fueros, that is, their traditional laws. Because centralized state administration advocated some principles that would undermine the power of the traditional Basque aristocracy, such as a homogeneous legal system throughout the country, financially single-center administration and the full subordination of local government to central government. The point that should be emphasized carefully is that the Spanish liberals in the 19th century did not prevent any use of Basque language or the existence of Basque culture outside the management mechanism. For this reason, it would be a wrong assessment to see the effects of nationalist ideology as the main reason for the Basque opposition in the 19th Century or to perceive the Basque resistance in the Carlist Wars as a Basque national liberation war. In other words, there is a massive response to the centralization of the Spanish state, rather than an increasing nationalist consciousness in the Basque region. However, this reaction, which was originally directed towards centralization, is thought to quickly turn into a catalyst that nurtures nationalism, due to the mass victimization caused by the defeat in the Carlist Wars. This Transformation also ended the centuries-old unity between the Basque movement and the Spanish conservative right. Despite their conservative and pro-Catholic ideological foundations, Basque nationalists also did not mind making an alliance with the government of Socialist People's Front in the 1930s. It can be said that this alliance was a very important breaking point in the history of the Basque nationalist movement. It is seen that the aim of the Spanish right to create a homogeneous nation based on the Castilian Spanish identity in the 1920s and the fascist practices that it started to implement for this purpose were perceived as a vital threat to the Basque nationalists, leading to massive support of the discrete nationalist ideology that did not have much base until that time.

Despite their relatively conservative structures, the ideological basis based on this ethnic nationalism before and during the Civil War led them to support pro-democracy and pro-republic powers. In the Franco period, it is seen that the Basque nationalist movement started to turn towards anti-colonial socialist ideology due to the ban and repression against Basque language and identity. In this period, the Basques identified themselves with the oppressed colonial nations and began to define their anti-Franco struggles as a struggle for national independence. But it would not be correct to say that this socialist ideology adopts an attitude based on the equality and coexistence of peoples. Because this ideology, which is embodied in ETA, has a purpose that aims to establish a fully independent Basque State in which Basque ethnic nationalism and socialist management style are blended. The economic development project launched in the Basque region in order to break discriminatory trends during the Franco period has had the opposite effect, and the fact that many Spanish migrated to the Basque region has turned the demographic effects in the region upside down. Because this migration movement was perceived by the Basques as a demographic threat in their regions and caused them to embrace ethnic nationalism more with their fear of assimilation.

With the onset of the democratization process in Spain, the Basque nationalist movement has, on the one hand, placed a distance between ETA's pro-socialist ideology and increased its discriminatory demands. While the democratization process in Spain caused a decrease in ethnic terror in the Basque region, it caused an increase in ethnic discriminatory demands expressed through democratic methods. Today, it is seen that the Basque nationalist movement aims to impose a broader autonomy status, which includes self-determination, to the Spanish government, and cooperates with the Catalan and Galician nationalists who have made the same demands to achieve this goal. In short, whoever is pro-centralizing in the Spain, the Basque nationalist movement has been opposed to it. For this reason, it cooperated with conservatives, liberals and even socialists groups as required by the conditions.

GİRİŞ

Etnik milliyetçilik günümüzde gerek Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan ideolojik boşluğun gerekse küreselleşmenin yarattığı toplumsal dejenerasyonun etkisiyle global siyaseti etkileyen önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Keneş, 2012:16-20; Tacar, 1996: 9-10). Bu nedenle öncelikli olarak “etnik milliyetçilik” kavramının anlamı üzerinde kısaca durulmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Etnik milliyetçiliğin dayanak noktası olan etnisite çoğunlukla ırk kavramıyla eşdeğer bir bakış açısı ile tanımlanmaktadır (Amselle, 1998: 133-135). Fakat bu tanımlanmanın ortaya çıkardığı içerik bakımından yanlış varsayımların üretimine yol açtığı söylenebilir. Zira ırk ve etnisite kavramları aynı şeyleri ifade eden kavramlar değildir. Irk kavramı benzer fiziksel ve genetik özelliklere sahip belli bir insan topluluğunu belirten bir anlama sahiptir. Başka bir deyişle ırk kavramında ayırt edici hususun jenealojik soya yapılan vurgu olduğu söylenebilir (Çillier, 2014: 16). Bu minvalde ırk kavramının bağımsız değişken rolü oynadığı ırkçılık ise ırklar arasındaki biyolojik farklılıkların hiyerarşik bir sınıflandırma temelinde ele alınmasına dayanmaktadır. Daha açık bir ifade ile ırkçılık insan grupları arasındaki toplumsal gelişmişlik farkını ırksal biyolojik farklılıklarla açıklamaya çalışan epistemolojik bir bakış açısıdır (Taş, 1999:41-42). Etnisite ise kısmen ırk kavramının biyolojik determinizmine dayanan hususlarını kapsasa da içerisinde daha geniş olguları barındıran bir kavramdır. Zira etnisite bünyesinde dil, tarih, din gibi kültürel pratikleri ve giyim, beslenme alışkanlıkları gibi gündelik yaşama ait ayırt edici alışkanlıkları da barındıran bir kavram olarak görülmektedir (Giddens, 2008: 534-538). Bu nedenle etnisitenin sadece biyolojik değil aynı zamanda kültürel özellikleri ve alışkanlıkları kapsayan bir kavram olduğu söylenebilir (Wallerstein, 2007: 96-98). Smith etnisitenin; kolektif bir özel ismi, ortak bir soy mitini, ortak tarihi anıları, ortak bir kültürü, özel bir yurt ile olan bağı ve bir toplumsal dayanışma duygusunu benimseyen belli bir insan topluluğunu ifade ettiğini belirtmektedir (Smith, 2008:43-45). Fenton ise etnisitenin modernleşmenin sonucunda geleneksel soy ve kabile bağlarının zayıflaması ile ortaya çıktığını öne sürmektedir. Fenton’a göre sanayi toplumlarında artan şehirleşme önceleri ırksal kimliğe dayalı bir anlayışı benimseyen kitlelerin dil ve kültür farklılıklarını temel alan bir anlayışa yönelmelerine yol açmıştır. Fenton, etnik milliyetçiliği de bu dil ve kültür farklılıklarının ayrıkçı bir tarzda yüceltilmesi olarak tanımlamaktadır (Fenton, 2001: 130-134). Fanon ise etnik milliyetçiliği iktidardaki belli bir siyasi, ırksal veya dini zümrenin homojenleştirme çabalarına karşı farklı kimliksel ve kültürel değerlere sahip toplumların bir direniş ideolojisi olarak görmektedir. Zira Fanon’a göre etnik milliyetçilik doğası gereği farklılığın vurgulandığı ve bünyesinde yoğun bir kolektif şiddeti de barındıran ayrıkçı bir tarzı benimsemek zorundadır (Fanon, 2013:99-111). Tacar ise etnisite kavramının dar ve geniş olmak üzere iki farklı anlamının olduğunu öne sürmektedir. Tacar’a göre dar anlamıyla etnisite aynı dili konuşan insan topluluklarının oluşturduğu bir kümedir. Burada dil birliği etnisitenin oluşumunda asıl bağımsız değişken rolü oynamaktadır. Geniş anlamıyla etnisite ise antropolojik köken, toprak kökeni, dil, siyasi ve tarihsel ortak karakter, din gibi unsurların birbirini tamamlayarak bir araya geldiği bir simge ve kültür sistemini benimseyen belli bir insan topluluğunu ifade etmektedir. Tacar’a göre

bu unsurların birinin kaybedilmesi etnik kimliğin tamamen ortadan yitirilmesi ile sonuçlanmaz. Aksine etnik kimlik diğer kültürlerle arasında varlığı devam eden farklılıklar üzerinden güçlenerek yaşamaya devam etmektedir. (Tacar, 1996: 25-26). Grosby'e göre de etnisite belli bir toprak parçası üzerinde ortak dil, din ve değerler bütününe hepsine veya birine dayanan bir kültür birliğini benimseyen insan grubunu temsil eden bir kavramdır. Grosby, etnisitenin ve onun bir ürünü olan etnik milliyetçiliğin aynı etnik gruba dâhil kişiler arasında toplumsal bağların artmasını sağlayan bir merkezci kuvvet oluşturduğu belirtir. Fakat etnisite söz konusu farklı etnik gruplar olduğunda aynı etnik kimliğe sahip gruplarla diğerleri arasında toplumsal sınırlar çizen ve karşılıklı etkileşimi azaltan bir merkezkaç kuvvet haline gelmektedir. Başka bir deyişle etnisite ve etnik milliyetçilik aynı etnik grup içerisinde bütünleştirici bir rol oynarken, farklı etnik gruplar arasında ayrıştırıcı bir rol oynamaktadır (Grosby, 2005: 7-21). Kısacası etnisite biyolojik farklılıkları olduğu kadar kültürel farklılıkları da kapsayan belli bir grubun kendi kimliğini temsil etmesine dayalı bir kavramdır. Etnik milliyetçilik ise belli bir etnik grubun şiddet de dâhil çeşitli unsurlara başvurarak uyguladığı ayrıkçı bir ideoloji olarak tanımlanabilir.

Bu çalışmada ise İspanya'da kronik bir sorun haline Bask etnik milliyetçiliğinin tarihsel bir analizinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca bünyesinde yoğun bir kolektif şiddet barındıran Bask etnik milliyetçilik hareketinin tarihsel süreç içerisindeki nedenlerinin, gelişiminin ve sonuçlarının ortaya çıkarılması da hedeflenmiştir. Bu kapsamda öncelikli olarak konu hakkında geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Söz konusu literatür taramasında bazı araştırmacıların (Çillier, 2014; Allieres, 1995; Ramirez & Sullivan, 1987; Conversi, 2002; Praszkiar & Bartoli, 2014; Balfour & Quiroga, 2007; Herrera, 2002) Bask etnik milliyetçilik hareketlerini özel olarak inceledikleri fakat söz konusu etnik milliyetçilik hareketinin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evrim ve dönüşümün karşılaştırmalı bir analizini yapmadıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmada da öncelikli olarak bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada İspanya'daki Bask etnik milliyetçilik hareketlerinin tarihsel süreç dikkate alınarak ekonomik, sosyal ve siyasi nedenleri, gelişimleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Çalışmada ayrıca Bask etnik milliyetçilik hareketinin kolektif şiddet ve terörizme kayma süreçleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Bask etnik milliyetçilik hareketinin kapsamlı bir tarihsel analizi yapılarak, çalışmanın genel bir değerlendirmesi sunulmuştur.

1. BASK BÖLGESİ VE BASK HALKININ ÖZELLİKLERİ

Basklar İspanya'nın kuzeyi ve Fransa'nın güneydoğusundaki dağlık bölgeler ile Atlantik kıyısında yaşayan bir halktır. Günümüzde Bask halkının yaşadığı bölge Harita 1'de sunulduğu üzere idari olarak İspanya sınırları içerisindeki Alava, Guipuzcoa, Vizcaya ve Navarra vilayetleri ile Fransa sınırları içerisindeki Pyrenees Atlantiques vilayeti bünyesindeki Labourd, Aşağı Navarra ve Soule bölgelerinden oluşmaktadır (Allieres, 1995:11). Fakat 1978 İspanyol Anayasasının otonom ve özerklik tanıdığı ve yönetim sisteminde Bask Özerk Bölgesi olarak tanımlanan bölge Alava, Guipuzcoa ve Vizcaya vilayetlerinden oluşmaktadır. İspanya içerisindeki Baskların yaşadığı

diğer bir bölge olan Navarra ve Fransa sınırları içerisinde yaşayan Basklar, Bask kimliğine dayalı bir bölgesel otonomi hakkına sahip değildir (Çillier, 2014: 132-133). Bask dilinde İspanya yönetimindeki bölgeye Güney Euskadi adı verilirken, Fransa yönetiminde kalan bölgeye de Kuzey Euskadi veya Iparralde adı verilmektedir (Zabalo, 2008: 798; Ramirez & Sullivan, 1987: 120). Bask otonom bölgesi İspanya'nın toplam yüzölçümünün %1,4'ünü, nüfusunu ise sadece % 4,63'ünü oluşturmaktadır. Fransa'da Baskların yaşadığı bölgenin yüzölçümü ve nüfusu Fransa'nın tamamı dikkatte alındığı İspanya'ya kıyasla çok daha az bir miktara tekabül etmektedir (Çillier, 2014: 133). Zira İspanya'daki Bask bölgesi nüfusu yaklaşık 2,2 milyon iken Fransa'da yaşayan Bask nüfusu sadece 250.000 civarındadır (Çillier, 2014:133). Kaldı ki bu nüfusun tamamı da Bask etnik grubuna dâhil değildir. Bask bölgesindeki yoğun endüstrileşme ve madencilik sektörü İspanya'nın diğer bölgelerinden iş bulma amacıyla pek çok İspanyol'un bölgeye yerleşmesine yol açmış ve bölgedeki Bask nüfusun oranı % 70 civarına inmiştir (Çillier, 2014: 133-134).

Harita 1. İspanyol ve Fransız Bask Bölgeleri

(SLN, "Stateness Nation in EU: Basque Country", https://yandex.com.tr/gorsel/search?pos=1&img_url=http%3A%2F%2Fstatelessnations.eu%2Fmaps%2Fmap-basque-country2.jpg&text=basque%20country%20map&lr=11505&rpt=simage&source=wiz (Erişim Tarihi: 13.06.2019))

Bask bölgesinin dağlık yapısı Bask kültürünün oluşumunda ve sürdürülmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Çünkü bu dağlık coğrafya Bask ülkesini asırlar boyunca İber yarımadasını istila eden kavimlerin etkisinden ve bir merkezi yönetime tabi olmaktan kurtarmıştır. Geçmişte İber yarımadasını ele geçiren Roma, Vizigot, Franklar ve Araplar Bask ülkesinde tam olarak hâkimiyet kurmayı hiçbir zaman başaramamış, bölgenin kendine has toplumsal ve idari yapısına nüfuz edememişlerdir (Ben-Ami, 1991: 493-494). Bu coğrafi izolasyon ayrıca Baskların diğer toplumlarla genetik ve kültürel olarak karışmasını engelleyerek, diğer Avrupa halklarından genetik, dilsel ve kültürel olarak ayrılan homojen ve kısmen kendi kendini idare eden bir halk olarak kalmalarını sağlamıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 120-121; Praszkie & Bartoli, 2014: 69). Günümüzde Bask dili Avrupa'nın en eski dili olarak kabul edilmekte ve hiçbir Avrupa dili ile net bir benzerlik

göstermemektedir (Woodworth, 2001: 1-12). Bu farklılık Baskların Baskça'yı Bask kimliğinin en önemli dayanak noktalarından birisi olarak kabul etmelerine yol açmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 121). Bask dili tarihsel açıdan köklü bir yazılı edebiyatı olmamasına rağmen kırsal kesimlerde oldukça yoğun bir biçimde konuşulan bir yerel dil olarak varlığı devam ettirmiştir (Allieres, 1995: 22-23). Günümüzde Baskça'yı Baskların sadece % 20'si bilmekte ve %12'si onu yazıp okuyabilmektedir (Allieres, 1995: 26). Zira bölgeye çok sayıda İspanyol'un göç etmesi ve Franco döneminde on yıllarca süren dilsel homojenleştirme politikalarının nedeniyle Kastilyanca günlük hayatta en çok konuşulan dil haline gelmiştir (Macko, 2011: 5-6). Fakat Bask Bölgesel Hükümeti çok fazla lehçeye bölünen ve şehirleşmiş bölgelerde kısmen unutulmaya başlanan Bask Dilinin korunması ve yaşatılması için oldukça fazla bir çaba göstermektedir (Ramirez & Sullivan, 1987: 121).

Söz konusu coğrafi izolasyonun başka bir sonucu olarak kabul edilebilecek benzer biyolojik özelliklere sahip olunması, ırksal bir üstünlük takıntısına neden olmasa da Bask halkının kendilerini ırksal olarak diğer Avrupa halklarından ayrı olarak tanımlamalarına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda bazı bilimsel verilerle de desteklenmiştir. Zira Bask halkında diğer komşu Avrupa halklarına kıyasla daha fazla Rh (-) ve "0" kan grubu olduğu tespit edilmiştir (Cavalli-Sfoza, 1988: 129-130; Çillier, 2014: 133). Bask halkının bir diğer özelliği de muhafazakârlıktır. Katoliklik Bask halkının ezici çoğunluğu tarafından Bask kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Kaldı ki özellikle kırsal bölgelerde Roma-Katolik Kilisesine bağlılık Bask kimliği için Baskça'dan sonra en önemli dayanak noktası olarak görülmektedir (Ramirez & Sullivan, 1987: 121). Yine coğrafi izolasyonla bağlantılı olarak Bask halkı tarih boyunca kendi kendine yeten bir toplum olmuştur. Erken dönem Bask ekonomisi büyük oranda tarımsal üretime dayanmaktaydı. Fakat bu tarımsal ekonomi Avrupa genelindeki feodal yapının aksine toplumsal grupların kendi topraklarını kendilerinin işleyerek ihtiyaçlarını karşıladığı bir sisteme sahipti. Bu durum Bask bölgesinde merkezi bir yönetimden ziyade âdem-i merkezîyetçi liğin öne çıktığı bir yönetim anlayışının benimsenmesine de yol açmıştır (Astrain, 1997: 23-25). Bask bölgesinin Atlantik Okyanusunun kıyısında bulunması denizciliğin de Bask ekonomik hayatında önemli rol oynamasına yol açmıştır. Zira zengin meşe ormanlarının varlığı Sanayi Devrimine kadar Baskların gemi inşa alanında Avrupa'nın en üretken ve başarılı halklarından birisi olmalarını sağlamıştır. Kaldı ki günümüzde de İspanya'daki tersanelerin nerdeyse yarısı Bask bölgesinde bulunmaktadır (Ramirez & Sullivan, 1987:123). Bask bölgesinde 19'uncu Yüzyılın sonunda zengin demir madenlerinin de etkisiyle hızlı bir endüstrileşme başlamıştır. Bu durum İspanya'nın diğer bölgelerinden Bask bölgesine çok sayıda kişinin göç etmesine yol açmıştır. Bu göçe bir de anılan dönemde Amerika'ya yapılan ve sayıları on binlerle ifade edilen Bask göçünün etkisi eklendiğinde Bask bölgesinde Baskların aleyhine ciddi bir demografik bir değişim gerçekleşmiştir. Lakin günümüzde İspanya'nın en çok sanayileşmiş ve refah seviyesi en yüksek bölgesi olan Bask bölgesinde Bask nüfusunun toplam nüfusa oranı hala azalmaktadır. Bu durum Bask halkı içerisinde asimile olmaya dayalı bir korkunun artarak, ayrıkçı söylemlerin de güçlenmesine yol açmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 124). Kısacası Bask halkı dilsel, coğrafi ve ırksal olarak diğer Avrupa halklarından farklı özelliklere

sahip, âdem-i merkezîyetçi bir yönetim anlayışını benimseyen, Katolikliği ve Baskçayı etnik kimliğinin ana dayanak noktaları olarak gören bir bakış açısına sahiptir. Çalışmanın devamında söz konusu bakış açısının son iki asırda nasıl radikalleştiği ve etnik şiddete dönüştüğü hususu mercek altına alınacaktır.

2. BASK MİLLİYETÇİLİĞİNİN RADİKALLEŞME SÜRECİ VE SONUÇLARI

Bask etnik milliyetçiliği tarihsel süreç içerisinde gerek İspanya içerisindeki ideolojik kutuplaşmaların gerekse Avrupa çapındaki siyasi gelişmelerin etkisiyle farklı biçimlerde kendini göstermiştir. Bu nedenle söz konusu Bask milliyetçiliğinin 19'uncu Yüzyılın başında günümüze kadar geçen süre içerisinde iki farklı zaman diliminde değerlendirilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

2. 1. 20'inci Yüzyılın Başına Kadar Bask Etnik Milliyetçiliği

Bask halkının yaşadığı bölgeler tarih boyunca her ne kadar tam olarak merkezi bir otoritenin mutlak kontrolüne maruz kalmasa da güçlü Avrupa krallıklarına tabi olmuştur. İpparalde olarak da adlandırılan Kuzey Bask bölgesi 9'uncu Yüzyıldaki Şarلمان döneminden günümüze kadar geçen süreç içerisinde Fransız egemenliği altında kalmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 124). Güney Bask bölgesinde ise Basklar Ortaçağ boyunca Kastilya ve Navarra krallıkları ile mücadele etmiştir. Bu mücadelenin sonucunda 14'üncü Yüzyılda Kastilya ve Bask önderleri arasında bölgesel otonomi ve karşılıklı yükümlülüklerle bağlı bir pakt imzalanarak Güney Bask bölgesi Kastilya nüfuzu altına girmiştir. Bu pakta göre Kastilya Kralı veya onun temsilcisi iki yılda bir Guernica'da bulunan bir meşe ağacının altında¹ ve Bask ileri gelen önderlerinin karşısında Baskların Kastilya'ya sadakatlerinin karşılığında Bask Bölgesinin otonom yapısını tanıyacağını ve bölgede Bask geleneksel kuralları olan *Fueros*'ların² geçerliliğini kabul edeceğine yönelik yemin etmek zorundaydı. Bu gelenek 19'uncu Yüzyıla kadar devam etmiş ve söz konusu pakt Bask kimliğinin anılan döneme kadar aktif olarak korunmasında önemli bir katkı sağlamıştır (Allieres, 1995: 34-35; Ramirez & Sullivan, 1987: 124-125). Bu kapsamda 14'üncü Yüzyılda Basklara önce Kastilya daha sonra onun devamı olan İspanya Krallığı tarafından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetme hakkı verdiği söylenebilir. Zira İspanya Krallığının 19'uncu Yüzyıla kadar varlığı sürdüren âdem-i merkezîyetçi yönetim sistemi de Basklara verilen bu bölgesel otonominin sorunsuz bir şekilde devam etmesini sağlamıştır. Bu durum Bask bölgesinde yaşayan halkın kendi geleneksel yapısını da devam ettirmesine yol açmıştır (Zabalo, 2008: 795-800). Fakat 19'uncu Yüzyılın başında İspanya'da başlayan liberalleşme, sekülerleşme ve merkezileşme çabalara bağlı bir Bask sorununun ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu nedenle İspanya tarihinde söz konusu ideolojik hareketlerin üzerinde kısaca durulmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

¹ Guernica kenti ve bahse konu kentte bulunan meşe ağacı Bask kimliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Zira Bask önderleri asırlar boyunca Guernica kentindeki meşe ağacının altında yılın belli dönemlerinde toplanarak Bask halkının sorunlarını tespit eder ve uygulanacak politikaları kararlaştırırdı. Dolayısıyla hem Guernica kenti hem de meşe ağacı sembolü Bask etnik kimliğini, Bask bağımsızlık ruhunu ifade eden en önemli semboller olarak görülmektedir. (Bkz. Ramirez, J. M. & Sullivan, B. (1987). The Basque Conflict, (Ed.) J. Boucher, D. Landis & K. Arnold, Ethnic Conflict: International Perspectives. (ss.119-138), SAGE Publishing, Newsbury)

²Fuerroslar Bask halkının geleneksel örf, adet, kural ve yasalarını ifade eden bir terimdir. Başka bir deyişle Fuerroslar asırlar boyunca Bask halkında uygulanan hukuki, idari ve toplumsal teamüllerin toplamı olan bir yasalar bütünüdür. (Bkz. Ramirez, J. M. & Sullivan, B. (1987). The Basque Conflict, (Ed.) J. Boucher, D. Landis & K. Arnold, Ethnic Conflict: International Perspectives. (ss.119-138), SAGE Publishing, Newsbury)

19'uncu Yüzyılın başında bütün Avrupa'da olduğu gibi İspanya'da da kitlesel liberalleşme, milliyetçilik ve sekülerleşme hareketlerinin güç kazandığı görülmektedir. Yüzyılın başındaki Napolyon yönetimindeki Fransız işgali İspanya'da Fransızlara karşı bir direnişin başlamasına yol açmıştır. Fakat söz konusu direniş farklı ideolojilere dayanan birbirinin zıttı iki çeşit İspanyol milliyetçiliğinin doğmasına ile sonuçlanmıştır. Bu milliyetçilikler liberalizmi savunan ilerici milliyetçilik ve Katolikliği savunan muhafazakâr milliyetçiliktir (Sanabria, 2009: 6-8; Çillier, 2014:142). Liberal İspanyol milliyetçiliği daha çok İspanyol orta ve üst sınıf elitler tarafından desteklenen, merkezi, seküler, ulusal ve anayasal ilkelere dayalı bir İspanyol devletinin kurulmasını amaçlayan bir ideolojiyi benimsemektedir. Bu kapsamda Fransız milliyetçiliğine benzer bir tavır benimseyen liberaller Kilise'nin İspanya yönetimi üzerindeki etkisinin ortadan kaldırılmasını ve o döneme kadar âdem-i merkeziyetçi bir tarzda yönetilen İspanya'nın merkezileşmiş bir devlete dönüştürülmesini hedeflemekteydiler (Çillier, 2014:144). Muhafazakâr İspanyol milliyetçiliği ise daha çok Katolik Kilisesi, aristokrasi ve kırsal kesim tarafından desteklenmekteydi. Söz konusu muhafazakar milliyetçilik Katolikliğe dayalı ve geleneksel âdem-i merkeziyetçi yönetim mekanizmasının devamına dayalı bir ideolojiye sahipti (Sanabria, 2009:18-20). Bu iki farklı milliyetçilik arasındaki mücadele son iki asır içerisinde sadece Bask sorununun değil aynı zamanda İspanyol siyasetinin de ana belirleyici etkeni olarak rol oynamıştır (Astrain, 1997:40-44). İspanyol direnişi ve Avrupa genelindeki başarısızlıklar nedeniyle Napolyon'un İspanya tahtına yerleştirdiği kardeşi Joseph Bonapart 1814 yılında İspanya'yı terk etmiş ve İspanyol topraklarındaki Fransız işgali sona ermiştir. Akabinde VII. Fernando İspanya tahtına geçmiştir. Yeni kral başa geçtiğinde öncelikle Fransız işgali sırasında uygulanan anayasayı yürürlükten kaldırmış ve ülke çapında âdem-i merkeziyetçi bir monarşik yönetim düzeninin yeniden tahsis edilmesine çalışmıştır. Kralın bu çabaları başta ordu içerisinde olmak üzere liberallerin tepkisini çekmiştir (Philips & Philips, 2010: 210-211). Ülke içerisindeki liberal tepkisine aynı zamanda Latin Amerika'daki İspanyol kolonilerindeki bağımsızlık hareketlerinin yarattığı tahribat eklenince VII. Fernando 1820 yılında hem yönetimi liberallere teslim etmek hem de daha önce yürürlükten kaldırdığı anayasayı yeniden yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır (Vincent, 2007: 13-15). Yönetimi ele geçiren liberaller ise sömürge savaşları nedeniyle oluşan borç yükünü azaltmak amacıyla Katolik Kilisesinin imtiyazlarını kaldırarak, kilise mallarının bir kısmı satmışlardır. Bu durum Katolik Kilisesinin çok büyük tepkisini çekmiş ve muhafazakâr çevreleri mobilize ederek liberallere karşı bir iç direniş oluşturma çabasına girmesi ile sonuçlanmıştır. Liberal yönetim gerek Kilise direnişi gerekse 1820'li yılların başında Avrupa genelinde etkisi artan muhafazakâr karşı devrimin etkisiyle 1823 yılında iktidarı kaybetmiş ve yerini 1833 yılına kadar yönetimde kalacak muhafazakârlara bırakmak zorunda kalmıştır. Liberaller ile muhafazakârlar arasındaki bu karşılıklı mücadele ise İspanyol toplumunun iki ayrı ideoloji etrafında kutuplaşması ile sonuçlanmıştır. (Sanabria, 2009: 23).

1833 yılında İspanya kralı VII. Ferdinand'ın vefatı ile her iki karşıt ideolojinin temelinde şekillenen bir taht mücadelesi ortaya çıkmıştır. Liberaller, naibi tarafından liberal ve merkezileşmiş bir İspanya vaat eden VII. Ferdinand'ın kızı II. Isabella'yı desteklerken, muhafazakârlar mutlakıyetçi,

Katoliklik yanlısı ve âdem-i merkeziyetçi bir yönetim tarzını benimseyen Prens Don Carlos'u desteklemiştir (Çillier, 2014:146). Bu harekete daha sonraları Prens Don Carlos'un adına atıfla *Carlism* adı verilmiştir. Kilise, aristokrasi ve taşralı köylü grupları tarafından desteklenen Carlism, Katolikliğe ve mutlakiyete sadakati savunan, âdem-i merkeziyetçi ve geleneksel hiyerarşik yönetim tarzını benimseyen bir liberalizm karşıtı bir hareket olarak tanımlanabilir. Carlist muhafazakâr ideolojisi İspanya'nın tarihsel olarak Katolik bir millet olduğu savını ana dayanak noktası olarak kabul etmektedir. Carlistler, liberallerin tersine Reconquista dönemi ve Habsburg Çağını İspanyol kimliğinin temelini oluşturduğu savunmaktadırlar (Payne, 2011: 149-150). Carlism'in Katoliklik ve âdem-i merkeziyetçi yönetim vurgusu onun Bask ve Katalanlar tarafından benimsenmesine ve desteklenmesine yol açmıştır (Davies, 2006: 849-852). Başka bir deyişle, liberallerin merkezileşmiş bir İspanya yaratma amacının asırlardır otonom bir yönetime sahip çoğunluğu muhafazakâr olan Bask ve Katalanlar tarafından kendi statükolarına bir tehdit olarak algılandığı, Carlism'in söz konusu halklar tarafından desteklenmesine neden olduğu söylenebilir. Fakat burada önemle durulması gereken husus Bask ve Katalan halklarının anılan dönemde Carlistleri desteklemeleri kendi dilsel ve kültürel haklarının koruma kaygısından ziyade otonom idari yapılarını devam ettirme amacı olduğudur. Zira merkezileşmiş devlet yönetimini benimseyen liberallerin de Bask ve Katalan dilini ve kültürünü yasaklamak gibi bir politikası olmamıştır (Sanabria, 2009: 34). Başka bir deyişle, Bask ileri gelenleri ile liberaller arasındaki anlaşmazlık devletin merkeziyetçi mi yoksa âdem-i merkeziyetçi mi olacağı konusundadır. Fakat gerek liberallerin gerekse Baskların anlaşmazlık konusu ilerleyen dönemlerde derinleşmiş ve genişlemiştir. Nihayetinde İspanyol toplumundaki bu ideolojik kutuplaşma taht mücadelesi adı altında liberalizmle muhafazakârlığın, Katolik Kilisesi ile sekülerizmin çarpıştığı ve 1833-1839 yılları arasında vuku bulan 1. Carlist Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur (Çillier, 201:146-147). 1. Carlist Savaşını başlatan ana sebep ise liberallerin İspanya'yı jakoben bir yönetin tarzına uygun olarak direkt Madrid'teki merkezi hükümete bağlı 51 idari bölgeye ayırmaya çalışmaları olmuştur. Zira böyle bir idari yapılanma aynı zamanda asırlardır bölgesel bir otonomi ile yönetilen Baskların ve Katalanların da özerklik haklarının ellerinden alınması anlamına gelmekteydi (Lecours, 2007: 49-50). Basklar da söz konusu savaşta liberallerin desteklediği II. Isabella'nın karşısında yer almış ve muhafazakârları desteklemişlerdir. Savaşın liberaller yani II. Isabella destekçileri tarafından kazanılması sonucunda Kilise mallarının büyük kısmı özelleştirilmiş ve Baskların otonomi haklarında kısıtlamalara gidilmiştir (Çillier, 2014: 147). Basklar ise bu muhafazakâr yenilgisini kendi ulusal yenilgileri olarak algılamış ve Bask Bölgesine giren liberal ordusunu işgal ordusu olarak kabul etmişlerdir. Bu minvalde aslında bir muhafazakâr – liberal çatışması olarak başlayan sorun Bask milliyetçiliğini körükleyen bir etnik sorun haline gelmiştir. Daha açık bir ifade ile liberallerin merkezileştirme çabaları nedeniyle Bask otonomisini kısımları, Baskların muhafazakâr Carlist ideolojiyi ve Bask değerlerini temel alan bir kolektif kimlik ve bilinç geliştirmelerine yol açarak sorunun etnikleşmesine yol açmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987:125). I. Carlist Savaşındaki muhafazakâr yenilgisine rağmen gerek Bask Bölgesinde gerekse Katalonya'da liberal yönetime karşı uzun süre toplumsal protestolar ve huzursuzluklar devam etmiştir (Philips & Philips, 2010: 213-217). Her ne kadar II. Isabella

Katolik Kilisesi ile olan gerginliği azaltmak için 1851 yılında Vatikan ile bir Konkordato imzalamış olsa da iki ideolojik kesim arasındaki gerginlik azalmamış, aksine katlanarak artmıştır (Philips & Philips, 2010:218-219). Zira II. Isabella'nın Katolik yanlısı bir tutum almaya başlaması ordu içerisindeki liberalleri kızdırmış ve 1968 yılında aynı zamanda koyu bir Katolik Kilisesi karşıtı olan Mareşal Prim tarafından yapılan bir darbe ile tahtan indirilmesine yol açmıştır (Junco, 2002: 2-4). Mareşal Prim'in yaptığı bu hükümet darbesi beraberinde İspanya üzerinde çıkarları olan Almanya ve Fransa'nın olaya muadil olması ile sonuçlanmıştır. Zira Bismarck yönetimindeki Almanya boşalan İspanya tahtına Prusyalı Henzollen hanedanından birisinin geçmesini isterken Fransa Fransız Bourbon hanedanının bir üyesinin geçmesine çabalamaktaydı. İspanya tahtına kimin geçeceği konusunda Fransa ile Almanya arasındaki bu gerginlik aynı zamanda sonuçları uzun yıllar Avrupa politikasını etkileyecek 1870-1871 Almanya – Fransa savaşının da çıkmasında önemli rol oynamıştır (Armağanoğlu, 2003: 320-322).

Almanya- Fransa Savaşı beraberinde İspanya'da da yeniden liberaller ve muhafazakârlar arasında şiddetli bir iç çatışmanın başlamasına neden olmuştur. İç siyasi mücadele 1873 yılında bir liberal zaferiyle sonuçlanmış ve İspanya'da cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Cumhuriyet rejimi İspanya'nın idari yönetimini her birinin kendi anayasası olan 13 iç bölge ve 4 deniz aşırı bölgeden oluşan bir konfederasyon şeklinde örgütlemiştir (Armağanoğlu, 2003: 732-733; Çillier, 2014:149). Fakat yeni kurulan cumhuriyet rejiminin en çok tartışma yaratan ve iç gerginliği yeniden arttıran özelliği onun Katolik Kilisesine karşı tutumu olmuştur. Zira liberaller tarafından desteklenen cumhuriyet yönetimi Katolik Kilisesini mutlakîyetin, geri kalmışlığın ve hiyerarşik feodal yapının kalıntısı ve temsilcisi olarak görmekteydiler (Junco, 2002: 177-178; Çillier, 2014: 149). Kaldı ki cumhuriyet rejimi tarafından yürürlüğe konulan 1869 İspanyol anayasasına Katoliklik ile birlikte diğer inançlarında korunacağına yönelik bir kanunun dâhil edilmesi muhafazakârların yeniden ayaklanmasına ve II. Carlist Savaşının çıkmasına yol açmıştır (Lecours, 2007: 49-50). II. Carlist Savaşında Basklar yine muhafazakârların yanında savaşa girmiştir. Fakat Basklar açısından bu savaşın ilk Carlist Savaşından farkı toplumsal motivasyonda yaşanan nedensel değişimdir. Zira ilk Carlist Savaşında Baskların muhafazakârlarla ittifak yapmalarının ana nedeni İspanya'nın âdem-i merkeziyetçi idari yapısını ve fuerosların uygulanmasını korumaktır. Zira II. Carlist Savaşında Baskların muhafazakârın yanında yer almalarının ana nedeni olarak İspanyol toplumunda Katolikliğin baskın yapısının korunması olduğu görülmektedir (Lecours, 2007: 49-50; Çillier, 2014: 149 -150). Başka bir deyişle ilk Carlist Savaşında Bask halkının muhafazakârların yanında yer almasının ana nedeni bölgesel otonomilerini ve geleneksel fueroslarını korumak iken II. Carlist Savaşında söz konusu ittifakın Bask halkı için ana motivasyon kaynağının Katolikliği korumak olduğu görülmektedir. Fakat muhafazakârlar liberallere karşı giriştikleri II. Carlist Savaşını da kaybetmiş ve 1875 yılında XII. Alfonso'nun İspanyol tahtına geçmesi ile liberal esaslara dayalı bir meşrutiyet yönetimi kurulmuştur (Çillier, 2014: 150). 1875 yılında meşrutiyet yönetimin kurulması aynı zamanda İspanyol tarih yazınında "Restorasyon Dönemi" olarak tanımlanan süreçinde başlangıcı olarak kabul edilir. Restorasyon Dönemi, 1875-1931 yılları arasında İspanya'nın

ekonomik açıdan kapitalistleştiği bir süreçtir (Andres & Braster, 1999: 76-78; Çillier, 2014: 150). Söz konusu Restorasyon Dönemi aynı zamanda Bask sorunun İspanya’da etnikleşmeye başladığı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Zira 1876 yılında liberal yönetim tarafından Bask Bölgesinin otonom idari yapısı hızla merkezileştirilmeye başlanmış, fueroslar yürürlükten kaldırılmış, Bask aristokrasisinin toplumsal ve idari ayrıcalıkları sona erdirilmiş ve Bask halkına mecburi askerlik yapma ve merkezi hükümete vergi verme gibi zorunluluklar getirilmiştir (Allieres, 1995: 43-46; Praszkiar & Bartoli, 2014: 71; Macko, 2011: 6). Merkezi hükümetin ekonomik denetimi altına girilmesi İspanya’nın diğer bölgelerine kıyasla endüstriyel ve ticari açıdan çok daha gelişmiş bir durumda olan Katalonya ve Bask Bölgesinde başta sanayi ve ticaret burjuvazisi olmak üzere geniş bir kesimin tepkisini çekmiştir. Bu durum Bask bölgesinde fuerosların ve Katolikliğin sayesinde yönetici konumlarını devam ettiren Bask aristokrasisinin bu haklarını kaybetmelerine dayalı bir tepkisi ile birleştiğinde çok daha ciddi bir hal almıştır (Carr & Aizpurua 1981: 11; Çillier, 2014: 158). Kaldı ki ekonomik alandaki merkezileşme 19’uncu Yüzyılın ikinci yarısında İspanyol hükümeti tarafından uygulanan koruyucu ekonomi stratejisi nedeniyle Bask Bölgesi sanayicilerinin serbest ticaret yapmasının önünde bir engel haline gelmekteydi. Bu durum Bask sanayi burjuvazisi ile İspanyol yönetimi arasındaki çıkar farklılıklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Perez-Agote, 2006: 59-60). Zira gerek Bask Bölgesi gerekse Katalonya İspanya’nın geri kalanından önce endüstrileştiği ve kapitalist sisteme adapte olduğu için söz konusu bölgelerdeki yerel burjuvazi tarafından merkezi hükümetin uyguladığı korumacı ekonomik sistem bir ayak bağı olarak görmüştür (Çillier, 2014: 161; Medrano, 1994: 543-549). Kaldı ki 1898 yılında vuku bulan ve İspanya’nın Küba, Filipinler ve Guam gibi son sömürgelerini kaybettiği ve İspanyol tarih yazınında “El-Desastre” yani felaket olarak adlandırılan İspanyol-ABD savaşının yıkıcı etkisi her iki bölgedeki sanayi burjuvazisinin merkezi hükümete karşı duyduğu hoşnutsuzluğun katlanarak artmasına yol açmıştır (Casanova, 2015: 10). Çünkü anılan dönemin merkezi İspanyol hükümeti gerek savaş maliyetini karşılamak gerekse savaş sonrası ödenen tazminatın finansmanını sağlamak amacıyla vergileri arttırmıştır. Bu vergi artışının yarattığı mali tahribatın yanına savaş sürecinde ABD’nin İspanyol ürünlerine uyguladığı ambargo ve ticari boykotta eklendiği Bask ve Katalan sanayicileri ağır bir bedel ödemek zorunda kalmıştır (Allieres, 1995: 47). Bask toplumunda İspanyol hükümetine karşı oluşan tepkinin diğer bir nedeni de bölgede yaşanan demografik değişimden merkezi hükümetin sorumlu tutulmasıdır. 19’uncu Yüzyılın son çeyreğinde özellikle demir-çelik sanayinin bağlı endüstrileşmenin gelişmesi sonucu Bask Bölgesine İspanya’nın diğer bölgelerinden yoğun bir Bask olmayan işgücü göçü yaşanmıştır. Bu göç Bask toplumu tarafından iki farklı nedenden dolayı önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Birincisi söz konusu göçmenlerin etnik olarak İspanyol olmaları nedeniyle Bask Bölgesinde demografik olarak Bask nüfusunun genel nüfusa kıyasla oranının hızla azalmasına yol açmıştır. Bu durum Baskların kendi bölgelerinde azınlık haline gelme ve zaman içerisinde İspanyollaşma korkusu duymalarıyla sonuçlanarak etnik kimliklerine olan bağlarını radikalleştirmiştir. İkincisi ise gelen İspanyolların çoğunun işçi sınıfından oldukları için aynı zamanda sosyalist düşünceye ve sekülerizme yakın bir ideolojiye sahip olmalarıdır. Zira bu durum Carlist ve muhafazakâr Katolik yanlısı olan Basklar

için ideolojik ve kültürel bir tehdit olarak da algılanmıştır. Bu kolektif tehdit algısı ise zamanla Bask etnik milliyetçiliğinin radikalleşmesine yol açmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 125; Medrano, 1994: 546-547; Çillier, 2014: 159). Kısacası 19'uncu Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bask etnik milliyetçiliğinin idari - ekonomik merkezileşmeye, liberalleşmeye, demografik değişim ve sekülerleşmeye bir tepki olarak ayrıkçı bir yol izlemeye başladığı söylenebilir (Lecours, 2007: 40-41; Macko, 2011: 8).

Bask toplumundaki bu hoşnutsuzluk 19'uncu Yüzyılın sonunda Carlist bir armatörün oğlu Bask milliyetçisi Sabino de Arana tarafından Bask Ulusal Partisinin (PNV) kurulmasına yol açmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 125). 1894 yılında Katalan milliyetçiliğinden etkilenerek Arana tarafından kurulan PNV, Bask geleneksel yaşamını korumayı hedefleyen, âdem-i merkeziyetçi ve muhafazakar bir ideolojiyi benimsemiştir (Macko, 2011: 8). Arana'ya göre Bask toplumunun fiziki (genetik) ve ahlaki farklılıkları onun İspanya'dan ayrı bir şekilde bağımsız yaşamasını gerektirmekteydi. Arana, İspanya boyunduruğu altında yaşayan bir Bask halkının zaman içerisinde kimliğini, dili hatta dinini kaybedeceğini öne sürmüştür (Macko, 2011: 9). Zira Arana'nın bakış açısına göre ırksal ve kültürel farklılık ile Katoliklik Bask halkının tanımlayan en önemli faktörlerdi (Ramirez & Sullivan, 1987: 126). Kaldı ki Arana'ya göre Basklar tarafından boğa güreşlerin izlenmesi, flemenko dansının yapılması hatta İspanyolca şarkıların dinlenmesi bile Bask milli değerlerine hayati bir tehdit oluşturmaktadır. Arana aynı zamanda Bask milli marşı "Gora ta Gora"nın bestecisi ve kırmızı yeşil Bask bayrağının tasarımcısıdır. Bunlara ilaveten Arana her yıl Paskalya'nın ilk Pazar gününün Bask ulusal bayramı "Aberri Eguna" olarak kutlanmasını sağlamıştır (Lecours, 2007: 52; Çillier, 2014: 159-160). Başka bir deyişle Arana Bask etnik kimliğinin varlığını ve devamını sağlayan mit ve sembolleri ayrıkçı bir tarzda canlandırmış ve güçlendirmiştir (Çillier, 2014: 160).

Resim 1. Bask Etnik Milliyetçi İdeolojisinin Kurucusu Sabino de Arana

(ABC Pais Vasco, "La ikurriña y otros inventos de Sabino Arana"https://www.abc.es/espana/pais-vasco/abci-ikurrina-y-otros-inventos-sabino-arana-201605072007_noticia.html (Erişim Tarihi: 14.06.2019))

Arana'nın kaleme aldığı parti manifestosunda PNV'nin amaçları; Bask halkının Katolik Kilisesine olan bağlılığının sürdürülmesi, Bask geleneklerinin, fueroslarının ve dilinin korunması ve devam ettirilmesi, Bask kırsal yaşamının desteklenmesi, Bask Bölgesine yapılan İspanyol göçünün durdurulması, 1876'da iptal edilen Bask Bölgesi otonomisinin yeniden kurulması ve Bask halkında ayrı bir ulus olma bilincinin canlı tutulması olarak belirtilmiştir (Kurlansky, 1999: 168). Bu kapsamda PNV'nin kurulması ile Bask toplumsal hareketinin kendisini İspanya genelindeki Carlist-muhafazakâr hareketten ayrılarak etnikleştirdiğinden bahsedilebilir. Zira Bask çıkarlarının korunması için Carlist-muhafazakâr blok ile birlikte verilen mücadelenin başarısızlığı Bask hareketinin dönüşüm yaşayarak ayrıkçı bir etnik milliyetçiliğe dayanmasına yol açmıştır (Macko, 2011: 10-11). Bu noktada Katalan ve Bask etnik milliyetçilikleri arasındaki fark da ortaya çıkmaktadır. Katalan milliyetçiliği kapitalist sisteme daha iyi adapte olmuş, sınıf mücadelesi ve toplumsal sorunlarda daha bütünleştirici bir tarz benimsemiştir. Bu nedenle Katalan milliyetçiliği İspanyol toplumu ile kuvvetli bağların devam ettiği, federalist bir idare kurulması yönünde evrimini devam ettirmiştir. Fakat her ne kadar başlangıçta Katalan milliyetçiliğini örnek alarak geliştirilmeye çalışılsa da Arana'nın temellerini attığı Bask etnik milliyetçiliği aynı bütünleştirici ve uzlaşmacı tavrı sergilememiş, etnik ayrımcılığa dayalı bir radikalleşme sürecine girmiştir. Bu tutumsal farklılık ise Bask etnik milliyetçiliğinin zaman içerisinde etnik şiddette ve teröriste daha meyilli hale gelmesinde önemli bir rol oynamıştır (Medrano, 1994: 544-550).

2.2. 20'inci Yüzyılın Başından Günümüze Kadar Bask Etnik Milliyetçiliği

2.2.1. Franco Dönemi Öncesinde Bask Etnik Milliyetçiliği

20'inci Yüzyılın başında İspanya gerek 1898 savaşının ekonomik ve siyasi tahribatı gerekse iç politikadaki liberal-muhafazakâr çatışması nedeniyle oldukça yıpranmış ve güçten düşmüş bir ülke haline gelmiştir. Bu sıkıntılı siyasi atmosferde 1902 yılında XIII. Alfonso anayasal düzene sadık kalacağına yemin ederek tahta çıkmıştır. Fakat yeni kral ülkedeki ekonomik sıkıntı ve liberal-muhafazakâr çatışması nedeniyle istikrarı sağlamakta başarısız olmuştur. Zira yeni kral giderek yükselen Bask ve Katalan milliyetçilerin, eski sisteme dönmek isteyen muhafazakârların ve sürekli ekonomik ve siyasi reform talep eden liberallerin ve sosyalistlerin taleplerini karşılayamadığı gibi artan iç gerilimi de azaltamamıştır (Casanova, 2015: 11-13). Bu kriz ortamı İspanya'nın tarafsız kalmasına rağmen Birinci Dünya Savaşında daha da şiddetlenerek 1923 yılında muhafazakâr General Miguel Primo de Rivera'nın darbe yaparak yönetimi ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır (Casanova, 2015: 14). Rivera, İspanya'da Reconquista ve Habsburg Döneminin kutsallaştırıldığı İspanyol milliyetçiliğine ve Katolik kimliğine dayanan bir kimlik inşası çabasına girmiştir. Rivera aynı zamanda anayasayı yürürlükten kaldırmış, parlamentoyu dağıtarak kurduğu "vatanseverler birliği" adlı parti aracılığıyla İtalyan diktatörü Mussolini'den ilham alan korparatif faşist bir idare kurmaya çalışmıştır (Sandoval, 1969: 11-12; Vincent, 2007: 110-113; Çillier, 2014: 162). Rivera tek monark, vatan ve millet etrafında bütünleşmiş İspanya ideali doğrultusunda etnik milliyetçiliğin gerek yerel gerekse İspanya çapında her türlü temsili yasaklamıştır (Çillier, 2014: 163). Fakat

Rivera bu etnik milliyetçilik karşıtı tavrına rağmen Bask Bölgesinde muhafazakâr-Carlist ideolojiye sahip PNV'yi kapatmamıştır. Zira iktidarının ilk yıllarında Rivera Bask Bölgesine otonomi statüsü verilmesi konusunda da ılımlı bir tutum sergilemiştir. Yalnız Rivera'nın otonomi konusunda çizdiği sınırlar oldukça kısıtlı olduğu için Bask milliyetçilerini tatmin etmemiştir. Çünkü Rivera'nın uygun bulunduğu otonomi sadece kültürel hakların içeren ve siyasi ve ekonomik alanda tamamen merkezi otoriteye bağlı bir otonomidir. Bu şekil bir otonomi ise geçmişte çok geniş bir otonom yönetim tecrübesi yaşayan Bask halkı için kabul edilebilir bulunmamıştır (Ben-Ami, 1991: 498-500; Çillier, 2014: 163). Bask milliyetçilerinin bu tutumu ise Rivera'nın daha da sertleşmesine yol açmış ve iktidarının ilerleyen yıllarında Bask hareketi dâhil bütün otonomi çabalarının ulusal bütünlüğü tehdit ettikleri gerekçesi ile yasa dışı ilan etmiştir. (Macko, 2011: 12). Rivera'nın bu müzakereye kapalı ve diktatörce tavrı PNV ile İspanyol muhafazakârları arasında 19'uncu Yüzyılın sonundan itibaren zayıflayan ortaklığın ve bağların tamamen kopmasına yol açmıştır (Clark, 1979: 48-50). Bu durum aynı zamanda PNV ve Bask milliyetçileri ile İspanyol solu arasında belli bir yakınlaşmanın da başlaması ile sonuçlanmıştır. Zira PNV 1930 yılında Rivera'nın devrilmesinden sonra Bask bölgesine yeniden otonomi sözü veren solcu ve cumhuriyetçileri desteklemiş ve II. İspanyol Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşı çıkmamıştır. PNV'nin muhafazakar geçmişine rağmen yaptığı bu pragmatik tercih aslında Bask milliyetçiliğinin muhafazakar ideolojiden etnik milliyetçiliğin ağır bastığı bir ideolojiye dayanmaya başladığı göstermektedir (Ramirez & Sullivan, 1987: 125).

Siyasi istikrarsızlıklar ve 1929 ekonomik krizinin yarattığı sıkıntılar nedeniyle 1930 yılında Rivera devrilmiş ve kral İspanya'yı terk etmiştir. 14 Nisan 1931 yılında ise II. İspanyol Cumhuriyeti ilan edilmiştir. (Sandoval & Azcarate, 1969: 10-13). İktidara gelen Cumhuriyetçiler öncelikle Rivera tarafından kaldırılan anayasayı yürürlüğe koymuş ve cumhuriyetçi program adı verdikleri siyasi reformları uygulamaya geçirmişlerdir. Söz konusu cumhuriyetçi programın en önemli özelliği ise Kilise'nin yetkilerinin kısıtlanması ve eğitimin laikleştirilmesi gibi seküler unsurları ağırlıklı olarak barındırmasıydı (Payne, 2011: 165-168). Cumhuriyetçi program içerisindeki bu Katolik karşıtı unsurlar İspanyol muhafazakârlarının sol kesime yönelik korkularını arttırarak ülkedeki siyasi kutuplaşmayı radikalleştirmiş ve arttırmıştır (Casanova, 2015: 17). Cumhuriyetçi programın başka bir önemli özelliği de Basklara, Katalanlara ve Galiçyalılara bölgesel otonomi statüsünü kurma, kendi dillerinde eğitim yapabilme ve kültürlerini yaşatma hakkını vermesidir. Bu durum Bask milliyetçilerinin gözünde solcu ve cumhuriyetçi ideolojinin saygınlığını arttırmıştır (Çillier, 2014: 164). Fakat ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde başarısız bir performans sergileyen Cumhuriyetçi hükümet 1933 yılında iktidardan düşerek yerini muhafazakâr sağ bloğa terk etmek zorunda kalmıştır (Davies, 2006: 1044-1045). Muhafazakâr sağ blok iktidara gelir gelmez Cumhuriyetçiler tarafından yapılan bütün reformları tersine çevirmeye başlamış ve karşı devrim mantığı çerçevesinde bir politika izlemiştir. Bu irrasyonel politik tavrı İspanyol toplumundaki kutuplaşmayı daha da derinleştirerek iç savaşa giden yolun önünü açmıştır (Carr, 2010: 43-46). Muhafazakârlar ayrıca cumhuriyetçiler tarafından kabul edilen bütün bölgesel otonomi haklarını kısıtlamış ve mümkün olduğu kadar yürürlükten kaldırmaya çalışmıştır. Muhafazakâr

hükümetin bu tavrı ise başta PNV olmak üzere otonom statülerini kaybedeceklerini düşünen Bask milliyetçilerinin hızla cumhuriyetçi solcu bloğa yanaşmalarına ve açıkça ittifak kurmalarına yol açmıştır (Vilar, 2007: 28-30; Ramirez & Sullivan, 1987: 125). Başka bir deyişle bölgesel otonomiye koruma ve genişletme kaygısı aslında muhafazakâr ve ayrıkçı olan Bask milliyetçi hareketinin cumhuriyetçi, sosyalist ve radikal sol gruplarla irrasyonel bir ittifaka girmesi ile sonuçlanmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 126). Fakat Bask milliyetçileri tarafından yapılan bu siyasi tercih değişikliği beraberinde bir iç bölünmeyi de getirmiştir. Zira kırsal bölgelerdeki Bask vilayetleri olan Navarra ve Alava halkı, endüstrileşmiş Vizcaya ve Guipuzcoa'nın aksine muhafazakâr sağcı bloğu desteklemişlerdir (Çillier, 2014: 165). Zira kırsal bölgedeki Bask vilayetlerindeki halk cumhuriyetçi sol bloğu çoğunlukla bir Bolşevik ve mason cephesi olarak algılamıştır. Onların bu algısı Katolik değerlere sahip çıkmanın bölgesel otonomiden daha önemli olduğu düşüncesini benimsemelerine yol açmıştır (Ben-Ami, 1991: 500-501). 1936 yılında yapılan seçimlerde sosyalistler, komünistler, cumhuriyetçiler ve diğer sol fraksiyonlardan oluşan Manuel Azana önderliğindeki Halk Cephesi seçimleri kazanmıştır. Halk Cephesi Bask Bölgesine dışişleri, iç güvenlik, iletişim, bölgesel yönetim, eğitim, ticaret ve adalet alanında çok geniş bir özerklik tanıyan otonomi statüsünü yürürlüğe koymuş ve bahse konu otonomi statüsü PNV'nin çabalarıyla Navarra hariç bütün Bask vilayetlerinde referandum ile onaylanmıştır (Çillier, 2014: 165). Fakat bu genişletilmiş bölgesel otonominin ömrü fazla olmamış, aynı yıl başlayan İspanya İç Savaşı Bask milliyetçilerinin bir asırdan fazla süren çabalarının sonuçsuz kalmasına yol açmıştır.

2.2.2. Franco Döneminde Bask Etnik Milliyetçiliği ve ETA

İspanya İç Savaşı General Franco'nun İspanya'nın Fas garnizonunda meşru Halk Cephesi hükümetine karşı giriştiği isyan neticesinde başlamıştır. Cumhuriyetçi hükümete karşı başlatılan bu isyan Kilise'nin, muhafazakârlar cephenin ve kırsal kesimin desteği ile kısa sürede bütün İspanya'ya yayılmıştır (Carr, 2010: 52-53). Franco'nun amacı kendi önderliğinde homojen, muhafazakâr, milliyetçi ve bütünleşmiş bir İspanya yaratmaktır (Macko, 2011: 13). Franco Katolik Kilisesinin ve kırsal kesimin desteğini almak için kendi hareketini Madrid'teki Bolşevik ve din düşmanı hükümete karşı bir "Haçlı Seferi" olduğu propagandasını yapmıştır (Casanova, 2015: 72-73). Franco'nun bu propagandası Katolik Kilisesi ve muhafazakâr-Carlist cephede anında karşılık bulmuş ve ayaklanma kısa sürede İspanya'nın güneyine yayılarak üç yıl sürecek iç savaşın fitilini ateşlemiştir (Çillier, 2014: 167). İç savaşta Katolik Kilisesi, muhafazakâr-Carlistler, faşist Falanjist gruplar ve İspanyol ordusunun büyük kısmı Franco'nun yanında yer alırken; cumhuriyetçiler, sosyalistler, komünistler ve ordunun azınlıkta kalan cumhuriyetçi kesimleri Halk Cephesi hükümetini desteklemiştir (Casanova, 2015:111-120). Fakat savaşın boyutu sadece İspanya ile sınırlı kalmamış, diğer ülkelerin de kısmi veya direkt katılımları ile uluslararası bir savaşa şahit olunmuştur. Zira Mussolini İtalya'sı ve Hitler Almanya'sı Franco'yu desteklerken, Sovyetler Birliği direkt, ABD ve İngiltere de kısmen Halk Cephesini desteklemiştir (Casanova, 2015: 120-130). Bask Bölgesinde ise PNV'nin güçlü olduğu Vizcaya ve Guipuzcoa verilen genişletilmiş özerklik neticesinde Cumhuriyetçilerin yanında yer alırken, hiçbir zaman bağımsız bir Bask Devletine geniş

çaplı destek vermeyen iki Bask şehri Navarra ve Alava Franco'yu desteklemiştir. Kaldı ki PNV kontrolündeki iki bölgede 1937 yılında Bilbao merkezli bir Bask Cumhuriyeti bile kurulmuştur. Fakat kısa süre sonra Franco güçlerinin Bilbao'yu ele geçirmesi bu cumhuriyetin yıkılmasına yol açmıştır. Franco kendisine olan sadakatlerinden dolayı Navarra ve Alava'ya kısmi özerklik tanısa da diğer Bask şehirlerinin özerklik statülerini tamamen ortadan kaldırarak yönetimlerini direkt Madrid'deki merkezi hükümete bağlamıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 126). Franco aynı zamanda Bask Bölgesindeki Guernika şehrini yerle bir etmiştir. Franco kuvvetlerinin Alman müttefikleri ile yaptığı bu saldırı kısa zamanda ünlü ressam Pablo Picasso'nun dünyaca ünlü eserinde de işlediği şekilde bir katliama dönüşmüştür. Zira Guernika katliamı Bask milliyetçileri ile Franco yönetimi arasındaki nefreti derinleştirmiştir. Çünkü daha önce değinildiği üzere Guernika Bask halkı için asırlardır önemli bir politik sembol olarak görülmekteydi (Pettersen, 2007: 17-18).

1939 yılında iç savaşın Franco destekçileri tarafından mutlak suretle kazanılması ile Franco İspanya'nın tamamında tek başına iktidarı ele geçirmiştir (Casanova, 2015: 239). Akabinde Franco PNV'de dâhil bütün siyasi partileri yasaklamış, bölgesel otonomileri büyük oranda ortadan kaldırmıştır (Türkeri, 2007: 40). Franco bununla da yetinmemiş belli başlı Bask milliyetçilerinin mallarına el koymuş ve çok sayıda Bask milliyetçisini gerek faili meçhul cinayetlerle gerekse hapiste işkence ile öldürmüştür (Gürses, 1997: 52). Bu minvalde PNV önderleri yurt dışına kaçmış ve savaş boyunca müttefiklere savaş sonrasında Franco'yu devirecekleri beklentisi ile aktif olarak destek vermişlerdir (Çillier, 2015: 167). Fakat gerek PNV'nin gerekse onu gibi ABD ve İngiltere'nin yanında Almanlara karşı savaşan İspanyol cumhuriyetçilerinin bu beklentileri savaş sonrası dönemde gerçekleşmemiştir. Çünkü Soğuk Savaş ortamında Franco İspanya'sı ABD ve Batı Bloğu için Doğu Bloğuna karşı önemli bir müttefik olarak kabul edilmiştir. Franco rejimi de Batı Bloğunun kendisine olan bu yakınlaşmasına karşılık vermiş ve anti-komünist cephedeki yerini sağlamlaştırmıştır (Hood & Janz, 2013: 66). Kaldı ki Franco rejimi ABD Başkanı Truman'ın jeostratejik önemi nedeniyle Kongre'ye Franco İspanya'sını 1947 yılında müttefik olarak kabul ettirmesine karşılık Franco rejimi de ABD'ye İspanya'da hava üssü tahsis etmiştir. ABD ayrıca 1951 yılında Franco yönetimine 100 milyon dolarlık bir kredi vermiş ve İspanyol ekonomisinin ayağa kalmasına yardımcı olmuştur (Gürses, 1997: 52). Bu durumun neticesinde Bask milliyetçileri sadece faşist bir rejimi değil aynı zamanda bir ABD müttefikini de karşılarına almak zorunda kalmışlardır (Muro, 2005: 579-580).

Resim 2. İspanyol Faşist Diktatör Francisco Franco'nun Zafer Konuşması

(Richard Nelsson, "The end of the Spanish civil war - archive, 1939" *Guardian*, 17 Nisan 2019. <https://www.theguardian.com/the-guardian/from-the-archive-blog/2019/apr/17/spanish-civil-war-end-franco-1939> (Erişim Tarihi: 26.06.2019))

Franco rejimi Soğuk Savaşın kendisine kazandırdığı avantaja dayanarak kendi ideolojik esaslarına dayalı bir İspanyol kimliği inşa etme girişimine başlamıştır. Franco'nun idealize ettiği İspanyol kimliği Katoliklik ve Kastilyan bir etnik çekirdeğe dayalı İspanyol milliyetçiliğidir. Söz konusu milliyetçilik anlayışı Kastilyan etnik çekirdek dışındaki Bask ve Katalan etnik kimliklerini de ayrı bir millettten ziyade Kastilyan kimliğinden sadece folklorik farklılıkları olan bir alt kültür olarak görmekteydi (Munoz, 2009: 619-620; Çillier, 2015: 168). Zira Franco rejimi folklorik farklılık olarak tanımladığı bu etnik kimlikleri homojenleştirmek için başta Baskça ve Katalanca olmak üzere bütün azınlık dillerinin gerek eğitim sisteminde gerekse kamusal alanda kullanılmasını yasaklamıştır (Çillier, 2015: 179). Franco rejimi bununla da kalmamış, İç Savaş'ta kendisine muhalif olan Bask Bölgesindeki Vizcaya ve Guipuzco'ya 1950'li yıllarda ekonomik yaptırım dahi uygulamıştır (Roach, 2007: 451-452). 1950'li yıllarda sorunun hem ekonomik hem de siyasi-kültürel baskı ile çözülemeyeceğini fark eden Franco rejimi, anılan dönemden sonra ekonomik baskıyı kaldırmış ama siyasi-kültürel baskıyı daha da arttırarak sürdürmeye devam etmiştir. Zira Franco rejiminin kurmayları Bask bölgesinde ortaya çıkacak bir ekonomik gelişmenin, refahı arttıracacağı, artan refahın da Baskların siyasi ve kültürel taleplerini zayıflatacağı beklentisinde olmuşlardır. Bu kapsamda ABD'den gelen mali yardım aracılığıyla Bask bölgesinde ağır sanayi ve imalat sektörünü yüksek bir devlet desteği verilmiş, bölgeye ulaştırma ve iletişim alanlarında önemli altyapı yatırımları yapılmıştır (Conversi, 2002: 226; Payne, 1967: 110-124). Fakat ekonomik liberalleşmeye rağmen Franco rejiminin aşırı merkezîyetçi parti devletine dayanan yönetim anlayışında ve Bask diline ile kültürüne karşı sert tutumunda en ufak bir değişiklik olmamıştır (Payne, 1967: 128). Başka bir deyişle, Franco rejiminin ekonomik liberalizmi destekleyen fakat siyasi liberalizme karşı çıkan bu politikası ters tepmiştir. Zira Franco rejiminin bu siyasi liberalizme kayıtsız kalan baskıcı yönetimi Bask milliyetçilerinin daha fazla radikalleşmesine yol

açmıştır. Çünkü tarihsel örnekler dikkatte alındığında ekonomik liberalizm ve siyasi liberalizmin birbirini destekleyen ve teşvik eden bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile bu iki kavram arasında pozitif bir korelasyonun varlığı söz konusudur (Acemoğlu & Robinson, 2013: 428-460). Fakat Franco rejiminin izlediği politikalar dikkatte alındığında bu gerçekliğin görmezden gelindiği görülmektedir (Conversi, 2002: 226-227).

1940'lı yılların sonuna doğru PNV içerisindeki bir grup genç öğrenci hareketi vasıtasıyla Franco'ya karşı direniş kararı almıştır. Bu öğrenci hareketi daha sonra PNV içerisinde "Ekin" adlı grubun çatısı altında birleşmiştir. Ekin örgütü üyeleri PNV yönetimini ve politikalarını fazla ılımlı olduğu gerekçesi ile eleştirmeye başlamıştır. Zamanla PNV'den ayrılan Ekin grubu radikalleşerek 1959 yılında ETA'ya dönüşmüştür (Macko, 2011: 16). Kendisini "ulusal kurtuluş için savaşılan devrimci Bask hareketi" olarak tanımlayan örgüt ilk silahlı eylemini 1961 yılında Bask Bölgesindeki Franco güçlerine karşı yaparak şiddet yanlısı bir eylem planı icra edeceğini ilan etmiştir (Gürses, 1997: 55). ETA 1962 yılında yaptığı birinci kongresinde kendisini Bask devrimci, milliyetçi ve bağımsızlık yanlısı bir örgüt olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca örgütün amaçlarının; İspanya ve Fransa topraklarındaki Bask Bölgelerinden oluşan tam bağımsız, sosyalist-kooperatif bir ekonomik sistemin uygulandığı bir Bask Devleti kurmak olduğunu açıklamıştır. Bu kongre de ETA ayrıca Bask kimliğinin ana bileşenlerinin Bask dili, kültürü ve etnik özellikleri olduğunu ileri sürmüş, Katolikliğin ise Bask kimliği için bir ana bileşen değil sadece tamamlayıcı bir unsur olduğunu belirtmiştir. Başka bir deyişle ETA, ırkçılıkla suçladığı Arana'nın ırksal saflığa dayanan milliyetçilik anlayışının yerine kültürel unsurların ağır bastığı bir milliyetçilik anlayışını esas almıştır (Muro, 2009: 668). Kongrenin sonuç bildirisinde ise ETA bu amaçlarına ulaşmak için silahlı eylem ve şiddet de dâhil her yolu meşru kabul edeceğini belirtmiştir (Macko, 2011: 17; Alexander, 2001: 4-5; Ramirez & Sullivan, 1987: 126). Bahse konu kongre kararlarında dikkat çekici noktalardan en önemlisi Bask kimliği içerisinde ETA'nın Katolikliği bir ana unsur olarak kabul etmemesi olduğu söylenebilir. Zira ETA'nın amacının Bask halkı ile İspanyol muhafazakâr-Faşist iktidar arasında hiçbir ortak noktanın olmadığı hususunu vurgulama isteğidir (Mackro, 2011: 17). Diğer önemli noktanın da ETA'nın aslında birbirinin tersi olan sosyalist ideoloji ile etnik milliyetçiliği birleştirmeye çalışan çelişkili ama aynı zamanda pragmatik bir bakış açısını benimsemesi olduğu söylenebilir (Carr & Aizpurua, 1981: 157-158). ETA'nın bu Katolikliği kabul eden fakat ana bileşen olarak görmeyen Bask etnik milliyetçiliğe ve sosyalizme dayanan ideolojisinin altında örgütün amaçlarına ulaşmak için taban ve destek kazanma hedefi olduğu düşünülmektedir. Zira genel olarak muhafazakâr olan Bask toplumunda Katoliklik ile çatışan bir bakış açısı örgütün taban desteğinin azalmasına yol açabilirdi. Katolikliği dışlamayan fakat İspanyol kimliği ile Bask etnik kimliği arasındaki farklılıkları yücelten bir ideoloji ETA'ya Bask halkı nezdinde yüksek bir itibar kazandırmıştır (Clark, 1979: 182). Örgütün sosyalist ideolojiyi benimsemesinin ise hem kapitalist cephede yer alan Franco rejimine muhaliflik yapma hem de Sosyalist Blok içerisindeki ülkelerden aktif destek alma açısından hedeflerine uygun olduğu değerlendirilmektedir.

ETA 1964 yılında yaptığı diğer kongresinde ideolojisine bazı yeni unsurları da eklemiştir. ETA'ya göre Bask Bölgesi İspanya'nın bir nevi kolonisi durumundadır ve İspanya Bask Bölgesini siyasal,

ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kendi çıkarlarına göre sömürmektedir. Bu nedenle örgüt kendi eylemlerini kolonyal yönetime karşı yapılan bir bağımsızlık mücadelesi olarak tanımlamıştır (Gürses, 1997: 57). Örgütün eylemlerini kolonyal bir çerçevede değerlendirmesinin nedeninin kendisini anılan dönemde başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere çok güçlü bir post-kolonyal hareketinin içerisine yerleştirerek uluslararası alanda meşruiyet kazanmaya çalışması olduğu düşünülmektedir. Aynı kongrede ETA, Bask ülkesinin kurtuluşunun sadece gerilla savaşıyla mümkün olabileceğini öne sürmüştür (Heiberg, 1989: 110-111). Bu kapsamda örgüt eylem stratejisi olarak eylem-baskı-eylem yöntemini ve Fanon'un sömürgeleştirilmiş uluslar için tavsiye ettiği kültür ve şiddetini bir araya getiren "ulusal şiddet" modelini seçmiştir (Çillier, 2014: 172). Bu yöntem belli basamakların ardı ardına gerçekleşmesine yönelik bir stratejiye dayanmaktadır. Bu stratejide terör örgütü öncelikli olarak hedef ülkenin güvenlik güçlerine ve kamu kuruluşlarına saldırı eylemi yapmaktadır. Bu eylemin sonucunda baskıcı rejim demokratik olmayan ve meşruiyeti tartışmalı her rejim gibi eyleme aktif ve kolektif baskı uygulayarak karşılık verir. Bu kolektif baskı yeterli hukuki araçlara dayanmadan geniş çaplı tutuklamalar, kolektif cezalandırmalar ve işkenceler aracılığıyla yürütülür. Rejimin ayırım gözetmeyen ve orantısız bu baskısı halk nezdinde terör örgütünün popülaritesini ve desteğini artırır. Halk desteğini arttıran terör örgütü rejimin meşruiyetini daha da azaltmak için rejim tarafından uygulanan kolektif cezalandırmaya misilleme yapma adı altında tekrar rejime karşı terör eylemi yapar. Bu kısır döngü anti-demokratik baskıcı rejimin meşruiyetinin tamamen tükendiği ana kadar devam eder (Conversi, 1997: 97; Conversi, 2002: 225). Fakat bu döngünün terör örgütlerinin lehine işlemesi ile devletin baskıcı ve anti-demokratik yönetim tarzının arasında da doğrudan bir pozitif korelasyonun varlığı söz konusudur. Kaldı ki demokratikleşme sürecinin işlediği veya gelişmeye başladığı durumlarda aynı stratejinin terör örgütünün aleyhine bir sonuç çıkardığı ve halk desteğini kaybetmesine yol açtığı söylenebilir (Conversi, 2002: 225-226). Bu kapsamda ETA 1964 yılından itibaren öncelikle İspanyol güvenlik güçlerine ve bürokratik kurumlarına karşı terör eylemlerine başlamıştır. ETA'nın beklentisi söz konusu terör eylemlerinden sonra Franco rejiminin Bask Bölgesinde baskıyı arttıracığı, bu baskının da Baskların yoğun tepkisine yol açarak ETA'ya yeni üye katılımını ve yapılan mali desteği arttıracığıdır. ETA nihayetinde yükselen Bask muhalefeti sonucunda Franco rejiminin direnişinin kırılacağı ve Bask bölgesinden çekileceği beklentisindedir ETA'nın 1980'li yıllara kadar geçen süreç içerisinde de İspanyol hükümetinin bölgeden çekilmesi dışında diğer bütün beklentilerinin kısmen de olsa gerçekleştiği görülmektedir. (Gürses, 1997: 57). Kaldı ki 1980 yılına kadar ETA-Franco rejimi arasındaki ilişkilere bakıldığında karşılıklı bir şiddet ve baskının arttığı görülmektedir (Conversi, 2002: 224-225).

Şiddet döngüsü 1968 yılında ETA yöneticilerinden Txabi Etxebarrieta'nın arabasını durdurmak isteyen polislerle ateş açmasıyla artmış ve Etxebarrieta polis ateşi sonucunda ölmüştür (Gürses, 1997: 61). ETA Etxebarrieta'nın öldürülmesine önemli bir polis şefi ve işkenceci olan Meliton Manzaras'ın öldürülmesi ile karşılık vermiştir. Manzaras'ın öldürülmesi sonucunda Franco yönetimi Bask bölgesinde geniş çaplı bir baskı ve tutuklama dalgası başlatmış, 1970 yılında Manzaras'ın öldürülmesi ile suçlandığı 16 Bask milliyetçisini yargılamıştır. Tarihte "Burgos

Davası” olarak anılan bu yargılamada 6 Bask milliyetçisine idam cezası verilmiştir. Söz konusu davada Franco yönetimini zor durumda bırakmak için de ETA San Sebastian’daki Batı Alman konsolosunu kaçırmakla davanın uluslararası bir boyuta taşınmasına yol açmıştır. Gerek iç politik baskılar gerekse dış baskınlar nedeniyle Franco söz konusu Bask milliyetçilerinin idam cezasını ömür boyu hapse çevirmiştir. Fakat anılan Bask milliyetçileri Franco’nun ölümünden sonra 1977 yılında haptan çıkmıştır (Gürses, 1997: 61; Bauman, 1973: 86-88). ETA’nın terör eylemleri arasında belki de en önemlisi 1973 yılında Franco’nun sağ kolu ve varisi olması planlanan dönemin İspanyol başbakanı Amiral Luis Carrero Blanco’nun Madrid’de bombalı suikastla öldürülmesidir (Gürses, 1997: 62; Çillier, 2014: 175). Blanco’nun öldürülmesi Franco rejiminde bir şok etkisi yaratmış ve rejim Bask bölgesinde eskisine kıyasla çok daha fazla baskısını arttırarak, sayıları binlerle ifade edilen Bask’ı hapse atmıştır (Heiberg, 1989: 112-113). Aynı yıl ETA kendisine olan dış desteği arttırmak amacıyla diğer ülkelerde faaliyet gösteren kendisi benzeri terör örgütleri ile işbirliği kararı almıştır. Bu kapsamda ETA “Filistinli FATAH”, “Kürdistan Demokrat Partisi”, “Breton Kurtuluş Cephesi” ve en önemlisi “İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu yani IRA” ile ilişkiye geçme politikasını benimsemiştir (Clark, 1984: 67-68). ETA’nın bu politikasına IRA ciddi bir destek vermiş ve iki terör örgütü karşılıklı destek ve işbirliğini geliştirmiştir (Clark, 1984: 70). ETA 1974 yılında kendi iç çatışmaları ve fikir ayrılıkları nedeniyle ETA-Militar ve ETA-Politiko-Militar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. ETA –Militar şiddet ve terörizm eylemlerinin devam edilmesine savunurken, kitlesel halk hareketleri oluşturulmadan bir gerilla ordusu kurulmasına karşı çıkan ETA-Politiko-Militar ise toplumsal örgütlenme ve sınıf savaşına öncelik veren bir strateji benimsemiştir (Gürses, 1997: 59). Başka bir deyişle, örgütün her iki grubunun da ayrıkçı ideolojik amacı aynıdır. Zira farklılık sadece taktikeldir. ETA-Militar silahlı terör eylemlerinin hız kesmeden devam etmesini talep ederken, ETA-Politiko-Militar mücadelenin öncelikle siyasi ve toplumsal alanda halka yayılmasını, geniş çaplı bir halk hareketinin başlamasını, akabinde de silahlı mücadeleye başlanması gerektiğini öne sürerek ETA-Militar’ı acelelikle suçlamıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 126). İlerleyen dönemlerde ETA-Militar’ın destekçileri 1978’de kurulan “Herri Batasuna” (Halk Birliği) partisinde toplanırken, ETA-Politiko-Militar taraftarları aynı yıl kurulan ve sosyalizm ve Bask milliyetçiliğini harmanlayan bir ideolojiye sahip “Euskadiko Ezquerra” (Bask Solu) partisini kurmuştur (Gürses, 1997: 64; Ramirez & Sullivan, 1987: 127). 1975 yılında Franco’nun ölümü gerek ETA’nın gerekse bütün İspanya’nın geleceği açısından radikal değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Franco’nun ölümünden sonra vasiyeti üzerine Kral Juan Carlos 20 Kasım 1975’de koyu bir Franco taraftarı olan Francoist Navarro’yu başbakan olarak atamıştır. Fakat 1970’li yıllarda İspanyol ekonomisinin yaşadığı derin krizler ve artan halk tepkisi nedeniyle Navarro istifa etmiş ve Temmuz 1976’da demokratik eğilimleri güçlü olan Alfonso Suarez başbakanlığa atanmıştır. Suarez hükümeti ile İspanya’da demokratikleşme süreci de başlamıştır (Çillier, 2014: 175).

2.2.3. Franco Sonrası Dönemde Bask Etnik Milliyetçiliği ve İspanyol Demokratikleşme Süreci

Kralın 1976 yılında Suarez hükümetine yetki vermesi ile İspanya’da etnik milliyetçiliğe dayalı bir halk hareketi de ortaya çıkmıştır. Katalan Ulusal Günü olarak kabul edilen 11 Eylül 1977 tarihinde Barselona’da yaklaşık bir milyon Katalan, “özgürlük, af ve otonomi” sloganı ile gösteri düzenlemiştir. Bu gösteri Suarez hükümetine merkezileşmiş bir devletten âdem-i merkezietçi bir yönetime geçilmesi yönünde ciddi bir baskı ortaya çıkarmıştır. Daha da önemlisi Katalanların bu eylemine İspanya genelindeki sol gruplar da destek vermiş ve söz konusu baskının güçlenmesine neden olmuşlardır (Conversi, 2002: 227). Bask bölgesindeki Vitoria’da da yine 1976 yılında başlangıçta endüstri işçilerinin ücret artışı talebi ile başlayan fakat zaman içerisinde etnik otonomi ve demokrasi talebine evirilen bir ayaklanma çıkmıştır. Söz konusu ayaklanma bütün İspanya’da demokrasi talebi ile yapılan başka ayaklanmalarla desteklenmiştir (Conversi, 2002: 227; Clark, 1979: 269-271). Vitoria ayaklanması sırasında güvenlik güçlerinin göstericilere orantısız şiddet kullanması ve Suarez hükümetinin Franco döneminde Bask milli bayramı “Aberri Eguan” kutlamalarına yönelik yasağı devam ettirmesi, Bask milliyetçilerinin gerek siyasi alanda gerekse sokak eylemlerindeki faaliyetlerini arttırmıştır. Kaldı ki Vitoria’da başlayan ayaklanma hızla Bilbao, San Sebastian ve Navarra bölgelerine yayılarak geniş çaplı bir demokrasi isyanına dönüşmüştür.(Mees, 2003: 34-35). Katalan ve Bask bölgelerindeki demokrasi talebiyle başlayan ayaklanmalara Galiçya ve Endülüs bölgelerinde demokratikleşme yönünde artan halk tepkileri de eklenmiştir (Conversi, 1997: 45-57). Kısacası Franco sonrası İspanya’da etnik hak talepleri ile demokratikleşme taleplerinin eş zamanlı olarak birbirini desteklediği bir sürecin ortaya çıktığından bahsedilebilir (Conversi, 1995: 73-85). Zira bu iç kolektif ve dış baskılara karşı dayanamayan Suarez hükümeti 1977 yılında İspanya’da Franco döneminin ardından ilk serbest seçimleri yapma kararı almıştır. Suarez hükümetinin bu seçim kararını almasının en önemli nedenlerinden birisinin de ekonomik sıkıntılara çare olarak gördüğü Avrupa Topluluğu’na İspanya’nın anılan yılda tam üyelik için başvuruda bulunmasıdır. Çünkü AT’na giriş için demokratikleşmenin ön koşul olması İspanya’nın giriş sürecini demokratikleşme süreci ile birlikte sürdürmesine, demokratikleşmenin üyelik perspektifi ile teşvik edilmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle, İspanya içerisinde demokratikleşmeye karşı olan başta eski faşist rejimin destekçileri olmak üzere veto noktalarının direnci AT üyeliğinin sağlayacağı avantaj ve faydalar karşısında kırılmıştır (Huntington, 2007: 100-104). Dolayısıyla, İspanya’nın demokratikleşme sürecinde iç baskının yanında Avrupalılaştırmanın³ da önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu kapsamda Suarez hükümeti demokratik katılımı arttırmak için 1976 yılı sonunda başta Komünist Parti olmak üzere bütün siyasi partilerin üzerindeki politik yasağı kaldırmış ve sayıları 400’ü geçen bütün siyasi tutuklulara genel bir af çıkarmıştır. 1977 yılında ise genel af ETA üyelerine de uygulanmış ve ölüm cezası

³ Avrupa etkisi olarak da tanımlanabilecek Avrupalılaştırma, Avrupa Birliği’nin üyelik perspektifi, ekonomik ve siyasi yardım aracılığıyla belli bir hedef ülkenin iç ve dış politikasında, idari yönetiminde ve kurumlarında AB kural, değer ve normlarının benimsenmesi politikasıdır. Bu norm ve değerler çoğunlukla demokratik bir yönetim, tam olarak işleyen bir serbest piyasa ekonomisi, insan hakları ve tarafsız bir hukuk sistemi olarak özetlenebilir. Başka bir deyişle, Avrupalılaştırma havuç-sopa stratejisi ile AB’nin belli bir ülkede AB norm ve değerler sistemini rasyonelleştirmesi politikasıdır. (Bkz. Balkır, C. ve Soyaltın D. (2018). *Avrupalılaştırma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

olanlar sürgüne gönderilmiş, diğerleri de serbest bırakılmıştır (Carr & Aizpurua, 1981: 217-218). Aslında dönemin şartları dikkate alındığında Suarez hükümetinin özellikle ETA üyelerine kadar genişlettiği bu genel affin bir iç savaşa neden olacak kadar riskli bir karar olduğu söylenebilir. Fakat Suarez söz konusu genel af hususunu referanduma götürmüş ve artık iç çatışmalardan bunalan halkın % 61 desteğini aldırıştır. Onun bu manevrası İspanyol aşırı sağının tepkilerinin önüne de bir set çekmiştir (Çillier, 2014: 178).

1977 yılında yapılan seçimlerde Katalonya’da sosyalistler birinci, komünistler ikinci parti olurken; Bask bölgesinde sosyalist PSOE birinci, Bask Ulusal Partisi PNV ikinci parti olmuştur (Conversi, 2002: 227). İspanya genelinde ise kongrede Franco taraftarı Popular Allinace 16, komünist PCE 20 sandalye kazanmıştır. Parlamento’da ise ılımlı sağ UCD %34, sosyalist PSOE % 28,5 oy ile en önemli iki parti haline gelmiştir.(Carr & Aizpurua, 1981:228). Gerek İspanya genelinde gerekse Bask ve Katalan bölgelerinde merkezîyetçilik karşıtı partilerin çoğunlukta olmasının bir yıl sonra yürürlüğe girecek İspanyol anayasasının âdem-i merkezîyetçi bir tarzda yazılmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Conversi, 2002: 227). 1978 yılında kabul edilen ve onaylanan İspanyol anayasasının geçmişte İspanyol siyasi hayatında tecrübe edilen iki farklı görüş olan federalizm ve merkezîyetçilik arasında hassas bir denge kurduğu görülmektedir. Zira anayasada bölgesel etnik farklılıklar ulusal bir zenginlik olarak kabul edilirken, İspanya’nın organik bütünlüğünün sürdürülmesi zorunluluğu da vurgulanmıştır. Anayasa etnik grupların bölgesel otonomi haklarını garanti altına alırken, İspanya’nın otonom bölgelerden oluşan bölünmez bütünlüğünün korunmasını temel bir prensip olarak kabul etmektedir (Conversi, 2002: 228; Tura, 1985: 95). Burada esas önemli noktanın anayasanın İspanyol ulusal kimliğinin altındaki etnik kimliklerin varlığını ve otonomi haklarını resmen kabul ettiği hususu olduğu söylenebilir. Fakat anayasa bunun yanında İspanya’nın bölünmez bütünlüğü ilkesini de kabul ederek, bölgesel otonomiye sahip olacak etnik grupların self-determinasyon hakkının tanınmayacağına da açıkça vurgulamıştır. Aynı anayasa otonom bölgelerin idari yönetim haklarının kapsamını da karşılıklı müzakereye göre yapılacağını yani her otonom bölgeye aynı özerklik şartlarının verilmeyeceğini belirtmiştir (Tura, 1985: 96-97). Daha açık bir şekilde ifade edilirse etnik azınlıkların bulunmadığı veya çok az bulunduğu Endülüs, Kastilya La Mancha, Murcia gibi bölgelerde otonomi hakkı büyük oranda yerel yönetim özerkliği şeklinde verilirken, Etnik azınlıkların yoğun olarak yaşadığı Bask Bölgesi, Katalonya, Galiçya gibi bölgelerde otonomi hakkı daha geniş tutulmuş ve ana dilde eğitim gibi konuları da kapsayan bir şekilde biçimlendirilmiştir (Villadangos, 1999: 12-16; Conversi, 2002: 232). Kastilya İspanyolcası ülke genelinde resmi dil olarak kabul edilmiş, ama her otonom bölgeye Kastilya İspanyolcası ile birlikte kendi yerel dilini de ikinci resmi dil olarak kabul etme hakkı tanınmıştır (Conversi, 2002: 229). Anayasanın kabul edilmesi ve bölgesel otonomilerin kurulmasından sonra bu yetkiyi kullanan Galiçya, Katalan ve Bask otonom hükümetleri ardı ardına çıkardıkları “yerel dilin normalleştirilmesi kanunlarıyla etnik dillerinin kamusal alandaki kullanımlarını genişletmiştir (Conversi, 2002: 233). Bask bölgesinde söz konusu otonominin sınırları daha da geniş bir özerklik çerçevesinde tutulmuştur. Bu otonomi statüsünün içerisine Bask bölgesinde görev yapacak

hâkim ve adalet görevlilerinin tercihen Baskça bilmesi (Çillier, 2014: 189), eğitim alanında sorumluluğun ve planlamanın tamamen Bask bölgesel hükümetine verilmesi (Aktoprak, 2010: 377-378), Bask bölgesindeki havaalanı, liman, sahil güvenlik ve gümrük işlerinin yönetiminin Bask bölgesel hükümetine verilmesi, Bask bölgesel hükümetinin kontrolünde yerel polis ve güvenlik teşkilatının kurulması, bölgedeki radyo-televizyon yayının denetlenmesi gibi hususlarda dâhil edilmiştir (Çillier, 2014: 190; Praszkie & Bartoli, 2014: 72). Benzer şekilde Bask bölgesel yönetimi Navarra ile birlikte İspanya'daki diğer otonom bölgelere tanınmayan gelirler vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisi toplama hakkını da almıştır. 1997 yılından itibaren de Bask bölgesel hükümetine tanınan mali özerkliğin sınırları petrol ve tütün vergilerinin toplanması hakkını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Çillier, 2014: 190). Bask hükümetine tanınan diğer bir hakka da belli sınırlamalar çerçevesinde uluslararası kurumlar ile ilişki kurma hakkındı. Zira yeni otonom statüsü Bask bölgesel hükümetine Vatikan ile konkordato yapma hakkı dahi tanımıştır (Villadangos, 1999: 13-14) Bask bölgesine tanınan bu geniş otonomi statüsü dikkatte alındığında federal sistemde bulunan eyalet statüsünden daha geniş bir özerkliğe sahip olduğu görülmektedir. Fakat Katalonya hariç diğer otonom bölgelerin hakları oldukça sınırlı tutulmuş ve federal sistemde bulunan eyalet statüsünden daha zayıf bir yerel yönetim anlayışı benimsenmiştir (Villadangos, 1999: 17).

Bu kapsamda anayasanın İspanya'yı federal ve merkezileşmiş yönetim sistemlerinin her ikisine de tam olarak uymayan, ikisinin ortasında bir yere yerleştirdiği görülmektedir (Tura, 1985: 98). Anayasanın bu ilkeleri doğrultusunda her biri farklı otonomi şekilleri ile yönetilen 17 otonom bölge kurulmuştur. Suarez hükümeti anayasadaki bu otonomi hakkı konusundaki milliyetçi tepkilerini azaltmak için gerek yazılı gerekse görsel medyada otonomi haklarının etnik temellere göre verilmediği, asıl amacın yerel yönetimleri güçlendirerek demokratikleşmeyi geliştirmek ve konsolide etmek amacını taşıdığı hususunu söylemleştirmiştir (Conversi, 2002: 229). Kaldı ki Suarez hükümeti bu söylemlerinin milliyetçi kesim nezdinde inanılabilirliğini arttırmak amacıyla Bask'ların yaşadığı bölgeye bütün olarak otonomi vermemiş, aksine Bask halkının yaşadığı bölgeyi Bask Bölgesi, Navarra ve Aragon otonom bölgeleri arasında paylaşmıştır. (Villadangos, 1999: 7-11). 1978 anayasası bütün İspanya'da referandum ile onaylanırken Bask bölgesinde sorunlu bir onay süreci yaşanmıştır. Başta PNV olmak üzere Bask siyasi hareketinin çoğunluğu anayasa referandumunu 1876'da tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılan Bask geleneksel yasalarını yani *fuerosları* kapsamadığı için boykot etmiştir (Conversi, 2002: 229). Kaldı ki Bask bölgesinde referanduma katılım oranı sadece % 45,5'te kalmış, katılanların da % 68,8'i yeni anayasaya olumlu yönde oy vermiştir. Başka bir deyişle, yeni anayasa Bask bölgesinde Baskların %31'i tarafından desteklenmiştir. Bu orana Bask bölgesinde yaşayan ve Bask olmayan seçmenin tercihleri de dâhildir (Çillier, 2014: 185; Carr & Aizpurua, 1981: 228-229).

Harita 2. İspanyol Otonom Bölgeleri

("Administrative Map of Spain". One World-Nations Online Countries of World Official Web. <https://www.nationsonline.org/oneworld/map/spain-administrative-map.htm> (Erişim Tarihi: 26.06.2019))

Yeni İspanyol anayasasının kabul edilmesinden sonra 1979 yılında Bask bölgesi ve Katalonya'nın içinde bulunduğu bütün özerk bölgelerde otonomi statüsünün referandumu yapılmış ve kabul edilmiştir. Akabinde Bask ve Katalan siyasi liderleri kendi bölgelerinde yeni otonom hükümetlerini kurmuşlardır (Conversi, 2002: 232; Gürses, 1997: 64). Bask bölgesinde 1978 İspanyol anayasa referandumuna katılım oranı başta PNV olmak üzere belli başlı Bask siyasi hareketlerinin boykotu nedeniyle çok düşük olmasına rağmen Bask otonomi referandumuna katılım % 60,7 olmuştur. Referandumda katılan seçmenlerin %90,3 ise otonom statüsünü desteklemiştir. Referandumda PNV ve Poli-Milis ETA taraftarı sosyalist Euzkadio Ezquerra (EE) "evet" oyu verirken, Milis-ETA taraftarı Herri Batasuna (HB) ve aşırı sağcı Francoist Alianza Popular boykot kararı almıştır (Çillier, 2014: 188). Söz konusu referandumu PNV ve EE "self determinasyona" giden yolda bir basamak olarak değerlendirirken, ETA ve HB self determinasyon hakkını açıkça belirtmediği için reddetmiştir. Bu görüş ayrılığı aynı zamanda Bask milliyetçileri arasında ılımlılar ile radikaller arasında 1970'li yılların başında ortaya çıkan ayrılığı derinleştirmiştir. (Mees, 2003: 40-42). Bask milliyetçileri arasındaki bu taktiksel ayrılık 1979 yılında İspanya'da yapılan genel seçimde kendisini göstermiştir. İspanya genelinde katılımın %67,4 olduğu genel seçimlerde parlamentoda merkez sağ UCD 165 sandalye kazanırken, sosyalist PSOE 121 sandalye kazanmıştır. Bask bölgesinde ise Bask sosyalist bloktan Euzkadi Ezkerra 1, ETA-Milis taraftarı ayrıkçı Herri Batasuna 3, PNV ise toplam 7 sandalye kazanmıştır (Çillier, 2014: 187). Aynı yıl yapılan yerel seçimlerde ise sosyalist PSOE ülke genelinde birinci parti çıkarken, Bask bölgesinde ayrıkçı Herri Batasuna oyların sadece % 15'ini almıştır (Preston, 1986: 428-430). Zira 1978 anayasasının kabul edilmesi, ilk serbest genel ve yerel seçimlerin yapılması, akabinde Bask bölgesine otonomi hakkının tanınması Bask bölgesinde ETA terörünü azaltmamış aksine daha önceki dönemlere kıyasla oldukça arttırmıştır (Gürses, 1997: 65). Kaldı ki 1978 yılında 85 kişi ETA terörü nedeniyle hayatını kaybederken (Çillier, 2014: 180), 1980 yılının son üç ayında ETA şiddeti rekor kırarak 36 kişinin can vermesine neden

olmuştur (Gürses, 1997: 65). Daha da önemlisi Franco rejiminin hüküm sürdüğü 1960-1975 yılları arasında ETA saldırıları neticesinde 43 öldürülürken, İspanya'nın demokratikleşmeye başladığı 1976-1982 yılları arasında bu rakam 345 kişiye çıkmış, anılan yıllar arasında 540 kişi de ETA saldırıları nedeniyle yaralanmıştır. Bahse konu saldırılarda Bask bölgesinde de 40 kişi öldürülmüş, 128 kişi yaralanmıştır (Maravall & Santamaria, 1986: 91-92). ETA'nın demokratikleşme sürecine rağmen terör eylemlerini arttırması İspanyol ordusu ve Franco taraftarı milliyetçiler arasında ciddi hoşnutsuzlukların yükselmesine neden olmuştur. Zira söz konusu kesimin yeni anayasasının İspanyol devletinin bölünmez bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılaması bu hoşnutsuzluğun daha da artmasına yol açmıştır (Huntington, 2007: 251; Çillier, 2014: 192). Bu bağlamda 23 Şubat 1982 tarihinde bir grup ulusal muhafız birliği Albay Antonio Tejero komutasında parlamentoyu kuşatmış ve parlamenterleri bir günden fazla gözetim altında tutmuştur (Conversi, 2002: 230). Fakat Kral Juan Carlos'un sıkı demokrasi yanlısı tutumu ve açıklamaları, Katolik Kilisesinin de benzer bir tavır alması sonucunda darbe girişiminin başarısız olmasını ve demokratikleşme sürecinin kaldığı yerden devam etmesini sağlamıştır (Alba, 1983: 45-53; Çillier, 2014: 192). Bu minvalde İspanyol monarşisinin darbenin engellenmesinde neden bu kadar etkili bir rol oynadığı hususunun da kısaca açıklanmasının yerinde olduğu değerlendirilmektedir. Zira İspanya'da monarşi İspanyol toplumunun çoğu tarafından uyum elementi ve ulus üstü kimliğin temsil edildiği bir birleştirici unsur olarak görülmektedir. Kaldı ki İspanyol tarihinde monarşinin kaldırıldığı iki girişim de beraberinde kanlı iç savaşların çıkmasını getirmiş ve bu durum İspanyol halkının kolektif bilincinde önemli bir etki bırakmıştır (Conversi, 2002: 230). Başka bir deyişle, monarşi İspanya'da Birleşik Krallık, Belçika gibi çoğu çok etnisiteli toplumlarda olduğu gibi birleştirici bir rol oynamıştır (Crick, 1993: 3). Darbe girişimin ardından yapılan genel seçimlerde sosyalist PSOE parlamentoda çoğunluğu elde ederek, iktidarı sağ partilerin elinden almıştır. Dolayısıyla, İspanya'da uzun bir aradan sonra sol bir hükümet demokratik yöntemlerle iktidara gelmiş, yeni kurulan İspanyol demokrasisi büyük oranda konsolide edilmiştir (Linz & Stepan, 1997: 5-7). PSOE iktidara gelir gelmez AT üyeliği perspektifinin vermiş olduğu cesaret ve teşvik ile iç politikanın demilitarizasyonu, azınlık hakları, insan hakları ve demokratikleşme konularında yapmış olduğu çok kapsamlı reformlar aracılığıyla söz konusu demokratik konsolidasyonu derinleştirmiştir (Keating, 2000: 39). Darbe girişimin başarısız olması ve yeni kurulan İspanyol demokrasisinin konsolide edilmesi ETA'nın terör eylemlerinin miktarında bir değişime yol açmamıştır. Örgüt şiddet eylemlerini arttırarak devam ettirmiştir. Hatta söz konusu şiddet eylemleri kendinse destek vermeyen Bask politikacılarını, iş adamlarını ve ılımlı Bask milliyetçilerini kapsayacak şekilde genişletmiştir (Preston, 1986: 217-218). ETA'nın bu artan terör eylemleri Bask toplumundan da çok ciddi tepki görmeye başlamasına ve örgütün taban desteğinin azalmasına yol açmıştır. Zira Franco rejiminin sona erdiği ilk yıllarda bile Bask halkı ETA'nın faaliyetlerine tam olarak karşı değildi. Çünkü eylemleri kısa bir süre önce Bask halkı tarafından yoğun olarak tecrübe edilen devlet şiddetine karşı bir meşru bir savunma tarzı olarak görülmekteydi (Çillier, 2014: 194). Fakat gerek İspanya'da demokratikleşme sürecinin derinleşmesi ve AT üyelik perspektifi gerekse Bask bölgesine çok geniş bir otonomi statüsünün verilmesi ve anayasal olarak güvenceye alınması Bask halkı nezdinde ETA'nın şiddet eylemlerinin

popüleritesini yitirmesine neden olmuştur. Bu kolektif tavır değişikliği dönemin ETA yöneticileri tarafından doğru olarak analiz edilememiş, örgüt Franco döneminde kullandığı taktiklerle taban kazanabileceği hatasına düşmüştür (Praszkier & Bartoli, 2014: 24-28). ETA yöneticileri terör eylemlerine devam etmenin hem Bask milliyetçilerinin pazarlık gücünü arttıracacağı hem de devletin terör eylemlerine Franco döneminde olduğu gibi terör ve şiddetle cevap vereceği, bu minvalde de örgütün eylem-baskı-eylem stratejisine uygun olarak taban desteğini arttıracığına neden olacağı beklentisindeydiler (Woodworth, 2001: 5-6). Fakat çalışmada daha önce değinildiği gibi eylem-baskı-eylem stratejisinin başarılı olması gerekli en önemli şart anti-demokratik ve baskıcı bir devlet rejiminin varlığıdır. Dolayısıyla, demokratikleşme sürecinin konsolide edildiği ve Franco rejimin mirasından hızla kurtulmaya çalışan bir İspanya’da bu stratejinin başarı şansının çok düşük olacağı söylenebilir. Kaldı ki dönemin İspanyol hükümeti artan terör eylemlerine rağmen Bask bölgesinde Franco dönemi benzeri bir baskı politikası uygulamamış ama ETA ile mücadeleye de devam etmiştir. ETA’nın bu yanlış beklentisi ve stratejisi de 1980’li yıllarda örgütün hızla marjinalleşmesine hatta PNV gibi ana akım Bask milliyetçi partileri tarafından salt bir terörist çete olarak görülmesine yol açmıştır (Praszkier & Bartoli, 2014: 29).

1980’li yıllardan sonra İspanya hükümetinin ETA ile mücadelesi hem uluslararası alanda hem de ülke içerisinde hızla devam etmiştir. Bu mücadelenin uluslararası alandaki en önemli başarısının da ETA ile mücadele alanında Fransa ile işbirliği yapılması olduğu görülmektedir. Fransa ile İspanya arasında imzalanan 1887 antlaşması ve Fransa’da çıkarılan 1927 tarihli suçlu iade kanunu iki ülke arasında politik suçluların karşılıklı iadesini yasaklamıştır. Bu nedenle ETA militanları Fransa’yı İspanya’da yapacakları terör eylemleri için üs ve bir lojistik merkez olarak kullanmışlardır (Ramirez & Sullivan, 1987: 127). Fakat 1980’li yılların başında gerek ETA’nın yeni kurulan İspanyol demokrasisine rağmen şiddet eylemlerini arttırması gerekse Fransa’nın kendi Bask bölgesi olan Iparralde’de de milliyetçi bir çatışmanın çıkmasından endişe duyması Fransız hükümetinde ETA’ya karşı bir politika değişikliğine gidilmesine yol açmıştır (Gürses, 1997: 69-70). Kaldı ki şiddet yanlısı olmayan fakat politik araçlarla Fransız Bask bölgesinin Fransa’dan ayrılarak bağımsızlığının kazanılmasını hedefleyen Iparretarak örgütünün taban genişleterek güçlenmesi Fransız yönetimi tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır (Ramirez & Sullivan, 1987: 128). Diğer bir önemli husus da İspanyol hükümeti yanlısı GAL (Anti-Terörist Kurtuluş Grupları) adlı paramiliter örgüt ile ETA arasındaki mücadelenin Fransız topraklarına yayılmasıdır. Bu durum Fransız yetkililerin ulusal güvenlik endişelerini arttırarak ETA’ya karşı bir önlem almaları konusunda teşvik etmiştir (Gürses, 1997: 65). Bu minvalde 1984 yılında İspanya’daki sosyalist Gonzales hükümeti ile Fransız sosyalist Mitterand yönetimi arasında ETA’ya karşı işbirliği ve mücadele konusunda görüş birliğine varılmıştır. Akabinde Fransız hükümeti ülkesindeki ETA militanlarını sınır dışı ederek üçüncü ülkelere göndermeye başlamıştır. Fransız hükümeti ayrıca İspanya sınırına yakın bölgelerde yaşayan belli başlı Fransız vatandaşı Bask milliyetçi liderlerini ülkenin kuzey bölgelerinde ikamet zorunluluğu getirmiştir. Fransa bununla da yetinmemiş, kendi Bask bölgesi Iparralde’deki ETA koordinasyon merkezini ve ETA’ya yakın

medya kuruluşlarını kapatmıştır. Fransa ile İspanya arasında ETA ile ortak mücadele işbirliği 1980'li yılların ikinci yarısında ve 1990'lı yılların başında daha da artmış, Fransa kendi ülkesinde illegal olarak ikamet eden 500'den fazla ETA üyesini tutuklamış, bunlardan bir kısmını da İspanya'ya iade etmiştir (Gürses, 1997: 70-71). Fransa'nın bu politika değişikliği ETA'yı çok ciddi bir çıkmaza sokmuştur. Çünkü örgüt İspanya içerisinde konuşlandığı takdirde İspanyol güvenlik güçlerinin yoğun baskısına maruz kalmıştır. Örgüt bu sıkıntılı durumdan kurtulmak için bir dönem lojistik ve koordinasyon merkezlerini Kuzey Avrupa ülkelerine taşımayı düşünmüştür. Fakat bu seçenek İspanya'ya olan mesafenin fazla olması ve eylem gücünü zayıflaması tehlikesi nedeniyle yönetim kadrosu tarafından uygun bulunmamıştır. Bu kapsamda örgüt Fransa ve İspanya'da gizli yönetim ve koordinasyon yapma stratejisi benimsemiştir (Ramirez & Sullivan, 1987: 127-128).

İspanyol hükümetinin 1980'li yıllarda ETA ile mücadele için kullandığı başka bir araç da GAL (Anti-Terörist Kurtuluş Grupları) adlı paramiliter örgüttür. İspanya hükümeti hiçbir zaman bu örgütle organik bağı olduğunu kabul etmese de örgütün İspanyol güvenlik güçleri ve İspanyol derin devleti ile istihbarat ve lojistik alanında işbirliği yaptığını dair çok sayıda kanıt mevcuttur (Gürses, 1997: 65; Ramirez & Sullivan, 1987: 128). GAL, 1983 yılında çoğunluğu eski Franco destekçisi aşırı sağcı gruplar tarafından kurulmuştur. Örgütün amacı ETA ile ETA'nın şiddet eylemlerini kullanarak mücadele etmektir. Bu şiddet eylemlerinin ise çoğunlukla adam kaçırmaya, suikast, faili meçhul cinayet ve bombalama olduğu söylenebilir (Çillier, 2014: 198). Bu kapsamda örgüt öncelikli olarak ETA'nın yönetici kadrosuna karşı eylem stratejisi geliştirmiştir. Örgütün diğer bir hedefinin de ETA karşı uyguladığı eylemlerini Fransa'ya taşımak ve Fransız hükümetini ETA ile mücadele konusunda İspanya ile işbirliği yapmaya zorlamak olduğu görülmektedir. Kaldı ki örgüt bu amacında da oldukça başarılı olmuştur (Encarnacion, 2007: 950-951). 1983-1987 yılları arasında örgütün 27 ETA liderini faili meçhul cinayete öldürdüğü tahmin edilmektedir (Gürses, 1997: 65). GAL 1990'lı yılların ortalarına kadar sadece İspanya dışında değil aynı zamanda başta Bask bölgesi olmak üzere İspanya içerisinde de ETA'ya karşı illegal bir mücadele sürdürmüş, çok sayıda ETA üyesinin öldürülmesi, işkence edilmesi ve deşifre edilmesi gibi şiddet olaylarını icra etmiştir (Ramirez & Sullivan, 1987: 128-129). İspanyol İçişleri Bakanlığı tarafından da 1989-1991 yılları arasında örtülü ödenekten yaklaşık 1,5 milyon dolar GAL'a aktarılmıştır. Örgütte yapılan bu yardımlar ilerleyen yıllarda İspanya'da ayyuka çıkmış ve dönemin İspanyol başbakanı olaydan Gonzales haberi olmadığını ileri sürmüştür (Gürses, 1997: 65-66). 1998 yılında İspanyol yüksek mahkemesi hem GAL'i resmen illegal ilan etmiş hem de söz konusu mali destek nedeniyle dönemin İspanyol İçişleri Bakanı ve genel sekreterini on yıl hapis cezasına çarptırmıştır (Çillier, 2014: 199). Bu dava sonucunda GAL'de resmen dağılmıştır (Mees, 2003: 56-57).

1980'li yılların ortalarında İspanyol hükümeti ETA ile bir müzakere zemini oluşturma çabasına da girmiştir. Bu kapsamda 1986-1989 yılları arasında ETA liderleri ile İspanyol hükümet temsilcileri arasında tarihte Cezayir Görüşmeleri olarak bilinen bir müzakere süreci başlamıştır. Bahse konu görüşmeler basına açık bir ortamda yapılmış ve her iki tarafında da şartları karşılıklı müzakere şeklinde sunulmuştur (Çillier, 2014: 199). Fakat görüşmeler ETA'nın anayasaya self determinasyon

hakkının eklenmesi doğrultusunda direktmesi, İspanyol hükümetinin de ETA'nın silah bırakması konusunda ısrarcı olması nedeniyle çıkmaza girmiş ve sonuçsuz kalmıştır (Colomer, 1991: 1284-1287). Müzakerelerin başarısız olmasında iki hususun önem arz ettiği görülmektedir. Birincisi müzakerelerin kamuoyuna açık bir şekilde sürdürülmesi her iki tarafında destekçileri tarafından taviz verilmemesi yönünde bir baskının oluşmasına neden olmuştur. Diğeri ise gerek ETA'nın gerekse İspanyol hükümetinin hasım tarafın müzakere etmeye razı olmasını bir zayıflık ve fırsat olarak görmesidir. Zira her iki tarafın da bu yanlış değerlendirmesi daha fazla avantaj kazanmak için karşılıklı bir isteksizlik ve samimiyetsizlik sergilemesine yol açmıştır (Mees, 2003: 66-70; Çillier, 2014: 199-200). Fakat müzakerenin sonuçsuz kalmasının daha çok İspanyol hükümetinin faydasına olduğu düşünülebilir. Çünkü özellikle 1980'li yılların ikinci yarısında Bask bölgesinin gerek elde ettiği yeni siyasi kazanımlar gerekse İspanya'nın AT'ye üye olarak ekonomisini Avrupa ekonomisi ile entegre hale getirmesi Bask bölgesindeki halkın çoğunluğunun toplumsal, ekonomik, siyasi ve sosyal beklenti ve önceliklerini değiştirmiştir (Gürses, 1997: 73). Dolayısıyla, Bask bölgesi halkı AT'ye tam üye olmuş, hızla demokratikleşen ve gelişen İspanya içerisinde istikrarın bozulmasını ve bölgenin terörle anılmasından rahatsız olmaya başlamıştır (Praszkie & Bartoli, 2014: 29). Zira müzakerelerin çıkmaza saplanacağı belli olmasından sonra İspanyol hükümeti koyu ETA taraftarı Herri Batasuna hariç Bask bölgesindeki bütün siyasi partilere terör ve şiddetin kınanması yönünde çağrı yapmıştır. Bu kapsamda Bask bölgesinde mevcut İspanya çapındaki AP, CDS ve PSOE ile bölgesel PNV, EE ve EA'nın katılımı ile Bask bölgesel parlamentosunda bir mutabakat yapılması kararlaştırılmıştır. Ajuria Enea Paktı adı verilen ve 12 Ocak 1988'de kabul edilen bu mutabakat Bask bölgesinde halkın ezici çoğunluğu tarafından desteklenen partilerin kolektif rızası ile yapılması açısından önemlidir (Çillier, 2014: 200). Ajuria Enea Paktı Bask bölgesinde ve İspanya'da hiçbir şekilde terör ve şiddetin meşru kabul edilmediği, Bask toplumunun ekonomik, siyasi ve kültürel hak mücadelesi için sadece demokratik yöntemlerin tercih edilmesi gerektiği ve Bask bölgesinde yapılacak reformların devam etmesinin gerekliliği hususları belirtilmiştir (Çillier, 2014: 200-201). Ajuria Enea Paktı'nın diğeri bir önemi de ETA'nın ve onun şiddet eylemlerinin Franco döneminin aksine Bask halkının çoğunluğu tarafından meşru görülmediğini ve desteklenmediğini tescil etmesidir. Zira örgüt Ajuria Enea Paktı'nın ilanından sonra sadece İspanya genelinde ve uluslararası arenada değil aynı zamanda Bask bölgesinde de marjinalleşmeye başlamıştır (Orueta, 2006: 263-264). Fakat bu geniş çaplı marjinalleşme ETA liderleri tarafından rasyonel bir şekilde analiz edilememiş, örgüt dışlandıkça ve güç kaybettikçe tabanını kaybedeceği endişesi ile şiddet ve terör eylemlerini arttırmıştır (Gürses, 1997: 72). Başka bir deyişle, örgütün lider kadrosunun İspanya'daki demokratikleşme ve AT ile bütünleşme sürecinin toplumsal etki ve sonuçlarını değerlendiremediği görülmektedir. Ayrıca söz konusu lider kadroların genellikle baskıcı rejimlerde halk desteğini kazanmak için tercih edilen terör ve şiddet yönteminin demokratik değerlerin hâkim olduğu bir toplumda tam olarak benimsenmeyeceği gerçeğini göremediği söylenebilir.

1990'lı yılların ilk yarısında ETA'nın çok sıkıntılı bir sürece girdiği görülmektedir. Zira 1993

yılında Fransa’da ETA’ya karşı etkili bir mücadele başlamış, Fransız güvenlik güçleri ETA’nın lider kadrosunda bulunan çok sayıda örgüt militanını yakalayıp ETA’ya çok ciddi bir darbe vurmuştur. İspanyol güvenlik güçleri ise gerek İspanya genelinde gerekse Bask bölgesinde ETA’ya karşı kapsamlı operasyonlar yapmış, önemli miktarda ETA militanını yakalamıştır (Lancaster, 1997: 125-126). Fakat bu geniş çaplı darbelerde ETA’yı şiddet uygulamaktan vazgeçirmemiştir. Şubat 1995 yılında ETA, kendisini açıkça eleştiren PNV sözcüsü Gregorio Ordóñez’i kaçırmış ve öldürmüştür. Yine Nisan 1995’te Halk Partisi lideri Anzar ETA’nın silahlı saldırısına maruz kalmış ve kıl payı kurtulmuştur. 1997 yılında ise Halk Partisi yerel meclis üyesi ETA karşıtı görüşleri nedeniyle kaçırılmış ve öldürülmüştür (Gürses, 1997: 72). Bu son öldürme olayı ise başta Bask bölgesi olmak üzere bütün İspanya’da protesto edilmiş, ETA Bask halkının ezici çoğunluğunun katıldığı kitle gösterilerinde şiddetle kınamıştır (Tremlett, 1997: 6). ETA’nın 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra şiddet eylemlerine yeni taktikler de eklemiştir. Başka bir deyişle, ETA şiddet eylemlerini kamusal alanı içine alacak bir şekilde yaymayı tercih etmiştir. Örgüt “kale borakka” adı verdiği sokak eylemlerinin arttırılması yönünde karar almıştır. Söz konusu sokak eylemleri toplu taşıma araçlarının, kolektif iletişim hatlarının, bankaların ve devlete ait kamu mallarının yağmalanması, yakılması ve tahrip edilmesi şeklinde icra edilmeye başlanmıştır (Beck, 2005: 211-212). Söz konusu sokak eylemleri sonucunda Bask bölgesinde kamuya aleyhine her yıl milyonlarca dolar zarar ortaya çıkmıştır (Woodworth, 2001: 1-6). ETA’nın bu eylemleri Bask halkında ETA karşıtı tepkilerin daha da güçlenmesine yol açmış, Bask bölgesinde ETA’ya yönelik geniş çaplı protestoların yapılmasına neden olmuştur (Çillier, 2014: 205). 1999 yılında ise Bask bölgesinde ünlü Bask filozofu Fernando Savater ve Bask sanatçısı Agustín Ibarrola gibi önemli isimlerin katıldığı ETA’ya terör eylemlerini bırakması için toplumsal baskı yapmayı amaçlayan “Basta Ya” (Yeter Artık) adlı bir sivil toplum hareketi kurulmuştur. Basta Ya hareketi Bask bölgesinde kısa sürede çok ciddi bir toplumsal destek kazanmıştır (Beck, 2005: 216-218). Bu baskı ortamı içerisindeki ETA 1999 yılında tek taraflı bir ateşkes ilan etmiştir. Bu ateşkes ETA’nın yaklaşık 40 yıllık geçmişinde ilan ettiği ilk ateşkes olması açısından da önemlidir. ETA’nın ateşkesi ne yazık ki yaklaşık 14 ay sürmüş ve ateşkesi yürürlükten kaldırdıktan sonra ETA Madrid ve Vitoria’da bombalı saldırı yapmıştır (Çillier, 2014: 208). ETA’nın bu kısa süreli ateşkes yapmasının amacının örgütün kendisini içine düşüğü marjinal konumundan kurtarmak olduğu düşünülmektedir. Zira örgüt ateşkes ilan ederek Bask halkına aslında şiddet uygulamak istemediği fakat İspanyol hükümetinin uzlaşmaz tavrının onu şiddet uygulamak zorunda bıraktığı mesajını vermeye çalışmıştır. Bu taktik sadece ETA tarafından değil, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde üzerinde durulacak IRA ve PKK tarafından da sıklıkla kullanılmıştır (McGarry, 2004: 152). Fakat ABD’de yaşanan 11 Eylül 2001 saldırıları ve söz konusu saldırıların İspanya ve dünya kamuoyundaki yansımaları ETA’yı meşruiyet konusunda çok ciddi bir sıkıntıya sokmuştur. Kaldı ki ABD öncülüğünde başlayan ve global bir etki bırakan “teröre karşı top yekün savaş” stratejisi sadece ETA’ya değil aynı zamanda Avrupa’da faaliyet gösteren bütün terör örgütlerine karşı işbirliğinin artmasına, hükümetlerin güvenlik gerekçesi nedeniyle bireysel ve kolektif hakların aleyhine yetkilerini arttırmasına yol açmıştır (Kumar, 2016: 193-195). İspanyol mahkemesi de 2003 yılında ETA’nın siyasi kanadı

olarak gördüğü Herri Batsuna'yı yasadışı kabul etmiş ve kapatılmasına karar vermiştir (Çillier, 2014: 209). 11 Mart 2004 tarihinde yapılan ve 200'den fazla insanın hayatının kaybettiği Madrid Metrosu Saldırısı El-Kaide tarafından gerçekleştirilmesine rağmen Bask bölgesi de dâhil bütün İspanya'da terör karşıtı bir atmosfer oluşturmuş ve ETA'nın hedef tahtası haline getirilmesine yol açmıştır. Bu güçlü kamuoyu tepkisi ETA'nın silah bırakması konusunda örgüte ciddi bir baskı uygulanmasını sağlamıştır (Macko, 2011: 30). Zira ulusal ve Bask basınında ETA'nın kurulduğu günden itibaren 800'den fazla insanı katlettiği teması oldukça sık işlenmeye başlanmış, kamuoyunun tepkisi daha da artmıştır (Macko, 2011: 31).

2000'li yıllarda Bask bölgesinde ETA ve onun şiddet yanlısı taktiklerine karşı büyük bir halk tepkisi olmasına rağmen Bask milliyetçi hareketinin ayrıkçı tavırlarının da devam ettiği görülmektedir (Çillier, 2014: 210). Zira 2004 yılının Aralık ayında PNV'li Bask bölgesi başbakanı Juan Jose Ibarretxe tarafından Bask otonomisinin sınırlarının genişletilmesine yönelik bir öneri kamuoyu ile paylaşılmıştır. Ibarretxe Planı olarak bilinen bu öneride Bask bölgesinin İspanya ile birlikteliği gönüllü bir işbirliği olarak tanımlanmakta, Bask halkının İspanya'dan istediği zaman ayrılma hakkı olduğu hususu vurgulanmakta ve dış işleri ile yasama gücü hakkında daha geniş özerklik tanıyan yeni bir otonomi düzenlemesi yapılması istenilmektedir (Roach, 2007: 455-456). Ibarretxe Planı Bask bölgesi parlamentosunda da % 51 çoğunlukla onaylanmıştır. Fakat söz konusu plan Bask halkına self determinasyon hakkı tanıdığı ve Bask bölgesi ile merkezi hükümet arasındaki erk paylaşımı ilkesine uymadığı için 1978 İspanyol anayasası ile çelişmektedir (Çillier, 2014: 210). Kaldı ki bu çelişki nedeniyle Ibarretxe Planı 2005 yılında İspanyol parlamentosu tarafından oy çokluğu ile reddedilmiştir. Fakat Bask milliyetçileri Ibarretxe Planında talep ettikleri genişletilmiş özerklik haklarından vazgeçmemiş ve gerek ulusal gerekse AB çapında taleplerini demokratik yöntemlerle yinelemeye ve kamuoyunu etkilemeye devam etmişlerdir (Sanchez, 2006: 533-534). Bu siyasi atmosfer içerisinde ciddi oranda marjinalleşen ve taban kaybeden ETA ise Mart 2006 'da İspanyol hükümeti ile müzakerelere başlamak amacıyla ateşkes ilan etmiştir (Çillier, 2014: 212). İspanyol hükümeti tarafından da müzakere yapılması kabul edilmiştir. Fakat İspanyol hükümetinin bu uzlaşmacı tavrını zayıflık olarak analiz eden ETA yine taktiksel hata yapmış, müzakerelerin ağır işlediği bahanesi ile 30 Kasım 2006'da Madrid Havaalanında terör eylemi yaparak ateşkesi bozmuştur. ETA'nın bu tavrı Bask bölgesinde, İspanya'da ve AB genelinde örgüte karşı sonra hızla güçlü bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Macko, 2011: 32). Kaldı ki anılan tarihten sonra gerçekleşen üç gelişme örgütün dağılma sürecine girmesine yol açmıştır. Birincisi Bask bölgesinde 2009 yılında yapılan yerel seçimlerde başta PNV olmak üzere Bask milliyetçi partileri büyük oy kaybına uğramış, yerel hükümet sosyalistlerin kontrolüne geçmiştir. Bask bölgesinin ilk sosyalist başkanı Patxi Lopez'de öncelikli hedefinin ETA'nın bölgede bitirilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu olay Bask bölgesinde Bask milliyetçilerin demokratik yönlerden taban kaybetmeleri açısından da büyük önem arz etmektedir (Burnett, 2009: 17). İkincisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), İspanyol mahkemesinin Herri Batasuna'yı kapatmasını ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkının kullanılması ile çelişmediğini, kapatma kararının toplumsal bir ihtiyaçtan doğduğunu

belirterek haklı bulmuştur (Çillier, 2014: 213). AİHM'nin bu kararının ETA'nın uluslararası alanda daha da yalnızlaşmasına yol açtığı söylenebilir. Örgüt üst üste gelen bu iki gelişmeyi de tam olarak değerlendirememiş ve yine şiddet yoluyla taleplerini elde etmeye çalışmıştır. Örgütün bu seçimi aynı zamanda onun sonunu getiren üçüncü gelişmenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. AİHM kararının ertesinde ETA yerel PSOE'li politikacı Isaias Carrasco'nun öldürülmesi, İspanyol polis ve jandarma merkezlerine saldırı düzenlemek ve bir Fransız polisinin vurulması gibi bir dizi terör eylemini icra etmiştir (Çillier, 2014: 214). ETA'nın yeniden şiddeti tırmandırmaya çalışması nedeniyle İspanya ile Fransa ortak mücadele kararı almış ve iki ülkenin güvenlik güçleri ETA'ya karşı çok kapsamlı müşterek operasyonlar yapmışlardır. Söz konusu operasyonlar nedeniyle ölümcül darbe alan ETA, 10 Ocak 2011 tarihinde süresiz ateşkes ilan etmiş, akabinde de 11 Mart 2011 tarihinde ETA lideri Alejandro Zobarin ve örgütün lider kadrosu yakalanmıştır (Çillier, 2014: 214-215). 2011 yılının sonuna doğru dönemin BM Genel Sekreteri ve bir grup arabulucunun çabaları ile ETA şiddette son verme ve silah bırakma kararı almış, silahlı kanadını feshetmiştir (Murado, 2018: 8). ETA'nın silahlı mücadeleyi bırakması Bask bölgesinde de olumlu karşılanmıştır. Fakat söz konusu silahsızlanma Bask milliyetçi hareketinin ayrıkçı hedeflerinin demokratik yöntemlerle devam etmesine hatta güçlenmesine engel olamamıştır. Zira 2011 yılında İspanya'nın ekonomik krize girmesi Bask milliyetçilerinin ayrıkçı taleplerini arttırmış, ekonomik ve sosyal sıkıntıların etnik taleplerle birleştirildiği Bask bölgesinde İspanyol hükümeti karşıtı protestolar yayılmış, bölgedeki kamu binalarında bulunan İspanyol bayrakları bile indirilmiştir (Çillier, 2014: 215). Bu ayrıkçı talepler kendisini 2011 Kasım'ında yapılan yerel seçimlerde de göstermiştir. Seçim sonucunda % 33,4 oy alan milliyetçi muhafazakâr PNV ile % 25 oy alan milliyetçi sol EHB (Euskal Herria Bildu) yayınladıkları ortak bildiri Bask halkının kendi hakkını tayin etme yani self determinasyon hakkının olduğunu ilan etmişlerdir (Çillier, 2014: 215-216). PNV ve EHB, İspanyol anayasasında yasaklanmasına rağmen Bask halkının self determinasyon hakkının tanınması yönünde taleplerini devam ettirmiş hatta 2016 yerel seçimlerinde stratejilerine bu talep üzerine kurmuşlardır. 2016 yerel seçimlerinde ise PNV % 37,2, EHB'de % 21 oy almışlardır. Söz konusu seçim sonuçları aynı zamanda Bask bölgesindeki seçmen kitlesinin %57,1 oranında ayrıkçı söylemi desteklediği de göstermesi açısından dikkat çekicidir (Pallares, 2016: 1-4). Zira söz konusu seçim sonuçları ayrıkçı ideolojinin Bask halkının kolektif bilincinde hala güçlü olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, Bask halkı ETA'nın şiddet ve terör eylemlerine karşı çıkmasına rağmen İspanyol üst kimliğini özümseyememiş, ETA'nın siyasi ideolojisinin demokratik yöntemlerle devam etmesini benimsemiştir (Garcia, 2018). Günümüzde Bask halkı ve Katalanlarla birlikte demokratik platformlarda self determinasyon haklarının tanınması ve otonomi statüsünün yerel yönetimlere daha geniş haklar verilecek şekilde güncellenmesi konusunda mücadelelerini sürdürmektedirler. Kaldı ki son yıllarda Katalonya'da başlayan ayrıkçı hareketler ve protestolar Bask bölgesinde de İspanyol hükümetine karşı kitlesel protestoların artmasını teşvik etmiş, her iki bölge de etnik temele ayrıkçı ideoloji güçlenmiştir (Dowsett, 2017: 5).

3. İSPANYA'DAKİ BASK ETNİK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ANALİZİ VE SONUÇ

Bask milliyetçi hareketinin tarihsel gelişim süreci dikkatte alındığında gerek ideolojik gerekse taktiksel açıdan büyük değişimlerin yaşandığı bir evrim süreci göze çarpmaktadır. Bu evrim süreci 19'uncu Yüzyılın başından günümüze kadar belli aşamalardan geçmiştir. 19'uncu Yüzyılın başında Bask hareketinin gerçekte tam olarak milliyetçi ideolojinin etkisiyle başlamadığı görülmektedir. Baskların, liberallerin iktidara gelmesi sonucunda muhafazakâr-Katolik Carlistler ile ittifak yapmaları ve Carlist Savaşları sürecinde liberal ordularına karşı mücadele etmeleri bu savı güçlendirmektedir. Zira liberallerin İspanya'da merkezileştirilmiş bir devlet inşa etme amaçları asırlardır özerk ve kendi fueroslarına yani geleneksel kanunlarına göre yaşayan Basklar tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü merkezileştirilmiş devlet yönetimi ülke çapında geçerli homojen bir hukuk sistemini, mali açıdan tek merkezli idareyi ve yerel yönetimin merkezi yönetime tam olarak tabi olması gibi geleneksel Bask aristokrasisinin gücünü zayıflatacak bazı ilkeleri savunmaktaydı. Burada özenle üzerinde durulması gereken husus 19'uncu Yüzyıl'daki İspanyol liberallerin gerek Bask dilinin kullanılmasına gerekse Bask kültürünün yönetim mekanizması dışında varlığı sürdürmesine karşı herhangi bir engelleme yapmamalarıdır. Bu nedenle 19'uncu Yüzyıl'daki Bask muhalefetinin ana nedeni olarak milliyetçi ideolojinin etkilerini görmek veya Carlist Savaşlarındaki Bask direnişini bir Bask ulusal kurtuluş savaşı olarak algılamak yanlış bir değerlendirme olacaktır. Başka bir deyişle, başlangıçta Bask bölgesinde artan bir milliyetçi bilinçten ziyade İspanyol devletinin merkezileşmesine yönelik kitlesel bir tepkinin varlığı söz konusudur. Fakat başlangıçta merkezileştirmeye yönelik olan bu tepkinin gerek Carlist Savaşlarında yaşanan yenilginin ortaya çıkardığı kitlesel mağduriyet gerekse 19'uncu Yüzyılın ikinci yarısından sonra Katalan milliyetçi hareketinin başta Sabino Arana olmak üzere Bask aydınlarını etkilemesi nedeniyle hızla milliyetçiliği besleyen bir katalizöre dönüştüğü düşünülmektedir. Kaldı ki 20'inci Yüzyılın başında itibaren Bask muhalefetinin bir merkezileşme karşıtı konumdan etnik milliyetçiliği savunan bir çizgiye yerleştiği görülmektedir. Bu dönüşüm aynı zamanda Bask hareketi ile İspanyol muhafazakâr sağı arasında yaklaşık bir asır süren birlikteliği de sona erdirmiştir. Kaldı ki Bask milliyetçileri aslında muhafazakâr ve Katolik yanlısı ideolojik temellerine rağmen 1930'larda sosyalist Halk Cephesi hükümeti ile ittifak yapmakta da sakınca görmemişlerdir. Bu ittifakın Bask milliyetçi hareketi tarihinde çok önemli bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Zira 1930'lar öncesi Bask milliyetçi hareketinin bir asırlık tarihsel sürecinde Bask milliyetçileri kendi davalarını İspanyol muhafazakâr Katolik yanlılarının davası içinde görmüşlerdir. Fakat İspanyol sağının 1920'li yıllarda Kastilyan İspanyol kimliğine dayalı homojen bir ulus yaratma amacı ve bu amaç için uygulamaya başladığı faşist uygulamaların Bask milliyetçileri için hayati bir tehdit olarak algılandığı, o döneme kadar çok fazla tabanı olmayan ayrıkçı milliyetçi ideolojinin kitlesel bir destek sağlamasına yol açtığı görülmektedir. Başka bir deyişle, 1920'li yıllardan itibaren Bask muhalefetinin ana ideolojik temelini ırkçı ön kabulleri benimseyen Bask etnik milliyetçiliğine dayanmaya başlaması söz konusudur. İç Savaş öncesinde ve esnasında bu etnik milliyetçiliğe dayanan ideolojik temel Bask görece muhafazakâr yapılarına rağmen Katolik Kilisesinin etkisine

girmemelerine ve demokrasi ve cumhuriyet yanlısı güçleri desteklemelerine yol açmıştır. Franco döneminde ise Bask milliyetçi hareketinin Bask diline ve kimliğine karşı yapılan yasaklama ve baskılar nedeniyle sömürge karşıtı sosyalist ideolojiye yönelmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde Basklar kendilerini baskı altındaki sömürge ulusları ile özdeşleştirmiş ve Franco karşıtı mücadelelerini bir ulusal bağımsızlık mücadelesi olara tanımlamaya başlamışlardır. Fakat bu sosyalist ideolojinin halkların eşitliğine ve birlikte yaşmasına dayalı bir tavrı benimsediğini söylemek de doğru olmayacaktır. Çünkü ETA'da vücut bulan bu ideoloji Bask etnik milliyetçiliği ile sosyalist yönetim tarzının harmanlandığı, tam bağımsız bir Bask Devleti kurulmasını hedefleyen bir amaca sahiptir. Franco döneminde Bask bölgesinde ayrıkçı eğilimleri kırmak için başlatılan ekonomik kalkınma projesi tam ters etki yapmış ve çok sayıda İspanyol'un Bask bölgesine iş bulmak için göç etmesi bölgedeki demografik etkileri alt üst etmiştir. Zira bu göç hareketi Basklar tarafından kendi bölgelerinde demografik bir tehdit olarak algılanmış ve onların asimile olma korkusuyla etnik milliyetçiliğe daha fazla sarılmalarına yol açmıştır. İspanya'da demokratikleşme sürecinin başlaması ile Bask milliyetçi hareketi bir taraftan ETA'nın sosyalist şiddet yanlısı ideolojisi ile arasında mesafe koyarken, diğer taraftan ayrıkçı taleplerini arttırmıştır. Çillier'in de öne sürdüğü gibi İspanya'daki demokratikleşme süreci Bask bölgesinde etnik kökenli terörün azalmasına yol açarken, demokratik yöntemlerle ifade edilen etnik ayrıkçı taleplerin artmasına yol açmıştır (Çillier, 2014). Günümüzde de Bask milliyetçi hareketinin self determinasyonu kapsayan daha geniş bir otonomi statüsünün İspanyol hükümetine kabul ettirilmesini hedeflediği, bu amacını gerçekleştirebilmek için kendisi ile aynı taleplerde bulunan Katalan ve Galiçya milliyetçileri ile işbirliği yaptığı görülmektedir (Garcia, 2018). Kısacası Bask milliyetçi hareketinin İspanya'da merkezileştirme yanlısı kim varsa, onun karşısında muhalefet eden, bu kapsamda da gerektiğinde muhafazakâr, gerektiğinde cumhuriyetçi, demokrasi yanlısı hatta sosyalist ideolojilere yakınlaştığı görülmektedir.

Bask etnik milliyetçiliğinin evrimsel sürecinde dikkat çeken diğer bir hususun da şiddet yanlısı etnik radikalleşme ile merkezi yönetimin uyguladığı homojenleştirme, baskı ve sindirme politikaları arasındaki korelasyon olduğu düşünülmektedir. Bask milliyetçi hareketinin gelişim süreci dikkatte alındığında etnik temelli şiddet ve terörün oldukça yaygın olduğu bir gerçektir. Zira bu etnik kökenli terörün ve şiddetin tek sorumlusunun da ETA olmadığı görülmektedir. Kaldı ki çalışmada daha önce üzerinde durulan eylem-baskı-eylem stratejisinin meselede önemli bir rol aldığı söylenebilir. Franco döneminin baskıcı uygulamaları Bask halkında önemli bir tepki ve nefretin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü Franco dönemine kadar Bask bölgesinde her ne kadar merkezi hükümet karşıtı güçler aktif olarak desteklense de sivil insanları hedef alan etnik terörün benimsenmediği görülmektedir. Fakat Franco rejimi uyguladığı faşist politikalarla bu tercihin değişmesine yol açmıştır. ETA'nın da bu değişimi iyi analiz etmiş ve Franco rejimine yönelik terör eylemlerine başlamıştır. Franco rejimi ise otoriter yapısı nedeniyle bu eylemlere Bask halkının kolektif cezalandırılmasını da içeren anti-demokratik yöntemlerle cevap vermiştir. Franco rejiminin bu yanlış stratejisi Baskların daha da radikalleşmesine ve ETA'ya artarak destek

vermesine yol açmıştır. Bu kapsamda halk desteğini arttıran ETA, daha fazla terör saldırısı yapmış, Franco rejimi bunlara daha fazla kolektif baskı ve şiddet uygulayarak cevap vermiş, Bask halkının ETA'ya olan desteği ise katlanarak artmıştır. Dolayısıyla, Bask sorunun karşılıklı radikalleşmenin ve şiddetin normalleştiği bir kısır döngünün içerisine girmiştir. Bu kısır döngünün ise Franco rejiminin sona ermesi ve İspanya'da demokratikleşme sürecinin devreye girmesiyle yavaş yavaş kırılmaya başladığı görülmektedir. Fakat bu kırılma sürecinin de pürüzsüz ve sorunsuz işlediği de söylenmez. Zira ETA, İspanya'da ilk demokratik anayasanın yapılmasından otuz yıldan fazla zaman geçtikten sonra silah bırakmıştır. Daha da önemlisi demokratikleşme sürecinin başlaması ile ETA'nın terör eylemlerini daha önce görülmemiş şekilde arttırması arasında bir eş zamanlılığın varlığı söz konusudur. Yalnız bu durumu demokratikleşme sürecinin başarısızlığa bağlamanın da doğru olmayacağı değerlendirilmektedir. Çünkü örgüt demokratikleşme sürecinin başlamasından sonra geçmişte kendisine olan halk desteğini kaybetmeye ve meşruiyet sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Bu çıkmazı da demokratikleşme sürecini baltalayarak ve İspanyol hükümetini terör eylemleri ile tahrik ederek aşmaya çalışmıştır. Lakin örgütün beklentisi İspanyol hükümetinin tahriklere kapılarak, Bask bölgesinde geçmişte olduğu gibi anti-demokratik uygulamaları devreye sokmasıdır. Bu minvalde de geniş halk tepkisinin kendisine olan desteğin artmasına yol açacağı beklentisinde olmuştur. Fakat İspanyol hükümeti ETA'nın bu tuzağına düşmemiş, Bask bölgesinde geniş otonomi haklarını da kapsayan demokratikleşme sürecine sadık kalırken, İspanyol güvenlik güçleri sivil halka zara vermeden ETA'ya karşı top yekün bir mücadeleye girişmiştir. Hatta bu mücadele GAL örneğinde olduğu gibi illegal boyutta da devam etmiştir. Fakat bu illegal boyutun Bask bölgesi halkının yaşam koşullarına zarar vermemesine de dikkat edilmiştir. Ayrıca İspanyol hükümeti demokrasiye geçmiş olmanın verdiği meşruiyet ve öz güvenle, ETA'ya karşı uluslararası bir mücadeleye başlamış, Fransız hükümetiyle işbirliğine gitmiştir. Başka bir deyişle, İspanyol hükümetinin demokratikleşme ve terörle mücadeleyi birbirinden ayırdığı, demokratikleşme sürecinden taviz vermeden terörle mücadeleye devam ettiği görülmektedir. İspanyol hükümetinin bu politikasının zaman içerisinde ETA'nın marjinalleşmesine ve taban kaybetmesine, akabinde de 2011 yılında silah bırakmasına yol açtığı değerlendirilmektedir. Daha açık bir ifade ile İspanyol demokratikleşme sürecinin ve terörle mücadele politikalarının birbirinden ayrı ve bağımsız olarak değerlendirilmesinin İspanya'da etnik temelli ETA terörünün bitmesinde ana değişken rolü oynadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2013). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Profil Books, Londra.
- Agote, A. P. (2006). *The Social Roots of Basque Nationalism*. (İng. Çev.) C. Watson ve A. Douglass, Nevada University Press, Reno.
- Aktoprak, E. (2010). *Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*. Tan Kitapevi, Ankara.
- Alba, V. (1983). *El Partido Comunista en Espana: Ensayo de Interpretacion Historica*. Planeta, Barcelona.
- Allieres, J. (1995). *Basklılar*. (Çev.) C. Muhtaroglu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Amselle, J. L. (1998). *Etnik ve Kabile: Her Kapıyı Açan Kavramlar, Uluslar ve Milliyetçilikler*. (Çev.) S. İdemen, (Ed.) J. Leca, Metis Yayınları, İstanbul.
- Andres, M. M. P. & Braster, F. A. (1999). *The Rebirth of the Spanish Race: The State, Nationalism and Education in Spain 1875-1932*, *European History Quarterly*, Sayı, 29 No, 1, ss.75-107.
- Armağanoğlu, F. (2003). *19'uncu Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1789-1914*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Astrain, L. N. (1997). *The Basques: Their Struggle for Independence*. Welsh Academic Print, Cardiff.
- Balfour, A. & Quiroga, A. (2007). *The Reinvention of Spain: Nation and Identity Since Democracy*. Oxford University Press, Oxford.
- Bauman, C. E. (1973). *The Diplomatic Kidnappings. A Revolutionary Tactic of Urban Terrorism*. Martinus Nijhoff, Hague.
- Beck, M. J. (2005). *Territory and Teror: Conflicting Nationalism in the Basque Country*. Routledge, Oxon.
- Ben-Ami: (1991). *Basque Nationalism Between Archaism and Modernity*, *Journal of Contemporary History*, Sayı, 26, No, 3, ss.493-521.
- Burnett, V. (2009). *Spain: Socialist Leader Vows to Confront ETA*. New York Times. 06 Mayıs 2009.
- Carr, H. E. (2010). *Komintern ve İspanya İç Savaşı*. (Çev.) A. Selman, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Carr, R. & Aizpurua, J. P. F. (1981). *Spain: Dictatorship to Democracy*. Harper Collins Academic Press, Londra.
- Casanova, J. (2015). *İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi*. (Çev.) U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cavalli-Sforza, L. L. (1988). *The Basque Population and Ancient Migration in Europe*, *Munibe Antropologia y Arqueologia*, Sayı, 6, No, 3, ss. 129-137.
- Clark, R. P. (1979). *The Basques, the Franco Years and Beyond*. University of Nevada Press, Las Vegas.
- Clark, R. P. (1984). *The Basque Insurgents*. The University of Wisconsin Press, Madison.
- Crick, B. *We Have No Sense of National Identity Without the Monarchy*. *The Independent*, 22 Mayıs 1993.
- Colomer, J. M. (1991). *Transitions by Agreement: Modeling Spanish Way*. *American Political Science Review*, Sayı, 84, No, 4, ss.1283-1302.

- Conversi, D. (2002). The Smooth Transition: Spain's 1978 Constitution and the Nationalities Question, *National Identities*, Sayı, 4, No, 3, ss. 223-244.
- Conversi, D. (1997). *The Basques, the Catalans, and Spain: Alternative Routes to National Mobilization*. Hurst/Reno Press, Londra.
- Conversi, D. (1995). Reassessing Theories of Nationalism: Nationalism as Boundary Maintenance and Creation. *Nationalism and Ethnic Politics*, Sayı, 1, No, 1, ss.73-85.
- Çillier, Y. (2014). *Etnik Sorunlar, Demokratikleşme ve Bask Milliyetçiliği*. Alter Yayıncılık, Ankara.
- Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*. (Çev. B. Çığman Ankara: İmge Kitabevi.
- Dowsett: (2017). "The Basque Country: Spain's effective but expensive antidote to secession". Reuters, Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-spain-politics-catalonia-basques-anal/the-basque-country-spains-effective-but-expensive-antidote-to-secession-idUSKBN1CE2G6> (02.07.2019)
- Encarnacion, O. G. (2007). Democracy and Dirty Wars in Spain. *Human Rights Quarterly*, Sayı, 29, ss.950-972.
- Fanon, F. (2013). *Yeryüzünün Lanetlileri*. (Çev.) Ş. Süer, Versus Yayınları, İstanbul.
- Fanon: (2001). *Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. (Çev.) N. Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Garcia, R. T. (2018). "After ETA, the Dream of a Basque State Lives On". *World Politic Review* .Erişim: <https://www.worldpoliticsreview.com/insights/25106/after-eta-the-dream-of-a-basque-state-lives-on> (01.07.2019)
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Çev.) Ş. P. Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gürses, E. (1997). *Ayrıkcı Terörün Anatomisi: IRA-ETA-PKK*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Grosby: (2005). *Nationalism: A Very Shorth Introduction*. Oxford University Press, Oxford.
- Heiberg, M. (1989). *The Making of Basque Nation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Herrera, E. M. (2002). Nationalist Extremism and Outcomes of State Policies in the Basque Country, *International Journal on Multicultural Societies*, Sayı, 4, No, 1, ss.1-21.
- Hood, S.& Jansz, L. (2013). *Introduction to Fascism*. Icon Books, Londra.
- Huntington: P. (2007). *Üçüncü Dalga: 20'inci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*. (Çev.) E. Özbudun, Kıta Yayınları, Ankara.
- Junco, J. A. (2002). *The Emergence of Mass Politics in Spain: Populist Demagoguery and Republican Culture 1890-1910*. Sussex Academic Press, Brighton.
- Keating, M. (2000). The Minority Nations of Spain and European Integration: A New Framework for Autonomy?. *Journal of Spanish Cultural Studies*, Sayı,1, No,1, ss. 29-42.
- Keneş, H. C. (2012). *Biyolojik Mitten Kültürel Mite: Yeni Irkçılık Nedir?*, *Dipnot Sosyal Bilim Dergisi*, Sayı, 9, No,1, ss.5-27.
- Kumar, D. (2016). *İslamofobi: İmparatorluğun Siyaseti*. (Çev.) Alatl, I, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Kurlansky, M. (1999). *The Basque History of World*. MacMillian, New York.
- Lancaster, T. D. (1997). Nationalism, Regionalism and State Institutions: An Assessment of Opinions in Spain. *Journal of*

Federalism, Sayı, 27, No, 4, ss. 115-134.

Lecours, A. (2007). Basque Nationalism and Spanish State. University of Nevada Press, Las Vegas.

Linz, J. J. & Stephan, A. (1997). Problems of Democratic Transition. (Ed.) L. J. Diamond, Consolidating the Third Wave Democracies (ss.6-7), John Hopkins University Press, Baltimore.

Macko, K. (2011). The Effect of Franco in the Basque Nation, Pell Scholars and Senior Theses, Sayı, 68, No, 1, ss. 2-38.

Maravall, J. M. & Santamaria, J. (1986). An Introduction to Southern European Transitions From Authoritarian Rule: Italy, Greece, Portugal, Spain and Turkey. (Ed.) G. O'Donnel, vd, Transitions From Authoritarian Rule : Southern Europe (ss.71-108). John Hopkins University Press, Baltimore.

Medrano, J. D. (1994). Patterns of Development and Nationalism Basque and Catalan Nationalism Before the Spanish Civil War, Theory and Society, Sayı, 23, No, 4, ss. 541-569.

Mees, L. (2003). Nationalism, Violence and Democracy: The Basque Clash of Identities. Palgrave Macmillian, New York.

Munoz, J. (2009). From National Catholicism to Democratic Patriotism?: Democratization and Reconstruction of National Pride : The Case of Spain (1981-2000), Ethnic and Racial Studies, Sayı, 32, No, 4, ss. 616-639.

Murado, M. (2018). The End of ETA's Era. NYR Daily, Erişim: <https://www.nybooks.com/contributors/miguel-anxo-murado/> (01.07.2019)

Muro, D. (2005). Nationalism and Nostalgia: The Case of Radical Basque Nationalism. Nations and Nationalism, Sayı, 11, No, 4, ss. 571-589.

Orueta, D. F. (2006). Spain: Local Democracy and Citizen Participation. Space and Polity, Sayı, 10, No, 3, ss.263-278.

Pallares, F. (2016). The Regional Elections in the Basque Country: Results and Electoral Behavior Patters. Institut de Diret Public. Erişim: <http://idpbarcelona.net/docs/blog/euskadi.pdf> (01.07.2019)

Park, K. H. (1986). Reexamination of the Linkage Between Income Equality and Political Violence, Journal of Political and Military Sociology, Sayı, 14, No, 1, ss. 23-56.

Payne: G. (2011). Spain: A Unique History. University of Wisconsin Press, Wisconsin.

Payne: G. (1967). Franco's Spain. Crowell Press, New York.

Petterson, I. (2007). Guernica and Total War. Harvard University Press, Cambridge.

Philips W. D. & Philips, C. R. (2010). A Concise History of Spain. Cambridge University Press, Cambridge.

Praszkier, R. & Bartoli, A. (2014). The Role of Society in the Basque Country, International Journal of Peace Studies, Sayı, 19, No, 2, ss. 69-93.

Ramirez, J. M. & Sullivan, B. (1987). The Basque Conflict, (Ed.) J. Boucher, D. Landis & K. Arnold, Ethnic Conflict: International Perspectives. (ss.119-138), SAGE Publishing, Newsbury.

Roach: C. (2007). A Constitutional Right to Secede? Basque Nationalism and the Spanish State, International Studies Perspectives, Sayı, 8, ss. 446-460.

Sanabria, E. A. (2009). Republicanism and Anticlerical Nationalism in Spain. Palgrave Macmillian, New York.

- Sanchez, J.J.J.(2006). Nationalism and the Spanish Dilemma: The Basque Case. *Politics & Policy*, Sayı, 34, No, 3, ss. 532-555.
- Sandoval, J. & Azcarate, M. (1969). İspanya İç Savaşı 1936-1939. (Çev.) M. Harmancı, Köprü Yayınları, İstanbul.
- Smith, A. D. (2009). Milli Kimlik. (Çev.) B.S.Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tacar, P. (1996). Kültürel Haklar: Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Taş, M. (1999). Avrupa'da Irkçılık. İmge Yayınevi, Ankara.
- Tremlett, G. (1997). ETA Murder Triggers Mass Protests. *The Times*. 14 Şubat 1997.
- Tura, J. S. (1985). Nacionalidades y Nacionalismos en España: Autonomías, Federalismo, Autodeterminación. Alianza, Madrid.
- Türkeri, Z. (2007). Bask Meselesi: Bir Tarih, Bir Otonomi, Bir Sorun. Dipnot Yayınları, Ankara.
- Villadangos, E. S. (1999). "The Coexistence Between One State and Several Nationalities and Regions: The Spanish Case". *ECPR Workshop*, Erişim: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/ca4a49c2-ecf4-41cf-9fcd-3389ce240cbb.pdf> (26.06.2019)
- Vilar, P. (2007). İspanya İç Savaşı. (Çev.) I. Ergüden. Dost Kitapevi, Ankara.
- Vincent, M. (2007). *Spain: 1833-2002 People and State*. Oxford University Press, Oxford.
- Wallerstein, I. (2007). Hakkınlığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik, (Ed.) E. Balibar, Irk, Ulus, Sınıf. (ss. 89-107), (Çev.) N. Ötüken, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Woodworth, P. (2001). Why Do They Kill ?, *World Policy Journal*, Sayı, 18, No, 1, ss. 1-12.
- Zabalo, J. (2008). Basque Nationalism's Changing Discourse on the Nation, *Social Identities*, Sayı, 14, No, 6, ss. 795-811.

MUTLULUK ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ*

An Ampiric Analysis On Happiness

Şerafettin KELEŞ¹

ÖZET

Bütün insanlar mutlu bir yaşam isterler. İlkçağ filozoflarından bugünün düşünürlerine değin farklı zaman ve koşullarda yaşamış birçok fikir insanı mutluluk için farklı düşünceler belirttikleri de birkaç ortak noktada hemfikir olmuşlardır. Mutluluk; erdemle, bilmekle, bilinçle, sevmekle, iletişim ve empati kurmakla, doğaya ve insana saygı duymakla ve yardımseverlikle elde edilir. Bu çalışma mutlulukla, erdem, empati ve ahlak ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi konu edinmiştir. Mutluluk arayışı ampirik bir çalışmayla incelenmiştir. Çalışma, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileriyle yapılan anketlerden elde edilen verileri ana materyal olarak kullanmıştır. Anketler 2018 yılına aittir ve yatay kesit verileridir. Yazılım materyali olarak SPSS 22 ve LISREL 8.72 paket programlarıyla çalışılmıştır. Bulgular; “Erdem’in” mutluluk üzerinde pozitif yönde güçlü bir etkiye ($\gamma = 0.79$; $t = 10.16$) sahip olduğunu göstermiştir. “İletişim ve Empati” değişkeninin “Mutluluğu” pozitif yönde çok yüksek düzeyde ($\gamma = 0.82$; $t = 8.31$) etkilediği tespit edilmiştir. Son olarak “Ahlak ve Sorumluluk” değişkeni “Mutluluk” üzerinde pozitif yönlü orta düzeyde ($\gamma = 0.73$; $t = 6.38$) bir etki oluşturduğu saptanmıştır. Ampirik bulgular; Erdem’i ifade eden iyilik ve yardım severliğin bireylere mutluluk verdiğini göstermiştir. Başkalarının mutluluğunu istemek ve bunun için yetkin davranışlar geliştirmek bireyleri mutlu etmektedir. Düşünürlerin ifade ettikleri gibi insan toplumsal bir varlıktır ve hem toplumu davranışlarıyla etkilemekte ve hem de toplumdan etkilenmektedir. Yine bulgular; erdemli davranışlara götüren “bilincin”, “bilginin”, “ahlak ve sorumluluk” hislerinin bireyleri mutlu yaptığı görüşünü desteklemektedir. Bilgi iyi ve kötünün ayrımı ise iyilik yani bilgi bireyleri mutlu etmektedir. Ahlaki davranışlar, sorumluluk hissi ve kültürel bilinçte mutluluk kaynağıdır. Çalışma, düşünürlerin felsefi olarak ortaya koydukları fikirleri ampirik olarak desteklemektedir. İnsanın mutlu olmak için var olduğu, bireylerin ve devletlerin mutluluk için çalışması gerektiği savı doğrulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Erdem, Empati, Sorumluluk, Bilgi.

ABSTRACT

All people want a happy life. Although many ideas that lived in different times and conditions from the ancient philosophers to today’s thinkers expressed different thoughts for happiness, they agreed on several common points. Happiness; it is achieved through virtue, knowing, consciousness, loving, communicating and empathizing, respecting nature and humanity, and helpfulness. This study focuses on the relationship between happiness and virtue, empathy and morality and responsibility. The search for happiness was examined with an empirical study. The study used the data obtained from the surveys conducted with Erzincan Binali Yıldırım University Faculty of Economics and Administrative Sciences students as the main material. Surveys belong to 2018 and are horizontal section data. As software material, SPSS 22 and LISREL 8.72 have been worked with package programs. Results; It has been shown that “Erdem” has a positive positive effect on happiness ($\gamma = 0.79$; $t = 10.16$). It was determined that the “Communication and Empathy” variable affects “Happiness” positively at a very high level ($\gamma = 0.82$; $t = 8.31$). Finally, it was determined that the variable “Morality and Responsibility” had a moderate positive effect ($\gamma = 0.73$; $t = 6.38$) on “Happiness”. Empirical findings; He showed that the kindness and charity that expresses Erdem gives happiness to individuals. Asking the happiness of others and developing competent behaviors make individuals happy. As the thinkers state, man is a social entity and both affects and is influenced by their behavior. Again, the findings; It supports the view that “consciousness”, “knowledge”, “moral and responsibility” feelings that lead to virtuous behavior make individuals happy. The difference between information good and evil is good, that is, information makes individuals happy. Moral behavior is a source of happiness and a sense of cultural consciousness. The study empirically supports the ideas philosophers put forward. The argument that man exists to be happy, individuals and states should work for happiness is confirmed.

Keywords: Happiness, Virtue, Empathy, Responsibility, Knowledge.

1. ORCID: 0000-0002-5147-0825

1. Dr. Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, skeles2580@gmail.com

*KELEŞ, Ş. (2020). “Mutluluk Üzerine Ampirik Bir Analiz”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 20, s.156-174.

Makale Geliş Tarihi: 01 Mart 2020 Kabul Tarihi: 12 Nisan 2020

EXTENDED ABSTRACT

All people want a happy life. Although many ideas that lived in different times and conditions from the ancient philosophers to today's thinkers expressed different thoughts for happiness, they agreed on several common points. Happiness; it is achieved through virtue, knowing, consciousness, loving, communicating and empathizing, respecting nature and humanity, and helpfulness. This study focuses on the relationship between happiness and virtue, empathy and morality and responsibility. Virtue; to be knowledgeable, that is to do good. Virtue; is the whole of behaviors such as truth, justice, courage and restraint. The opposite of virtue is evil, ignorance. Nobody knowingly and willingly evil. Empathy is expressed as the process of understanding and making sense of the person's feelings and thoughts. Empathy is not only built with people; It can be established with nature, history, and living / inanimate beings. In the event of empathy, the individual grasps and lives through objects. What the individual grasps and experiences in objects is not the object itself, but the emotions of the individual that he places on the object. Morality refers to value judgments called "good" or "right" or "bad" or "wrong" in human relations. As a moral philosophy, "happiness morality" seeks the happiness of the individual and tries to establish moral value judgments for this. In this study, the search for happiness was examined with an empirical study. The study used the data obtained from the surveys conducted with Erzincan Binali Yıldırım University Faculty of Economics and Administrative Sciences students as the main material. Surveys belong to 2018 and are horizontal section data. As software material, SPSS 22 and LISREL 8.72 have been worked with package programs. Structural Equation modeling was used for analysis in the study. Structural equation models are a comprehensive statistical technique used in testing causal relationships between observed and invisible (latent) variables. Structural equation models also allow researchers to develop, predict and test multivariate complex models and take into account the direct and indirect effects of variables in the given model. Basically, the purpose of structural equation analysis is to reveal whether a predetermined relationship patterns are verified by the data. Results; It has been shown that "Erdem" has a strong positive effect on happiness ($\gamma = 0.79$; $t = 10.16$). It was determined that the "Communication and Empathy" variable affects "Happiness" positively at a very high level ($\gamma = 0.82$; $t = 8.31$). Finally, it was determined that the variable "Morality and Responsibility" had a moderate positive effect ($\gamma = 0.73$; $t = 6.38$) on "Happiness". Empirical findings; He showed that the kindness and charity that expresses Erdem gives happiness to individuals. Asking the happiness of others and developing competent behaviors make individuals happy. As the thinkers state, man is a social entity and both affects and is influenced by their behavior. Again, the findings; It supports the view that "consciousness", "knowledge", "moral and responsibility" feelings that lead to virtuous behavior make individuals happy. The difference between information good and evil is good, that is, information makes individuals happy. Moral behavior is a source of happiness and a sense of cultural consciousness. The study empirically supports the ideas philosophers put forward. The argument that man exists to be happy, individuals and states should work for happiness is confirmed. should be added for Turkish articles and a Turkish Extended Abstract of 500-800 words for English articles.

GİRİŞ

Mutluluk¹, ilkçağ felsefecilerinden günümüze kadar üzerinde en çok konuşulan konulardan biridir. Aristoteles, mutluluğun bir amaç olduğunu ve bireylerin erdemleri kazanmaları ve sürdürmelerinin dışsal olan mal, mülk edinimi sayesinde olmadığını; aksine erdemın mal ve mülk edinimini sağladığını, ancak mutlu bir yaşamın, yeterli kişilik ve zekâ ile beraber ölçülü bir mal ve mülke sahip olmakla daha kolay elde edileceğini savunmaktadır. Çoğu insanın sağ kalma tutkuları nedeniyle acı çekmeye razı oldukları, yaşamın ve canlı kalmanın belli bir mutluluk verdiği anlatılır. Bu bağlamda devlet yalnızca yaşamayı olanaklı kılan bir şey değil, yaşamayı değerli ve iyi kılan bir varlık olmalıdır. Köleler ve hayvanlar devlet kuramayacakları için özgürlükten ve mutluluktan pay da alamazlar. İyi yaşam; mutlu ve soylu bir yaşamdır. Devlet birlikte yaşamayı sağlamakla birlikte soylu eylemlerde bulunabilmeyi de sağlamalıdır. Mutlu yaşam hür ve engelsiz, erdeme uygun orta bir yol tutturmayla elde edilir. Mutlu yaşam için üç öge gerekir; bedensel varlık, zihin ve ahlaki nitelik ile bunların dışında kalan şeylerin bütünüdür. Özbenlik denetimi, cesaret, dürüstlük ve zekâdan yoksunluk, bütün dış varlıklara sahip olursa bile bireyi mutlu yapmaz (Aristoteles, 1983).

Yine Aristoteles'e göre (1983) her insanın maneviyat ve zihni iyilikten aldığı pay kadar, bunlar için yaptığı hareket nispetinde mutlu olabileceği açıktır. İyi bahtlılık mutluluktan başka bir şeydir ve zihin dışındaki şeylerin edinilmesi iyi bahtın veya rastlantıların sonucudur. Ancak insanlar iyi bahttan veya rastlantılardan dolayı dürüst ve ahlaklı olamaz. Aynı şey ülkeler ve devletler içinde geçerlidir. Erdem ve zekâ iyi eylemlerin kaynağıdır. Bir ulusun adil, bilge ve cesur olması; o ulusu oluşturan bireylerin davranışlarıyla özdeşdir. Mutlu olabilmek için yetkin eylemler yapmak gerekir. Çünkü iyi ve bilge kişiler yetkin eylemler ortaya koyarlar. İyilik yapmak çok erdemli bir harekettir. Mutluluk iyi davranışlarda bulunmakla özdeş sayılırsa; birey ve devlet için etkin yaşam iyi davranışlarda bulunmayı gerektirir ve iyiler mutlu olur. Mutluluk erdemle birlikte var olur. Mutlu bir devlette bütün özgür bireyler mutludur. İnsanların iyiliği iki şeye dayanır; biri hedefin yani eylemin amacının iyi olması, diğeri ise bu hedefe giderken iyi eylemlerin yapılmasıdır. Şurası açıktır ki bütün insanlar mutluluk ve iyi yaşamı isterler ancak hepsi elde edemez. Mutluluk dışta aranmamalı zihinlerin içinde aranmalıdır (Aristoteles, 1983).

Diğeri bir ilkçağ filozofu, -Cicero'nun ifadesiyle felsefeyi gökyüzünden yeryüzüne indiren, tabiat ve gökyüzü yerine insan topluluklarıyla uğraşan- Sokrates ise (Jordon, 2005), bireyin mutluluğu kendinde araması, kendine sorması gerektiğini ileri sürer ve kendisiyle uyumlu olmayan insanların mutlu olamayacaklarını savunur. Kendisinin hiçbir şey bilmediğini karşısındakine sorular sorarak gerçekleri araştırmaya ve bulmaya çalıştığını ifade eden Sokrates, bu düşüncelerini hayatına aksettirmiş ve yaşamıştır (Akarsu, 1962). Sokrates erdemi bilgi olarak kabul eder ve erdemli yaşamayı şiar edinir (Özkan, 2014). Sokrates'e göre bireyin kendisiyle uyum kurabilmesi için hareketlerine aklı hâkim kılması, yapılması gerekenle yapılmaması gereken arasında doğru bir

¹ Mutluluk kavramının Latince: *eudaimonia* olup; İngilizce "subjective well-being", "happiness" "life satisfaction" kavramlarıyla ifade edilmektedir. Literatürde "subjective well-being" daha çok tercih görmektedir. Bu çalışmada "mutluluk" kavramı kullanılacaktır.

bilgiye vakıf olması gerekir. Erdem; bilgili olmak yani iyilik etmektir. Erdem; doğruluk, adalet, cesaret ve itidal gibi davranışların bütünüdür. Erdemin karşıtı ise kötülük yani bilgisizliktir. Kimse bilerek ve isteyerek kötülük etmez (Akarsu, 1962).

Dönemin bir başka filozofu Platon (1997), insanlığı mutluluğa götürecekt tek yolun bilgi olduğunu söyler. Bilgi iyi ve kötünün ayrımıdır. İnsan için yararlı olan, çıkarına olan ve insanın doğasına uygun olan bilgidir ve erdem kendisinde var olan bu bilginin tanınmasıdır (Versenyi, 2010). Erdemli yaşamak mutluluk getirir ve devletlerin görevi mutluluğa götüren erdemli koşulları sağlamaktır. Birey iyiye sadece kendi çabalarıyla değil bir toplum içinde ulaşabilir. Toplumsal yaşam bireylerin ahlaki gelişimini ve yetkinliğini geliştirir (Şahin, 2010).

İslam felsefesinin önde gelen isimlerinden Fârâbî; ahlak, metafizik, psikoloji ve siyaset arasında kesin bir bağ kurarak çok meşhur bir araç olan mutluluğu bunlarla ilişkilendirir (Tokat, 2006). Fârâbî, mutluluğu arayanların önce mantık, matematik ve doğa bilimlerini öğrenmesi gerektiğini daha sonra metafiziğe yönelip mükemmel varlığa erişmesi gerektiğini vurgular. Fârâbî'ye göre (1974), bireyleri, milletleri ve devletleri bu dünyada ve öte dünyada mutluluğa götürecekt dört unsur; nazari, düşünme, ahlaki erdemler ve ameli sanatlardır. Mutluluğu her insan arzular ancak yetkinlik (kemalet) olmadan ona ulaşamaz. Mutluluğu birey kendisi için tercih eder. Mutluluk istemek bireyi bilgi arayışına iter (Bircan, 2001). Felsefi bilgi iyinin bilgisidir ve insanı mutluluğa ulaştırır. Fârâbî, erdemli şehrin (devletin) oluşmasında bilginin varlığına dikkat çekmiş; erdemli şehrin varlığı için, erdemli şehrin bireylerine insanî yetkinlik ve gerçek mutluluğun ne olduğunu bildirecek, güzel işleri insanlara eğitim ve öğretim yoluyla öğretecek bir peygamber veya filozofa (bilge insana) ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Korkut, 2006).

Başka bir İslam bilgini İbn-i Haldun'a göre insan cisim ve ruhtan oluşur ve her ikisinin nazar ve idraki farklıdır (Korkut, 2006). Ruh vasıtasız olarak ruhani şeyleri algılamak, cisim (beden) beş duyu organı ile cisimleri algılar. İyi ve kötü olan şeyleri erdem sayesinde ayırt edilebilir ve erdem sayesinde mutluluğa ulaşılabilir. Kamu düzeni; akli, siyasi ve şer'i (hukuk ve adalete dayalı) olarak oluşturulmalı ki insanı mutlu edebilsin (Haldun, 1988).

Çağdaş filozoflardan Eric From'a göre (1995) insanın mutlu olması ancak başka insanlarla ilişki kurarak karşılıklı dayanışmayla gerçekleşir. Başka insanları sevmek insan doğasının gereğidir ve insanla dış dünya arasında köprü oluşturur. İnsan doğası gereği bencil ve yalnız yaşayamaz. Dış dünya ile iletişim kurarak mutlu yaşama amacına erişir. Erdemli olmak; insanı sevmek, başkalarıyla iletişim kurmak, empati yapmak, yardım ve iyilikte bulunmakla olur. Erdemli olmak insanları mutlu yapar.

Günümüzde mutluluk üzerine birçok çalışma yapan Diener'a göre (2000), mutluluk için başkalarını sevmek, hedonik zevkler ya da bireyin kendisiyle ilgili içebakış (self-insight) önemlidir. Andrews ve Robinson'a göre (1991) ise mutluluk için entelektüel bilgi, his ve duygular etkili olmaktadır.

İlkçağ filozoflarından bugünün düşünürlerine değin farklı zaman ve koşullarda yaşamış birçok fikir insanı mutluluğa giden yolda ortak kanaate varmaktalar. Mutluluk bilmekle, inanmakla, sevmekle, iletişim kurmakla, doğaya ve insana saygı duymakla ve yardım etmekle elde edilir. İyi olmak erdemdir ve erdemli olmak mutluluğu getirir.

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin erdemli davranışları, iletişim ve empati kurabilmeleri, ahlak ve sorumluluk ile mutluluk arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın temel hipotezi; erdemli olmak, bilgi, bilinç, güçlü sosyal ilişkiler, toplumsal değerlere saygı, yardımseverlik ve empati kurabilme ile mutluluk arasında güçlü ilişkilerin var olduğudur.

1. VERİ VE YÖNTEM

Çalışma, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileriyle yapılan anketlerden elde edilen verileri ana materyal olarak kullanmıştır. Anketler 2018 yılına aittir ve yatay kesit verileridir. Yazılım materyali olarak SPSS 22 ve LISREL 8.72 paket programlarıyla çalışılmıştır.

1.1. Yöntem

Örnek Büyüklüğünün Tespiti ve Anket Sorularının Hazırlanması

Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin beş ayrı bölümünde 2018 yılında toplam 2349 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 1185' kız ve 1064'ü erkeklerden oluşmaktadır. Tesadüfî Örneklemeye Yöntemine göre anket sayısı aşağıdaki formülle belirlenmiştir.

$$n = \frac{N \cdot P \cdot Q \cdot Z^2}{(N - 1) \cdot d^2 + P \cdot Q \cdot Z^2}$$

formülünden yararlanılmıştır (Yamane, 1967). n= Örnek hacmi, N= Örneklemeye çerçevesine ait toplam birey sayısı, P = mutlu olduğunu ifade edenler (0,8 olarak alınmıştır), Q = mutlu olmadığını ifade edenler (0,2 olarak alınmıştır), (Q=1-P), Z = % (1-α) Z test değeri, α = önem düzeyi, d = hata (tolerans) payıdır. Z Güven katsayısı (%95'lik güven katsayısı, 1,96 alınmıştır), mutlu olduğunu ifade edenlerin sayısı fazla olduğu düşünüldüğünden (P=0,8) ve %5 önem seviyesinde %5 hata payı ile ana kütle temsil edebilecek örnek büyüklüğü 236 olarak hesaplanmıştır.

1.2. Teorik Çatı

Yapısal Eşitlik Modeli

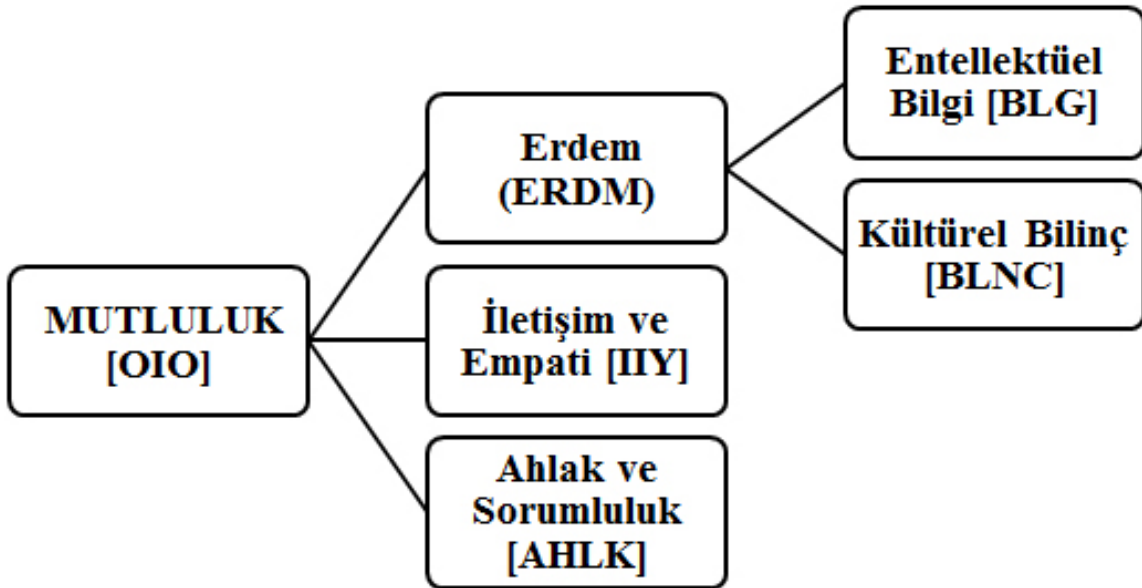
Yapısal eşitlik modelleri (YEM) gözlenen ve gözlenemeyen (gizil-latent) değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sınanmasında kullanılan kapsamlı bir istatistiksel tekniktir (Reisinger & Turner, 1999). Yapısal Eşitlik Modellemesi veriyi istatistiksel olarak çözümlerken ölçüm hatalarını

açıkça hesaba katmaktadır. Ölçüm hatalarının üstesinden gelmesinin yanı sıra yapısal eşitlik modelleri araştırmacıların çok değişkenli karmaşık modeller geliştirilmesi, tahmin edilmesi ve test edilmesine de imkân sağlamakta ve verilen modeldeki değişkenlerin direkt ve dolaylı etkilerini de dikkate almaktadır. Temel olarak yapısal eşitlik analizinin amacı, önceden belirlenen bir ilişki örüntülerinin veri tarafından doğrulanıp doğrulanmadığını ortaya koymaktır (Yılmaz, 2004).

Modelin Varsayımları

1. Gözlenen değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu,
2. Gizil değişkenlerin çok değişkenli normal dağılıma sahip olduğu,
3. Gizil değişkenler arasında doğrusal ilişkilerin olduğu,
4. Gözlenen ve gizil değişkenler arasında doğrusal ilişkilerin olduğu,
5. Aykırı değerlerin var olduğu,
6. Hata terimlerinin korelasyonsuz olduğu,
7. Çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı,
8. Yeterli örneklem büyüklüğünün olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmanın teorik modeli aşağıda Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Mutluluk teorik modeli

1.3. Modelin gizil değişkenleri

Mutluluk (OIO)

Bireylerin yaşam kaliteleri hakkında öznel bir değerlendirmede bulunmaları ve yaşamlarının iyi bir yaşam olup olmadığı hakkındaki algıları “mutluluk” olarak adlandırılmaktadır (Diener E. , 2000). Mutlulukta, bireyin yaşamına dair olumlu duyguların fazlalığı ve olumsuz duyguların azlığı önemlidir (Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985; Diener E. , 2000; Diener, Suh, & Oishi, 1997). Ölçekte yer alan sorular yukarıdaki çalışmalardan elde edilmiştir. Sorular beş seçenekli likert yapıdadır. “Mutluluk”, bu çalışmanın ölçmeyi amaçladığı dışsal bağımlı gizil değişkenidir.

M7 - Hayat güzeldir.

M8 - Dünyanın iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum.

M9 - Hayatımdaki her şeyden oldukça memnunum.

M10 - Çok mutluyum.

Erdem (ERDM)

“Erdem” kavramı hümanist ve otoriter ahlak anlayışı çerçevesinde farklı anlamlar yüklenmektedir. Aristoteles, “erdem” kavramını; insana özgü olanakları sağlamak için faaliyetlerdeki kusursuzluk olarak ifade ederken, Paracelsus ise “erdem”i her şeyin bireysel niteliği, yani özneliği ile eşanlamda kullanmaktadır (Fromm, 1995). Sokrates erdemi bilgi olarak görmekte ve bu bilginin içeriğini de “iyi” olarak belirlemektedir. İyi ve doğrunun ne olduğunu bilen birey ise erdemli olarak kabul edilmektedir. Bireye yaraşan şey; iyi şeyler yapmasıdır (Gül, 2014). Felsefede iyi olmak; iyi davranmak, yardımseverlik, dürüstlük, cesaret gibi iyi nitelikleri ifade eder. Erdem iyi olmaktır ve insanın iradesiyle büyük özverilerde bulunması, büyük engelleri aşması, iyiliği amaçlaması ve iyilik yönünde hareket etme gücünü ifade etmektedir. Erdemli olmak hem bireysel hem de toplumsal boyutta iyilik gerektirir (Gökalp, 2017). Erdem ölçeği soruları aşağıda verilmiştir. Erdem içsel gizil değişkeni alt iki gizil değişkenden tarafından etkilenmektedir bunlardan biri “bilgi”, diğeri “bilinçtir”.

OG2 - Başkalarına yardım ediyorum.

OG3 - Sahip olduğum şeyleri başkalarıyla paylaşıyorum.

OG4 - Başkalarına yardım edebilir miyim diye soruyorum.

OG5 - Başkalarıyla iyi geçiniyorum.

OG6 - İnsanlar için güzel şeyler yapıyorum.

Bilgi (BLG)

Sokrates göre “Mutluluğun en büyük kaynağı veya en büyük mutluluk verici olan şey, ‘bilgi’dir, ve ona en büyük engel de mutluluğun ne olduğu hakkındaki ‘bilgisizlik’tir.” Mutluluğa götüren bilgi, insan doğasının, insanın özünün, ereğinin, erdemin bilgisidir (Odabaş, 2019). Kutadgu Bilig’de bilgi, akıl ile elde edilir ve dil erdemi ile kullanılır (Arslan, 1986). Bilgi, felsefede bilen (özne/ süje) ile bilinenin (nesne/ obje) uyumu olarak tanımlanmaktadır. Bilme ise, doğru bilgiye ulaşma eylemidir (Mengüşoğlu, 1983; Keseroğlu, 2010). Bilgi, açık ve örtük olmak üzere ikiye ayrılmakta ve bir buzdağına benzetilmektedir. Açık bilgi buzdağının görünen kısmını, örtük bilgi ise buzdağının altta kalan görünmeyen kısmını ifade etmektedir (Bozkurt, 2014). Aşağıdaki ölçekte yer alan anket sorularıyla bireyler bilgi durumlarını kendileri değerlendirmektedir. Bireylerin bilgi durumu likert yöntem ile kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, orta derecede katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla değerlendirilmiştir.

EB2 - Çeşitli bilim dallarında bilgi sahibiyim

EB3 - Kültürel konularla ilgili objektif araştırmalar yaparım

EB4 - Tarihsel bilgiye dayanarak günümüzdeki kültürel değerleri ve olayları değerlendirip öngörülebilir bulunabilirim

EB7 - Kültürel olarak sürekli kendimi yenilerim

EB8 - Bilimsel dergi ve makaleleri okurum

EB9 - Edebiyatla ilgilenirim

EB10 - Kültürel çeşitliliğin toplumsal açıdan zenginlik olduğuna inanırım

EB11 - Bilimsel içerikli kitaplar okurum

Bilinç (BLNC)

Bilinç, bireyin kendini bilmesi ve evrende süre gelen oluşumları, aklının keşif kabiliyetiyle anlamlandırıp sonuçlar çıkarması olarak tarif edilebilir. Yani bilinç; bireyin bizzat kendini ve evreni bilmesi olarak ifade edilebilir. Bilinç, bireyin yaşantısını anlamlı kılmak ve güzelleştirmek için vardır (Eroğlu, 2012). Kişilik, bireylerin geçmişe ait tecrübelerinin bilincine bağlıdır. Bilinç, bireyin kendi durumunu kavraması ve geleceğini ve geçmişine göre yeniden düzenlemesidir (Bıçak, 2011). Birey, akli, bilinci ve özgür iradesi ile kendi seçimlerini yapar ve tercihleri onu (bireyi) var eder. Bireyin varoluşu özgürlük ve bilinci temelinde bir kendi özünü inşa eylemiyle başlar (Taşdelen, 2011). Bilinç, bireyin çevre, toplum, yaşam ve kendisi hakkındaki algı ve kanaatlerini içerir. Bireylerin bilinç durumu likert yöntem ile kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, orta derecede katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla değerlendirilmiştir.

KB1 - Yaşadığım yerde benim dışımda var olan şeylerin farkındayım.

KB2 – Kendimi tanımaya çalışıyorum.

KB3 - Yaşadığım yerde kültürel değer taşıyan yerleri bilirim

KB4 – Doğal güzellikleri ve tarihi yerleri ziyaret ederim

KB5 – Her alanda hayatı etkileyen bilişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanırım

İletişim ve Empati (EMPT)

Empati, bireyin karşısındakinin duygu ve düşüncelerinin anlama ve anlamlandırma süreci olarak ifade edilmektedir (Dökmen, 1988). Empati sadece insanlarla kurulmaz; doğayla, tarihle ve canlı/cansız varlıklarla kurulabilir (Dökmen, 2004). Empati olayında birey, nesnelere içinden kavrar ve yaşar. Bireyin nesnelere kavradığı ve yaşadığı şey, nesnenin kendisi değil, nesneye yüklediği bireyin kendi duygularıdır. Örneğin, yıkık bir sütun karşısında duyulan eziklik, sütuna karşı değil, bireyin kendisine ait bir duygudur. Yine ulu bir çınar ağacı karşısında duyulan yücelik duygusu, bireye ait bir duygudur, ama bu duyguyu birey kendisinde değil, çınar ağacında yaşar (Tunalı, 1996). İletişim, bireylerin birbirlerine ortamdaki nesnelere, olaylar, olgular hakkında haber –bilgi- alış veriş ve olgular, nesnelere, sorunlar karşısında benzer yaşam tecrübeleri ve benzer duyguları paylaşma süreci olarak tanımlanmaktadır (Oskay, 2001). Aşağıda yer alan “Empati ve İletişim” ölçeği soruları likert yöntemiyle kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, orta derecede katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla değerlendirilmiştir.

EM1 - Birisi, benimle sohbet etmek isterse rahatlıkla sohbete başlarım.

EM2 - Diğer insanlarla ilgilenmekten gerçekten keyif alırım.

EM8 - Başkasının nasıl hissettiğine hızlıca dikkatimi verebilirim.

EM9 - Başka birisinin ne hakkında konuşmak istediğini kolaylıkla kavrarım.

EM10 - Karşımdaki kişinin gerçek duygularını gizlediğini söyleyebilirim.

Ahlak ve Sorumluluk (AHLK)

Ahlak, insan ilişkilerinde “iyi” ya da “doğru” ve yahut “kötü” ya da “yanlış” olarak adlandırılan değer yargılarını ifade etmektedir (Aktan, 2009). Bir ahlak felsefesi olarak “mutluluk ahlakı” ise, bireyin mutluluğunu gözetir ve bunun için ahlaki değer yargıları oluşturmaya çalışır. Sorumluluk ahlakı ise bireylerin sadece kendi mutluluklarının peşinde koşmalarının ahlaki bir davranış olamayacağını, sosyal sorunlara karşı da ilgili ve duyarlı olmaları gerektiğini savunmaktadır (Aktan, 2009). Aşağıda yer alan “Ahlak ve Sorumluluk” ölçeği soruları likert yöntemiyle kesinlikle

katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, orta derecede katılıyorum 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 puanla değerlendirilmiştir.

SO1 - Kanunlara uyarım.

SO2 - Sosyal kurallara veya görgü kurallarına uymalıyım.

SO3 - Aileme karşı sorumlu olduğumun farkındayım.

SO4 - Devletime ve milletime karşı sorumluyum.

SO8 - Bana ve eğitimime yapılan harcamaları hak etmeliyim.

SO9 - Gerektiğinde milletim için kendimi feda edebilirim.

SO10 - Dürüst ve çalışkan olmak erdemdir.

DA1 - İnançlı bir insanım.

DA2 – Görevlerimi aksatmadan yaparım.

DA3 - Ahlaklıyım ve yalan söylemem.

2. ÇALIŞMANIN BULGULARI VE TARTIŞMA

2.1. Demografik Bulgular

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, yeni orta büyüklükte bir üniversitedir. Ankete katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ankete katılanların cinsiyet dağılımı

Cinsiyet	n (Frekans)	Oran %
Kadın	95	39.9
Erkek	143	61.1
Bölüm		
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	76	32.4
Sağlık Yönetimi	74	31.1
İktisat	46	19.3
İşletme	25	10.9
Sosyal Hizmet	15	6.3

Kaynak: Orijinal hesaplama

Ankete katılanların %60’ı erkeklerden, %40’ı kız öğrencilerden oluşmaktadır. Örnekleme, İktisadi

ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri arasından seçilmiştir.

2.2. Yapısal eşitlik modeli analizleri

Ölçüm modeli

Ölçüm modeli, ölçeklerin güvenilirlik testleri ve istatistiki analizleri yapılmıştır. Güvenirlik testleri için en yaygın kullanılan yöntem olarak Cronbach's Alpha² katsayısı, ortalama, standart sapma SPSS 21 Paket Programıyla, standardize edilmiş faktör yük değerleri ve *t* değerleri Lisrel 8.72 Paket Programıyla hesaplanmıştır. Tablo 3'te modelde yer alan gözlenen değişkenlere ait ölçüm sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Gözlenen değişkenlere ait bulgular

<i>İçsel Bağımlı ve Gözlenen Değişkenler</i>	Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i> değeri	Standardize Faktör Yük Değerleri	Cronbach's Alpha Değeri
<i>Mutluluk (OIO)</i>					
M7	3,41	1,226	7,24	0,51	0,894
M8	2,98	1,311	0,32	0,02	0,902
M9	2,97	1,083	10,74	0,81	0,895
M10	3,11	1,118	9,40	0,68	0,895
<i>Erdem (ERDM)</i>					
OG2	4,12	1,041	14,85	0,83	0,891
OG3	4,10	1,037	12,21	0,72	0,891
OG4	4,02	,961	12,97	0,75	0,892
OG5	3,97	1,043	12,21	0,72	0,893
OG6	3,83	1,000	8,90	0,61	0,892
<i>Bilgi (BLG)</i>					
EB2	3,17	1,058	8,88	0,58	0,895
EB3	3,09	1,038	9,81	0,63	0,894
EB4	3,34	1,128	9,78	0,63	0,894
EB7	3,42	,980	9,44	0,61	0,892
EB8	2,94	1,180	8,44	0,56	0,895
EB9	3,19	1,233	6,45	0,44	0,896
EB10	3,84	1,109	7,12	0,48	0,892
EB11	3,11	1,198	7,43	0,50	0,895
<i>Bilinç (BLNC)</i>					
KB1	3,27	1,171	7,07	0,48	0,894
KB2	3,64	1,168	8,36	0,55	0,893
KB3	3,67	1,138	13,55	0,82	0,890
KB4	3,50	1,172	9,48	0,61	0,894

2 Cronbach's Alpha Katsayısının değerlendirilmesinde kullanılan kriterler; $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ölçek güvenilir değil, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ölçek düşük güvenilir, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ oldukça güvenilir, $0.80 \leq \alpha < 1.00$ yüksek derecede güvenilir olarak değerlendirilmektedir.

KB5	3,43	1,079	7,73	0,51	0,893
İletişim ve Empati (EMPT)					
EM1	3,86	1,065	10,78	0,67	0,890
EM2	3,81	1,034	10,13	0,63	0,890
EM8	4,04	,988	12,12	0,73	0,891
EM9	3,98	,961	10,44	0,65	0,892
EM10	3,91	,998	9,58	0,61	0,893
Ahlak ve Sorumluluk (AHLK)					
SO1	3,92	1,328	7,45	0,48	0,893
SO2	4,15	1,225	10,22	0,62	0,892
SO3	4,45	,994	12,98	0,74	0,891
SO4	4,33	1,048	11,63	0,69	0,891
SO8	4,42	,997	14,52	0,80	0,890
SO9	4,22	1,163	13,68	0,77	0,892
SO10	4,32	1,075	13,09	0,75	0,891
DA1	4,26	1,163	12,09	0,71	0,895
DA2	3,50	1,139	4,74	0,31	0,893
DA3	3,83	1,133	7,67	0,49	0,893

Chi-Square = 1380.49 df = 624 P-value = 0.00000 RMSEA = 0.071

Kaynak: Orijinal hesaplamalar.

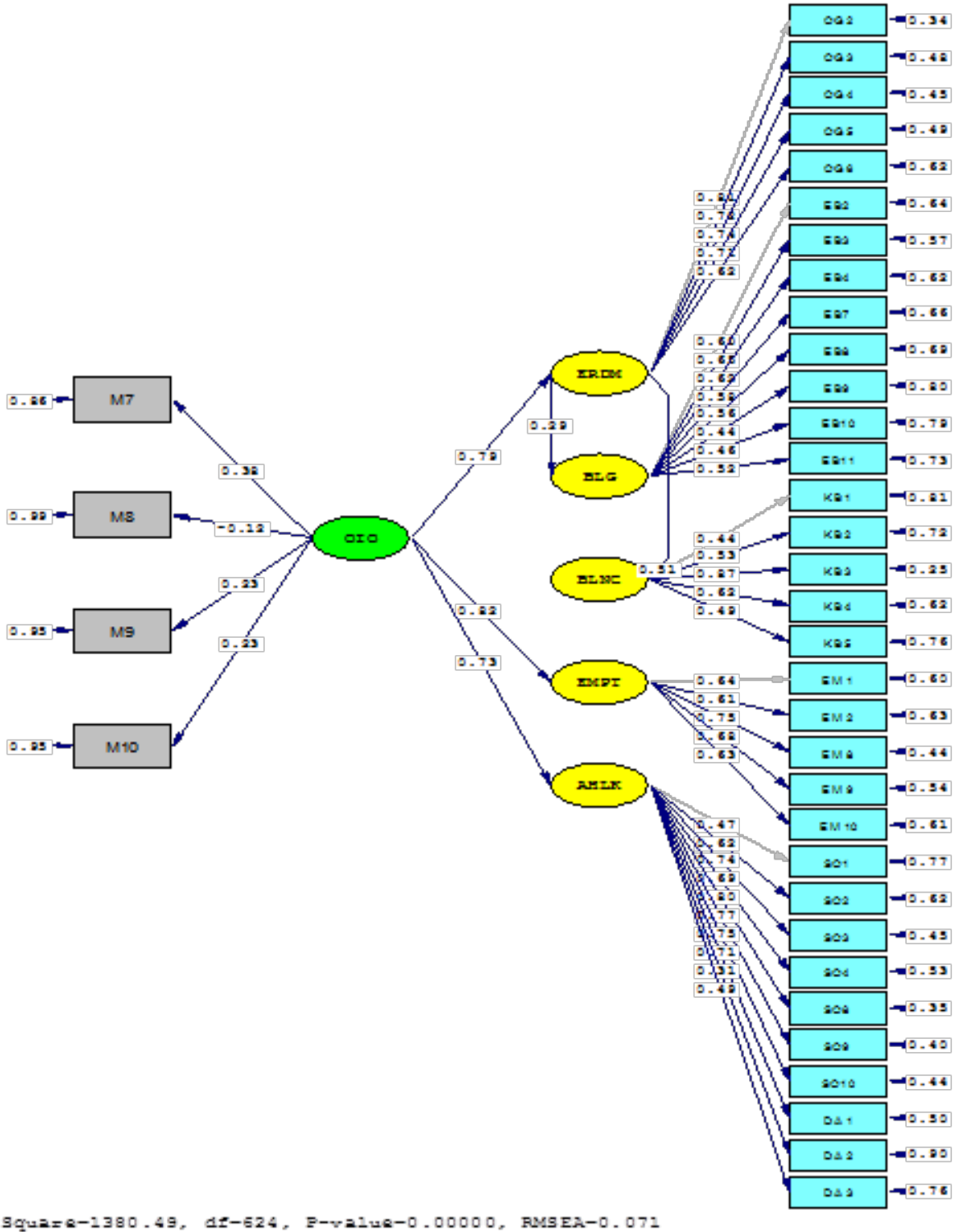
Modelde yer alan gözlenen değişkenlerden “M8 - Dünyanın iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum” faktör yük değerleri ve t değeri ($t= 0.32$) istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. Modelde yer alan diğer gözlenen değişkenlerin t değerleri ± 1.96 büyük olduğu için %5 önem seviyesinde istatistikî olarak önemli bulunmuştur.

Veri ile model arasındaki uyumu değerlendirmede kullanılan ölçüm kriteri olarak Ki-kare/serbestlik derecesi (X^2/DF), p değeri ve RMSEA (Root-mean-square error approximation) değerleri incelenmiştir. Model için X^2/DF değeri (1380,89/624) 2,21 olarak hesaplanmıştır. Bu değer kabul edilebilir değer olan beş ve beşten küçük değerler içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde RMSEA değeri yine kabul edilebilir değer olan 0.10 ve daha düşük değerler içerisinde (0.071). Model $p<0.0000$ değerini aldığı için %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. RMSEA için ise 0,05'e eşit veya daha küçük değerler mükemmel bir uyuma, 0,08 ile 0.10 arasındaki altındaki değerlerin kabul edilebilir bir uyuma, 0,10'dan daha büyük değerlerin de kötü uyuma karşılık gelmektedir (Hayduk, 1987).

Yapısal Model

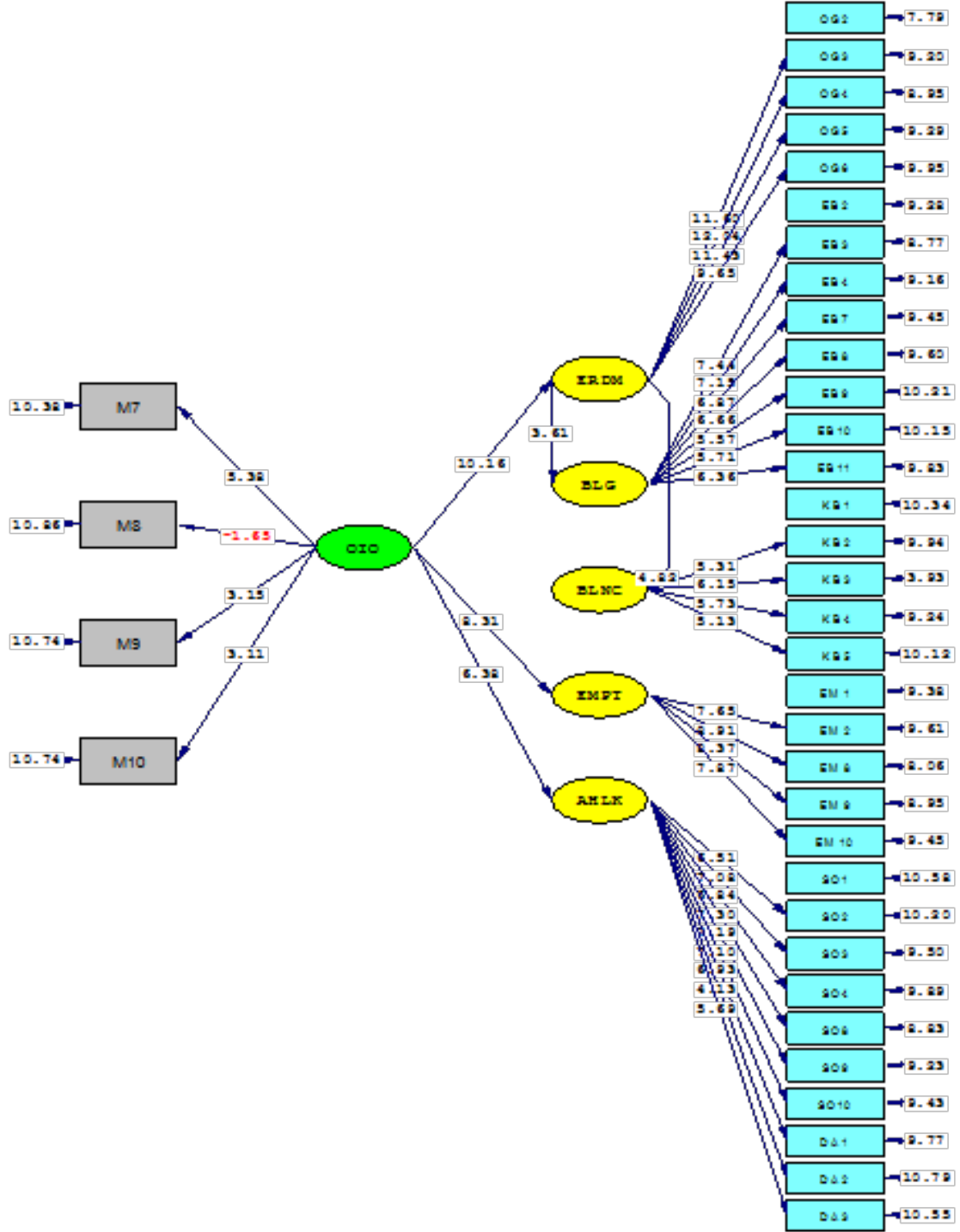
Yapısal model gizil değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve önerilen dönenceyi test etmek için kullanılır. Ölçüm modeli ile tanımlanan yapısal modelin uyum istatistikleri ölçüm modeliyle aynıdır. Ölçüm modelinden farklı olarak gizil değişkenler arasındaki yapısal katsayılar incelenir

(Yılmaz, 2004). Şekil 1’de yapısal eşitlik modeli ve standart değerleri verilmektedir. Buna göre yapısal eşitlik modeli için X^2/DF değeri 2,21 olarak hesaplanmıştır. Bu değer kabul edilebilir değer olan beş ve beşten küçük değerler içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde RMSEA değeri yine kabul edilebilir değer olan 0.10 ve daha düşük değerler içerisinde (0.071). Model $p < 0.0000$ değerini aldığı için %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Şekil 1. Mutluluk yapısal modeli ve regresyon değerleri

Şekil 2’de, mutluluk yapısal modelinin t değerleri verilmiştir. Buna göre sırasıyla gizil içsel değişkenlerden Erdem ($t=10,16$) ve Erdem içsel gizil değişkeninin alt içsel gizil değişkenleri olan “Bilgi” ($t=3,61$), “Bilinç” ($t=4,82$) %5 önem seviyesinde istatistikî olarak anlamlı ve önemli bulunmuştur. Yine diğer içsel gizil değişkenler İletişim ve Empati ($t=9,72$) ve Ahlak ve Sorumluluk ($t=6,19$) %5 önem seviyesinde istatistikî olarak anlamlı ve önemli bulunmuştur.

Şekil 2. Mutluluk yapısal modeli t değerleri

Model’de mutluluk dışsal bağımsız değişken ile diğer içsel bağımsız değişkenler arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapısal Eşitlik Modeli sonuçları gösteriyor ki; Erdem ile Mutluluk arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ($\gamma = 0,79$; $t = 10.16$) bir ilişki bulunmaktadır. Erdem gizil değişkeninin en önemli gözlenen değişkenleri “OG2-başkalarına yardım ediyorum” ve “OG4-başkalarına yardım edebilir miyim diye soruyorum” değişkenleridir. Erdem içsel gizil değişkeninin alt gizil değişkenlerinden “Bilgi” ile ve “Erdem” arasında pozitif yönde orta düzeyde ($\gamma = 0.29$; $t = 3.61$) bir ilişki bulunmuştur. “Bilgi” değişkeninin en önemli gözlenen değişkenleri ise “EB3-kültürel konularla ilgili objektif araştırmalar yaparım” ve “EB4-tarihsel bilgiye dayanarak günümüzdeki kültürel değerleri ve olayları değerlendirip öngörülebilir bulabilirim” olarak bulunmuştur. Erdem içsel gizil değişkeninin diğer alt içsel değişkeni olan “Bilinç” ile “Erdem” orta düzeyde ($\gamma = 0.51$; $t = 4.82$) etki tespit edilmiştir. En önemli gözlenen değişkenler “KB3-yaşadığım yerde kültürel değer taşıyan yerleri bilirim” ve “KB4-doğal güzellikleri ve tarihi yerleri ziyaret ederim” olarak belirlenmiştir. “İletişim ve Empati” ile “Mutluluk” arasında yüksek düzeyde ($\gamma = 0.82$; $t = 8.31$) pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. “İletişim ve Empati” içsel gizil değişkeninin en önemli gözlenen değişkenleri “EM8-başkasının nasıl hissettiğine hızlıca dikkatimi verebilirim” ve “EM1-birisi, benimle sohbet etmek isterse rahatlıkla sohbe başlarım” değişkenleridir. Son olarak “Ahlak ve Sorumluluk” ile “Mutluluk” arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ($\gamma = 0.73$; $t = 6.38$) bir ilişki bulunmuştur. En önemli gözlenen değişkenler ise “SO8-bana ve eğitimime yapılan harcamaları hak etmeliyim” ve “SO9-gerektiğinde milletim için kendimi feda edebilirim” değişkenleridir.

Ancak Mutluluğu ölçen gözlenen değişkenlerden “M8-dünyanın iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum” düşük düzeyde (-0.12) negatif bir değer olarak tersi bir durum ortaya koymuştur. Diğer değişkenler; “M7-hayat güzeldir” (0.38), “M9-hayatımdaki her şeyden oldukça memnunum” (0.23) ve “M10-çok mutluyum” (0,23) orta düzeyde bir mutluluk varlığına işaret etmektedir. Örnekleme yer alan öğrenciler orta düzeyde mutludurlar.

Modelin veri setine ne kadar uyduğunu değerlendirmede kullanılan kriterler Tablo 5’te verilmiştir. Söz konusu değerlerin 1’e yakın olması veri ile model arasındaki uyumun mükemmel olduğunu göstermekte, sıfır ise uyumsuzluğu temsil etmektedir (Çelik & Yılmaz, 2014). Bu araştırmada söz konusu kriterlere ilişkin değerler 1’e yakındır. Bu durum model ile veri setinin uygunluğunu göstermektedir.

Tablo 5. Yapısal modelinin uyum indeksleri

Uyum indeksleri	Model değeri
Uyum iyiliği indeksi GFI	0.86
Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi AGFI	0.82
Normlaştırılmış uyum indeksi NFI	0.97
Tucker-Lewis indeksi NNFI	0.94
Göreceli uyum indeksi RFI	0.94

Karşılaştırmalı uyum indeksi CFI	0.95
Artırmalı uyum indeksi IFI	0.95

Kaynak: Orijinal hesaplamalar.

SONUÇ

Antik çağdan günümüze düşünürlerin en çok yoğunlaştıkları konulardan biri olan mutluluk ampirik bir yöntemle ele elen bu çalışmada bulgular, Mutluluk ve Erdem arasında yüksek bir ilişki olduğunu göstermektedir ($\gamma = 0,79$; $t = 10.16$). Erdem bilgi ve yaşama dair bilinçten oluşmaktadır. İnsana dair bilgi en gerekli bilgidir. Şüphe yok ki insanlık kendini tanımaya yönelik büyük bir gayret sarfetmiştir. Bilginler, filozoflar, şairler ve mistikler gözlemlerini ve düşüncelerini bir hazine olarak bırakmasına rağmen insan hakkında yinede yeterince bilgi sahibi olduğumuz söylenemez (Carrel, 1987). Farabi'ye göre mutluluk bilgi ile doğrudan ilgilidir. Bütün bireyler hayatlarını korumak, güven içinde sürdürmek ve erdem sahibi olmak için gereksinim sahibi olarak yaratılmıştır. Bireyler bu gereksinimlerini tek başlarına karşılayamazlar. Bireyler, ötekine, yani başka insanlara da muhtaçtır. Bireyler ancak diğer bireylerle birlikte erdeme yani mutluluğa erişebilir. Bu ise bireylerin birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşmasıyla mümkün olur. Farabi, birlikteliğin erdem olduğunu ve bilgi öğretiminin sürekli erdeme götüren mutluluk yolu olduğunu ifade etmektedir (Özgen, 2013).

İletişim ve Empati'nin Mutluluk üzerinde çok yüksek bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($\gamma = 0.82$; $t = 8.31$). İletişim içinde olmak, bireyleri yalnızlık duygusundan kurtardığı için iletişim içinde olan her iki taraf mutlu olmaktadır. Karşısındaki kişiyi anlama ve anladığını ifade etme davranışı olan empati davranışı (Dökmen, 2004) sonucunda bir iyilik, bir güzel ve faydalı iş yapılması erdemdir ve Sokrates'e göre erdemler mutluluk getirir (Akarsu, 1962).

Ampirik bulgular göstermektedir ki iyilik ve yardım severlik bireylerin mutluluğunu sağlamaktadır. "Ahlak ve Sorumluluk" ile "Mutluluk" arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ilişki saptanmıştır ($\gamma = 0.73$; $t = 6.38$). Başkalarının mutluluğunu istemek ve bunun için yetkin davranışlar geliştirmek bireyleri mutlu etmektedir. Düşünürlerin ifade ettikleri gibi insan toplumsal bir varlıktır ve hem toplumu davranışlarıyla etkilemekte ve hem de toplumdan etkilenmektedir. Yani mutlu bireyler mutlu toplumu oluşturur (Aristoteles, 1983; Platon, 1997; Farabi, 1974; Haldun, 1988; Fromm, 1995).

Çalışma bulguları, antik çağ filozoflarından günümüz düşünürlerine kadar birçok fikir insanının ortaya koyduğu "erdemli davranışların kaynağı olan bilincin, bilginin, ahlak ve sorumluluk hislerinin bireyleri mutlu yaptığı" görüşünü desteklemektedir. Bilgi iyi ve kötünün ayrımı ise (Aristoteles, 1983; Platon, 1997; Farabi, 1974; Haldun, 1988) iyilik yani bilgi, bireyleri mutlu etmektedir. Ahlaki davranışlar, sorumluluk hissi ve kültürel bilinçte mutluluk kaynağıdır.

Çalışma, düşünürlerin felsefi olarak ortaya koydukları fikirleri ampirik olarak desteklemektedir.

İnsanın mutlu olmak için var olduğu, bireylerin ve devletlerin mutluluk için çalışması gerektiği (Aristoteles, 1983; Platon, 1997) savı doğrulanmaktadır. Ne kadar uzun zaman geçerse geçsin insanoğlunun gaye ve çabası değişmemiştir. Son söz İbn-i Haldun'un: " Geçmişler geleceğe, suyun suya benzemesinden daha çok benzer".

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1962). Sokrates’de Erdem Düşüncesi. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 13, 57-73.
- Aktan, C. (2009). Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Andrews, F., & Robinson, J. (1991). Measures of subjective well-being. J. P. Robinson (Dü.) içinde, *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes* (Cilt Vol.1). New York: Academic Press.
- Aristoteles. (1983). *Kitap 1. Politika*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Arslan, M. (1986). Kutadgu Bilig’deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi. *Sosyoloji Konferanslar*, 21, 23.
- Bıçak, A. (2011). Tarih Felsefesinin Türkiye’deki Seyri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17, 229-274.
- Bircan, H. (2001). *İslam Felsefesinde Mutluluk*. İz Yayıncılık.
- Bozkurt, A. (2014). Ağ toplumu ve bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 510-525.
- Carrel, A. (1987). *İnsan Denen Meçhul*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Çelik, E., & Yılmaz, V. (2014). *Lısrrel 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. İstanbul: Arı Yayınları.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American psychologist*, 55(1), 34.
- Diener, E., Suh, E., & Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian journal of clinical psychology*, 24, 25-41.
- Diener, E., Emmons, R., Larsen, R., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1), 155-190.
- Dökmen, Ü. (2004). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık ve Mat. Sanayi Ticaret AŞ.
- Eroğlu, A. (2012). Henri Bergson’da Bilinç-Sezgi İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 81-102.
- Farabi. (1974). *Tahsllu’s - Sa’ade*. (Ç. P. Atay, Çev.) Ankara: Meb Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Erdem ve mutluluk*. (A. Yörükkan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gökalp, N. (2017). Bağımlılığa Felsefi Bir Bakış. *Bağımlılık Dergisi*, 18(2), 59-64.
- Gül, F. (2014). Varoluşçu Felsefenin Türk Düşünce Hayatındaki Yansımaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 27-32.
- Haldun, İ.-i. (1988). *Mukaddime*. (Z. K. Ugan, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Hayduk, L. (1987). *Structural Equation Modeling with LISREL Essential and Advances*. The John Hopkins Universty Press.
- Jordon, W. (2005). *Ancient concepts of philosophy*. Routledge.
- Keseroğlu, H. (2010). Bilginin bilgisi: Kütüphane ve bilgibilim kuramı sorunsalı. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 685-704.
- Korkut, Ş. (2006). İbn Haldun'un "es-Siyâsetü'l-medeniyye" Teorisini Eleştirisi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 15, 115-140.
- Mengüşoğlu, T. (1983). *Felsefeye Giriş* (3 b.). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Odabaş, U. (2019). Eudaimonia'nın Sokratik Görünümü: Erdem Bilgidir ve Hiç Kimse Bilerek Kötülük Yapmaz. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 93-102.
- Oskay, Ü. (2001). *İletişim'in ABC'si*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özgen, M. K. (2013). Farabi Felsefesinde Bilgi Ve Terapi/Bilginin İyileştirici Gücü. *Bilimname*, 25(2).
- Özkan, F. (2014). Sokrates' in Entelektüalist Ahlâkı. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, 4.
- Platon. (1997). *Devlet*. (S. E.-M. Cımcöz, Çev.) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Reisinger, Y., & Turner, L. (1999). Structural Equation Modeling with LISREL: Application in Tourism. *Tourism Management*, 20, 71-88.
- Şahin, E. (2010). *Platon ve Fârâbî'de aristokrasi* (Cilt 51). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Taşdelen, V. (2011). Varoluş Felsefelerinde Varoluşun Özden Önceliği Sorunu. *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*, 1(1), 27-55.
- Tokat, L. (2006). Farabi felsefesinde mutluluğun araştırılması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma*, 6(2), 133-157.
- Tunalı, İ. (1996). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Versenyi, L. (2010). *Sokrates ve insan sevgisi*. . Gündoğan Yayınları.
- Yamane, T. (1967). *Statistics: An Introductory Analysis*. New York: Harperand Row.
- Yılmaz, V. (2004). Lisrel ile yapısal eşitlik modelleri: Tüketici şikayetlerine uygulanması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

ŞUURUN ÜSTÜNDEKİ ŞAİR: AKİF VE KONUSU KENDİ İÇİNDE OLAN UYGARLIK*

The Poet in Consciousness: The Aquif and Its Subject Civilization

Kemal ŞAMLIOĞLU¹

ÖZET

Mehmet Akif Ersoy, dönemin şartları sebebiyle sanat anlayışında toplum faydasını esas alır. Söz konusu fayda, Akif'in sanatında şuur öncelikli bir temel prensip üzerinden hareket eder. Şuur, Akif'in hareket ve aksiyon öncelikli sanatkar mizacının vazgeçilmez parçasıdır. Şuurun üstünde olan şair, bu şuru toplumun emrine vermeye hazırdır. Cemiyeti tüm yönleriyle eserlerine taşıyan Akif'in şiiri yanlışlıkları, problemleri ve çözüm önerilerini barındırır. Çünkü Akif, yaşadığı devrin Osmanlı siyaseti bakımından devirler öncesinden çıkıp gelen sorunlarıyla baş başa kalır. Onun yaşadığı dönem tam da çoğu değer silinmeye başladığı bir sürece denk gelir. Akif kendi medeniyet değerlerinin doğru İslâm inancıyla manevî yönden gelişeceğine inanır, maddî kalkınma için ise Batı'nın tekniğini ithal etmeyi önerir. Batı'yı çok iyi bilen bir aydın olarak onun ilerleme olgusuna ilişkin kanaatleri, hazır, sistemsiz ve suni bir batılılaşma programından farklıdır. Bu durum, modernleşme serüvenimizin tartışma konusu olmakla beraber bir zihniyet probleminin İslâm toplumu adına kaybolmak üzere olan kıymetleriyle de yakından ilgilidir. Bu bağlamda Mehmet Akif'in şuur üzerinde tutmaya çalıştığı şiir anlayışı da doğrudan toplumu sağaltmak isteyen bir anlayışın takip etmesi gereken zihniyet ve medeniyet koridorundan sapmadan tutarlı yürüyüşe denk gelişidir. Buna karşın Batı'nın sosyal yönden yıkım içerisinde olduğunu görerek kültürünü de Doğu toplumuna taşımak isteyen aydınları eleştirmekten geri durmaz. Haliyle Akif, kendi toprağının sesidir. Bu ses Batı kıymetleri karşısında kendini İslâm uygarlığında probleme dönüştürür. Başka bir deyişle Akif'in eleştiri odağındaki problemler kendi medeniyet çizgisinin sınırlarında tartışmaya açıktır. Batı düşüncesi uzantılı yıkıcılık, onun bir sanatkar olarak içinde yer almadığı bir aydın bilincidir. İçinde yaşadığı cemiyetin geri kalmışlığını, yanlış İslâm anlayışına ve tembelliğe bağlayan Akif çalışmayı ve birlik beraberlik içerisinde olmayı eserlerinde çözüm olarak sunar. Bu çalışmada; şiir ve nesirlerinden istifade ile Akif'in Müslüman zihin faaliyetinin meseleler karşısındaki reaksiyonu mevzu edilmeye çalışılacaktır. İslâm uygarlığının tam duymaya ihtiyacı olduğu bir zaman diliminde Akif'in sesiyle yerinden sarsılması, sadece edebiyatın bir konusu değil; siyasi, sosyolojik ve kültürel açıdan tarihsel dünyamıza çarpan bir şuur şairinin feryadı ve yankısı durumundadır. Bu bağlamda mesajları da modern zamanlarda aynı problem alanına çekilen İslâm dünyasının ortak bir bilinci, kurucu bir hareket enerjisini Akif'le yeniden bulguların ümitleriyle doludur.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Batı, Medeniyet, Müslüman Düşünce.

I. ORCID: 0000-0003-4765-5592

I. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ksamliloglu@hbv.edu.tr

*ŞAMLIOĞLU, K. (2020). "Şuurun Üstündeki Şair: Akif ve Konusu Kendi İçinde Olan Uygarlık", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 20, s.175-184.

Makale Geliş Tarihi: 09 Nisan 2020 Kabul Tarihi: 24 Nisan 2020

ABSTRACT

Mehmet Akif Ersoy takes the social benefit as a basis in his understanding of art due to the conditions of the period. The benefit in question is based on an awareness-based basic principle in Akif's art. Awareness is an indispensable part of Akif's movement and action-oriented artist temperament. The poet who is above consciousness is ready to give this consciousness to the order of the society. The poetry of Akif, which carries the society to its works in all aspects, contains errors, problems and suggestions for solutions. Because Akif remains alone with the problems that came before the transfers in terms of Ottoman politics. His period is precisely where a lot of values begin to be erased. Akif believes that his values of civilization will develop spiritually with the true belief of Islam, and he suggests importing the technique of the West for material development. As an intellectual who knows the West very well, his opinions about the phenomenon of progress are different from a ready, systemless and artificial westernization program. While this is the subject of discussion of our modernization adventure, it is also closely related to the values of a mentality problem that is about to disappear on behalf of the Islamic society. In this context, the understanding of poetry that Mehmet Akif is trying to keep on consciousness is the coincidence of a mentality and civilization corridor that must be followed by an understanding that wants to heal the society directly. However, he does not hesitate to criticize the intellectuals who want to carry their culture to the Eastern society by seeing that the West is in social destruction. Naturally, Akif is the voice of his own land. This voice turns itself into a problem in Islamic civilization against Western values. In other words, problems in Akif's criticism focus are open to debate on the boundaries of his line of civilization. Destructiveness with the extension of Western thought is an intellectual consciousness in which it is not included as an artist. Akif, who ties the backwardness of the society he lives in to the wrong understanding of Islam and laziness, offers work and unity to be a solution in his works. In this study; With the help of his poems and prose, the reaction of Akif's Muslim mind activity against the issues will be tried. It is not only a matter of literature that the Islamic civilization needs to be heard and shaken by Akif's voice in a period of time; It is the cry and echo of a conscious poet who strikes our historical world from a political, sociological and cultural point of view. In this context, a common consciousness of the Islamic world whose messages are drawn to the same problem area in modern times is full of hopes to re-discover the energy of a founding movement with Akif.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, West, Civilization, Muslim Thought.

EXTENDED ABSTRACT

Mehmet Akif Ersoy, with his first book *Safahat*, partners us on a journey of thought. Akif, who reads French writers and thinkers and prominent poets of our classical literature, produces his works in a kind of personal style. The main carrier of Akif's personality formation is Islamic religion and civilization. In his art, although the elements of harmony and form of the divan poetry are indispensable for his style, the thematic structure of his poetry focuses on the idealism of interventionist practical behavior far beyond an outside intellectual inertia and irresponsibility. Akif's poem is loaded with the agents of an absolute state of consciousness kneaded with idealism.

Emphasizing the importance of the sociability of the society he is in, the poet also knows how to read the world he lives in every aspect. In this context, Akif, as an intellectual worker, has the opinion that whatever is true is correct. The knowledge of the truth is not in the current appeal of an out-of-civilization based on being an artist who knows Akif at the same time as well as the West; it maintains the center of the Turkish-Islamic civilization by feeding it with the main currents of a rational Sunni kalam formation. Prioritizing the truth by raising the word, the poet knows how to raise the bar in the context of art and aesthetic values. The word, the word / polite, is performed in the poet world with unmatched civilization criteria.

The universe of Akif's works; coffee shop, neighborhood, facade, the painful state of humankind, in fact, constitute all elements of life. The poet who transcends the metaphysics with such a necessity in his art, which is concerned with the problem of the society he lives in, focuses on the solution by making his determinations in a healthy way. While Akif closely follows the western lifestyle, in the process of modernization, he neither mentally imposes a complete rejection to the West nor a full acceptance to the East. The poet is based on the development and prevalence of his civilization values within the perception of the century. This translates Akif's approach to events on the axis of modernization problems, changes in our mental life at the center of the concept of truth, which is the absolute return of his critical temperament, to another originality from his language. The poet, who criticizes the wrong assumptions of the society when it comes to his works, wishes that Western science and the accumulation of Islamic civilization come together. It is seen that a synthesizer, one of Akif's solutions, suggested this approach to his society. According to Akif, the wrong religion understanding is one of the important reasons for the backwardness of the society.

Mehmet Akif is a port where all the feelings and understandings of the society can meet in the Republican era. All the appearances of Islamism are evident in Akif's personality and art. Considering his approach to poetry and art, it can be easily said that Akif has given the Turkish-Islamic *acquis* in his works through his own pen. This accumulation is an imagination and envision in the context of civilization. Akif is not hesitant about taking the technical investigation in the West, on the contrary, he knows how to arbitrate this receiving act with Islamic references. The poet essentially takes the tradition and its own values as the starting point, even if it is in a modern style as an approach to some issues. Akif, who knows how to create his realistic works with the language of his day without leaving the forms of tradition while voicing the correct and beautiful, presents us with his intellectual depth and the peak of his art.

Akif emphasizes the need to work by giving up laziness while aiming at the society in technology and science. Expressing that it is necessary to go beyond the West in technical and progress, Akif attributes the spread of life and the religion of Islam to this development. According to Akif, one of the reasons that accelerated the collapse of the Ottoman Empire was imitated with Western admiration. The fact that Akif sees his opposition to the western nationalist movements that threaten the Ottoman society in terms of the idea of the Ummah, is a criterion of being able to anticipate a destruction that threatens the political population, geographical size, and cultural foundation of the Ottoman Empire with its intellectual attitude. This intuition, which does not change the result, affects the history with an excess or low number of intellectuals whose eyes shine and do not sleep on a dark night.

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy, ilk kitabı *Safahat*'i ile birlikte bizleri derinlikli bir düşünce yolculuğuna ortak eder. Fransız yazar ve düşünürlerini, klasik edebiyatımızın önde gelen şairlerini okuyan onları beğenen Akif, nevi şahsına münhasır üslubuyla eserlerini üretir. Akif'in şahsiyet oluşumunun ana taşıyıcısı İslâm dini ve medeniyetidir. Onun sanatında divan şiirinin ahenk ve form unsurları üslubunun vazgeçilmez yanını teşkil etse de, şiirinin tematik yapısı olayları dışardan izleyen bir entelektüel eylemsizliğin ve sorumsuzluğun çok ötesinde müdahale edici bir pratik davranışlar idealizmi üzerine yoğunlaşır. Akif'in şiiri, idealizmle yoğrulmuş mutlak bir şuur hal tarzının amilleriyle yüklüdür. Klasik şiirin münce mid ve istisna kabul etmeyen kuralları elbette Tanzimat nesliyle beraber tartışma konusu olsa da Akif'in kendi şartlarında yetiştiği sanat ortamı onu, ahenkli bir söyleyişin belirli kısımlarında şiirini bir tarz haline getirir. Yakın dostu Mitat Cemal'in gazel ve redif bahsinde divan şiirine ilişkin tematik eleştiriyi yine Akif'in;

“Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?”

Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir ‘Yok!’ der sâda yok mu?” (Safahahat, 2016: 179)

mısralarıyla alıntıladığı şu ifadeleri burada zikretmekte fayda var: *“Divan edebiyatında, mevzuları aynı kafiyenin darlığında hapseden gazel felâketinden daha beter bir musibet vardır: ‘redif’. Akif, bu şiirde ‘yok mu?’nun ‘redif’ felaketini bile acı bir istifamın zaruret hâline gelen tefekkür şekline sokarak güzelleştirmiştir.”* (Kuntay, 2011: 371).

İçerisinde bulunduğu toplumun muasırlaşmasının ehemmiyetine vurgu yapan şair aynı zamanda yaşadığı dünyayı her yönüyle okumasını da bilir. *“Batı uygarlığının temel değerlerinin İslâm kaynaklarına uyarlı olarak yeniden gözden geçirilmesini, Batı'nın toplumsal ve düşünsel oluşumuyla özde bağdaşık, ama yerel özelliklerini koruyan güçlü bir toplum yapısına varmayı öngörür.”* (Özbay, 2013). Bu bağlamda Akif bir fikir işçisi olarak hakikat olan her ne var ise alınmasının doğru olacağı kanaatine sahiptir. *“Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek”* (Safahahat, 2016: 204) dizesi Akif'in edebî ikliminde de hakikat ile ilişkisini göstermesi bakımından önemli bir veridir. Çünkü hakikatin bilgisi, Akif'i aynı zamanda Batı'yı da iyi bilen bir sanatkâr olarak temellük edilmiş bir medeniyet dışılığın aktüel çekiciliğinde değil; akılcı bir Sünni kelam formasyonunun ana akımlarıyla besleyerek Türk-İslâm medeniyetinin merkezinde sabitler. Sözü yükselterek hakikati önceleyen şair sanat ve estetik değerler bağlamında çitayı yükseğe taşımasını bilir. Söz yani kelam/kibar, onun şair dünyasında asla sarsılmaz medeniyet ölçütleriyle icra edilegelir.

Monografik bir çerçevede devam etmek gerekirse denilebilir ki Akif, döneminin sosyal etmenleri sebebiyle sanatına belirli ölçülerde ara verme zorunluluğu içerisinde kalır. Şair edebî eserlerini geleneğin söz söyleme yöntemi olarak gördüğü şiir ekseninde kurmayı tercih eder. Fakat dönem şartları itibarıyla estetik değerleri önceleme kaygısı taşımadan eserlerini

manzum hikâyeler olarak verir. Hâlbuki Akif, divan ve Tanzimat şairlerinden zevk ile takip etmiş olduğu ve etkilendiği düzlemden kendini sosyal faydayı esas alan bir yöne çevirir. Şair, içerisinde yaşadığı toplumun sorunlarını dert edinerek çözüm önerileri üzerine fikir üretir. “Benim asıl vadem bu idi. Ben şiirimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım.” (Demirci, 1993: 74). Bu değerlendirmesinde Akif kendi birikimine sahip, dünyayı okuyabilen samimi çözüm yolları bulmak amacıyla yazan ve düşünen bir sanatkârdır. “Biz Müslümanlar bin tarihindən itibaren çalışmayı bıraktık. Atalete, ahlâksızlığa döküldük. Avrupalılar ise gözlerini açtılar; alabildiğine terakkî ettiler. Görüyorsunuz ki denizlerin dibinde gemi yüzdürüyorlar. Havalarda ordular dolaştırıyorlar. Madem ki vatanın müdafası farz-ı ayındır, bu farzın mütevakkıf olduğu esbabı elde etmek farzdır. O halde onların kuvvet namına neleri varsa hepsini elde etmek için çalışmak hepimize farz-ı ayındır.” (Kara, 2017: 460).

Akif’in eserlerinin evrenini; kahvehane, mahalle, cephe, insanoğlunun acılı hali velhasıl hayatın tüm unsurları oluşturur. Yaşadığı toplumun derdi ile dertlenen sanatında metafiziği böyle bir zaruret hali ile öteleyen şair tespitlerini sağlıklı bir şekilde yaparak çözüme odaklanır. Karakoç’un ifadesiyle o “batmakta olan toplumu kurtarmanın çılgılığıdır, sesidir ve öfkesidir.” (Karakoç, 2014: 68). Akif batılı hayat tarzını yakinen takip eder iken modernleşme sürecinde ne zihinsel olarak Batı’ya tam bir reddiye ne de Doğu’ya tam bir kabul getirir. Şair kendi medeniyet değerlerinin asrın idraki içerisinde gelişimini ve yaygınlığını esas alır. Bu ise Akif’in modernleşme problemleri ekseninde olaylara yaklaşımı, eleştirel mizacının mutlak getirisi olan hakikat kavramı merkezinde, zihinsel hayatımızda meydana gelecek değişimleri onun dilinden başka bir orijinaliteye dönüştürür.

Akif, içerisinde yaşadığı toplumun meselelerini öncelikli ve kendi meselesi olarak görür. Doğu’nun hikmet düşünce sistematığı ile Batı’nın modern sanat tarafını birleştirme yolunu önemser. Toplumun yanlış kabullerini eserlerinde yeri geldiğinde eleştiren şair Batı bilimi ile İslâm medeniyetinin birikiminin bir araya gelmesini arzu eder. Akif’in çözüm yollarından biri olan sentezci bu yaklaşımı toplumuna önerdiği görülür. Akif’e göre yanlış din anlayışı toplumun geri kalışının önemli sebeplerindendir. Toplumun içerisinde bulunduğu ruhî ve içtimaî sayıklama hâlinin nedeni millî ruhun kaybedilmesidir. İnançsız bir zümre ile batıl olan inaçları din olarak gören güruhun karşı karşıya gelişi bu durumu ortaya koyar (Bodur, 1997: 27). Akif, kültürel batılılaşma taraftarı olan aydınları eleştirir:

“Fransız’ın nesi var? Fuhşu, birde ilhâdı;

Kapıştı bunları “Yirminci Asr’in evlâdı!”

Ya Alman’ın nesi var zevki okşayan? Birası;

Unuttu ayranı, ma’ûha döndü kahrolası!

Heriflerin, hani, dünyâ kadar bedâyi’i var:

Ulûmu var; edebiyâtı var; sanâyi’i var.

Giden birer avuç olsun getirse memlekete;

Döner muhîtimiz elbet muhî-i ma’rifete.” (Safahat, 2016: 252)

Akif; sokakta, ailede ve toplumun tüm mekân ve alanıyla alakadar olur buna mukabil bu hususları eserlerine taşıırken ince bir işçilik ile sunmasını bilir. “*Sokak, ev, kulübe, saray, meyhâne, câmi, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey, Âkif’in duyuş ve görüş sahnesine girer.*” (Kaplan, 1978:174). Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere Akif, toplumun bütün unsurlarını her yönüyle yaşayan bir münevverdir.

Mehmet Akif Cumhuriyet döneminde toplumun bütün duyuş ve anlayışlarının kendisinde buluşabileceği bir liman özelliğini taşır. İslâmcılığın tüm görünümleri Akif’in şahsiyetinde ve sanatında kendini belirgin bir şekilde gösterir. Kuntay’ın ifadesiyle “*Şairliğin şuursuz tarafı yoktu. Akif, ne tahteşşuûr ne de fevkalşuûr bir şairdi. Akıllı, uslu bir sanat, sanatkârın şahsiyetini umumileştiren, sonunda da nâmevcut bir hale koyan bir düşmandır. Akif, bu düşmana çok güç olan “samimiyet”i sanatına sokarak galebe çaldı.*” (Kuntay, 2011: 364). Dolayısıyla onun şiire ve sanata yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda Akif’in kendi kalemi üzerinden Türk-İslâm müktesebatını eserlerinde özgün olarak verdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu birikim medeniyet bağlamında bir tasavvur ve tahayyülü içerisinde barındırır. “*Avrupa medeniyeti bir medeniyet-i fâzıla, bir medeniyet-i hakikiye-i insaniye değil. Fakat ne yapılır? Önüne durulamaz. Makine kesilmiş herifler: Uğraşıyorlar, çabalıyorlar, maddî nâmütenâhî terakkiyata mazhar oluyorlar. Sonra da gelip bizi eziyorlar, parçalıyorlar.*” (Şengüler, 2013:211). Akif medeniyet tasavvurunda referans noktasını “medeniyet-i fâzıla” ile geleneksel kaynaklarımız üzerinden şekillendirirken diğer tarafa maddî terakkiyi koyar. Akif Batı’daki teknik terakkinin alınması hususunda mütereddit değildir aksine bu alma filini İslâmî referanslarla tahkim etmesini bilir. Şair, bazı hususlara yaklaşım tarzı olarak modern görünüm içerisinde de olsa asli olarak geleneği ve kendi değerlerini kalkış noktası olarak alır. Bu bağlamda T. S. Eliot “gelenek şairi” tanımlamasında şu tespitte bulunur: “*Geçmişin hal içinde varlığını hissetmek kadar edebiyatı, sınırsız, sınırlı olanda yani bugünde bulmak, bu beraberliği hissedebilmek bir yazarı gelenekçi yapar.*” (Eliot). Doğru ve güzeli dillendirirken geleneğin formlarından ayrılmadan gününün dili ile gerçekçi eserlerini oluşturmasını bilen Akif, entelektüel derinliğini ve sanatının zirvesini bize sunmuş olur. Milletçe varoluş mücadelesinin verildiği dönemlerde Akif’in teknolojik eksikliği mağlubiyetlerin nedeni olarak görmesi sebebiyle sanatında metafizik ve derunî yönü zorunlu olarak ötelediği muhakkaktır. “*Şiir yayımlamadığı 1901-1908 yılları arasında geçen sürede sanatta takip edeceği yol hakkında önemli kararlar vermiş olmalı ki o zamana kadar sevdiği ve taklit ettiği tarzı bırakarak hayalden uzak, yalnız içinde yaşadığı toplumun meselelerine çözüm arayan bir şiiri benimsemiş, hatta eski şiirlerinin*

elinde kalanlarını ortadan kaldırmıştır.” (Düzdağ ve Okay, 2003: 435). Sıkıntıların aşıldığı dönemlerde ise Akif, derunî ve aslî sanat muhayyilesinin şekillendiği güçlü eserler ortaya koyar.

Medeniyet kavramı etrafındaki fikirler Türk-İslâm düşüncesi üzerinde her yönüyle etkili olur. Müslüman düşünce sisteminde yenileşmenin taşıyıcı unsuru olarak görülebilecek medeniyet kavramının, toplumun yaşadıkları üzerinden varılmak istenen menzil olarak şekillendiği değerlendirilebilir. Ancak Akif medeniyeti Batı'nın teknik boyutunun alınması olarak görür. Aslî medeniyetin doğru İslâm anlayışı ile tekniğin birleşmesi halinde oluşacağına inanan Akif, medeniyetin amaç haline getirilmesine de düşünsel duruşunda müsaade etmez.

“Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.” (Safahat s. 378)

Akif'in eserlerinde Batı medeniyeti karşısında Doğu medeniyetinin dağılımı, yenilmişliğinin, sömürgeleştirilmek istenmesinin konu edildiğini sıkça görürüz. Batı'ya döndüğünde teknolojik gelişmelere şahit olan şair aynı zamanda Batı'daki ahlâkî çöküşü de beraberinde resmeder. Âkif'in ideali, topluma yeni bir şekil vermek değil, toplumu sarsıp kendine getirerek *“asırlarca inandığı, yaşadığı asli hüviyetine (toplumun) yeniden kavuşması”*nı (Yetiş, 1992: 8) sağlamaktır. Batılı bilimsel gelişmişlik üzerinden kendi medeniyetine bakan münevver, geçmişi sorgulamakla birlikte tarihin güçlü dönemlerini tekrar hakkıyla yaşamayı arzu eder:

“Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;

Esâretiyle mübâhî zavallı milletler;

Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;

Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;

Durur sular, dere olmuş helâ-yı cârîler;

Sıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîler;

Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;

Mezar mezar dolaşır, hasta baktıran sağlar...

Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!

Nümûne işte biziz... Görmek isteyen görsün!

Bakın da hâline ibret alın şu memleketin!

Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkıbetin?

Yabancılar ediyormuş -eder ya- istikrâh:

Dilenciler bile senden şereflidir billâh.

Vakarı çoktan unuttun, hayâyı kaldırdın;

Mukaddesâtı ısırдың, Huda'ya saldırdın!

Ne hâtırâtına hürmet, ne an'anâtını yâd;

Deden de böyle mi yapmıştı ey sefil evlâd?" (Safahat, 2016: 226-227)

Akif, teknikte ve bilimde ilerlemeyi cemiyetine hedef gösterirken tembellikten vazgeçerek çalışmak gerektiğini de eserlerinde vurgular. Teknik ve ilerlemede Batı'nın daha ötesine geçmek gerektiğini ifade eden Akif, yaşamın ve İslâm dininin yayılımını bu gelişime bağlar. Akif'e göre, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandıran nedenlerin biri de Batı hayranlığı ile taklit olmuştur. Batı'nın taklidi esnasında kültürel yıkım hızlanır ve böylece Osmanlı'yı güçlü kılan değerler terkedilmiş olur (Doğan, 2011: 410). İslâm'ın terakkiye mani olmadığını ifade eden Akif, manevî kalkınmanın doğru İslâm inancıyla, maddî kalkınmanın ise batılı bilim ile mümkün olacağını savunur. Bu bağlamda Akif eleştirilerinin odağına Müslümanları koyar:

"Çalış! dedikçe Şerîat, çalışmadın, durdun,

Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup oraya,

Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!" (Safahat, 2016: 229)

Mehmet Âkif'e göre aydın kesim ile halkın düşünce dünyası farklılık göstermelidir. Aksi takdirde Akif, bu durumun beyin ile vücudun koordineli hareket edememesine neden olacağını ve sonuç olarak da felç geçirmiş insan bedeni gibi milletin de bu rahatsızlık sonucunda büyük zararlar göreceğini düşünür.

"Sizde erbâb-ı tefekkürle avâmın arası

Pek açık. İşte budur bence vücûdun yarası.

Milletin beyni sayarsak mütefekkir kısmı,

Bilmemiz lâzım olur halkı da elbet cismi.

Bir cemâat ki dimâğında dönen hissiyyât,

Cismın a'sabına gelmez, durur âheng-i hayât;

Felcin a'râzını göstermeye başlar a'zâ.

Böyle bir bünye için vermeli her hükme rızâ.” (Safahat, 2016: 165)

Aydınların halkı tahkir etmesi ve ötekileştirmesini olumsuzlayan Akif, aydınların halka yanlış/yanlı yaklaşımlarını ve halkın da yeni olarak görülen her şeyi reddedişini eleştirir:

“Hele i'lânı zamânında şu mel'un harbin,

“Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb'in;

O da “Allâh'ı bırakmakla olur” herzesini,

Halka îman gibi telkin ile, dînin sesini

Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!...” (Safahat, 2016: 180)

Akif, cemiyet içerisinde yaşayan bireyin toplumuyla birlikte hareket etmesi gerektiği fikrini önemser. Yalnız yaşanılmasının doğru olmadığını düşünen şaire göre birlik ruhu millet olmanın en temel öğelerindedir. İnsanoğlu tüm zorlukların ve debdebelerin üzerinden ancak birlik olarak gelebilir. Şair aynı zamanda ırk temelli ayrılıkların karşısına birlik ve beraberliği koyar.

“Cihan artık değişmiş, infirâdın var mı imkânı,

Göçüp ma'mûrelerden boylasan hattâ beyâbânı?

Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem'iyyet.

Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet” (Safahat, 2016: 413-414)

Ayrışmayı tetikleyecek milliyetçilik fikrini yanlış bulan Akif, bir vaazında şunları ifade eder: *“Ey cemaati Müslimin! Milletler topla, tüfekte, zırhlı ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki bağlar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır. Müslümanlık bağı ırkı, iklimi, lisani, âdetleri, ahlaki büsbütün başka olan birçok kavimleri birbirine sımsıkı bağlamıştı. Boşnak İslavlığını, Arnavut Latinliğini, Pomak Bulgarlığını ... Kısacası her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak Müslüman halifesinin etrafında toplanmış, Kelimetullah'ı yükseltmek için canını, kanını, bütün varını güle güle, koşa koşa feda etmişti. Fakat sonradan aramıza Avrupalılar tarafından türlü şekiller altında ekilen fitne, tefrika, fesat tohumları, bizim haberimiz bile olmadan filizlenmeye, dallanmaya, budaklanmaya başladı...” (Eski, 1983: 1718).* Dikkat edilecek olursa Akif'in Osmanlı toplumunu ümmet fikri açısından tehdit eden batılı milliyetçilik akımları karşısındaki ahvalini görmesi, aydın tavrıyla Devlet-i Aliye'nin siyasî nüfusunu, coğrafî büyüklüğünü, kültür temelini derece derece tehdit eden bir yıkımı çok önceden sezinelebilmiş olmanın mukadderatıyla ölçüttür. Sonucu değiştirmeyen bu seziş, karanlık bir gecede gözleri parlayan ve uyumayan aydınların fazlalığı veya azlığıyla tarihe

tesir eder.

SONUÇ

Edebî ve kültürel alanlarda yeni arayışların şekillendiği XX. yüzyılın başlarında Mehmet Akif, sanatını öncelikli olarak cemiyetin faydası üzerine kurar. İçinde yaşamış olduğu toplumun sorunlarına çözüm yolları aramak ve kendi medeniyet değerleri üzerinde yükselmek hedefi şairin eserlerinde samimi olarak görülür. Akif, manevî kalkınma için İslâm medeniyetinin tam anlamıyla anlaşılabilmesini, maddî kalkınma için ise Batı tekniğinin alınmasını savunur. Akif, Batı medeniyetinin yakalamış olduğu maddî imkânları sebebiyle Doğu toplumunu sömürgeleştirmesine sesini yükseltirken kültürel batılılaşmayı özellikle yanlış bulur. İslâm dünyasını batılı taarruzlar sebebiyle uyaran şair için çalışmak ve kendi imkânlarından ayağa kalkarak medeniyetini hakikat ilmi ve bilim ile kurmak esastır. Akif, eserlerinde toplumunu tüm yönleriyle realist bir çizgide resmetmeyi bilir. Kendi toplumuna da parçalanmışlığın, geride kalmışlığın sebeplerini göstererek çıkış yolları önerir. Akif gerek yetiştirme tarzı itibariyle gerek şahsiyetiyle Türk edebiyatında önemli bir örneklik oluşturur. Halkını tahkir eden toplumu ile irtibatı zayıflayan aydınlara hücum eden Akif'e göre birlik ve beraberlik millet olarak zorlukların üstesinden gelmek için önemli bir çıkıştır.

KAYNAKÇA

- Bodur, Hüsnü Ezber (1997) *Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 13.
- Demirci, Mehmet (1993). *Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Doğan, Cem (2011). *II. Meşrutiyet'te Tartışılan Fikir Akımları ve M. Akif Ersoy'un İslamcılığa İlişkin Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*. Uluslararası M. Akif Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Düzdağ, M. Ertuğrul ve Okay, Orhan (2003). *Mehmed Âkif Ersoy*. C. 28. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Eliot, Thomas Stearns. *Gelenek ve Şair*. Çev. Sevim Kantarcıoğlu. <http://www.mehmeteminturkyilmaz.com.tr/i/1635/gelenek-ve-sair--/-ts-eliot/>.
- Ersoy, Mehmet Akif (2016). *Safahat*. İstanbul: Acar Basım.
- Eski, Mustafa (1983). *Millî Mücadelede Mehmet Akif Kastamonu'da*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Kaplan, Mehmet (1978). *Şiir Tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, İsmail (2017). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler I*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karakoç, Sezai (2014). *Edebiyat Yazıları II Dişimizin Zarı*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kuntay, Mitat Cemal (2011). *Mehmed Akif*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özbay, Adem (2013). *İstiklal Marşı Bir Millet'in Destansı Hikâyesidir*. <http://ademozbay.com>.
- Şengüler, İsmail Hakkı (2013). *Açıklamalı Mehmed Âkif Külliyyatı*. (Hzl.) İsmail Hakkı. C. XI. İstanbul: Kitap Rengi.
- Yetiş, Kâzım (1992). *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.